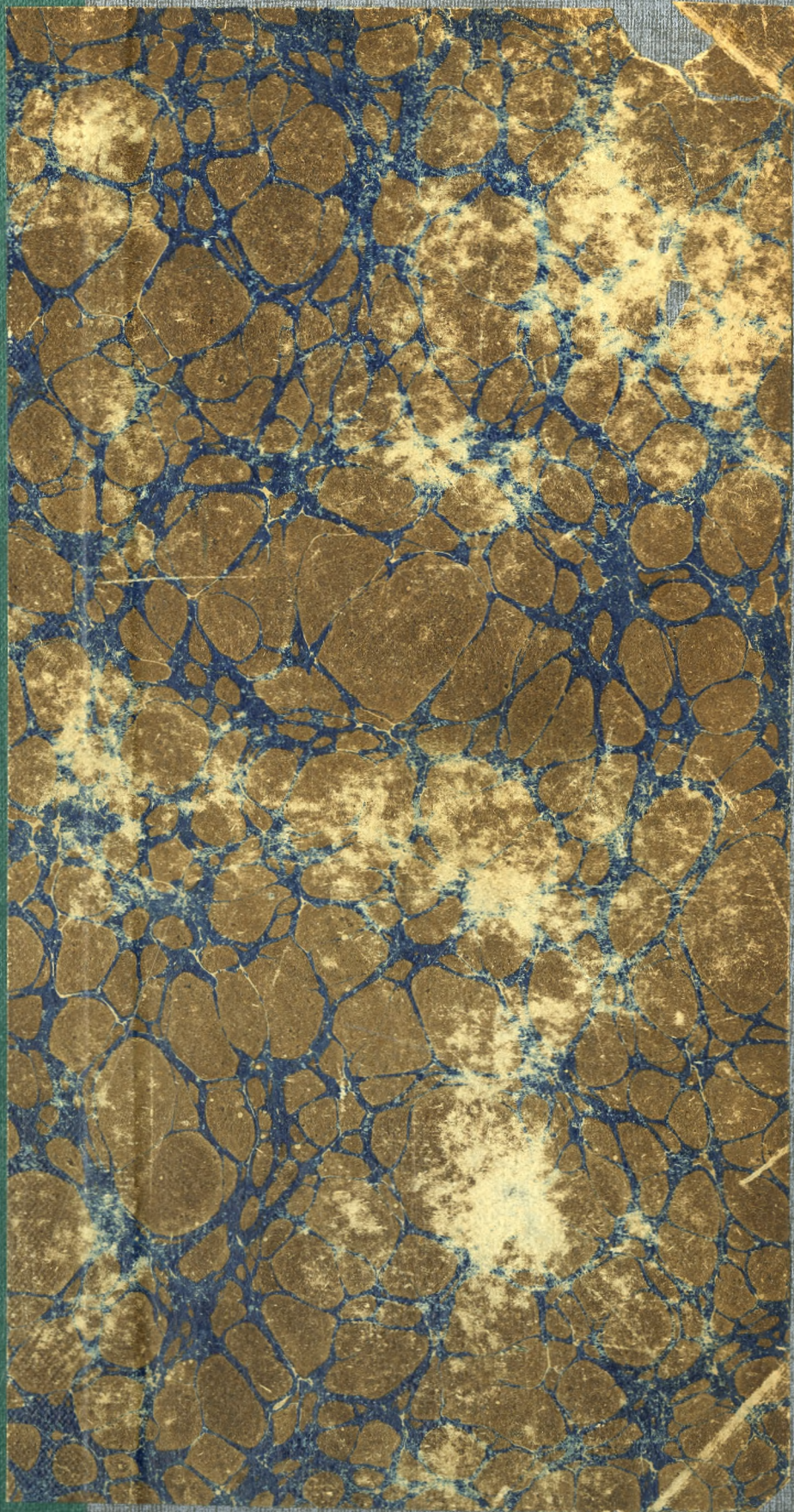

Politikai
röpiratok.

139.

139
1220

14

IPARPOLITIKAI TANULMÁNYOK

A

HAZAI IPAR EMELÉSE

TÁRGYÁBAN.

AZ ORSZÁGOS MAGYAR IPAREGYESÜLET
KUTATÁSAI ÉS TANÁCSKOZÁSAI NYOMÁN
AZ EGYESÜLET MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

MUDRONY SOMA

EGYESÜLETI IGÁZGATÓ.

4.

FÜGGELÉK:

AZ IPAREGYESÜLET ÁLTAL A FONTOSABB HAZAI IPARÁGAK ÁLLÁSA ÉS EMELÉSENEK ESZKÖZEI
IRÁNT ESZKÖZÖLT ENQUÊTE MUNKÁLATAI

ÉS FEJEG:

KÉRDŐPONTOK, VÁLASZOK ÉS SZAKOSZTÁLYI HATÁROZATOK.

BUDAPEST, 1877.

KIADJA AZ ORSZÁGOS MAGYAR IPAREGYESÜLET.

PESTI KÖNYVTOMDA RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG.

DR. BALLAGI GEZA

ELŐSZÓ.

E mű készítésénél és közrebocsátásánál az orsz. magy. iparegyesületet azon cél vezette, hogy a hazánkban követendő iparfejlesztési politika feladatai legalább nagyjában kijelöltessenek.

A működésre hivatott iparügyi szervezeteknek lesz fentartva, hogy eme, csak főbb irányaiban megjelölt feladatokat szabatosabban megállapítsák, a megpendített eszméket a gyakorlati életbeléptetés próbatüzén át véglegesen tisztázzák, s ily módon azon törekvést mely e mű létrehozatalában nyilvánult, érvényre juttassák.

E mű tehát, noha lehetőleg beható kutatások és tanácskozások nyomán készült, mint rendszeres egész még is csak kísérlet egy oly téren, mely hazai irodalmunkban eddig majdnem egészen parlagon hevert, sőt a külföld irodalmában is csak a legújabb időben kezd művelés alá vétetni.

E körülmény szolgáljon a mutatkozó hiányok és hézagok mentségeül.

Noha e mű a hazai ipar egészét kívánja felkarolni, mindazáltal az iparra alkalmazott közgazdasági tudománynak csak egy részére terjed: a szoros értelemben vett iparügyi politikára, azaz azon tényezőkre, melyek közvetlenül az ipari termelést illetik. Az iparügyi politikának ama másik nagy részéből, mely csak közvetve illeti az ipart, közvetlenül pedig a forgalmat és fogyasztást, valamint az államgazdaság befolyását az iparra (mint vámügy, közlekedésügy, adóügy stb.), csupán a hitelügy szervezése van behatóbban tárgyalva

E korlátozás indoka az volt, hogy az egyesület lehetőleg kerülni igyekezett azon kérdéseket, melyek actualis politikai pártkérdések jellemével bírnak, s a specialis iparpolitika köréből — a felforgó viszonyok között — kinőttek.

Nem mulaszthatjuk el, hogy az egyesület elismerésseljes köszönetét ne nyilvánítsuk azon ipartársulatoknak, czégeknek és egyeseknek, kik az egyes iparágakra vonatkozólag becses anyagot — illetőleg részleges emlékiratokat szolgáltatottak e műhöz, név szerint: Volny József, Haberényi Pál, Oeti Antal, Adler Károly, Topits József, Mosch Károly, Jordán Károly uraknak, a budapest könyvkötő-ipartársulatnak, Löwinger Károly urnak, a budapesti aranyműves-társulatnak, a budapesti egyesült lakatos-, puskaműves-, sarkantysus- stb. szövetségnek, a budapesti bádogos-ipartársulatnak, Watzke Ede urnak, a budapesti fésüs uraknak, a budapesti asztalos-ipartársulatnak, Fend János, Engel Adolf uraknak, a budapesti esztergályos-ipartársulatnak, Walser

Jakab, Winkle Adolf, Prohaszka Ferencz, Stöckl Antal,
Fischer Ignác, Vas László, ifj. Kölber Fülöp, Farkas
István, Schunda W. J., Calderoni és társa uraknak,
a pécsi mézeskalácsos és viaszgyertyaöntő-társulatnak
és többeknek.

Budapest, 1877. évi október hóban.

Az orsz. magy. iparegyesület
igazgatósága.

TARTALOM.

	Oldal.
Bevezetés	1
I. A közvélemény átalakulása Magyarország gazdasági feladata iránt. — Az industrialismus, mint nemzeti feladat. — E feladat lényege: nem a létező nemzeti tőkék áthelyezése, hanem eddig holtan heverő tőkék gyümölcsözővé tétele. — Az iparosság jelentősége, nemzetgazdasági, társadalomgazdasági és államisági. — Keresetképesség és népesedés. — Az ipar culturalis hatása. — Az iparfejlesztés a közgazdasági politikának irányelvévé teendő	5
II. Az iparfejlesztés közgazd. törvényeinek homályos volta. — A feladatok nehézsége. — Az iparágak csoportosítása, szokásos kategóriák nem alkalmazhatók; helyesebbek: tömegtermelési ipar, manufacture (műves ipar), házi ipar. — A tömegtermelési ipar jelentősége és termelési tényezői. — A műves ipar jellemzése, jelentősége, termelési tényezői. — A házi ipar jelentősége, termelési tényezői. — Az ipar fejlesztés menete e három kategória tekintetbevételével. — A tömegtermelés és házi ipar egyoldalú fejlesztésének lehetetlensége. — Az ipar mint organikus egész fejlesztendő s a fejlesztés súlypontja a műves iparban fekszik	16
III. Áttekintés a teendők és feladatok felett	33
IV. A munkaerők az iparban. — Történeti osztályok: tanuló, segéd, mester. — Újabb osztályozódás: munkaadók, munkások. — Eszmezavar ez osztályokra nézve. — Organisatio tagoltsággal jár; a munkamegosztás törvényének érvényesülése a munkaerők osztályozódásában; jelenlegi tagoltság: vállalkozók, művesek (tanuló, segéd, mester); egyszerű mun-	

kások. — E tagoltság teljessége arányban áll az ipar fejlettségi fokával. — A gépek nem semmisítették meg a régi tagoltságot, hanem kibővítették azt. — A művesek osztálya nevezhető valóban iparosok osztályának . . . . .

- V. Az állami beavatkozás jogosultsága a munkaerők fejlesztésében. — Észrevételek a benemavatkozás tanára nézve. — A munkaerők fejlesztése egyenkint: a vállalkozó munkaerők; a vállalkozás szabadságot kíván; történeti fejlemények és ezek eredményei; a vállalkozási szabadság mint axioma. — Függővé tehető-e az iparüzés az ipar megtanulásától? — A vállalkozási szabadságból eredő bajok elhárításának eszközei; különösen az iparosok kereskedelmi szakoktatása. — A vállalkozás alakjának fejlődése, kézi munka és gyártás viszonya egymáshoz . . . . .
- VI. Iparműves munkaerők fejlesztése. — Az erre célzó feladatok rendszere. — Cél: elméleti szakoktatás, gyakorlati szakképzés, szellemi és anyagi jólét emelése. — E feladatoknál az oktatás- és nevelésügyi politika elvei alkalmazandók. — Tévedések e tekintetben; az 1872-iki ipartörvény álláspontja. — Tudományos és iparos pályák párhuzamba állítva. — Helyes álláspont: a mester, segéd és tanonc közötti viszony nemcsak munkaviszony, hanem főleg tanviszony, — Elvi következmények. — Az iskolai és műhelybeli tanulás viszonya egymáshoz és a munkaviszonyok rendezéséhez. — Az iparműves munkaerők fejlesztésére célzó intézmények nem megsemmisítendőek, hanem fejlesztendőek, a fejlettebb feladatokhoz mérten . . . . .
- VII. Az ipar szervezete. — A céhek szervezete és jogosítványai; elfajulás; a céhek eltörlése; ebből keletkezett bajok a céhbéli mesterekre nézve; az iparra nézve. — Az iparműves munkaerők fejlesztése nem maradhat organumok nélkül. — Téves hivatkozás külföldi állapotokra. — Állami vagy iparos öngazgatási organumok? — Az 1872-iki ipartörvény álláspontja alapján helyes, de hiányos és hatálytalan. — A jelenlegi helyzet jellemzése. — Feladat: a létező iparügyi közegeket egységes rendszerbe hozni, és életrevaló alapon újjászervezni. — Az iparegyesület az iránti javaslatai. — Ipartársulatok; miképp szervezendők ezek: mint önkéntes társulatok vagy intézményes jelleggel bíró testületek? —

- Az ipartársulatok nem hagyhatók elszigetelten; szaktársulatok szövetségei; iparkamarák; központi ipartanács. — Az iparszervezet költségei 65
- VIII. Az iparosoktatás mint közgazd. politikai feladat; ennek nemzetgazdasági socialis és politikai jelentősége, a jelenkori felfogás iránya; külföldi példák értéke; gyors alakulás. — Az oktatásügynek állása és irányai Franciaországban. Belgiumban, Angliában, Németország különböző államaiban, Ausztriában; tanulságok; hazai iparosoktatás. — Teendőink, sorrend 89
- IX. A vázolt szervezetek működésbe helyezése. — Az iparosoktatás terén az állam a kezdeményező, — tankényszer, — restületi buzdítás. — Az iparszervezet létesítése, — szervező működés sorrendje, — a munkások állása az iparszervezetben. — Az ipartársulatok jogkörének gyakorlata az ipartanításra nézve, — tanoncztartási jog, — iskoláztatás, — a kamarák felügyeleti joga, — a központi közeg főfelügyeleti joga; — egyéb feladatok a tanulókra nézve; — felszabadulás; — tanítómesterek jutalmazása; — várható fejlemények, tekintettel a műiparra; — a hivatottság teljességének elérése; — mesteri tökély. — Ipartársulatok jogkörének gyakorlata a munkásviszonyra nézve; — munkakönyvek; — munkarend; — surlódások elintézése; — munkaközvetítés; — szállók; — munkások jólétére vonatkozó intézmények; — segélypénztárak; — munkabérek lefoglalhatósága. — Az iparszervezet működése az önségyes cooperatio terén; — közkereseti szövetkezetek; — eddigi nehézségek elhárítása; — közhasznu ipari érdekek. — Áttekintés 116
- X. Az iparban alkalmazott tőke osztályozása. — A telep mint tőke — kamatoztatása és amortisálása. — A telepekre vonatkozó bajok. — A tőke amortisatio szerepe az iparban, ezzel azonos hatású mozzanatok: devalvált áron szerzett telepek, egymásra utalt telepek elhelyezkedése. — Az elhelyezkedésnél működő természeti erők. — A nyersanyagok decentralisáló tendenciája; — a segédzerek stb. centralisáló tendenciája; — központfutó és központkereső iparágak — izles — divat. — A fogyasztási és eladási viszonyok, mint az elhelyezkedés tényezői. — Következtetések. — A nemzet-

- gazdasági terület szervezkedése. — Hazánkban ipari főváros hiánya 145
- XI.** Az ország általános helyzete a pénztökekre nézve. — Nemzetgazdasági feleslegek létrejövetele; — a mezőgazdaság és ipar szerepe a tőkeképzésben; — a tőkeképződés akadályai nemzetgazdaságunkban. — Várhatunk-e az iparfejlesztéssel míg mezőgazdaságunk tőkével telítve lesz? — A pénztökek szerepe az iparban: minél nagyobb az általános tökehiány, annál fontosabb feladatai vannak az államnak a pénz- és hitelügy terén; analogiák; anyagforgalom, értékforgalom. — A bank- és hitelügyi politika feladatai az ipar szempontjából általánosságban; — böpénzü és szükpénzü államok értékforgalma; bankok helyzete, és ebből eredő jelenségek. — Hazánk viszonyai, ezekből folyó feladatok; állami beavatkozás határai. — Bank- és hitelügy szervezése, értékátviteli transzactiók pénzzel való kiegyenlítésének eszközei a termelés minden rétegeiben, — Bankrendszer és bankpolitika főbb elvei az ipar szempontjából 160
- XII.** Befejezés: Az iparügyi politikának összefüggése a közlekedési, vámügyi, pénzügyi és adóügyi politikával. — Az iparügyi politika általános feladata: financiai rendszeresítése és organismusok szervezése. — Erre vonatkozó fölvelek. — A nemzet iparossági szelleme mint az ipar éltető légköre 186

FÜGGELÉK.

- A)** Kérdőpontok az egyes iparágak fejlesztése tárgyában 193
- B)** Válaszok a kérdőpontokra:
- A vasipar és szénbányászat tárgyában 196
- Haberényi Pál válasza a vasiparról 200
- Oeti Antal válasza a vasöntésről 203
- Adler Károly válasza a szeszipar tárgyában 206
- Topits József válasza a térszövetkezetek gyártása tárgyában 210
- Mosch Károly válasza az illatszerek és toalette-szappan-gyártás tárgyában 214
- Jordán Károly válasza a bőrgyártás tárgyában 215
- Válasz a fonó-szövő-ipar tárgyában 216

XI

	Oldal.
A budapesti könyvkötő ipartársulat válasza a könyvkötő-, díszmű-, tok- és dobozkészítés tárgyában	221
Budapesti aranyműves-testület válasza az arany-ezüstműves-ipar fejlesztése tárgyában	225
A budapesti egyesült lakatos, puskaműves, sarkantyus stb. szövetség válasza	231
A budapesti bádogos ipartársulat válasza	234
Watzke Ede válasza a késművesség tárgyában	236
A budapesti fésűsök válasza	239
A budapesti asztalos ipartársulat válasza	243
Fend János sopronyi asztalos válasza	246
Engel Adolf pécsi faiparos válasza	254
Budapesti esztergályos ipartársulat válasza	259
Walser Jakab válasza a kádáripár tárgyában	262
Winkle Adolf válasza a kádáripár tárgyában	265
Prohaszka Ferencz válasza az agyagipár tárgyában	267
Stöckl Antal válasza az agyagkályha-árúk gyártása tárgyában	269
Fischer Ignác válasza a kőedény és porcellán gyáripár tárgyában	272
Válasz az üvegipár tárgyában	277
Vas László válasza a szobafestő-ipár tárgyában	278
Ifj. Kölber Fülöp válasza a kocsigyártás tárgyában	282
Farkas István válasza a gépgyártás tárgyában	285
Schunda W. J. válasza a zeneszergyártási ipár tárgyában	289
Calderoni és társa válasza a fizikai és vegytani eszközök és tan-szerek készítése tárgyában	272
A pécsi mézeskalácsos és viaszgyertyaöntő-társulat válasza az összes kézműipár és főleg a mézeskalácsos és viaszgyertya-öntő-ipár tárgyában	273
C) Jegyzőkönyvi kivonat az iparügyi emlékiratra vonatkozólag beérkezett válaszok tárgyalásáról	278

BEVEZETÉS.

›Átaláncs meggyőződéssé vált, hogy a hazai ipart erélyesen fejleszteni kell. Ezen meggyőződést hangoztatják az országban nemcsak a százezernyi iparosok, ugyanezt vallják a társadalom minden rétegeiben mindazok, kik hazánk művelődési és vagyonosodási haladásának feltételeivel tisztában vannak.

Örvendetes jele az időnek, hogy a közvélemény nem elégszik meg többé a ›hazai ipar fejlesztésének‹ mint jelszónak hangoztatásával, hanem a társadalom minden rétegeiben erős tettvágy kezd buzgani, hogy a sokat hangoztatott íge minél előbb testté váljék.

De az e célra vezető utak- és módokra nézve, valamint a teendők sorrendjére nézve, az eszmék még nincsenek kellően tisztázva, megérelve, és nem hatották át teljesen a közvéleményt.

Hogy erre nézve egyfelől a törvényhozás és kormány, másfelől magok az iparosok szabatos tájékoztatást nyerhessenek, öntudatosan és elfogulatlanul meg kell vizsgálni azon óhajokat, kívánságokat, melyek az ipar emelésének eszközeiül hangoztatni szoktak, és beható tanácskozás nyomán ki kell jelölni és alaposan indo-

kolt emlékiratba kell foglalni mindazon feladatokat, melyek az iparfejlesztés mindennemű tényezőire nézve egyfelől a törvényhozásra és kormányra, másfelől a társadalom különböző rétegeinek tevékenységére és főleg az iparosok önszegélyes összműködésére várnak.«

Ezen szavakkal jellemezte az orsz. magy. ipar-egyesület igazgatósága azon feladatot, mely a jelen munkálatban befejezését nyeri.

A munkálat megindítása végett 1875. évi május 28-án az egyesület összes szakosztályai egyetemleges gyűlést tartottak, mely az igazgatóság előterjesztése folytán megállapította a kidolgozandó emlékirat előrajzát.

Együttal kimondta e gyűlés, hogy a kutatásokat nem általánosságban, hanem egyes iparágankint kell megindítani, s a programban elősorolva volt iparcsoportokra nézve szakférfiakat kért fel az illető iparcsoportokra vonatkozó kívánalmak előterjesztésére. Az egyesület igazgatósága a szakértők válaszának megkönnyítése és nagyobb egyöntetősége czéljából kérdőpontokat dolgozott ki, s azokat a szakértők felkérése alkalmával velük közölte.

E kérdőpontokra a részleges emlékiratoknak egész sorozata érkezett be, s az illető szakférfiak legnagyobb része nem elégelte meg azt, hogy személyes nézetének adjon kifejezést, hanem szaktársaikkal értekezve, oly válaszokat adtak, melyek egyes iparágakban fennálló ipartársulatok tanácskozásainak eredményét képezik.

*A emlékirat
előrajza*

Az igazgatóság által megállapított kérdőpontok, valamint az azokra érkezett válaszok e mű függeléké-
kép alább következnek, és pedig a válaszok részint
egész terjedelmükben, részint kivonatosan.

Oly iparágakra nézve, melyeknek viszonyai előbbi
behatóbb enquêtes vagy a nyilvánosságnak azokra
irányzott folytonos figyelme következtében általánosan
ismeretesek, mint pl. a malomipar, szeszipar, cukor-
ipar, söripar, a részleges kutatások fölöslegések voltak,
s azért a közlött válaszok soraiban emez iparágakra
vonatkozó értesítések nem is fordulnak elő.

Az érintett beérkezett válaszok az egyesületnek
szakosztályaiban előterjesztettek és behatóan tárgyal-
tattak, s az egyes részleges emlékiratokban foglalt
kivánalmakra nézve a szakosztályok enunciatiókat tet-
tek. — És pedig az 1—7., 17., 25., 26. számok alatti
emlékiratok a kézműipari szakosztályban, a többiek
ellenben a gyáripari szakosztályban tárgyaltattak. —
Ezen szakosztályok érdemleges enunciatiói is függelék-
képen e műhöz vannak mellékelve.

A hazai ipar fejlesztése iránti kívánalmak anyaga
ily módon össze lévén gyűjtve, — az egyesület igaz-
gatója megbízott, hogy a beérkezett részleges emlék-
iratoknak, a szakosztályoknak azokra vonatkozó tanács-
kozási és enunciatiói, valamint általában az egyesület
kebelében különféle időben és alkalmakból folytatott
tanácskozások és határozatok szellemében állítsa össze
egy áttekinthető és átérthető képben azon fontosabb
feladatokat, melyek a hazai ipar emelésére alkalma-

saknak látszanak, s melyeknek teljesítésére részint az államkormányzat és a közigazgatási szervezet különböző közegei, részint az érdekeltek önszegélyző társulása, részint végre a nagy közönség, illetőleg az egész nemzet egyes fiainak támogatása útján megvalósítandók volnának.

I.

A közvélemény átalakulása Magyarország gazdasági feladata iránt. — Az industrialismus mint nemzeti feladat. — E feladat lényege: nem a létező nemzeti tőkék áthelyezése, hanem eddig holtan heverő tőkék gyümölcsözővé tétele. — Az iparosság jelentősége — nemzetgazdasági, társadalomgazdasági és államisági. — Keresetképeség és népesedés; — az ipar culturalis hatása. — Az iparfejlesztés közzgazdasági politikánk irányelvévé teendő.

Egy évtized előtt még büszkeségünket helyeztük abba, ha hazánkat »Európa gabnatárának« neveztek. Nem sokat törődünk azon tapasztalati igazsággal, hogy mindazon földrészek, melyeket a világ felett uralkodott nemzetek a történeti kor kezdetétől fogva ugyanezen büszke hangzásu elnevezéssel — mint az áldozatra szánt hekatombát — feldíszítették, a történeti fejlemények következetes egymásutánjának törvényei szerint pusztá sivatagokká lettek, — nem igen figyeltünk azon intelmekre sem, melyek a természeti és nemzetgazdasági igazságokat kutató tudósok tanulószobáiból felénk hangzottak. Amaz elnevezés bizonyos fontosságot tulajdonított hazánkknak Európa szeme előtt; és ez elég volt nekünk akkor, midőn a nemzetre azon nyomasztó érzet súlyosult, hogy előttünk a szereplés minden tere el van zárva, hogy hazánk az élő és szereplő nemzetek sorából észrevétlenül kihanyatlak.

Ma a viszonyok egészen mások: a szereplés minden tere nyitva van előttünk; csak legyen erőnk, képességünk és önbizalmunk a ránk nehezedő szerepnek megfelelni. Nincs is ma már senki, kit azon kétes értékű dicsőség vonzana, hogy hazánk »Európa gabnatárának« nevét viselhesse, ki hazánk feladatát általában ezen a téren keresné, s kinek nemzetgazdasági politikájában hazánk gabnatermelési hivatása a törekvés célpontját képezhetné. Ellenkezőleg mai nap a gondolkozó és gyakorlati férfiak minden rétegében azon nézet uralkodik, hogy hazánkat — a nemzet erejének teljes megfeszítésével — az iparosság színvonalára kell emelnünk. Az iparosság fejlesztése, közzgazdasági poli-

tikánk axiomája gyanánt hangzik mindenfelől. A hazai ipar emelése jelszóvá lett, és a nemzet az e jelszóban rejlő mentő eszmét annál élénkebb reménykedéssel karolta fel, minél szomorubb csalódásokra ébredt az alkotmányos jogok visszaszerzése után kezébe esett önrendelkezés gyakorlatának első mámore után.

Hogy a hazai közvélemény nemzetgazdasági politikánk feladatára nézve oly gyors átalakuláson ment keresztül, annak oka egyfelől a világkereskedelmi viszonyok gyors átalakulásában, másfelől azon változásokban rejlik, melyeket az elmúlt évtizedben saját közgazdasági viszonyainkban önmagunk előidézünk.

Nem akarjuk e változásokat hosszasan ecsetelni, elég e tekintetben arra utalni, hogy gabnánk, gyapjunk és általában mezőgazdasági termelvényeinknek legyőzhetlen versenytársai akadtak az amerikai, ausztráliai és oroszországi mérhetlen területek termelvényeiben. Mihelyt az amerikai, californiai, ausztráliai, oroszországi gabona, a la platai és az ausztráliai gyapju, a dél- és észak-amerikai zsír és hus stb. az európai piacokon megjelent, és látható volt, hogy emez első küldemények háta megett ugyanazon termelvényeknek kimeríthetlen tömege áll: akkor minden belátó nemzetgazda előtt tisztán állt az is, hogy hazánkra nézve az extensiv gazdálkodás kora lejárt, hogy — ha a világpiacz versenye közepette biztosan megállani és nemzeti termelésünk számára a világ piacán biztos jövőt teremteni akarunk — a termelés oly terére kell áthajolnunk, hová bennünket amaz új világrészek extensiv gazdálkodása még nem követhet.

A világgazdaság kérlelhetlen törvényeinek követelménye ez, mely elől nincs kitérés, melyet teljesíteni kell, vagy — elenyészni a túlnyomó verseny súlya alatt.

E szerint bennünket az emberiség fejlődésének tőlünk egészen független hatalma kényszerít az iparosság útjára... De kényszerít bennünket saját cselekvényeink következménye is.

Midőn 1867-ben a magyar nemzet a saját sorsa feletti intézkedést kezébe nyerte, ugy szólván lázas sietséggel belevetette magát az átalakítások özönébe. Századok mulasztásait egy csapással akarta helyrehozni. — Hogy mennyire

*az az előírás
Ezért a magyar
kormányzat...*

sikerült ez, azt vizsgálni nem akarjuk, de tény az, hogy mi már visszahozhatlanul oly rendezkedéseket tettünk, melyeknek terheit egy pusztán mezőgazdasággal foglalkozó állam többé el nem viselheti. Ha nem akarjuk azt, hogy állambiztonságunk és államiságunk magasra tornyosított épülete előbb-utóbb összeomoljon, most, miután azt ingatag alapon felépítettük, utólagosan sietnünk kell ez épületnek biztos alapjait is mielőbb kiépíteni: sietnünk kell a mezőgazdasági termelés ingatag jövedelmezőségét az ipar mellé állításával állandóbbá, szilárdabbá tenni; sietnünk kell gyümölcsözőbb pályákat nyitni népünk munkaerejének; sietnünk kell az ipar által jövedelmezővé tenni azon milliókat, melyeket az állam vasutakba s más beruházásokba fektetett, s melyek ipar nélkül holt és önmagukat megemésztő tőkék maradnak; egy szóval, miután az állam igényeit a nagy kultur-államok színvonalára felfokoztuk: sietnünk kell népünk adófizetési képességét is arányba hozni a felcsigázott igényekkel.

Ezt Magyarországon mindenki tudja, mindenki érzi; és népünk életrealitásának és érettségének nem utolsó tanujele az, hogy eme viszonyokkal azonnal számolni tudott; hogy a megváltozott helyzetbe magát azonnal beletalálni igyekszik, s hogy a közvélemény — mihelyt a kibontakozás útját, az industrialismusban felismerte — azt rögtön a nemzeti törekvés főcéljául tűzte.

Már az elmondottakból világosan sejthető az iparos-ság óriás közgazdasági és államisági jelentősége hazánk jelenlegi viszonyai közt; mindazonáltal talán nem árt egyikét konkrét vonással is feltüntetni azon szerepet, melyet az iparnak s az iparosság szellemének államéletünkben tulajdonítanunk kell.

Nem ritkán hallatszik még ma is, és pedig nem csupán a röghöz ragadt eszmejárás statisztáinak, hanem még magasb állami látkörrel bíró vagy arra igényt tartó egyének szájából is oly felfogás, mely az ipar és iparosság emelése alatt oly törekvést ért, mely a mezőgazdasági érdekeket az ipar érdekeivel szembe állítván, ez utóbbiak számára bizonyos előnyöket követel amazok rovására. Azt vélik e felfogás képviselői, mintha az ipar emelése alatt azt kellene érteni, hogy egynehány ezer vagy akár százezer ember gazdagíttassék a nép millióinak rovására.

Minden félreértés kikerülése végett ki kell mondanunk, hogy e felfogás minden tekintetben tévedésen alapul. Tudunkkal Magyarországon nincs senki, ki az ipar emelésének, az industrialismus meghonosításának czíme alatt azt kívánná vagy kívánhatná, hogy a létező vagyoni elemek egyik kézből a másik kézbe helyeztessenek át; nincs senki, ki a étező nemzetgazdasági nyereségek természetes megoszlásának mesterséges megzavarását és átalakítását kívánhatná; egyszóval, nincs senki, ki azt kívánná, hogy a nemzet tőkét képező javak eloszlásának rendjébe bárminemű beavatkozás történjék: hanem kívánjuk igenis: és kívánnunk kell azt, hogy a nemzet tőkét képező vagyon és munkaerő intenzívebb módon aknáztassék ki az összes állampolgároknak s az államnak mint az állampolgárok összeségének javára; kívánni kell azt, hogy eddig holtan heverő természeti és munkaerőbeli tőkék gyümölcsözőkké tétessenek; egyszóval kívánni kell azt, hogy a létező vagyonalkotó tényezők mellett újak keletkezzenek, és pedig olyanok, melyek a már létezőknek értékét és jövedelmezőségét is növelni vannak hivatva.

Magyarország eddig majdnem kizárólag mezőgazdasági állam volt. Ez más szóval azt jelenti, hogy eddig az országnak ugyszólván csak fele része t. i. az, a mely mezőgazdaságra alkalmas, termelt egész erővel: míg a másik fele ugyszólván ezen termelés morzsáiból élösködött; jelenti továbbá azt, hogy az ország ezen mezőgazdaságra alkalmas felének kellett előállítani azon összes javakat, melyekből az egész ország táplálkozott; ezen egyik félnek kellett majdnem egészen egyedül az állami lét fentartásának összes terheit viselni.

Ha az industrialismus erélyes fejlesztését kívánjuk, ezzel azt kívánjuk, hogy nyissunk az ország ama másik felének is, mely nemzetgazdaságra nem igen alkalmas, oly kereseti ágakat, hogy ép oly teljes erővel termelhessen, mint termeltek eddig a mezőgazdasági vidékek, hogy növelje ez is hasonló arányban az ország vagyoniességét, és viselhesse ennek termelése is azon állami szükségletek terheit, melyek nélkül az állami lét fentartása, a nemzet anyagi és művelődési előmenetele lehetetlen. — Oly kíváncsi ez, mintha

*a mezőgazdasági
a nemzeti ipari
élet. vagy is?*

azt kívánják, hogy az eddig birtokunkban volt, de művelés alá nem vett parlag területek művelés alá vétessenek.

De másfelől Magyarország mezőgazdasági jelleménél fogva, az ország lakosságának túlnyomó többsége arra volt utalva, hogy egész évi szükségletét azon néhány hó alatt szerezzék meg, melyek a mezőgazdasági munkálkodásra alkalmasak, míg az év többi részében összetett kézzel kellett a megszerzett készletet emésztenie és az új munkaidő elérését lesnie.

Midőn tehát azt kívánjuk, hogy a magyar állam sorsát intező tényezők hazánk közigazgatását az iparosság terére vezessék át; ezzel azt kívánjuk: nyujtsunk alkalmat arra, hogy a haza polgárai minél folytonosabb munkát leljenek, s hogy végét lehessen szakítani azon óriás munkaerőpazarlásnak, mely minden pusztán mezőgazdasággal foglalkozó országban elkerülhetlen.

E szerint az iparosság fejlesztése nem jelenti a létező termelési ágaknak bárminemű csorbítását, hanem ellenkezőleg jelenti a nemzet vagyonszerző képességének megerősítését, és pedig — képlegesen szólva — főleg két irányban: először a termelés területének kiterjesztése által; másodsor a termelési időnek folytonosabb felhasználása által. A hasonlatot folytatva, azt mondanók: ha eddig az országnak úgy szólván csak fele termelt és az is csak az év felében, az industrialismus meghonosításával az egész ország az év egész folyamában termelni fog; tehát a nemzet vagyonszerző tevékenysége két irányban lesz megerősítve, azaz meg lesz négyszerezve.

Az elmondottak a legszélesebb körű generalisatióknak végeredményeit képezik. — Ugy hiszszük azonban, hogy a felállított tételek alatt mindenki világosan fel fogja ismerni azon számos, alig elősorolható előnyöket, melyek az iparosság meghonosításából hazánkra hárarnának, s melyeknek összessége képezi az iparosság nemzetgazdasági jelentőségét. Felesleges volna e helyen oly részletes előnyöket elősorolni, melyek minden nemzetgazdasági tankönyvben hosszú logikai rendben feltalálhatók; — a minő például: az eladási és beszerzési piacok közelsége, — az intensiv gazdálkodás lehetősége, — a föld-rente gyors emelkedése, az árú- és pénzforgalom gyorsulása, a tőke-

képződés és tőkeaccumulatio, a kamatláb csökkenése, a termelésnek czélszerű munkamegosztás szerinti termékeny szétágazása, az erőteljesen felsarjadó vállalkozás, az állami teherviselés megkönnyebbülése, s az államgazdaság erőteljes lendülete stb. stb.

Ha mindezekről egyenkint tüzetesen értekezni akarnánk, hosszú köteteket kellene írunk, és a tárgyat még ugy is alig lehetne kimeritenünk. Azonban van a dolognak még egy más oldala, mely nem esik egészen a nemzetgazdaságtan törvényeinek tekintete alá, mely azonban magyar hazafisági szempontból talán még ennél is nagyobb fontossággal bír ránk nézve, és ez az industrialismusnak ugynevezett társadalomgazdasági és államisági jelentősége. Erről is egy-két szóval meg kell emlékeznünk.

A magyar nemzet ezredéves multjának hosszú, küzdelmes történetében, folytonosan arra volt utalva, hogy a minden oldalról ellene özönlő nagyobb számu és hatalmu idegen nemzetek közepette, a létfentartás szakadatlan harczát küzdje. E küzdelemnek még ma sem szakadt vége. Alakjára nézve — a kor viszonyaihoz képest — megváltozott, de lényegére nézve ugyanaz maradt. Azon alakban, a mint e küzdelmet a világverseny elvének hódoló mai kor nemzetünk elé állította, a sikeres kimenetel és a diadalmas megállhatás attól függ, vajjon képes-e nemzetünk gyarapodása legalább is egyenlépést tartani a szomszéd nemzetekkel, és pedig mind a létszám tekintetében, mind a nemzet anyagi és művelődési ereje tekintetében.

Mind a létszám gyorsabb emelkedése, mind a nemzet anyagi és művelődési erejének erőteljesb fejlődése, az iparosság meghonosulásától és fejlődésétől van feltételezve.

A mi először a nemzet létszámát illeti, az újabb népesedési statisztikai kutatások kétségtelenné tették azt, hogy (eltekintve az oly államoktól, melyek határtalan, művelés alá nem került szűz föld felett rendelkeznek, mint például Amerika vagy Oroszország egy része) a népesség gyorsabb vagy lassabb szaporodása (más tényezők azonossága mellett) egyenes arányban áll azzal, vajjon az illető állam nagyobb vagy kisebb mérvben bír-e az iparosság jellegével. — Ezt mutatja — hogy csak egy-két példát idézzünk — Anglia és

Irland, Poroszország és Franciaország, és végül Ausztria és Magyarország népességi mozgalmainak összehasonlítása.

Mig Angliában, mely 1.657,000 mezőgazdával szemben 5.953,000 iparost és kereskedőt számlál, s mely ezért kiválólag iparos jelleggel bír, a népesség 1830-tól 1872-ig 13.805,000-ról 23.068,000-re emelkedett: addig Irlandban, mely 1.062,000 mezőgazdával szemben csak 644,000 iparost és kereskedőt számlál, és az iparosság alacsony fokán áll, a népesség, főleg épen a mezőgazdasági termelés calamitásai folytán, ugyanazon évek alatt 7.665,000-ról 5.368,000-re apadt.

Mig Poroszországban, mely 6.997,000 mezőgazdával szemben 9.665,000 iparossal és kereskedővel bír, tehát túlnyomóan iparos jellegű, — a népesség 1830 óta 1871-ig 12.988,000-ról 24.640,000-re emelkedett: addig Franciaország, melyben 18.513,000 mezőgazdával szemben csak 10.412,000 iparos és kereskedő áll, mely tehát rendkívül magas iparos fejlettsége daczára, az iparral foglalkozók aránylagos számára nézve mégis jóval mögötte áll Poroszországnak, népességét 1830-tól 1870-ig, Elzász és Lothringia átengedéseig 32.485,000-ról csak 38.671,000-re volt képes emelni.

Mig Ausztria, hol 7.506,000 mezőgazdával szemben 2.811,000 iparos és kereskedő áll, s a mely Magyarországnál az iparosságnak magasabb fokán áll, népességét 1830-tól 1872-ig 15.588,000-ról 20.727,000-re felvitte: addig Magyarországon, hol 4.915,000 mezőgazda mellett csak 831,000 iparos és kereskedő találtatik, a népesség 1830-tól 1870-ig 14.340,000-ról csak 15.417,000-re emelkedett, 1870 óta pedig alább szállt.

Ezen néhány példa némileg illusztrálja a helyzetet; és ha a számok és iparossági tényezők részletesb taglalásába akarnánk bocsátkozni, az említett népesség-gazdasági igazság még szembetűnőbben kitűnnék. És ez nagyon természetes is. Egy bizonyos területű föld, extensiv gazdálkodás mellett, más segédforrások nélkül, csupán egy bizonyos meghatározott számú népesség élelmezésére elégséges; s hogy e szám Magyarországon már meglehetősen el van érve, világosan kitűnik azon sajnos tényből, hogy a foglalkozás nélküli egyének száma, az öt milliányi gyermeket bele nem értve, mintegy 3 millió, az összes lakosságnak egy ötödét

teszi, mely arány egyetlenegy iparos államban sem fordul elő. (Ezen tény világosan megczáfolja azon itt-ott még felszínen uszó előítéletet is, mintha hazánkban az ipar fejlesztése — munkás kezek hiányában — idő előtti volna.)

A társadalmi gazdaság törvényei szerint a népesség gyarapodása, egyéb viszonyok egyenlősége mellett, arányban áll a megélhetési alkalmakkal. Ha azt akarjuk, hogy bizonyos korlátolt terület több egyént legyen képes táplálni, az intenzívebb gazdaság meghonosításának tényezőit kell előteremteni, s ez ipar nélkül lehetetlen.

De továbbá maga az ipar önmagában véve is keresetet, tehát megélhetési alkalmat nyújt, és pedig majdnem korlátlan határig. Minden honos és versenyképes iparág — eltekintve minden más előnyeitől és hatásaitól, eltekintve azon javak összegétől, melyeket évenként előállít, s melyek száz meg száz más kereseti ág számára is vevőket és fogyasztókat biztosítanak, — eltekintve ezektől, csupán azon tény által, hogy ily iparág létezik s hogy munkáskezeknek foglalkozást adhat, jelentékeny nemzeti tőkét képvisel, olyan formán, mintha minden iparág egy-egy elfoglalatlan művelhető új terület volna, melyet a nemzet minden fia, ki magában munkakedvet és munkaképességet érez, birtokba vehet, és saját, valamint a közjó javára művelhet és kiaknázhathat. A versenyképesség feltételeivel bíró ipar száz meg száz ágainak létezése, nemzeti szempontból még azon megfizethetlen előnnyel is bír, hogy az nem egyes korlátolt számú birtokosnak exclusiv tulajdonát képezi, hanem a nemzet összességének elidegeníthetlen tulajdona és öröksége. A nemzetnek mindazon fia, kiknek földből vagy más vagyonból nem jutott, minden pillanatban ezen nemzeti örökséghez fordulhatnak, melyből mindenki annyit vehet ki a maga és a nemzet javára, a mennyit tehetsége és a munkakedve megbir.

Hogy ez mily nagy fontossággal bír a nemzet gyarapodására nézve, kézzelfogható. Ipar nélküli államban a vagyonnélküli egyén legfeljebb az egyszerű fizikai munkaerő értékét birhatja karjaiban. Vagy ha feljebb akar emelkedni, magának kell bizonyos versenyképes iparágat teremteni. . . . A hol ellenben versenyképes iparágak virágnak, az egyén ezek közt szabadon választhat, és ha szorgalommal, törek-

véssel és tehetséggel bir, ez iparágakban jóra való létet biztosíthat magának.

Az elmondottakban rejlik az ipar társadalom-gazdasági jelentőségének legnevezetesebb oldala, s ebben rejlik azon társadalom-gazdasági erőnek gyökere, mely egyenes vonalban visszahat az általános kereseti és megélhetési alkalmakra, s ezekkel együtt azon mozzanatokra, melyektől a népesség létszámának lendületes emelkedése függ.

Összefügg ezzel az is, a mit az iparról, mint a nemzet vagyoni és culturalis erejének tényezőjéről röviden megérinteni akarunk.

Midőn erről szólunk, egy beláthatlan terjedelmű mező fekszik előttünk. Mi nem akarunk erre rálépni: nem akarjuk részletesen kimutatni, hogy az ipar közellevő biztos bevöket nyújtván a mezőgazdaságnak, és lehetővé tevén az intenzív gazdaságot, már az által is fő rugója a nemzet vagyonosodásának; — hogy a városok fejlődését előmozdítván, ez által megannyi gyúponatot teremt a vagyonosodás és művelődés számára; — hogy az áru- és érték-forgalmat előmozdítván, ez által a jólét és szellemi haladás tényezőjévé válik; stb., stb.; csupán két nevezetes tényt kívánunk kiemelni, melyek az ipar társadalom-gazdasági és művelődés-politikai hatásának egész horderejére teljes fényt derítenek.

Az egyforma csendes mederben mozgó mezőgazdasági termelés körében, a mint az hazánkban gyakoroltatik, s a mint azt másképp gyakorolni a létező viszonyok közt alig is lehet, az emberi munkaerő, ezen legeslegnagyobb nemzeti tőke, csak rendkívül gyarló módon van kihasználva, az egyéneknek, mint ilyeneknek, csak legprimitívebb erői gyakoroltatnak és fejlesztetnek ki. Az eredmény a nemzeti vagyon és nemzeti cultura szempontjából ennek megfelelőleg szintén csak igen csekély lehet. Az ipar az egyének magasabb, értékesebb tehetségeit is igénybe veszi, s így ezeket is kiképzzi, s ehhez képest a termelő-képességet kétszeresre, sőt tízszeresre, százszorosra fokozhatja. Ezzel természetesen arányban áll aztán azon eredmény is, mely belőle a nemzeti vagyonra és a nemzeti culturára hármlik. (Itt természetesen nem a birtokosokról és vállalkozókról, hanem egyszerűn a munkásokról beszélünk, a mezőgazdaságiakról épűgy mint az iparosokról.)

De ez még nem a legfontosabb mozzanat. Fontosabb ennél az, hogy a mezőgazdaság (főleg ha csak extensiv modorban üzetik) — éppen azért, mivel a munkásnak csak legprimitívabb erőit veszi igénybe, s ennél fogva csak a létfenntartás minimumára elégséges bért nyújthat, és mivel a munka különbözősége szerint a bérben jelentékeny fokozatok nem képzelhetők, a haladás és előretörékvés ösztönző rugóit teljesen nélkülözi. Nem így az ipar. Az ipar körében alkalmazást talál a legegyszerűbb izomerőtől kezdve a legmagasabb tudományos és művészeti képességig minden munkaerő, s a képesség magasságával a legtöbb esetben arányban áll annak díjazása is. A legegyszerűbb, legkorlátoltabb elméjű munkás is, midőn azt látja, hogy szaktársa kitartás, szorgalom, ügyesség, tanulmány által szerzett képzettségével kétszer, háromszor, sőt tízszer, huszszor oly nagy keresetre*) képes szert tenni, mint ő maga, egyszerű képezetlen munkaerejével, ebből bizonyára ösztönt meritend arra, hogy szorgalmas önművelés, kitartó fáradozás által előbbre törjön és helyzetén javítson. — Ezen minden munkásnak közvetlen szemé előtt álló, úgy szólván kézzelfogható élő példák képezik az ipar művelődési jelentőségének legfontosabb mozzanatát. — Mert a szóval nyújtott tanítás elhangzik, de a példa ragad. És a mi az emberi méltóság és a polgári önértetet (a nemzeti erő és haladás e két főtényezőjét) illeti, ezeknek bizonyára egészen más talaja van azon államban, hol az ipar ezerfoku lajtorjáján az egyszerű munkás — vagyoni és születési előnyök nélkül is — csupán szorgalma, igyekezete és tehetsége által, a jólét és művelődés felső rétegéig emelkedhetik, mint oly államban, hol a haladásra képes ipar hiányában a vagyon nélküli munkás reménytelenül a röghöz tapadó rabszolgai munkára van szorítva.

Ezen mozzanatok, a miket itt csak felületesen érintünk, már erősen belejátszanak a társadalmi erők birodalmába, mely erők a művelődéstörténeti nagy alakulások menetét irányozzák, — s a világtörténetet képező mozgalmakat előidézik.

E tényezők nem ignorálhatók akkor, midőn immár

*) Angliában és Franciaországban nem ritkaság, ha egyes munkások, főleg a műipar terén, oly jövedelemre tesznek szert, minővel nálunk legfeljebb a nagy földbirtokosok bírnak.

elérkeztünk azon fokra, hogy az ipar kérdésében valódi nemzeti létkérdést vagyunk kénytelenek felismerni; midőn arról van szó, hogy az industrialismus meghonosításával hazánkat a gazdasági fejlődés egy új stádiumába átvezessük; midőn mindenki érzi, hogy hazánk azon gazdasági rendszer keretében, melyben eddig mozgott, már az expansió határát érintette, s a fejlődés hullámai partot érve visszaverődnek, s gazdaságunk az eddigi kiterjedés reactiója folytán összezsugorodni készül.

Az államférfiui bölcsesség, a nemzet jövője iránti tekintet, sőt az egyszerű mindennapi megélhetés parancsa is arra kényszerít bennünket, hogy ama szűk gazdasági keretből kilépjünk, hogy az érintett határokon túl ránk váró megmérhetetlen művelődési térre áthatoljunk, hogy a nemzet életerejét bénító összezsugorodás politikájával szakítsunk, egy szóval, hogy nemzetünk számára az ipar és iparosság birodalmát elfoglaljuk.

Miután az elmondottak szerint alig lehet kérdéses, hogy azon zsákutczából, melybe közgazdaságunk belejutott, a kibontakozás csupán az által lehetséges, ha a nemzet megélhetésének és haladásának anyagi tényezőit szolgáltató termelést az iparosság fokára felemeljük; — s miután, ha ez iránt még kételyeink lehettek volna, e kételyeket a legszomorubb bizonyosság színébe helyezi állambáztartásunk állapota s azon categorikus imperativus gyanánt fellépő kényszerűség, hogy ezt csupán az adóképeség fejlesztése mentheti meg a fenyegető összeroskadástól; miután végül az iparosság meghonosítása nemzetünk fenmaradása és culturalis hivatása szempontjából is elodázhatlan követelmény gyanánt áll előttünk: mindezekből szükségkép az következik, hogy az ipar fejlesztése mint közérdekű nemzeti feladat, a nemzet közös erejével veendő munkába, s e munkában közreműködésre hivatva van a kormány és törvényhozás ép úgy, mint a különféle társadalmi körök és az egyesek.

Az iparfejlesztést be kell vonni az országászat feladatai körébe, és pedig mint annak egyike praedomináló feladatát. . . . . Az iparfejlesztést közgazdasági politikánk irányelvévé kell tennünk.

II.

Az iparfejlesztés közz. törvényeinek homályos volta; — a feladatok nehézsége; — az iparágak csoportosítása; — szokásos kategóriák nem alkalmazhatók; — helyesebbek: tömegtermelési ipar, manufactur (műves ipar), házi ipar. — A tömegtermelési ipar jelentősége és termelési tényezői. — A műves ipar jellemzése — jelentősége — termelési tényezői. — A házi ipar jelentősége, termelési tényezői. — Az iparfejlesztés menete e három kategória tekintetbevételével. — A tömegtermelés és házi ipar egyoldalu fejlesztésének lehetetlensége. — Az ipar mint organikus egész fejlesztendő s a fejlesztés súlypontja a műves iparban fekszik.

A termelés azon megszámlálhatlan ágai, melyeket egyszerűen az ipar közös elnevezése alá szoktunk összefoglalni, az alkalmazott nemzetgazdaságtannak, vagy mint rendesen nevezni szoktuk, a nemzetgazdasági politikának, ma még legkevésbé kikutatott terrenumát képezik.

Az ipar fejlődésének törvényei ma még távolról sincsenek általános érvényűeknek elismert, tudományosan generalisált szabályokba öntve. — Hogy a legszellemdúsabb észlelések e téren még nem hatoltak túl a kísérletek régióin, erről — hogy többet ne mondjunk — kézzelfoghatólag tanuskodik azon egyetlen tény is, hogy a szabad verseny és iparvédelem két egymással szembenálló rendszere még nem küzdötte végig a döntő harczt, s hogy a hetvenes évek elejéig tartott — ugynevezett szédelgéses — korszakban nagy aplommbal terjeszkedő szabadkereskedelmi áramlattal szemben — épen napjainkban újrolag mind nagyobb szívósságot kezd kifejteni a védvámi irányzat, melynek még mai napig is a művelt világ túlnyomó többsége hódol.

A dolgok ezen állásában, midőn az ipar fejlődésének gyakorlatilag egyszerűen alkalmazható, általános érvényű szabályokat a tudomány még nem ismer, midőn még a teljesen szilárdan állónak hitt axiómák is — a mennyiben a nemzetgazdasági elvek gyakorlati alkalmazását illetik — az újabb kutatások és a gazdasági alakulások félreismerhetlen tényei által ugyszólván alapjukban megrendítettnek: azon feladat, melyet magunk elé tűztünk, hogy t. i. a hazai ipar

fejlesztésére célzó nevezetesebb állami és társadalmi feladatokat legalább főbb vonásaiban kijelöljük, felette nehéznek és bonyodalmasnak tűnik fel.

Mögöttünk egy chaotikus, százféle kezdeményekből és nagy részben sikertelen kísérletekből alakuló mult, előttünk egy alig kivehető törekvési célok felé futó jövő, és körülünk az ipari életnek megszámlálhatlan szálakból összegomolyodott szövedéke, melynek összefüggését a multtal a törvényhozás egy merész vágással ketté metszette, a nélkül, hogy számára a fejlődés új alapját megteremtette vagy előkészítette volna.

E gomolyban, ez összevisszaságban valóban nehéz eligazodni; annál nehezebb a fejlődés egyes szálait a gordiusi csomóból kibontani és azok továbbfonását oly vágásba hozni, melyben könnyen és biztosan mozoghasson a cél felé.

Mindazáltal meg akarjuk ezt kísérteni.

Hogy ezt tehesük, mindenekelőtt általános áttekintést kell nyernünk azon összes termelési ágak felett, melyekről itt szó van, s az egyes ágakat bizonyos oly főcsoportokba kell generalisálnunk, melyek hasonló természetüknél fogva, mind a teendők iránti kutatásokra, mind a kívánalmakként jelentkező feladatok végrehajtására nézve, egyenlő elbánás alá vétethetnek. Ezen osztályozásnál az is ki fog tűnni, hogy melyik csoportja az iparüzelemnek az, melyre az iparfejlesztési teendők súlypontját helyezni kell.

Nem kívánunk itt részletes statisztikai adatokat közölni, hanem e tekintetben, mint az egész országra kiterjedő egyetlen forrásra, az országos magyar statisztikai hivatal évkönyveire, és különösen még a Keleti Károly által az 1873-diki bécsi kiállítás alkalmából szerkesztett „Honismertetőre“ utalunk. Ha azonban mégis átveszszük a hivatalos iparstatisztikából az iparosok számát feltüntető fő adatokat, ezt azért teszszük, hogy lássék, mily ágakra szedi szét a hivatalos statisztika az ipar összességét.

Az iparral foglalkozók, kiknek száma az 1870-diki népszámlálási adatok szerint, összesen 646,964-re volt feltüntetve, és pedig 291,091 önálló vállalkozó és 355,873 hivatalnok és munkásra, ugyan ezen adatok összeállítása szerint hat főcsoportba vannak osztva.

1. Az építészeti és művészeti ipar című csoportban foglalják mindazok, kik a lak- és egyéb házépítésénél, berendezésénél és fentartásánál közreműködnek; u. m. építész, kőműves, szobafestő, mázoló, cserepes stb.; továbbá a könyv- és könyvnyomdászok, réznyomók, fényképírók, mintarajzolók, vésnökök stb. — E csoportban volt:

önálló vállalkozó	16,737
hivatalnok	1,625
munkás	44,241

Összesen 62,603.

2. A fém-, kő- és faipar című csoportban összefoglalják mindazon gyárosok és kézművesek, kik gépeket, géprészeket, szerszámokat, vasuti és közönséges kocsikat, szekereket, hajókat, vas- és fémárúkat (az arany- és ezüstneműeket is ideértve), kövedényt, porcellán-, cserép-, téglá-, üvegárúkat (nyers, csiszolt, kőszőrült), s mindennemű faárúkat (asztalos, lakatos, kőfaragó, ács stb. munka) gyártanak. A pénzverdék személyzete is ide tartozik.

Ezen csoportban volt

önálló vállalkozó	75,280
hivatalnok	2,348
munkás	94,340

Összesen . 171,968.

3. A vegyészeti, élelmezési és dohány-czikkek termelése című csoport magában foglalja mindazon gyárosokat és műveseket, kik vegyészeti czikkeket (hamuzsir, szóda, savanyok, savak, festékek, gyógyszerek, illatszerek, zsiradékok, világító- és gyújtószerek, fénymáz, szurok, enyv, maláta stb.) termelnek; élelmi czikkekkal (liszt, cukor, sütő- és mészáros-árúk, sör, borszesz, eczet stb.) foglalkoznak; kik dohányczikkeket gyártanak. — E csoportban volt:

önálló vállalkozó	32,107
hivatalnok	2,218
munkás	47,960

Összesen . 82,285.

4. A szövő-ipar című csoportban azok vétettek fel, kik oly gyártmányokat állítanak elő, melyek selyem-, kender-, len-, gyapju-, pamutfonadékból, s ebből szövött,

Handwritten note:
 (Munkásoknak)
 (Munkásoknak)
 (Munkásoknak)
 (Munkásoknak)

hálózott, kötött, hímzett stb. árúkból állanak, (fehérruha, öltönyök, esernyők, mesterséges virágok stb.). — E csoportban volt:

önálló vállalkozó	47,630
hivatalnok	1,011
munkás	44,912
Összesen	93,553.

5. A bőr-, papir- s egyéb ipar című csoport magában foglalja a bőrgyárosokat, timárokat, bőrfestőket és mázolókat, bőrrel foglalkozókat (nyerges, szíjgyártó, cipész, keztyűs stb.); szintugy a papir-gyárosokat s papir feldolgozásával foglalkozókat (papir-szőnyeg és kártya-gyártó és festő, könyvkötő stb.); végre azokat, kik szőrrel és hajjal dolgoznak (kalapos, kefekötő, vendéghajkészítő) és azokat, kik kaucsukot, tollat, halcsontot, szalmát, gyékényt stb. feldolgoznak (szalmakalapos, kosárfonó stb. — E csoportban volt:

önálló vállalkozó	85,072
hivatalnok	1,998
munkás	83,840
Összesen	170,910.

Vége 6. a nem közvetlenül termelő foglalkozások című csoportba azok vétettek fel, kik sem kereskedelmi cikket nem gyártnak, sem a kereskedéssel és áruforgalommal nem foglalkoznak, pld. hirdetési irodák, uszodák, borbélyok, szolgálat-közvetítők, kölcsönkönyvtárak, vendéglősök, mindennemű látványossággal foglalkozók, hírlapkihordók, hordárok stb. — E csoportban volt:

önálló vállalkozó	34,565
hivatalnok	1,440
munkás	29,940.

De ezen iparágakhoz járul még a bánya- és kohóipar, mely mintegy 50,000 munkást foglalkoztat (1873-ban 42,293 férfit, 1,408 nőt és 5,306 gyermeket; továbbá a sótermelésnél 2,035 férfit és 208 gyermeket).

Végül, azon összefüggésnél fogva, mely az egyes ágakban az ipar és kereskedelem közt létezik s melynélfogva a kettő közötti határvonalat szabatosan megvonni nem lehet, megemlítendőnek véljük, hogy az összes kereskedelmi né-

pesség a népszámlálási adatok szerint 65,785 önálló vállalkozót és 67,797 hivatalnokot és munkást tüntetett fel, összesen tehát 133,582-öt.

E szerint az 1872-ki ipartörvény értelmében vett ipar (a kereskedést is beleértve) összesen mintegy 830,000 egyént foglalkoztat, mely szám az összes valóságos termelő népességnek, mely összesen mintegy 5.735,000 főre rug, mintegy hetedrészét képezi.

A fentebbi csoportosításnál az iparnak egy igen nevezetes ága egészen tekinteten kívül maradt, t. i. az, mely a falusi népesség által mellékfoglalkozásként üzetik, s mely házi iparnak (industrie à domicile accessoire) nevezetik. Hogy az ipar ezen nemében hány munkás és annak milyen ágaival foglalkozik, erre nézve adatok hiányában teljesen tájékozatlanok vagyunk; hogy azonban az ily házi iparral foglalkozók száma még ma is — midőn a szövés-fonási házi ipar már majdnem teljesen megszűnt — még száz-ezrekre megy, azt sejtethjük abból, hogy alig van az országnak oly vidéke, hol egyik vagy másik házi iparág, főleg a vesszőfonás, gyékény- és szalmafonás, ácsolás, házépítés és fedés, szerszámkészítés stb. házi iparszerűleg ne üzetnék, sőt vannak egész faluk sőt vidékek, hol a nevezett házi iparágak vagy a faeszközök és szerszámok készítése, vagy cserépkészítés vagy más hasonló ipari foglalkozások általánosan el vannak terjedve. — E szerint, midőn az ipar emeléséről szólnunk, a házi ipart sem szabad szem elől tévesztünk, sőt nagy súlyt kell arra fektetnünk, épen annál fogva, mivel hazánk, mint kiválóan mezőgazdasági állam, a falusi népességben ezen ipar gyakorlásának és fejlesztésének igen bő anyagával bir.

Ha a közlött iparágakon végig tekintünk s azokat a szokásos fő kategóriákra, — t. i. gyáripar, kézműipar és házi ipar akarjuk szétválasztani, azt látjuk — hogy ezen osztályozás egyrészt lehetetlen, másrészt nem is felel meg egészen azon célnak, hogy az illető kategóriákról elkülönítve lehetne szólnunk s a fejlesztés tényezőit kikutatni és alkalmazni. Eme kategóriák elméletileg véve helyesek lehetnek, de gyakorlatilag véve szabatosan körül nem hatá-

rolhatók és viszonyaink között nagyobb jelentőséggel nem is bírnak.

Mi ennél fogva némileg módosítani kívánjuk a fő kategóriák határvonalait.

Először is külön figyelembevételt igényelnek azon iparágak, melyek termelése egyszerű processusok alkalmazásában áll s a bennök foglalkozó munkások részéről valami magasabb valóságos ipari szakképzettséget nem igen igényelnek; ehhez képest nem is állítanak elő valóságos ipari műveket, hanem részint csupán ipari nyers- és segédanyagokat, részint és főleg élelmi anyagokat és czikkeket.

Miután az ide tartozó iparágaknak jelentősége nem annyira az egyes tárgyak jellemében mint inkább az termelt tömegekben rejlik, ezen kategóriát tömegtermelési iparnak lehetne nevezni.

A másik (legnevezetesebb) kategória azon iparágakat foglalja magában, melyekben a munkások valóságos ipari szakképzettsége, ügyessége, izlése, technikai képzettsége játsza a főszerepet. Az ide tartozó iparágaknál mindenütt az iparos munkás egyéni képessége adja meg az illető cikk jellemét, ennél fogva az ipari szakképzés által szerzett ügyesség nélkülözhetetlen. Az előállított termelvények nem többé ipari vagy élelmezési anyagok, hanem művek, habár sok esetben további feldolgozás tárgyát képezik, s mint ilyenek más confectionálási és díszítési iparágak nyers anyagául szolgálnak. Ennél fogva ezen kategória kat'exochén műves iparnak (manufaktur) volna nevezhető. Ezen név nem szokásos ugyan nyelvünkben, de miután az manufaktur fogalmainak megfelelő „kézműipar“ szónak oly mellékértelme van, melyet kizárni szeretnénk, t. i. a gyáriparral való ellentét, a kevésbé szokásos műves ipar kifejezést választjuk e kategória megjelölésére.

A harmadik fő kategóriát a házi ipar tölti ki, mely abban leli jellemzésének súlypontját, hogy mellékfoglalkozásként üzetik, főleg a mezőgazdasági népesség által, de továbbá abban is, hogy az illetőknek ugyszólván egész háza népét foglalkoztatják.

Miután a hazai ipar emelésére törekszünk, a most megjelölt három kategóriát nem szabad szem elől tévesztenünk,

és pedig azért, mivel a három kathegoria mindegyike más-más jelentőséggel bír, más-más tényezőkre támaszkodik, és ennél fogva az azok emelésére irányzott törekvés más-más eszközök alkalmazását teszi szükségessé.

Igy a mi a tömegtermelési iparokat illeti, a hová a bányászat egészen és a kohászat nagy részben tartozik, de ezenkívül a liszt-, szesz-, sör-, bor-, cukoripar, eczetgyártás, húsfüstölés, tésztaárúképzítés stb., ezenkívül a szappan- és gyertyagyártás és hasonló természetű vegyszeti ipar, a gyapjumosás, kender- és lenkésztés, a deszka-, donga- és szerszámfabárást, téglabárást, cementgyártás stb. stb.; ezen iparkathegoria hazánk viszonyai közt rendkívül nagy jelentőséggel bír, mivel hazánk nyers anyagokban igen gazdag, s a nyers anyagok legnagyobb része csupán az ezen kathegoriába tartozó iparágak közvetítése által válik kereskedelmi cikké, csak ez által válik (nagyobb távolságra) szállíthatóvá, értékesíthetővé. Az ide sorozható iparágak ugyszólván természetes folytatását képezik a nyersanyagtermelésnek, s mint ilyenek közvetlen kifolyásai és egyszersmind tényezői az intensivebb gazdálkodásnak.

Ebben áll ezen kathegoria jelentősége. A mi a termelés tényezőit illeti, a létező feldolgozandó nyersanyagok képezik a termelés alapját; ezekhez kell alkalmazkodni a termelés többi tényezőinek. Miután szabály szerint a termelés egyszerű processusokból áll, a termelésnél kevésbé szükségesek tömegesen oly munkások, kiknek magasabb ipari előkészültséggel kell bírni, és a kik hosszú szakszerű tanulás által képezendők ki; inkább csak egyes művezetők visznek döntő szerepet, bár ezeknél néha jelentékeny tudományos előkészültséget kell feltételezni. Másfelől azonban az ide tartozó iparágak részint ipari készülékekben, részint nyersanyagokban jelentékeny tőkét igényelnek, és azonkívül, miután több idevágó iparág: a szeszadó, boradó, cukoradó, dohány- és sómonopolium és húsadó által közvetlenül érintetik: midőn az idevágó iparágak fejlesztéséről van szó, az adórendszer hatása is mint kiváló tényező veendő számba.

Egészen véve az elmondottak után azt mondhatni, hogy a mint egyfelől az ipar ezen kathegoriája rendkívül nagy horderővel bír hazánk viszonyai közt, úgy másfelől az ide tartozó iparágak fejlesztése nem ütközik oly absolut,

*hazánk viszonyai közt
rendkívül nagy horderővel
bír*

az ipar természetéből folyó nehézségekbe, mint azt a magasabban tagolt iparágakban látni fogjuk; sőt a fejlesztés aránylag véve könnyű. Alig szükséges itt egyéb, mint a jövedelmezőséget felismerni tudó vállalkozási szellem, — elhelyezést kereső tőke — valamint az államkormányzat részéről azon negatív támogatás, hogy az adórendszer ne állja útját a helyzet jövedelmező kiaknázásának, — s hogy a vasuti- és hitelpolitika az általános érdekeknek megfelelően legyen.

Egészen másképp áll a dolog az ipar azon kathegoriájára nézve, melyet fentebb műves iparnak (manufacture) neveztünk.

Előre kell itt bocsátanunk, hogy ezen kathegoria iparosainknak túlnyomó többségét foglalja magában. Ugyanis ide lehet számítani a fentebbi osztályozás szerint az 1., 2., 4., 5. iparcsoportot úgy szólván egészen, azonkívül a kohászati ipar nagy részét, tehát az összes építészeti és művészeti iparágakat, a fém-, kő- és faipar, a szövő- és ruházati ipar összes ágait; végül mindazon iparágakat, melyek a bőr-, papir- és egyéb ipar című csoportba foglaltatnak: azaz a 647,000-re rugó iparos létszámból mintegy 500,000-et. Ezen félmilliónyi iparos, a hozzájuk tartozókkal együtt, legalább két millió egyént képvisel, és pedig népességünknek azon részét, mely a városi elemnek zömét képezi, melynek munkaereje aránylag nagyobb keresetképesseggel kell hogy bírjon, mint az egyszerű mezőgazdasági munkásoké, és a mely arra van hivatva, hogy az értelmiség magasabb fokára emelkedjék, mint emezek.

A mi már most ezen iparkathegoria jelentőségét illeti, mindaz a mit az előző fejezetben az ipar jelentőségéről, a városi fejlődés, a fogyasztási piacok közelsége, a művelődési, népesedési és országászati haladás szempontjából mondottunk, az tulajdonkép első vonalban ezen kathegoriára értendő. Hozzá csatolhatnók ehhez, miszerint ép az ide tartozó iparágak fejlődése teendi lehetővé a külföldi iparczikkek túlságos behozatalának, s ezzel a tőke kiözönlésének csökkentését s ennek folytán azon pénzügyi bajok elhárítását, melyek fizetési mérlegünk vészes passivitásából erednek.

Világosan látható ebből az ipar ezen kategoriájának megmérhetetlen hordereje, nemzetgazdasági, állampénzügyi és művelődéspolitikai szempontból egyaránt.

De még világosabban ki fog az tűnni, ha összevetjük hazánk nemzetgazdasági, pénzügyi és művelődéspolitikai erejét azon államokéval, melyekben az ide vágó iparágak magas fejlettséget értek.

Franciaország, mely épen a műves iparban és ez által lett nagygyá, s melynek gazdasági erejét eléggé jellemzi az, hogy az öt milliárdnyi német hadi kárpótlás lefizetését jóformán meg sem érezte, — a műves iparosok száma a hozzájuk tartozókkal együtt, nem tehet többet 8 milliónál (miután az összes iparral foglalkozók és hozzátartozók összesen 8.451,000-et tesznek). Nálunk a műves iparosok száma 500,000, a hozzátartozókkal együtt körülbelől 2 millió. E szerint Franciaország azon lakosai, kik ugynevezett kézműárúkból évenként talán nem kevesebb mint 10 milliárd (csak textil-árúkból több mint $3\frac{1}{2}$ milliárd*) frank értéket termelnek, csak négyszer oly nagy számot tesznek, mint nálunk, hol az ilyenmű árúkból való évi termelés értéke a legjobb esetben sem tehető többre 500 millió franknál. E szerint Franciaországban egy-egy műves iparosra ötször oly nagy termelt érték esnék mint Magyarországon; — s ez kézzelfoghatólag mutatja, hogy épen az iparműves termelésben az emberi munkaerő eredménye mily rendkívül nagy mérvben fokozható.

Anglia, melynek ipari és közgazdasági hatalmát eléggé jellemzi azon tény, hogy külkereskedelmi forgalma évenként körülbelől hat-hétezer millió forint értéket képvisel, hogy maga az évenként kivitt brit és ír termelvények értéke 200—225 millió font sterlinget, vagyis a mi pénzünkben mintegy 2500—2600 frtot tesz, s mely épen ismeretes ipari hatalmánál fogva az egész világ felett gazdasági uralmat gyakorol, (Irland és Skócia nélkül) összesen 5.137,000 iparral foglalkozót számít. Ha ezen számból a tömegtermelési iparral foglalkozókat levonjuk, a műves iparra alig eshetik több 4 milliónál, azaz körülbelől nyolczszor annyit mint nálunk.

*) Economist Français 1877. Nr. 2. Les mouvements des prix en 1875.

És e szám oly értékeket állít elő, melyek a mi hasonló termelésünk értékét bizonyosan legalább huszszorosan felülmulják. Ez eredménynyel a magyar iparosok termelésének eredménye épen nem áll arányban, és ez szintén kiáltón tanuskodik az ipar abbeli hatásáról, miszerint a munka eredményességét kétszeresre, sőt kedvező esetekben ötszörösre, tízszeresre fokozni képes. És ezt el kell ismernünk még akkor is, ha számba vesszük, hogy az angol ipar nagyobbrészt gyáripár, s mint ilyen, főleg gépek segélyével dolgozik.

Idézhetnök más államok adatait is; de azt hisszük felesleges; ezeket is csupán azért hoztuk fel, hogy némileg konkreter alakot adjunk azon általánosan érzett és hangoztatott sejtésnek, mely az ipar termelésfokozó hatásáról mindenki-
ben él. És megjegyzendő, hogy a fentebbi összehasonlításban Franciaország, illetőleg Anglia javára mutatkozó aránylagos többtermelés az átlagos színvonalat jelöli (a mint láttuk a mienknél 250—500 százalékkal magasabbat); de természetes, hogy ez átlagban száz meg száz különféle fokozat van generalisálva, 40—50 krnyi napibérről egész 10,000 ft, sőt magasabb évi díjig; és minden ezer közül talán csak néhány 100 vagy néhány 10 kiemelkedő egyén magasabb képessége emeli azt oly tetemesen, míg a többi munkás képessége és termelési eredménye sok esetben talán nem is emelkednék magasabbra mint nálunk, ha ama kiemelkedők példája nem hatna rájuk is emelőleg és vonzólag.

A mi a most szóban forgó iparkategória termelési tényezőit illeti, alig szükséges a mondottak után hangsúlyozni, hogy ezek nem oly egyszerűk vagy nem oly primitívek és nem oly könnyen megszerezhetők, mint a tömegtermelésnél. Míg a tömegtermelésnél a legtöbb esetben a nyersanyag közelségénél s a termelési műfolyam egyszerűségénél fogva ugyszólván csak szabad tőkére vagy tőke által megszerezhető gépekre és készülékekre és közönséges munkaerőre, legfeljebb még néhány szakképzett művezetőre van szükség, a magasabb kézműiparban a tömegtermelésnél is szükségelt tényezőkön kívül még rendszerint a nyers- és segédanyagoknak, félgyártmányoknak, sőt kész iparcikkeknek sokféle neme, továbbá — a mi legfontosabb — nem közönséges egyszerű munkaerőre, hanem gyakorlott,

szakszerűen kiképzett munkásokra van szükség, kiknek szakjártassága sok esetben csak igen nagy előképzés útján szerezhető meg s ezért óriási munkaerőbeli tökét képvisel. És, a mint láttuk, ez iparkategória súlypontja éppen ezen munkaerőben fekszik, tehát azon termelési tényezőben, melynek eredményessége a legnagyobb fokozásra képes, mely azonban egyszersmind a legkényesebb természetű, legnagyobb veszélyeknek alávetett, s melynek kiképzése és kifejítése, miután nem pusztán az anyagi, hanem egyszersmind a szellemi és erkölcsi lét törvényei alá esik, sokkal több kiszámíthatatlan hatású akadályokba ütközik.

Ezenkívül nem tévesztendő szem elől azon tény sem, hogy minél magasabb fokon áll valamely iparcikk az ugyanazon anyagu termelvények skálájában, annál bonyodalmasabbá válnak a kész cikk elértekesítésének viszonyai is, már csak azon természetszerű oknál fogva is, hogy minél nagyobb értéket képvisel valamely árú ugyanazon tér és súly mellett, annál tovább szállítható s annál meszebről jövő versenynyel kell megküzdenie, ha igényt akar tartani arra, hogy versenyképesnek legyen nevezhető.

Az iparnak általunk felállított harmadik kategóriájára, a házi iparra térve, ennek jelentősége főleg abban áll, hogy a különben elvesző munkaerő értékesítését czélozza. A munkaerő fejlesztése és magasabbra képesítése képezi tehát ennek is főbasisát; de másfelől némi rokonsága van a tömegtermelési iparral vagy ennek egyes ágaival annyiban, a mennyiben nagyobbára összefüggésben áll a mezőgazdasággal, s a népességnek ugyanazon rétegei vagy osztályai foglalkoznak véle, mint melléktermeléssel, melyek főfoglalkozása a mezőgazdasági termelés.

Ha az iparnak a fentebbiekben jellemzett három nagy kategóriáját szemügyre vesszük, és azon kérdést vetjük fel, hogy iparfejlesztési politikánknak mely kategóriára kellene leginkább irányulni, mindenki, a ki előtt a három kategória organikus összefüggése és egymásra hatása nem áll teljesen tisztában, igen hajlandó lesz következő módon okoskodni. Tagadhatlan tény, hogy egyfelől a tömegtermelés, másfelől a házi ipar igen nagy jelentőséggel bír mind nemzetgazdasági, mind finanziaalis szempontból; tagadhatlan továbbá, hogy mindkettő természetes összefüggésben áll a mezőgazdasággal;

tagadhatlan végre, hogy e kategóriák fejlesztése aránylag sokkal könnyebb feladat, mint a magasabb műves iparé; ennélfogva mindenekelőtt a tömegtermelési ipar és házi ipar erélyes felkarolása és fejlesztése veendő fogamatba, és csak ezek magasabb fejlődése után kell majd a műves ipar fejlődésének bekövetkezni.

Azonban a mily természetesnek látszik ezen okoskodás abstracte véve, ép oly nehéz volna azt a concret életben érvényesíteni. Amaz okoskodásban kijelölt iparpolitika a gyakorlati keresztülvitelben nehéznek, sőt lehetetlennek tűnik ki. Helyes lehetne ez talán azon esetben, ha a gazdasági élet nálunk egészen tabula rasa volna; ha nálunk ipar egyáltalában nem léteznék (ha ugyan ily helyzet képzelhető). De nem így áll a dolog: ipari kezdemények vannak jóformán minden kategóriában, minden iparcsoportban, minden iparágban, az ipar legegyszerűbb alakjától a legmagasabbig. Az iparfejlesztésnek célja nem lehet az, hogy mesterséges uton előre kigondolt matematikai terv szerint valami egészen újat teremtsünk, hanem célja csak az lehet, hogy a létezőt felkaroljuk, annak természetes fejlődési erejét fokozzuk, a fejlődés akadályait elhárítsuk, egy szóval ne úgy járjunk el, mint valami gép-construkteur, mert ezt a nemzetgazdaság és ipar organikus természete nem tűri, hanem járjunk el úgy, a mint eljár például az ültetvényes, kinek organikus természetű tárgyakkal van dolga. Ha ez lesz iparfejlesztési politikánk elve, ha nem akarjuk elpusztulni engedni azt, a mi százados fejlemények folytán megvan, akkor a műves iparra kell a legnagyobb súlyt fektetnünk, mert hisz, mint a vele foglalkozók száma is mutatja, ez képezi iparunk zömét, majdnem öt hatodrésztét.

Az önerő túlbecsülése mindig vészes eredményeket von maga után; pedig képzelhető-e az önerőnek nagyobb túlbecsülése, mint midőn azt, a mi évszázadokon át számos millió ember óriás erőfeszítésével létrejött, ignoráljuk vagy kicsinyeljük, és azt hisszük, hogy egy tollvonás vagy egykét ember fejlesztő működése egyszerre nagyobb dolgokat volna képes létrehozni! . . .

De még más tekintetek is vannak:

Ilyen mindjárt az, hogy sem a tömegtermelési ipar, sem a házi ipar nem nyerhet igazi lendületet a valóságos

ipar — vagy mint eddig neveztük — a műves ipar lendületes fejlődése nélkül. Egyik a másikra támaszkodik, egyik a másiknak vevője és előmozdítója. Rendkívül ritka az oly iparág, mely önmagában véve megállhatna és fejlődhetnék. És a mi a tömegtermelési ipart illeti, ez legtöbb esetben félgyártmányokat vagy ipari nyersanyagokat állítván elő, melyek távoli szállításra nem igen képesek, még jobban rá van utalva a fogyasztók közelségére, mint a magasabb műves ipar. Az ipari termelés (mint általában a termelés) nem áll elszigetelt egyedeket képező telepekből, hanem összefüggő láncból, melyen az anyagnak mint egy körön végig kell futni egészen addig, míg a végleges fogyasztó kezébe jut. A termelés ott lehet leglendületesebb, legelőnyösebb, hol a termelési kör végig futása a legkisebb helyváltoztatással és időveszteséggel eszközölhető.

Ez magában véve eléggé érthető, de egy-két példa a tényt még világosabbá teendi. Nézzük például az erdőértékesítést vagyis a faipart, mint tömegtermelési ipart. Ez eléggé jövedelmező lehet azon esetben is, ha például a meglévő cserfát vasuti talpfának vagy dongafának dolgozzuk fel, s e cikkeket kivitelre készítjük. De mennyivel jövedelmezőbb lesz, ha helyben van életképes kádáripár, mely a dongát jó áron megveszi, ha helyben van életképes gépgyáripár és kocsi-ipar, mely a jó műfát drágán megveszi; hátha még ezek mellett van virágzó építő-ipar is, mely lehetővé teszi nem csak ezen fanemek jutalmazóbb értékesítését, hanem még azt is, hogy a hulladék-darabokat pl. talajkoczkákká dolgozzuk fel, vagy ezek mellett, ha van virágzó bőripar, mely a gubacs értékesítését is lehetővé teszi, vagy éppen a cserháj felhasználását és az erre fektetett erdőüzemet stb.

Vagy nézzük a szeszipart. Meglehet, hogy az bizonyos körülmények közt eléggé virágozhatik, ha főleg exportra dolgozik is. De mennyivel jövedelmezőbb lehet akkor, ha maga a szesz mint főtermelvény jutalmazó helybeli piacczal bír a liqueurgyártás, a szeszt technikai célokra fogyasztó százféle műves ipar közelsége folytán, ha a melléküzletként folytatott állathizlalás jutalmazóvá válik a húsfogyasztás és hús-ipar közelsége folytán, ha a bőrt azonnal

jó áron átvenné a közel levő bőripar, a faggyut a stearin-, glycerin- és szappangyártás, a szarut az esztergályos- és fésűipar, a csontot a csontliszt- és csontszéngyártás; ha a sütő-ipar közelsége jövedelmezővé teszi az élesztő készítését stb.

És ez ilyenformán van ugy szólván minden tömegtermelési iparnál. Látható ebből, hogy a magasabb műves ipar rendkívüli módon előmozdítja még a legönállóbbnak látszó tömegtermelési ipart is. Műves ipar nélkül ez is ép oly egyoldalú, olyan — hogy úgy mondjuk — féllábon álló mint maga a mezőgazdaság ipar nélkül. Szilárd alapon erőteljesen csak akkor fejlődhetik ez is ép úgy, mint minden termelés, ha legalább nagyjából megvannak azon összes fokozatok, melyek együttvéve teljessé teszik az illető termelési kört, a nyersanyag termelésétől kezdve a végleges fogyasztásig.

Még érezhetőbb egyoldalúság volna a házi ipar fejlesztését tűzni célul a műves ipar egyidejű fejlesztése nélkül.

Ugyanis a házi ipar — noha kétségtelenül nagy jelentőséggel bír — még is nagyon függő szerepet visz az összes iparhoz képest. Messze vezetne bennünket, ha bővebben bele akarnánk bocsátkozni ezen iparüzési forma részletes taglalásába, annál inkább, miután e fogalom oly tágkörű, oly kevésbé szabatos, hogy a félreértések megelőzése végett igen nagy feneket kellene keritenünk idevágó fejtegetéseinknek. Csak annyit vélünk megemlítenedőnek, hogy minden nemű házi ipar bizonyos önállótlanysággal bír, vagy annyiban, hogy az iparüzelem fejletlen alsó fokát jelenti, vagy annyiban, hogy egy-egy fejlett iparágnak függelékét képezi, vagy annyiban, hogy egy sok termelési stadiumot magában foglaló iparágnak technikailag könnyebb részeit végzi.

Az első esetben, midőn ugyanis a házi ipar az iparüzelemnek ugyszólván csak embryóját képezi, a rationalis fejlesztés egyszerűen azt jelenti, hogy az embryo a valóságos fejlett lét fokára emeltessék, azaz, hogy az ügyetlen, esetlen, a kor színvonalán nem álló technikából oly technikákat fejleszünk ki, hogy azok a versenyképesség kívánalmainak megfeleljenek. Ha valamely házi ipar technikailag csak

abban különbözik a hasontárgyu műves ipartól, hogy emez technikailag tökéletes, amaz pedig nem: mihelyt a tökéletlenséget megszüntetjük, abból azonnal műves ipar lesz. Ezen esetben tehát már nem lehet szó házi ipar fejlesztéséről, hanem itt a házi ipar egyszerűen átalakíttatik műves iparrá. Így lesznek például a falusi szekérekötők-ből magasabb képességű kosárkötők, a vályogvetők-ből téglagyártók, a házi szövők-ből takácsmesterek stb. Lehet bizonynyal ilyenféle vagy hasonló mellékfoglalkozásokat, a hol azok nem üzetnek, meghonosítani, de ezen esetben esztelenség volna a rossz, ügyetlen technikát honosítani meg, holott ugyanazon fáradsággal a jó műves iparszerű technika is meghonosítható. Egy szóval ilyen esetekben a rationalis fejlesztés keze alatt a házi ipar eltűnik, és tulajdonképen egyes könnyebb műves iparok kerülnek ki az iparfejlesztési politika gondozása alól. Meglehet, hogy azután is házilag, a család tagjainak részvéte mellett fogna az illető iparág vitetni, de mégis egészen más jellemű volna, mint volt előbb és minden tekintetben magán viselné az ipari gyártás jellemét. A dolog természetében rejlik, hogy mihelyt az illető ipar ennyire jutott, megszűnik mellékkereset lenni, és fő foglalkozássá lesz. Mihelyt azonban fő foglalkozássá lett, s a műves ipart uraló nemzetgazdasági törvények hatása alá jut, apródonkint azon jellegét is elveszíti, hogy a család tagjainak részvétével üzetik, mert egyrészt elég jövedelmezőséget nyújt arra, hogy a család egyes tagjai a munkában való részvétől felmentessenek, másrészt nagyobb képességet is igényel, mint a mennyit minden családtagtól várni lehet.

Vannak azonban a házi iparnak még más ágai is, melyek ismét abban különböznek a műves ipartól, hogy bizonyos gyártásnak csak egyes stadiuma it végzik, míg az anyagszolgáltatást és előkészítést, vagy a teljes elkészítést és összeállítást, vagy csupán a csinozást (appretur) egyes gyárszerű telepek tartják fenn maguknak, mely gyáraknak ama házi iparosok ugyszólván függelékeit képezik. Ez az ugynevezett újabbkori házi ipar.

Ezen házi ipar önálló fejlesztéséről magától érthetőleg nem lehet szó, mert az ily házi iparosok az őket

foglalkoztató műves ipar nélkül olyanok volnának, mint a tagok fej nélkül.

E szerint a házi ipar önálló fejlesztésére csupán azon ágak maradnának fenn, melyek a műves ipartól az által különböznek, hogy más ipari foglalkozásra nem igen alkalmas, főleg női munkaerők által üzhetők, ilyenek például fehérvarrás, himzés, kötés, horgolás, csipkeverés stb. De ha iparfejlesztési politikánkat erre akarnók szorítani, ez valóban igen szűk tér lenne, és a mellett ezen iparágak is igen könnyen átbillennek a műves ipar, illetőleg a gyártás körébe: és bizonyára sokkal jövedelmezőbbek is lehetnek, ha czikkei műves ipari fokon álló minták szerint készülnek, és esetleg festve vagy csinozva hozatnak forgalomba, vagy más szóval, ha az ily házi iparágak a műves ipar vezetése alá adják magukat.

Ezekből kiderül, hogy azon első pillanatra okszerűnek látszó felfogás, mely a bonyolultabb műves ipar mellőzésével, egyfelől a tömegtermelési iparnak, másfelől a házi iparnak fejlesztése útján kívánná hazánkat az iparosság fokára emelni, e cél elérésére nem mutatja meg a helyes utat. A kitűzött célt csupán úgy érhetjük el, ha az ipart mint egységes egészet karoljuk fel, ha nem tekintjük a művelendő tért tabula rasanak, hanem annak a mit. i. százféle kezdeményekkel teleültetett, tényleg művelés alatt levő térnek, melyet tovább művelni kell, melynek meglevő (leginkább műves ipari természetű) csemetéit mindenekelőtt ápolni és virágzásra kell segíteni; ha az iparnak magasabb fokait, nevezetesen a műves ipart teszszük ipar-emelési politikánk központjává, és eljárásunkban az ipar fejlődésének minden tényezőit szem előtt tartjuk, s lehetőleg mindegyiket egyaránt ápolni igyekszünk.

A fentebb előadottak után talán az sem lesz kétséges, hogy az iparosság minden tényezői sem a tömegtermelési iparnál, sem a házi iparnál egész teljességükben fel nem találhatók, hanem feltalálhatók igenis azon valóságos iparágaknál, melyeket műves ipar névvel jelöltünk. Ha tehát az iparosság egyes tényezői iránti teendőket, a mint azokat a műves iparnál teljes működésben látjuk, fejtegetésünk tárgyává teszszük, ebben már benfoglaltatik mindaz is, a mi a tömegtermelési és házi ipar fejlesztésénél szóba jöhet; a

különbség csak az: a műves ipar fejlesztésére még több is szükséges, mint akár a tömegtermelési, akár a házi ipar fejlesztésére.

Ennélfogva további fejtegetésünkben főleg a műves iparra leszünk különös tekintettel, és azon esetleges külön kívánalmakat, melyek a tömegtermelési vagy házi iparnál, illetőleg ezek egyes specialis ágainál felmerülhetnek, valamint azokat, melyek egyes sajátos természetű ipari ágakra nézve fontossággal bírnak, az általános fejtegetések keretén kívül fogjuk kiemelni.

III.

Áttekintés a teendők és feladatok felett.

Midőn az ipar emelésének eszközeiről szólunk, mindenek előtt hangsúlyoznunk kell — a mi különben magától is érthető — hogy semmiféle egyes elszigetelt intézkedést nem tekinthetünk oly általános gyógyszernek, mely minden baj elhárítására egymagában véve alkalmas lenne.

Egy bonyodalmas organismussal állunk szemközt, melynek életerős működését megakaszthatja ugyan egyetlen egy zavaró ok is, — (és oly esetekben, midőn egyetlen egy ok képezi a fejlődés akadályát, ezen ok elhárítása elégséges is a baj megszüntetésére), de az organismus erőteljes működésére, annak fejlesztésére, annak magasb színvonalra emelésére egyes elszigetelt intézkedések nem elégségesek. Iparfejlesztési politikánknak az organismus minden részére ki kell terjeszkedni.

Ebből folyólag bármily nagy fontosságot tulajdonítunk is egyik vagy másik intézkedésnek, az óhajtott eredményt csak az összes haladási akadályoknak megszüntetésétől várhatjuk.

De természetes, hogy mindent egyszerre tenni nem lehet; a mit más nemzetek évszázadok folytonos lankadatlan munkája utján értek el, azt mi egy két év alatt nem fogjuk elérhetni. Mindazáltal a teendők egész sorát szem előtt kell tartanunk és mindenkor ott kell segitenünk, a hol a gyakorlati élet szükségletei a segítséget legsürgősebben kívánják.

Hogy az összes teendőket áttekinthessük, az ipari organismusnak összes tagjai, sőt mondhatnók ízei felett szemlét kell tartanunk.

Az ipar-üzelem, mint minden termelési üzelem két fő részre szakad: az első maga a termelés, a második a termelvény forgalomba bocsátása, értékesítése és fogyasztása.

A mi magát a termelést illeti, ennél legfontosabb szerepet játszanak a termelő munkaerők, azután a szükséges

tőkék. E szerint szólnunk kell mindenek előtt a munkaerők észszerű fejlesztéséről, s azon akadályokról, melyek ennek útjában állanak. — A munkaerők több neme jön itt tekintetbe. Mindenek előtt figyelmet érdemelnek az iparos vállalkozók vagy munkaadók viszonyai, továbbá az ugynevezett munkások viszonyai s itt ismét a tanulóké vagyis növendék-munkásoké és a meglett munkásoké. Mindezek egymással szoros összefüggésben állanak, a mennyiben a jelzett különbözteségek nem jelentenek külön kasztokat, hanem — ha nem is mindig, de mégis rendszerint — egymásra következő stadiumokat.

Ha a munkaerőkre vonatkozó fejtegetéseket befejeztük, szólanunk kell majd az ipari tőkékről, és pedig részint az üzletekben szereplő és az üzlet kívánalmaihoz alkalmazott alakban előforduló tőkékről, a minők az üzleti felszerelések, készülékek, gépek, eszközök, szerszámok, — továbbá nyers- és segédanyagok és egyéb segédszerek; — és ki kell derítenünk azon kívánalmakat, melyek ezekre vonatkoznak. Ezek mellett figyelmet kell fordítanunk a pénz- és hitelviszonyokra, a mennyiben ezek az iparra vonatkoznak.

Ezen két csoportban lesznek összefoglalva azon viszonyok és kívánalmak, melyek az ipari termelést illetik.

Áttérve az iparczikkeg forgalmára, meg kell majd röviden érintenünk a forgalmi és szállítási eszközöket és intézeteket, továbbá azon kereskedelmi viszonyokat, melyek az iparczikkeg elkelésére befolyást gyakorolnak, főleg a vámviszonyokat és azon különféle adózási viszonyokat, melyek a cikkek árára és versenyképességére befolyással bírnak.

Ezzel kapcsolatban meg kell érintenünk azon fogyasztási viszonyokat, melyek a belföldi iparra nézve befolyást gyakorolnak, s ki kell derítenünk azon, részben valóságos, részben csak képzeletbeli akadályokat, melyek iparunkra nehezednek, s azok elhárítási módozatait.

Mindezeknek előadása folyamában igyekezni fogunk kijelölni egyfelől a teendők azon sorrendjét is, mely véleményünk szerint a cél elérését lehetőleg könnyüvé teszi, másfelől — a hol szükségesnek látszik — igyekezni fogunk indokoltan megjelölni azt is, hogy a teendők mely része volna az állam, illetőleg a kormány és törvényhozás által, másfelől a társadalom és az egyes érdekeltek által munkába veendő.

IV.

A munkaerők az iparban. — Történeti osztályok: tanuló, segéd, mester. — Újabb osztályozás: munkaadók, munkások. — Eszmezar ez osztályokra nézve. — Organisatió tagoltsággal jár; a munka-megosztás törvényének érvényesülése a munkaerők osztályosodásában; jelenlegi tagoltság: vállalkozók, művesek, (tanuló, segéd, mester) egyszerű munkások. E tagoltság teljessége arányban áll az ipar fejlettségi fokával. — A gépek nem semmisítették meg a régi tagoltságot, hanem kibővítették azt. — A művesek osztálya nevezhető valóban iparosok osztályának.

Az iparnak főleg a műves iparnak súlypontja azon munkaerőkben fekszik, melyek abban elfoglalva vannak. Az ipar terén működő több rendbeli munkások képezik annak élő, activ elemét, a passiv anyaggal, a tőkével szemben. Az ipar fejlesztésének legfontosabb feladata tehát, e munkaerők fejlesztése, tökéletesítése, magasb színvonalra emelése.

Ezen munkaerők — mint említők — több osztályra oszlanak. Az iparfejlődés századokra visszanyuló történetében, három compact osztály vált külön: a tanulók vagy inasok, segédek vagy legények és mesterek osztálya; és a műtörténet arról tanuskodik, hogy ez osztályozódás ki-számíthatlan horderejű hatással volt az ipar fejlődésére, a szabatos munkamegosztás érvényesülésére, a testületi szellem megszilárdulására, a rend, pontosság és fegyelem nélkülözhetlen erényeinek megőrzésére, az egyének előremeneteli törekvéseinek ébresztésére s mindezek folytán az ipar azon magas fejlettségére, melyet a jelenkor a mult századok remekműveiben bámul. Az inasok, legények és mesterek, inkább fokozati mint társadalmi osztályai e szerint a történeti fejlődés szülöttei; — ez osztályok azonban jóformán csak a műves iparban lehettek honosak, s annak is csak azon ágaiban és azon fejlődési fázisában, melyet a mult századok ismertek.

Ezen történeti osztályok mellett azonban a jelenkorban, midőn a gépek és a nagytőke uralomra emelkedésével az ipari termelés alakjai lényeges átalakuláson mentek keresztül, egészen más, nem annyira fokozati mint inkább társa-

dalmi osztályozás keletkezett: az iparosok ugyanis különváltak munkaadók és munkások osztályára.

A régi osztályozást, miután ugyanazon korszak szülte, illetőleg maradványa volt, mely az egyes iparágakban czéhek neve alatt fennállott társulatokat az idő folyamában exclusiv és fejlődésre képtelen, kiváltságolt testületekké me-revitette, az ipartól távol állók nagy többsége egyszerűen azonosnak tekintette a czéhrendszer lényegével. — Ellenben az új osztályozás, mely nem ismer csak munkaadót és munkást, miután a gépekkel és nagytőkével dolgozó gyár-
ipar felléptével egyidejűleg kerekedett felül, az újkor viv-mányának szokott tekintetni.

Ezen kétféle osztályozás azután egymással szembe-állított, épu, mint szembe állt az iparszabadság rend-
szere a korlátolt ipar keretében mozgó czéhrendszerrel.

És a régi és új rendszerek közötti küzdelem folyamá-
ban az ipari munkaerők osztályozására nézve is oly eszme-
zavar keletkezett, mely alól még igen sok állam törvény-
hozása sem volt képes menekülni, s mely a gyakorlati élet-
ben igen sok kárt okozott nemcsak az iparosok erkölcsi és
anyag elömenetelének, hanem magának a termelésnek is.

Ideje hogy ez eszmezavarból kibontakozni igyekezzünk.
— A mint egyfelül áll az, hogy az iparüzelemnek azon
alakja, a mint azt az újabbkori nagy gyártásnál látjuk, nem
szorítható bele a régibb tagolás azon keretébe, mely a
középkori műtelepeknél kifejlődött, s mely mestert, legényt
és inast ismert: ugy másfelől az is bizonyos, hogy azon
szervezetlenség, melyet a vállalkozás a manchesteri tanok
értelmében az iparra rá szeretett volna erőszakolni, s mely
szerint a munkások egész tömege mint ugyanannyi „kéz“
(hands) minden discriminatio nélkül a vállalkozásnak pusztá
anyagul szolgáló gyurmává töretnék, bizonyos mondom,
hogy e szervezetlenség szintugy nem illik azon iparágakra,
melyek eszmét, szellemet, magasabb technikai, tudományos
vagy művészeti ihlettségei igényelnék. — És ilyen termé-
szettel bir kisebb nagyobb mértékben majdnem az egész
műves ipar.

Elhibázott és az iparfejlődést erősen gátló intézkedés
lenne, ha a nagy gyártási telepeket arra akarnók kényszer-
íteni, hogy a mester, legény és inas fokozata szerint ren-

dezzék be egész szervezetüket; de ép oly káros és elhibázott intézkedés lenne, ha az ipar minden ágára rá kényszerítenők azt a tagolást, mely nem ismer csak tőkepénzes munkaadót és napibérért dolgozó különbségnélküli munkást.

Erre nincs is semmi szükség. A gyakorlati élet legalább nem ismeri e szükségét; legfeljebb érezhető ez azon apriori rendezkedők körében, kik az önálló fejleményektől irtóztatva, a történeti alakulásokat eltörölni, s a világot saját eszméik szerint berendezni szeretnék, de sem kedvet, sem hivatottságot nem éreznek a dolgok mélyére bocsátkozva, új alakulásoknak medret nyitni . . . A gyakorlati élet szükségét ismeri annak, hogy az ipar organisatiója minél teljesebb és tökéletesebb legyen, és hogy a természetes fejlődés alapján létrejött tagolás minden beavatkozó intézkedésnél figyelembe vétessék. Az ipart, mint bármely más természeti fejlődés szülöttét, nem lehet egyenes matematikai vonalak szerint széjjel vágni, hanem gondosan figyelembe kell annál venni azon tagolást, mely tényleg létezik és pedig nem mint véletlen, hanem mint a természetes fejlődés szükségszerű eredménye.

Mily tagoltság létezik tényleg az iparban?.. Fennáll-e a régi osztályozás: mester, legény és segéd között; vagy annak helyébe lépett az újabb: munkaadó és munkás között? Melyik helyesebb, jogosultabb, czélszerűbb? . . .

Mi megvalljuk, e kérdésekre nem tudnánk oly egyszerűn felelni, mint talán sokan felelhetni vélnek; sem arra nézve, hogy mi áll tényleg, sem arra nézve, hogy mi czélszerűbb.

Mi azon nézetben vagyunk, hogy a munkaadók és munkások külön osztályai nem léptek és nem lépnek a régi osztályok helyébe; hanem azok mellett váltak és válnak külön a régibb osztályokból. — A szerves világ változhatlan törvényei szerint a továbbfejlés nem is képzelhető másképp, mint az organumok többszörössé válása által; ezekkel együtt különválnak az alább még megosztatlan functiók, szabatosb munkamegosztás és azzal tökéletesebb működés következik be. Ha valahol az ellenkező' történnék, ez decompositio, hanyatlás, visszafejlődés volna.

Ha az iparfejlődés menetére visszapillantunk, ez nem lehet előttünk kétséges. — A régi rend keretében mozgó kézműipar egyes ágai — az újabbkori nagy ipari találmá-

nyok folytán — oly helyzetbe jöttek, hogy az emberi munkaerőt gépi munkával helyettesíthették. A mely iparágakban ez történt, azokban csakhamar átalakultak az egyes kiválóbb kis telepek nagy telepekké vagyis gyárakká. — A helyzet magával hozta a munkamegosztás szükségét, a gyártás vezetésében is: a technikai vezetésből különvált az ugynevezett kereskedelmi vezetés. Sietette e különválást azon körülmény, hogy a gépi munka nagy előnye a kézi munka felett — a kínálás és kereset törvényeinél fogva — nagy nyereséget biztosított a telepek tulajdonosainak, kik, mint ilyenek, sok esetben teljesen fel is menthették magukat mindennemű munkától. Így jött létre a vállalkozók osztálya, mint új osztály; és midőn a különválás teljessé lett, a gazdasági élet mihamar oly szervezeti alakot is talált, melyben a tökéletes különválás a legkonkretebb módon meg van testesülve; értjük a részvénytársulati vagy más hasonló testületi üzemvezetést.

Hogy a vállalkozók osztályának kiválása a többi fennállott osztályokat bizonyos tekintetben leszoritotta a felszínről, az tagadhatatlan; de tagadhatatlan az is, hogy az azok közötti különbségeket és tagolást meg nem semmisítette.

Még egy másik kiválás is bekövetkezett a gépi gyártás, vagy ha úgy tetszik, tömeges gyártás terjedésével. A munkamegosztás magával hozta, hogy némely műveletek nagyon egyszerűekké lettek, ezeknek végzésére tehát alaposabb szakképzettség nem szükséges; az ipari munka egy része ugyszólván egyszerű napszámos munka lett, és ennek végzésére az iparosok tömegéből lefelé is kihasadt egy új osztály, mely nem azonos sem a tanulók, sem a segédek, sem a mesterek osztályával, vagy mindhármat egyesíti magában. Ezen egyszerű munkások nem haladnak keresztül oly előkészítő stadiumokon, mint a kézműiparos tanulók és segédek, hanem ott végzik pályájukat a hol kezdték, és szükség esetében bármely más kellő phisikai erővel bíró „kéz“ által helyettesíthetők.

Ha az ipar régi tagolatában három osztály létezett, ma azt mondhatnók, hogy már nem három, hanem öt osztály van. De az ipari termelés súlypontja ma is a három régi osztályban fekszik, legalább azon iparágaknál, melyek a technikai, tudományos és művészeti képzettségnek nem

épen nagyon alacsony fokát feltételezik. — Ezen osztályok egymással szoros kapcsolatban állanak, a mennyiben, mint már többször érintettük, nem annyira társadalmi, mint inkább fokozati természettel bírnak, úgy, hogy az egyik a másiknak természetes folytatása. — Ha ezen természetes összefüggés folytán a nevezett három osztályt együtt, a többi kettőtől megkülönböztetve, közös elnevezés alá akarnók foglalni, az azokhoz tartozókat „műveseknek“ lehetne neveznünk. És így ismét három főosztály lenne a mai kor iparában megkülönböztetendő, melyek már társadalmi külön állást is involváltnak; egymint:

1. A vállalkozó tőkepénzesek, vagy mint több törvényhozás nevezi, a munkaadók osztálya.

2. A művesek osztálya, kik pályájukat tanulósággal kezdik, aztán segédi fokra emelkednek, és végre munkavezetői vagy mesteri fokon végzik.

3. Az egyszerű munkások osztálya, mely nagyobb ipari előkészület nélkül munkába lép és folytonosan ugyanazon egyszerű műveleteket végzi.

Magától érthető, hogy a száz meg száz különböző iparág természetéhez és a telepek nagyobb vagy kisebb terjedelméhez képest, nem minden telepnél található ezen osztályozás teljes fejlettségben.

Vannak iparágak (s ezek technikailag legprimitivebbek) melyeknél a vállalkozón kívül csak egyszerű munkások szerepelnek. — Ide tartoznak a tömegtermelési és házi iparnak legegyszerűbb nemei. — Vannak ismét mások (és ezek képezik az ipar zömét a valóságos művesipart), melyeknek természete szükségessé teszi, hogy kiválólag a művesek osztálya szerepeljen benne: és pedig vagy úgy, hogy a vállalkozó maga egyszerre mind a maga mestere s mint ilyen esetleg segédek és tanulókat tart maga mellett, vagy úgy, hogy a vállalkozó egy vagy több mestert és esetleg több segédet és tanulót foglalkoztat, részint zárt telepekben, részint házon kívül dolgozókat. Végül vannak iparok, melyeknél az elősorolt összes osztályok közreműködnek a termelésnél, és pedig, a mi a műveseket illeti, ezek sok esetben nem tartoznak csupán egyféle iparághoz, hanem gyakran többféle, igen különböző iparágakat képviselnek.

Ez mellékesen mondva arról tanuskodik, hogy az ipari organisatió mai nap már rendkívül complicált fokig fejlődött, mely majdnem lehetetlenné teszi, hogy a rendezést egy kaptafára vonjuk.

Mindezekből csak azt akarjuk kihozni, miszerint rendkívüli tévedés volna azt vélni, hogy miután az ipar mai nap már kiemelkedett azon szabatosan megkötött helyzetből, melyben régenten mozgott, miután a kis telepek mellett nagy telepek is keletkeztek, és némely ágban épen ezek vergődtek uralomra, miután sok ipari funkciót (a legegyszerűbbeket és legterhesebbeket) az ember rá bízta a gépekre, — hogy ezek következtében feleslegessé vált volna az iparban az emberi munkaerőnek azon magasabb foka, mely értelmi vagy szépészeti conceptiót, s annak megtestesítésére képességgel bíró bizonyos testi gyakorlottságot, ügyességet, feltételez, vagyis azon elemet, melyet az ipar a művészettel közösen bir. Ma is ez képezi az ipar éltető elemét, mint évszázadok vagy évezredek előtt, és ez fogja képezni mindaddig, míg ipar létezni fog.

Ha ez áll, a mint hogy kétségbe vonni alig lehet, akkor képtelenség volna azt vélni, hogy valamely törvényhozásnak oly intézkedése, mely a munkaadót és munkást egymással szembeállítja, ez által egyszerre megsemmisíthetné vagy megsemmisíteni akarhatná mindazt, a mi az ipar terén mint évezredek történeti fejlemény létezik, lehetetlen azt vélni, hogy egy ily törvényes intézkedés képes lenne megváltoztatni azon nemzetgazdasági törvényeket, melyek szerint a termelés évezredek óta folyt, és folyni fog jövőre is, hogy képes legyen kieszközölni, hogy egyszerű, gyakorlatlan, képzetlen munkaerők oly munkát végezzenek, melyek gyakorlott, képzett, esetleg művészi fokon álló munkást igényelnek; egy szóval, hogy képes legyen nélkülözhetővé tenni az iparban azon tagolt osztályt, melyet fentebb műveseknek neveztünk, melyet hajlandók volnánk egyenesen iparosok osztályának nevezni, ha az újabb törvényhozások ez elnevezést felfelé és lefelé annyira ki nem szélesítették volna. A gyakorlati élet nyelvjárása iparosok alatt ma is csupán a gyakorlatilag képzett, fokozatosan kiművelt és bizonyos mesteri tökélyig jutott munkásokat érti, tehát azokat, kiket mi műveseknek neveztünk. És egészen közön-

bős az, vajjon az illető egyszersmind vállalkozó, vagyis munkaadó-e vagy nem. Az ugynevezett kisipar körében a kézműves mester rendszerint egyszersmind önálló vállalkozó vagyis munkaadó is, legalább annak szokott vétetni. De hány eset van már itt is, midőn egy vagy több ily mester egy bizonyos kereskedő vagy árús számára dolgozik! Itt aztán már nagyon kétes, vajjon a mester tekintendő-e önálló vállalkozónak, vagy amaz árús, ki nála munkát megrendel, azaz munkát ad neki. És vajjon mi különbség van ipari képesség tekintetében az otthon dolgozó kis mesterek közt és azon mesterek közt, kik talán valamely nagyobb zárt telepben, például valamely fémmű-gyárban, önálló műveket állítanak elő, talán világhírű remek műveket, pld. egy „Milton-shield“-et, egy „Heticon-vázá“-t, egy „Venus-dish“-t? . . . . mi különbség van, mely az ily mestert vagy művészt alacsonyabb fokra helyezné amaz önálló vállalkozó mesterreknél?

És ilyen esetben ki tekintendő „iparosnak“, az-e, ki a művet egyszerűen megrendeli, és annak elértekesítésére vállalkozik, vagy nem-e inkább az, ki tényleg készíti? Hiszen ez utóbbi éppen úgy előállíthatná e művet, ha nem oly egyéntől kapná a megrendelést, ki az ily rendelésekkel és elértekesítéssel iparszerűleg foglalkozik, hanem oly magán egyéntől vagy jogi személytől, ki azt saját használatára rendelné meg.

Valóban, ha az ipar helyzetét helyesen akarjuk megítélni, vissza kell térnünk azon eszmezavar köréből, melybe a manchesteri tanok félreértésen alapuló követése folytán belerohantunk. — El kell ismernünk azt, hogy az iparnak a leglényegesebb mozzanata nem a megrendelés vagy elárusítás (a mi a kereskedés feladatát képezi), hanem a készítés; ennek folytán el kell ismernünk azt, hogy a valódi iparosok nem az ugynevezett vállalkozók, hanem a művesek. A viszony e tekintetben éppen olyan, mint például az irodalomban vagy a művészetben. Nem az az író, a ki valamely művet megrendel vagy elárusít, hanem a ki azt producálja; nem az a művész, a ki mint valamely telep tulajdonosa (színház) alkalmat nyújt a színi vagy ének-művészet gyakorlására, hanem az, a ki tényleg működik. A mint irodalom nem képzelhető írók nélkül, művészet

művészek nélkül, úgy ipar sem képzelhető iparosok (művesek) nélkül. Az iparművesek fogalma ép oly határozott, félre nem magyarázható fogalom kell hogy legyen, mint például az írók vagy művészek fogalma. Teljesen ki kell lenni zárva e fogalomtól azon mellékértelemnek, hogy az illető mily modorban értékesíti műveit, mert ez a dologhoz nem tartozik, ép úgy, mint nem tartozik az író fogalmához, hogy az író maga legyen műveinek kiadója, vagy a színművész fogalmához, hogy maga legyen szini vállalkozó. Lehet a kettőt t. i. az iparművesi (termelő) foglalkozást és az értékesítési vállalkozást egyesíteni, de mindegyik külön dolog, és ha iparról (mint termelési ágról) beszélünk, a fő dolog mindenesetre a termelési működés.

De más irányban hasonlóan ki kell zárva lenni az iparművesség fogalmából az oly egyszerű munkának, melyet szakszerű tanulás és előkészülés nélkül és minden előzetes nagyobb gyakorlat nélkül, vagy csak csekély gyakorlat után, minden közönséges physikai erővel bíró munkás végezhet. A határvonalat ez irányban elvileg megvonni igen nehéz, de talán nem tévedünk, ha a határvonalat abba helyezzük, hogy azon munka, mely gyakorlati és elméleti ipari szaktanulás nélkül az illető foglalkozás körében tökéletesen megállhatja helyét, nem tartozik az iparműves munka körébe, ellenben azon munka, mely az egyszerű physikai erőn kívül szakszerű képzést, gyakorlati tanulást, értelmi vagy művészeti jártasságot feltételez, s melynek értéke ezekkel arányban nő, az iparművesség fogalma alá esik.

Ha ezekkel tisztában vagyunk, áttérhetnénk azon kérdésekre, melyek az ipar fejlesztése körül a munkaerők szempontjából felmerülnek.

V.

Az állami beavatkozás jogosultsága a munkaerők fejlesztésében. — Észrevételek a be nem avatkozás tanára nézve. — A munkaerők fejlesztése egyenkint: a vállalkozó munkaerők a vállalkozás szabadságot kíván; történeti fejlemények és ezek eredményei; a vállalkozás szabadság mint axioma. — Független tehető-e az iparizés az ipar megtanulásától. — A vállalkozási szabadságból eredő bajok elhárításának eszközei; különösen az iparosok kereskedelmi szakoktatása. — A vállalkozás alakjának fejlődése, kézi munka és gyártás viszonya egymáshoz.

Ha iparunkat általában és különösen az iparban foglalkozó munkaerőket magasabb színvonalra akarjuk emelni, az első kérdés az, hogy a precziszított iparos osztályok (vállalkozók, művesek és egyszerű munkások) mindegyikére nézve, mi képezi az iparfejlesztési politika feladatát?

Ezen kérdésnek azonban még egy előzetes kérdése van; t. i. az, vajjon jogosult-e általában, hogy az állam vagy törvényhozás vagy a közélet más tényezői ez irányban működést fejtsenek ki.

Ezen előzetes kérdést egészen érintetlenül hagyhatnók, ha nem volna egy nemzetgazdasági iskola, melynek elve ily dolgokba be nem avatkozni.

A jelszó, mely alatt ez iskola téves elveit propagálta, az volt, hogy azon államokban, melyek az ipar emelésére tervszerű gyakorlati politikát folytattak, s a melyekben évtizedek vagy évszázadok fáradozása folytán, az ipar csakugyan magas fokra emelkedett; a fejlődés nem emez intézkedések következtében, hanem azoknak daczára következett be!... Rettenetesen éleslátásu jelszó ez: és hatott is, a mint csak egy paradoxon hathat. — Ebből természetesen az következik, hogy az ipar fejlesztésére irányzott minden beavatkozás káros. Hagyni kell mindent a dolgok természetes rendjére, és különösen az önérdék működésére, mely — a féltudós, de magát tudósnek képzelő „nemzetgazdasági szónoklók“ tanai szerint — a gazdasági fejlődés egyetlen rugója. Az önérdék szükségszerűleg magával hozza azt, hogy a mely árú iránt nagy a kereslet és csekély a

kinálat, s mely ennél fogva jó árnak örvend, majd felkölti a vállalkozást: a vállalkozók aztán majd gondoskodnak munkásokról, kik amaz árút előállítják, mert hisz, a munkáskéz szintén egyik anyaga a vállalkozásnak. Minek tehát itt beavatkozni; magánérdek az egész: a vállalkozó magánérdeke; az ő dolga gondoskodni munkáskezekről; árú ez is, mint a gép vagy nyers anyag: ott veszi, a hol legolcsóbban kapja, és ott adja el, a hol legdrágábban eladhatja, és senkinek ahoz semmi köze.

Ilyen tanokkal szemben, különösen ha azok axiómák gyanánt járnak szájról szájra, nagyon bajos iparfejlesztési politikát csak szóba hozni is. Annál nehezebb mivel abstrakte véve tulajdonképpen igaz minden egyes tétel mely amaz okoskodásban ilyen sajátságos logikai összeköttetésbe hozatik. Csak egy tévedés van az egész okoskodásban, az hogy a nemzetgazdasági politika a nemzetgazdasági tannak alkalmazását jelenti, itt pedig a tanok nincsenek alkalmazva, hanem éppen ellentétbe vannak helyezve az alkalmazhatással; mert az alkalmazásnál számítani kell az anyaggal és közeggel; anyag és közeg nélkül nincs sem erő, sem működés. — A fentebbi okoskodás pedig éppen tagadása mind az anyagnak, mind a közegnek. Olyanforma az, mintha valaki egy gépet akarna szerkeszteni, nem a gépészettan szabályai szerint, hanem az elvont physikai törvények szerint, ha például az emeltyü szerkesztésénél visszautasítaná a fát, a vasat és általában minden anyagot, mert hisz a physika tanai szerint az emeltyü egy matematikai vonal, melynek nincs anyaga.

Volt idő midőn az ilyen metaphysikai constructiók hősei a magasabb tudás oly nimbusával voltak képesek magukat körülövezni, hogy a nagy közönség szívesen hajlandó volt a legteljesebb hitelt adni tanáiknak, habár azok homlokegyenest ellenkezni látszottak a józan ész felfogásával. De hiszen ama nimbusos tanítók arra a praecedensra hivatkozhattak, hogy a folytonosan szemünk előtt álló természeti világban éppen ellenkezője történik annak ami látszik: azt látjuk, hogy a nap forog a föld körül, pedig megfordítva áll a dolog. Ebből aztán az következik, hogy a tudományban az ellenkezője áll annak, ami szemmel látható... Volt olyan idő, midőn ezen argumentumok nyomása alatt

minden magát felvilágosultnak tartó ember kötelességének tartotta, saját józan belátását félretéve mindent elhinni, ami nemzetgazdasági axiómák neve alatt elébe került. De ezen időnek ma már vége van: bizonyos theoremák nimbusa szétfoszlott, kiderült, hogy azok felületes vizsgálódásnak eredményei, s hogy a mélyebben fekvő igazság többnyire megegyez azzal, amit a józan ész egyszerű felfogása inkább ösztönszerűleg sejt mint tud.

Igy állván a dolog, talán megengedhető lesz, ha mi nem reflectálunk bővebben azon elvont nemzetgazdasági teoriákra, melyek magukban véve helyesek és igazak ugyan, de nem vonatkoznak arra ami testtel bír, hanem csupán azon tendenciákra, melyek testtel nem bírnak. A gyakorlati élet kívánalmainak kell eleget tennünk, s a gyakorlati életben felmerült problémákat kell megoldanunk; itt ki van zárva azoknak szava, kik a gyakorlati életben szereplő tényezőkről mit sem akarnak tudni. Mi ezekkel számolni akarunk, s azok szempontjából akarjuk a kérdéseket vizsgálni, s azokra felelni.

Osztályoztuk az iparban foglalkozó munkaerőket. Láttuk hogy három különálló osztálylyal van dolgunk, vállalkozókkal, művesekkel és egyszerű munkásokkal. — Az a kérdés már most, hogy ezek mindegyikével szemben mi az iparpolitikának feladata?

Ami először a vállalkozókat illeti, tagadhatlan tény az, hogy az érdekek harcában a vállalkozás a legerősebben előre tolt positiót képezi. A nemzetgazdasági küzdelmek diadaiai vagy vereségei leginkább a vállalkozáson fordulnak meg. Ha a vállalkozás szerencsés, a haszon ennek ölébe hull, ha szerencsétlen, a veszteséget ennek kell viselnie. Ha oly oszthatlan egységes organismusban, a minő a gazdasági élet, osztatlan felelősségről szó lehet, a vállalkozásnál előforduló felelősség bizonyára az.

Ezen nagy felelősséggel magától érthetőleg arányban kell állani az önelhatározási szabadságnak. És ennél fogva a szabadság és szabad mozoghatás itt legkevésbé korlátozható, bármily érdeken. Természetes, hogy magasabb állami, társadalmi, közérkölciségi, sőt esetleg nemzetgazdasági érdekek is szükségessé tehetik a vállalkozási szabadság korlátozását; de ez mindig kivételes intézkedés jellemével

birhat: szabályszerint áll az, hogy aki valamely gazdasági cselekmény kockázatát viselni hivatva van, azt illeti meg az elhatározási szabadság is.

Ezek szerint önként értetik, hogy az állami beavatkozásnak csak igen csekély befolyás engedhető a vállalkozásra; és épen azért a specialis fejlesztési intézkedéseknek itt sokkal csekélyebb tere van, mint a közgazdasági élet bármely más terén.

Ezen ténynyel teljes öszhangzásban állanak a nemzetgazdaság történetének tanulságai. Azon jelentékeny tudományos küzdelmek, melyek egy évszázad óta az elméket a nemzetgazdaságtanra irányozták, s melyek századunkat e tudomány történetében epochalissá tették, bármily bizonytalanságban hagyták is a nemzetgazdaságtan számos más sarkalatos kérdéseit, de azt az egyet megdönthetlen igazsággá emelték, hogy a vállalkozás szükségnélküli befolyásolása, az e téren való szabad mozoghatásnak oknélküli korlátozása csak gátlólag hathat a gazdasági fejlődésre. A nemzetgazdasági eszmeharczok, s a törvényhozásoknak ezek diadalai nyomán haladó intézkedései egy évszázad óta akarva nem akarva majdnem folytonosan e pont körül forogtak. És bármily oldalról történtek is támadások a vállalkozási szabadság ellen, azok mindig a vállalkozási szabadság diadalával végződtek.

És a diadalmas igazság lesöpört maga előtt mindent ami ellene szegült, vagy amit ellene harczba vezettek. — Így esett áldozatul az iparügy terén a vállalkozási szabadságnak, mely itt iparszabadság név alatt szerepelt, egész sora az intézményeknek, melyek azzal semminemű ellentétben nem állanak, de a melyek a korlátolt vállalkozással (a cézhrendszer értelmében) történeti kapcsolatban állván ellentétbe helyezkedtek vagy helyeztettek az iparszabadság modern elvével. Nem először történt ehhez hasonló az eszmék történetében és nem is utoljára. De ebből természetesen nem az következik, hogy az igaz eszmét kelljen érte vádolnunk, hanem az, hogy helyes higgadt ítélettel igyekeznünk kell megkülönböztetni, mennyire terjed amaz igaz elv szükség-szerű uralma; és az ami ez elv uralma alá tartozik annak alávetendő, ami ellenben nem tartozik alája, oda helyezendő

a hová való, és oly szempontból ítélendő meg, a minőt természete megkövetel.

Ebből az következik, hogy a vállalkozási szabadság elvének békét kell hagynunk, a vállalkozás ügyébe lehetőleg kevésbé kell beavatkoznunk, és a vállalkozás direct fejlesztésére irányzott specialis politikáról szó sem lehet.

Vannak ugyan a közgazdasági politikának a vállalkozással szemben igen fontos feladatai, de ezek nem a vállalkozás munka erejét illetik, hanem egészen más oldalait, és nem is directe, hanem indirecte, s ezért azokról másutt lesz szó. E helyen még csupán egy fontos kérdést kell megbeszelnünk, mely elől azért nem térhetünk ki, mivel hazánkban az iparügyek rendezésére irányuló eszmeáramlatban e kérdés nevezetes szerepet játszik, és különösen az iparosok (művesek) egy része által mint kiváncsi hangoztatik. Ezen kérdés abban áll, vajjon fentartandó-e az 1872-iki ipartörvénynek azon alapelve, miszerint a törvény korlátai közt minden nagykoru egyén bármely iparágat önállólag és szabadon gyakorolhat; vagy pedig tételesség az ipar önálló gyakorolhatása attól függővé, hogy az illető amaz iparágat tanulta legyen.

A függelékben mellékelt részleges emlékiratok, illetőleg válaszok legnagyobb részében nem fordul elő mint kiváncsi az ipartörvény 1. szakaszának ily megszorítása, azonban egynémelyikben mégis előfordul, nevezetesen a budapesti egyesült lakatos-, puskamíves-, sarkantyus-szövetség válaszában; másfelül köztudomásu az is, hogy a vidéki iparosok nagy részének ez egyik sarkalatos kiváncsi képezi.

Ha azon okokat vizsgáljuk, melyek e kiváncsi indokolására felhozatni szoktak, nem tagadható, hogy azoknak van némi jogosultsága. Az mondatik ugyanis, hogy az ipar emelése a művesek alapos szakképzettségét feltételezi, erre nézve szigorú rendszabályok szükségesek; azonban semmiféle rendszabály nem bírhat kellő súlylyal, ha hiányzik azon sanctió, mely ama megszorításban rejlenék, hogy csak az legyen jogosítva önállólag ipart üzni, ki az ipart szakszerűleg tanulta. Felhozatik továbbá, hogy a szakképzettség nélküli önálló iparosok nemcsak maguknak ártanak, hanem még az ipar általános színvonalát is lejjebb szállítják és a hazai iparczikkek hitelét rontják stb.

Ezen indokokat fel kellett hoznunk, miután a vállalkozási szabadság folytán valóban előfordulnak oly esetek melyek az ipar általános helyzetére károsan hatnak. Azonban egészben véve ezen indokok még sem oly nyomósak, hogy a jelzett megszorítást s az azzal járó óriási convulsio-szerű reactió felidézését jogosulttá tehetnék. E megszorítás ugyanis egyenesen halomra döntené az iparszabadság nagy elvét, mely korunkban már elodázhatlan nemzetgazdasági követelménynyé vált. De továbbá e megszorítás mai nap már gyakorlatilag kivihetlenné is vált, miután megszámlálhatatlan azon ipartelepek sora, melyek többféle ugynevezett iparág egyesítésen alapulnak, s még nagyobb azoké, melyek egy iparczikknek jóformán csak egy-egy specialis részét állítják elő. Nem kivihető továbbá azért sem, mert annak ugyanis csak a kisiparban lehet helye, hol a mester egyszersmind önálló vállalkozóként szerepelhet, de semmiféleképen nem lehet helye a nagy iparban, hol a dolog természete szerint külön van válva a vállalkozói functio a művészeti functióktól. Már pedig a határvonalat a kisipar és nagyipar között megvonni nem lehet, és e határvonal elvi ellentéteket involváló megvonása nem csak nem kívánatos, hanem határozottan káros, miután az egészséges iparfejlődés menete éppen abban kell hogy álljon, miszerint a kis telepek mindinkább átalakuljanak nagyobb telepekké. De továbbá, ha elvileg elfogadható volna is e megszorítás, (a mint, hogy a fentebbi fejezetekben elmondottak után absolute elfogadhatlannak tartjuk) és ha kivihető volna is az ugynevezett kisipar egyes precizirozott ágai körében: micsoda igazság lenne az, hogy éppen a kisipar legyen korlátolva, holott a nagyipar ugy is egészen korlátolatlan és ez irányban nem is korlátozható? És végül nem fogadható el e korlátozás már csak azért sem, mivel szemben a külföldi versenynyel határozottan többet ártana a hazai iparnak, mint a megnyit használhatna egyes specialis iparágaknak.

Ezek nyomán — a bővebb indokolást mellőzve — határozottan azon nézetben vagyunk, hogy a vállalkozási szabadság korlátozása és az önálló iparüzhetésnek a tanult iparosokra szorítása egyáltalában nem kívánatos. Az ipari tanulás erélyes előmozdítása — mint alább még bővebben ki fog tűnni — rendkívül fontos, de egészen más lapra

tartozik, mint a vállalkozási szabadság kérdése. E kettőt összezavarni és egymástól függévé tenni semmikép nem akarnók, mert ha ez a „junctim“ létrejönne, nagyon tartunk tőle, hogy a vállalkozási szabadság nagy elve ragadná magával és döntené halomra a tanulás ügyét és az annak érdekében szükségesnek mutatkozó kényszerítő rendszabályokat, nem pedig megfordítva.

Ebből azonban korántsem következik, hogy minden megengedhető eszközt ne kelljen megragadni, azon bajok elhárítására, melyeket a vállalkozási szabadság közvetlenül vagy közvetve felidézett, melyeknek elhárítására ama megszorítás némely részről kívánatosnak tüntetik fel, s melyek tényleg léteznek és orvoslást kívánnak.

Főleg két baj érdemel itt figyelmet. Az egyik az, hogy az iparban fölnevelkedő ifjabb nemzedék egy része nem éri el a képzettség azon fogát, mely mai nap az önálló iparüzemhez megkívántatik. Az ily egyének azután természetesen nem is felelhetnek meg azon feladatoknak, mely reájok vár; s minél inkább elharapózik a laza gondatlanság, a tanulási felületesség, annál lejjebb kell süllyedni az illető iparág általános színvonalának. Ezen baj elhárításáról alább bővebben lesz szó ott, hol az iparműves munkaerők fejlesztésére irányzott politika feladatait taglaljuk, s ezért itt ezt mellőzhetjük. De van még egy másik baj is, s ez (az ez irányban érvelők állítása szerint) tán még komolyabb, az t. i. hogy az iparszabadság védelme alatt bármely tőkepénzes és némi kereskedelmi ismeretekkel bíró árús, vagy közvetítő, iparosként szerepelhet, és lenyűgözheti a valóságos iparosokat, s őket önálló kézműves mesterekből függő munkásokká degradálhatja. Ezzel kapcsolatban áll az, hogy az ily vállalkozók degradált és esetleg elnyomott munkásokkal dolgozván, oly concurrentiát idézhetnek fel a még önállóan működő s a soliditás igényei szerint dolgozó mesterek ellen, mely ezeknek romlását vonja vagy vonhatja maga után.

Erre nézve következőket kell megjegyeznünk. Kívánatos igenis, hogy a közvetítő vállalkozók, a mennyire lehet, ne a szakértelem nélküli tőkepénzesek sorából kerüljenek ki, hanem a szakértő mesterek sorából emelkedjenek ki. Kívánatos az is, hogy a solid munkához szokott mesterek

képesek legyenek mint önálló vállalkozók minden tekintetben kiállani a versenyt a nem szakértő egyszerű vállalkozókkal; mert ez az iparnak csak előnyére válhatik. — De hiszen ezt mesterséges eszközökkel biztosítani nem szükséges, mert minden előny a szakértő mester részén van egyetlen egynek kivételével, tudniillik annak, hogy a „kereskedő vállalkozó“ kereskedelmi ismeretekkel bír, ismeri az üzlet kereskedelmi oldalát, a vásárlási és eladási piacokat, helyesen tud számítani, ki tudja aknázni a hitel segédforrásait, egyszóval kereskedő, míg a kisiparos mester előtt eme szükséges ismeretek gyakran terra incognitát képeznek, noha saját iparának műves technikájában talán a legmagasb fokon áll. De ezen egy előny, illetőleg hátrány sok esetben döntő súlylyal bír: s ezért nem ritka jelenség, hogy az ugynevezett nem szakértő (azaz nem tanult kézműves) vállalkozó, noha rossz munkát készít vagy helyesebben készített, de jövedelmezőségre biztos kilátást nyújtó számítás szerint készíti és adja el, évről évre előbbre halad és boldogul és mindinkább felülkerekedik, míg a szakértő mester, noha jó munkát készít, és talán nem is nagyobb termelési költséggel mint amaz, még sem tud boldogulni és a concurrentia által végül elnyomatik. Az ily esetek — ismétlem — nem ritkák, és ha közelebb szemügyre vesszük e jelenséget, akárhányszor azt találjuk, hogy a legügyesebb mesterek nem is tudják szabatosan meghatározni készítményeik előállítási költségét, s ennél fogva hol túlságosan magas árt követelnek, mely által vevőiket elriasztják, hol ismét túlságosan alacsony árt, melynél egyenesen megkárosulnak. Majdnem általános baj főleg a kisebb kézműiparos mestereknél, hogy üzleti könyveket nem vezetnek, és ennél fogva nem bírhatnak áttekintéssel, hogy melyik cikk készítése mily jövedelmezőséget mutat, melyik ügylet, vagy az ügyletek melyik nem fizeti ki magát s melyik nem; nem ítélik meg szabatosan a cikkek előállítási költségét s ezek egyes elemeit; sőt sok esetben nem is bírnak alapos tájékozottsággal vagyoni állapotuk állásáról, ennek emelkedéséről és hanyatlásáról, s nem mérlegelhetik vállalkozási erejüket. A hol az üzlet nagyon kicsiny vagy nagyon egyszerű, ott az áttekintés könnyű, és ott ezen kritériumok nem bírnak nagyobb fontossággal, s némi gyakorlat mellett az illető mester részletesb számítás

nélkül is mindenkor ura lehet üzleti vállalatai minden részének; de mihelyt az üzlet nagyobb terjedelmet, bonyodalmasb szervezetet nyer, ott a folytonos mérlegezés már elkerülhetlen; s ha ezt az illető elmulasztja, fennállhatása már nagyon ingatag alapra van építve, és romlása nagyon könnyen bekövetkezhetik.

Már most az a kérdés, hogyan lehet ezen a bajon segíteni? Némelyek — mint említve volt — az által vélnek segíthetni, ha az önálló iparüzhetést a tanult iparosokra szorítjuk.

Mi azt hiszszük, hogy ezen a bajon ez nem segít; hanem segít egyszerűen az, ha a kézművesek oktatási rendszerének egyik feladatává tesszük a kereskedelmi ismeretek elsajátítását. Az a kézműves, a ki a termelés és forgalom felett bizonyos áttekintéssel bír, a ki a beszerzési és eladási piacok megismerésére kiváló gondot fordít, a ki áruinak értékesítését üzlete egyik fontos részének tekinti, a ki az egyes cikkek előállításai költségeit szabatosan kiszámítani tudja, a ki egy szóval magát nem tekinti csupán kézműves mesternek, azaz technikai vagy művészi készítőnek, hanem egyszersmind üzletférfiúnak, s magát ez utóbbi irányban is szakszerűleg kiképezte, nem lesz hátrányban a „kereskedő vállalkozók“-kal szemben az üzlet ezen részében sem; és miután az üzlet termelő részében előnnyel bír, a versenyt sikeresen meg fogja állhatni.

Ezen eszmét, hogy tudniillik a kereskedelmi ismeretek terjesztése erélyesen felkarolandó, a függelékben mellékelt válaszok közül főleg a budapesti fésűsöké hangsúlyozza; és kétségtelenül nagyon helyesen. De ezen eszmének e válasz még más tekintetben is nagy horderőt tulajdonít: azt t. i., hogy csupán ez uton lesz lehetőségessé, hogy ezen iparág, mely nálunk jelenleg még kizárólag kisiparosok által üzetik, és azért versenyképességgel nem bír (és természetesen azon számos más iparág is, mely hasonló helyzetben van) a gyártás fokára felemelkedjék. Ezen okoskodás, mely egyszerűn a tapasztalás nyomán induló észjárás eredménye, tökéletesen fején találja a szeget.

A kisipar és a nagyobb mérvű gyártás nem valami olyan egymástól egészen külön álló dolog, mint a theoretikusok rendszerint képzelni szeretik, kik megszokván a kathe-

goriák szerinti gondolkozást és a kisiparban és gyártásban egymástól külön váló kategóriákat tanulván ismerni, azt vélik, hogy ez utóbbi egészen más valami, mint az előbbi. Nem úgy van. A gyártás rendszerint nem egyéb, mint az ipar valamely ágának szabatosabban különvált nagyobb munkamegosztás szerint működő — tehát vállalkozási szempontból — előbbre haladott foka. De ezen előbbre haladottság nagyon relativ fogalom, és azon mérv, vajjon valamely üzemalak gyártás-e vagy nem, csak abban határozódhat meg, hogy az illető üzemalak mellett meg vannak-e a versenyképességnek feltételei.

Ha ezt figyelembe vesszük, és szemünk előtt tartjuk az ipar fejlődési menetének természeti törvényeit, mihamar be fogjuk látni, mily nagyon üres frázis az, hogy a kisipar a gyártás versenyével szemben enyészetre van kárhozzátva: hogy a kisipart megmenteni akarni hiú erőlködés, hogy a kisipar felett a korszellem pálczát tört. Mindezeknek értelme arra redukálódik, hogy azon kisiparosok, kik tanulni, haladni, a versenyképesség feltételeit elsajátítani s a kor vivmányait értékesíteni nem akarják vagy nem tudják, az iparüzelem teréről leszoríttatnak. — De ez nem a kisipari alakban üzött iparágak enyészését jelenti, hanem annak szükségességét, hogy ezek a gyártás fokára emeltessenek. A kisipar enyészését megengedni és a mellett a gyártás fejlesztéséről szólni olyan forma észjárás, mint ha például a szőlőtől levő egest pusztulásra kárhozzátnók, azonban azt kívánók, hogy arról a töről érett szőlőt szedjünk.

Még egyet! — Azt mondtuk az imént, hogy a gyártás az iparüzelemnek vállalkozási szempontból előbbre haladott fokát jelenti. Ki kell emelnünk, hogy ez nem involválja szükségképen a technikai irányban való előbbre haladást. Van rá elég eset, hogy valamely iparágbeli gyártás vagyis gépi munka technikai tekintetben alább áll, mint ugyanazon iparágbeli kisiparos előállítási modor vagyis kézi munka; — de vannak ismét esetek, melyekben a kézi munka (tehát ugynevezett kisiparos készítés) egyáltalában nyomába sem léphet a gépi munkának, vagyis az ugynevezett gyártásnak. — Ennek megítélése és az ahoz való alkalmazkodás az egyes iparosok szakértelmére bízandó, és ez ítéletben, ez alkalmazkodásban döntő szerepe van a kereskedelmi

ismereteknek. Egyébiránt megjegyzendő, hogy a kisipar és gyártás egymásnak nem egészen ellentétei, és sem a kézi munka és kisipar, sem a gépi munka és gyártás egymással nem azonos fogalmak. A gyártás lehet igen kis mérvű ipar is, gyártás üzhető egyetlen egy segédmunkás nélkül is, csak legyen meg szükséges munkamegosztás, és legyenek meg a versenyképességnek megfelelő segédszerek.

Mindezek azonban már mélyen belevágnak azon iparpolitikai feladatok keretébe, melyekről alább bővebben lesz szó, egyelőre tehát ez eszmemenetet itt nem folytatjuk tovább.

A vállalkozásra vonatkozó fejtegetéseinket a fentebbiek után a következőkben összegezzük:

A vállalkozás a vele járó felelősségnél fogva szabad mozgathatást feltételez, ennélfogva a vállalkozási szabadság, vagy mint nevezni szokták az iparszabadság elve, semmi szín alatt meg nem támadható és ok nélkül nem korlátozható.

Az iparosok egy részének abbeli kívánalma, hogy az önálló ipar üzelve az illető iparág megtanulásától tétessék függővé határozottan elvetendő.

Azon bajok ellen, melyeknek megszüntetése végett némelyek e korlátozást ajánlják, azon eszközökkel kell küzdeni, melyek az iparműves munkarők fejlesztésére hivatvák (s melyekről a következő fejezetben szólunk), másfelől mint specialis eszköz ajánlható a kereskedelmi ismereteknek terjesztése.

VI.

Iparműves munkaerők fejlesztése. — Az erre célzó feladatok rendszere. — Cél: elméleti szakoktatás, gyakorlati szakképzés, szellemi és anyagi jólét emelése. — E feladatoknál az oktatás és nevelésügyi politika elvei alkalmazandók. — Tévedések e tekintetben; az 1872-iki ipartörvény álláspontja. — Tudományos és iparos pályák párhuzamba állítva. — Helyes álláspont: a mester, segéd és tanonc közötti viszony nemcsak munkaviszony, hanem főleg tanviszony. — Elvi következmények. — Az iskolai és műhelybeli tanulás viszonyai egymáshoz, és a munkaviszonyok rendezéséhez. — Az iparműves munkaerők fejlesztésére célzó intézmények nem megsemmisítendőek, hanem fejlesztendőek a fejlettebb feladatokhoz mérten.

Most áttérünk az iparműves munkaerők fejlesztésére célzó iparpolitikai feladatok megbeszélésére.

Az iparműves munkaerő alatt — mint már fentebb kifejtettük — azt értjük (a tisztán kereskedelmi vállalkozók és az egyszerű fizikai munkások kizárásával), mely az egyszerű fizikai erőn kívül szakszerű képzést, gyakorlati tanulást, értelmi vagy művészeti jártasságot feltételez, s melynek értéke ezekkel arányban nő; — egyszerűen, értjük azon egyének összességét, kiket a közönséges nyelvjárás iparos osztály neve alá foglal.

A mint az ipar életképessége, haladása leginkább ezen munkaerőktől függ, s e szerint az iparfejlődés súlypontja ezen munkaerőkben fekszik: azonképen az iparfejlesztési politika feladatainak súlypontja is ide esik.

A feladatoknak hosszú sora fekszik itt előttünk, melyek mindegyike önmagában véve is hosszú fáradalmas munkát, kitartó következetes gondozást, öntudatos, erélyes intézkedéseket tesz szükségessé, s melyek együtt véve önálló befejezett rendszert képeznek.

Mielőtt az egyes feladatokra s az azok körében felmerülő egyes kérdésekre térnénk, mindenenk előtt általános áttekintést akarunk nyújtani az idevágó feladatok egész rendszere feletti.

Azon cél, mely felé az összes idevágó feladatoknak, illetőleg intézkedéseknek irányulni kell, abban áll, hogy az iparos osztály általános műveltségi, értelmi és erkölcsi színvonalára magasabbra emeltessék, — hogy oly iparosok képzését

biztosítsuk, kik szakmájukban a versenyképesség kivánalmainak megfelelni bírnak, kik a művesség követelte magasabb inspirációra képesek, s kikben erőteljesen élnek mindazon erkölcsi tényezők, melyek az előretörekvés a versenyküzdelem elleni szilárd megállhatás garantiáit képezik.

Ezen átalánosságban vázolt nagy horderejű, de egyszerűs mind néhez czél tulajdonképen három ágra oszlik; ezek:

1. az elméleti és általános műveltségi képzettség előmozdítása vagyis elméleti szakoktatás;

2. a szakmai gyakorlati ügyesség és előállítási képesség emelése, vagyis gyakorlati szakképzés;

3. a munkaviszonyoknak rendezése, a testületi és erkölcsi szellem fejlesztése, s ezekkel összefüggésben a szellemi és anyagi jólét emelése.

Ezen hármas czél mindegyikére nézve megfelelő intézkedések szükségesek, és pedig mindenütt figyelemmel az illető iparosoknak bizonyos korhoz kötött foglalkozási fokozatára. — Nevezetesen a mi az elsőt, a szakoktatást illeti, szükséges oly iparos szakiskolákról és más szakintézetekről és intézményekről gondoskodni, melyekben a versenyképes iparüzelem által igényelt elméleti és szakmai ismeretek és képzettségek megszerezhetők; de szükséges továbbá arról is gondoskodni, hogy az iparos pályára készülők és az azon pályán működők az okulási alkalmakat tényleg is minél nagyobb sikerrel felhasználják. — A mi a másikat, a gyakorlati előállítási képesség fokozását illeti, miután ez csak az iparos foglalkozásban, vagyis az ipar gyakorlásában érhető el, szükséges oly intézkedéseket tenni, melyek az egyes iparágaknak az ipari foglalkozás közepette leendő gyakorlati megtanulását az illető ifjakra nézve lehetőleg sikeressé tegyék; de továbbá gondoskodni kell a tanulási hajlam felköltéséről, az előretörekvés buzdításáról, és alkalmakról kell gondoskodni, melyek nemcsak a készülő iparost, hanem a kész mestert is folytonos előmenetelre sarkalják. Végül a mi a harmadikat, az erkölcsi haladást illeti, gondoskodni kell oly iparrendről, melynek keretében mindenki utalva legyen a haladás követelte jogkörök megtartására, s azon gazdasági erényeknek gyakorlására és megőrzésére, melyek a szellemi és anyagi jólét tényezőit képezik.

Ha ezen feladatokat vizsgáljuk, első pillanatra kézzelfogható módon feltűnik, hogy ezek, különösen az első és második pont alatt foglaltak, tisztán oktatásügyi illetőleg nevelésügyi jelleggel bírnak.— Mint tisztán oktatás-, illetőleg nevelésügyi feladatokkal szemben, tehát itt az oktatás-, illetőleg nevelésügyi politika elvei alkalmazandók.

Ezt különösen hangsúlyozni kívánjuk, mivel ez képezi az iparpolitikai feladatok ezen nagy csoportjánál a helyes kiindulási pontot, már pedig a kiindulási pont helyes megválasztásától függ, hogy fejtegetéseink megállhatók legyenek.

Óriási tévedés volt nem csak nálunk, hanem még más országokban is, hogy a törvényhozás és a közvélemény ezt a legújabb időig teljesen ignorálta. A magyar törvényhozás (az 1872-ki VIII. tv. cikk alkotásánál), és azon nemzetgazdasági szakférfiak, kik az iparüggyel egyáltalában foglalkoztak, midőn az iparügyek rendezéséről volt szó, ez alatt nem képzeltek egyéb feladatot, mint bizonyos bérvizonyoknak, illetőleg a munkaadó és munkás közötti viszonyoknak nemzetgazdasági elvek szerinti megszerezését. — Nemzetgazdasági elvek alatt pedig értették a szabad verseny elvét; azon elvet, mely az ügyek rendezését teljesen a kínálat és kereslet önként működő törvényeire bizza. Ezen elv — mint már fentebb kifejtettük — teljesen illik az iparhoz, ép úgy, mint minden más termelési ághoz tartozó egyes vállalatokra vagyis magángazdaságokra, a mennyiben azok egyes gazdasági individumokat képeznek. Az egyes gazdasági individumoknak egymás iránti forgalmi viszonyait képtelenség volna más szempontból felfogni, mint a mely alá a dolgok természete szerint tartoznak, s ezt épen a nemzetgazdaságnak a forgalomra és árúcserére vonatkozó törvényeiben találjuk fel; képtelenség volna ezen viszonyokra más törvényeket akarni ráerőszakolni. De ép oly képtelenség volna, ha azon törvényeket, melyek az egyes gazdaságokra, mint egymással ellenhatásban, surlódásban vagy küzdelemben álló individumokra illenek; ezen egyes gazdaságoknak, mint egységes individumoknak, együtt hatásban, összetartozandóságban levő egymással közreműködő belső tagjaira akarnók alkalmazni.

Nem akarjuk azt mondani, hogy a törvényhozás ezt tette volna; még azt sem, hogy az iparügyek rendezésével foglalkozók ezt kívánták volna; sőt magában az 1872-iki ipartörvényben, valamint azon külföldi törvényekben, melyeknek mintájára ez készült, számos nyomai vannak azon tudatnak, hogy a szabad verseny követelményét képező „laisser faire laisser passer“ elvét nem tartották az iparviszonyok rendezésére nézve teljesen alkalmazhatónak. Számos oly rendszabályozás foglaltatik az 1872-iki ipartörvényben is, melyet a szabad verseny elvéből sehogy sem lehetne következtetni, mely azzal homlokegyenest ellenkezni látszik. De ezen kivételes rendelkezések nem birnak szilárd elvi alappal, nem képezik bizonyos öntudatos politikának folyamányait, hanem úgy tünnek fel, mint nem igen szívesen concedált kivételek, mintha a szabad verseny elve, félve a consequentiák teljes megvonásától, a gyakorlati élet követelményei elől meghátrálni kényszerült volna. Hogy mi az, a mi elől amaz elv meghátrált, s a mi előtt meg kellett hátrálnia, azzal aligha vetettek számot még azok is, kik ipartörvényünk legőszintébb párthiveinek vallják vagy vallották magukat. Kétségtelenül opportunitási okok szerepeltek itt, tekintetek a gyakorlati élet kívánalmaira, az iparos tanoncok előmenetelére, az iparos munkások jólétére, a munkaviszonyokban kívánatos fegyelemre és rendre. De mindezen okoknak közelebbi vizsgálatába senki sem látta szükségesnek bővebben bele bocsátkozni.

Az országos m. iparegyesület volt az első, mely e tekintetben elvi határozottsággal utalt ama negligált viszonyok horderejére és elvi hátterére. 1876-ik évi jan. 10-én kelt emlékiratában, melyet az 1872-ik VIII. törvényczikk módosításáról szóló törvényjavaslatának indoklásaul kidolgozott, az egyesület határozottan hangsúlyozta, miszerint az ipartörvénynek két egy mástól egészen különálló czélzata van, kell hogy legyen. Az egyik a foglalkozás szabadságát kimondani és biztosítani, a másik a munkaerők fejlesztését előmozdítani és e célra kell organisatióról gondoskodni; hangsúlyozza továbbá, hogy ez utóbbi cél a főczél, és hogy az a nevelés és művelődésügyi politika gyakorlati kívánalmai szerint ítélendő meg. Ezen álláspontot amaz emlékirat nem csak constatálja, hanem részletesen ki

is fejtí és indokolja, s belöle azon következtetést vonja, hogy a „közoktatásügyi politika“ által czélszerűnek elismert elvek alkalmazandók az ipari szaktanulásra is, s hogy nevezetesen a tanulási kényszernek és rendnek azon módja, mely a tudományos pályáknál jónak és czélszerűnek tartatik, az iparos pályáknál is alkalmazandó.

Az ugynevezett tudományos pályák s az iparos pályák közt párhuzamot állítva az emlékirat, többi közt ezeket mondja:

„Az új ipartörvény az iparos szaktanulásra nézve ugyszólván tabula rasát csinált; a czéhrendszer idejében fennállott tanonczkodási, vándorlási, remeklési kötelezettséget mellözte, söt a remeklés követelését megtiltotta.

Arra nézve, hogy a tanonczkodás ideje alatt, minö jogai és kötelezettségei vannak a tanoncznak és tanító mesternek egymás irányában, hozott ugyan bizonyos szabályokat, de arról, hogy a tanonczkodás miképen fejezendö be, és minö hatálya van, egy betüt sem szól; ugyanez áll a segédek viszonyairól.

Ezen határozatlanság magában véve még nem baj. A viszonyoknak átalános keretei meg vannak adva, eme kereteken belül sok mindenfélét lehet megállapítani és életbe léptetni.

Hanem egy körülmény érdemel itt figyelmet, az: hogy az önálló iparosok eltiltatnak attól, hogy iparuk megtanulása iránt bárminemü vizsgálatokat tehessenek vagy kívánjanak. Ezzel egy másik körülmény áll összefüggésben. Analogia szerint az következnek ebböl, hogy az iparos tanonczok, tanonczkodásuk befejezése után, szintén nem tartoznak semmiféle vizsgálatot kiállani, söt ha maguk akarnának, sem volna nekik megengedendö, hogy vizsgálatot tegyenek, vagy hogy vizsgálat nélkül is oly okmányt nyerjenek, melylyel iparuk megtanulását igazolhatják. A törvény csak azt mondja ki, hogy a munkaadó, kinél valamely iparos-tanoncz munkában állt, a kiszabott tanoncz-idö leteltével, bizonyítványt adjon neki.

Ezek azon főelvek, melyekben az iparra vonatkozó „közoktatási politikánk“ culminál.

Látható, hogy ezen elvek rendkívül negativek, söt lehet mondani, nihilistikusok.

Ezzel szemben, hogy állunk a tudományos pályákkal?

A tudományos pályák tanulásának minden fokozata szabatosan elő van írva, nyomról-nyomra vizsgák zárják be az egyes tanfolyamokat. Az előkészítő fokozatok befejezése érettségi vizsgával és bizonyítvánnyal documentáltatik; s a tudományos szak tanulását szakvizsgálatok, szigorlatok kiállása után diplomával, sőt felavatással teszik eciatanssá. Egyszóval, a legszigorúbb módon fenn van tartva azon fokozatosság, mely annak idejében a czéhrendszerben az iparra nézve is érvényben állott, fenn van tartva a szigorú szabályok szerinti fegyelmezett tanulás.

És ezt kiki helyesnek találja — legalább a tudományos pályákra nézve, — mert a tapasztalás azt bizonyította, hogy a szigorú szabályok szerinti fegyelmezett tanulás a haladás elengedhetlen követelményét képezi.

De a mint ez áll az elméleti ismeretekre, ép úgy áll a gyakorlatiakra nézve is, épúgy áll azon kézbeli ügyességekre nézve is, melyek a „mesterség“ díszes nevére jogosítanak. Sőt talán az utóbbiakra nézve még inkább áll. Mert abban, a mit tudománynak és művészetnek nevezünk, az eszmék lelkesítő hatása nagy szerepet játszik, — a szép, a jó, az igaz eszményei elragadják az ifju lelket és fegyelmező ösztökélésre nem igen van szükség... De azon ismeretek és képességek tanulása, melyek az iparüzemhez szükségesek, sokkal kevésbé bírnak ily emelő és vonzó hatással, itt tehát erősebb kezekkel kell a gyermeket és ifjut vezetni.

Ebből csak azt akarjuk kihozni, hogy ha a tanulási fegyelem általában indokolva van és czélszerű, sokkal inkább indokolva van az az ipari pályán, mint az ugynevezett tudományos pályákon, s mégis úgy áll a dolog, hogy a tudományos pályára nézve fentartjuk azt, sőt a modern haladás elengedhetlen feltételének véljük, ellenben az iparos pályára nézve irtó-zunk tőle.

Bármint legyen egyébiránt a dolog, tény az, hogy e pontra sűrű eszmezavar köde nehezedik. De azt mi csak annak tulajdonítjuk, hogy a közoktatás és köznevelés bölcs elvei csak a tudományos pályák és legfeljebb még az elméleti elemi ismeretek oktatása körében világítanak, az iparosoktatás és nevelés teréig még nem hatoltak, sőt e

tért a „laissez faire“ ugynevezett nemzetgazdászata, mint a maga birodalmát jóformán elzárja a közművelődési politika világa elől. Világítsanak az elvek itt is, és az eszmézavar köde azonnal elszáll... A mely közoktatási politikai elv a tudományos pályákra nézve jónak és czélszerűnek bizonyult, azt alkalmazzuk az iparos pályákra nézve is. Természetes, hogy a viszonyok itt mások, a követelmények is mások, de ez csak az elvek másnemű alkalmazását, nem pedig más elveket tesz szükségessé.“

Ezen idézet elég határozottan precizirozza azon elvet, mely az iparpolitikának ez irányu feladatainál a kiindulási pontot kell hogy képezze. Ha tisztában vagyunk azzal, hogy az iparos tanoncz, segéd és mester közötti viszonyok leglényegesebb elemét nem a fizetett munkabér képezi, hanem az ipar gyakorlati megtanulása, hogy e szerint ama viszonyok nem tisztán vagy nem annyira munkaviszonyok, hanem inkább tanviszonyok; ha ezzel tisztában vagyunk, egész más szemmel fogjuk azon intézményeket tekinteni, melyek e viszonyokra vonatkoznak. Pedig eme viszonyokat tanviszonyoknak kell tekintenünk; nemcsak azért, mert a gyakorlati élet tényei azzá tették, s azt semmiféle intézkedés meg nem változtathatja, hanem azért is, mert ez az iparfejlesztési politikának legelső követelménye, elannyira, hogy ha a gyakorlati életben eme viszony tényleg nem volna tanviszony, azt okvetlenül azzá kellene tennünk, ha egyáltalában azt akarjuk, hogy az iparos munkaerők tervszerűleg fejlesztessenek.

De mi következik mind ebből? Az, hogy a tanoncz, segéd és mester közötti viszony oktatásügyi elvek szerinti rendszabályozás tárgyává teendő, hogy azon törvényben, mely az iparügy rendezésével foglalkozik, a tanonczokra és segédekre vonatkozó rendszabályozások nem tekinthetők az iparszabadsági elv ellenében tett rendkívüli kivételeknek. hanem ép oly jogos elvből folyó következményeknek tekintendők.

De következik az is, hogy az ide vágó intézmények, mint nem csupán türt, hanem mint teljesen jogosult intézmények a rendszerezést, a továbbfejlődési feltételek érvényesítését ép ugy megkívánhatják, mint bármely más jogosult intézmények.

Általánosan el is van ez ismerve az intézmények azon nemére, melyek a fentebb felállított három pont elsejére, az elméleti és általános műveltség előmozdítására, vagyis az elméleti szakoktatásra vonatkoznak. — Igenis ma már nem vonja senki kétségbe, hogy az ipariskolák ügye állami és társadalmi gondozást és rendszeres fejlesztést igényel. — De sokkal kevésbé van ugyanez elismerve azon intézményekről, melyek a fentebbi három pont másodikára, t. i. a szakmai gyakorlati ügyesség és előállítási képesség emelésére, vagyis a gyakorlati szakképzésre vonatkoznak. — Ugyanis nagyon kevés ma még azoknak száma, a kik teljes öntudatossággal be akarnák vonni az iparfejlesztési politika körébe a szakoktatás azon részét, mely a műhelyekben folyik, s mely, bár mint vegyük is a dolgot, mégis csak a leglényegesebb. — És végül, a mi a harmadik pontban foglalt feladatokat illeti, azoknak befolyását a munkaerők fejlesztésére még mindig ignorálni vagyunk hajlandók, mintha a munkaviszonyok rendezése a testületi és erkölcsi szellem fejlesztése és ezekkel összefüggésben a szellemi és anyagi jólét olyan valami volna, a mi a két első feladattól elválasztható, vagy nagyon is alárendelt jelentőségű volna.

Pedig a dolog úgy áll, hogy egyik a másik nélkül eredményre nem vezethet. — Az iskolai iparosoktatásnak nincs célja a műhelybeli gyakorlati tanulás nélkül, s mindkettő együttvéve oly feladat, mely célravezető eszközök nélkül meg nem valósítható, s ezen eszközöket épen a munkaviszonyok rendezésére és a szellemi és anyagi jólét emelésére célzó organizatio adja meg.

Hiszen az ipariskolai oktatás nem elvont tudományos célú követ (erre valók az elemi iskoláktól fel egész a tudományos intézetekig a különféle közoktatási intézetek), hanem speciális gyakorlati célra törekszik, arra, hogy az iparban gyakorlatilag érvényesítendő ismereteket és képzettségeket adja meg. Az a ki gyakorlatilag nem foglalkozik iparral, a ki nem dolgozik műhelyben, és nem is akar dolgozni, arra nézve az ipariskolai tanulás egészen haszonnélküli. Az ipariskola megkésztetheti vagy akár megtisztaszthatja az illető tanulónak termelő képességét, de csak akkor, ha azt nyújtja a tanulónak rendszeres oktatás útján, a mit a műhelyben értékesíthet. Az ipariskola segít ője a műhely-

beli tanulásnak, se több, se kevesebb. Önmagában semmi becse nincs, de a műhelybeli tanításra támaszkodva, ennek hatályát igen nagy mértékben fokozhatja.

Ez magától érthetőleg azon tanulásra nézve áll (mely ma még a szabályt képezi), melynél az iskolai és műhelybeli tanulás egymással párhuzamosan halad ugyan, de egymástól el van választva. Azonban az összetartozandóság az iskolai és műhelybeli tanulás közt oly parancsoló erejű, hogy mindinkább szükségesnek mutatkozik, hogy a kettő teljesen egyesíttessék. Ez történik az ugynevezett tanműhelyekben és azon gyakorlati ipartanodákban, melyek tanműhelyekkel vannak kapcsolatban. Az ily tanműhelyek, a tanítás tárgyát képező foglalkozás természetéhez képes, néha nem egyebek, mint valóságos iparos műhelyek, melyek más műhelytől csak abban különböznek, hogy speciális feladatokat a munkaerők kiképzésében látják, s ennél fogva a termelés jövedelmezőségét ezen főcéljuk alárendelik. De néha sokkal inkább előtérbe engedik nyomulni az elméleti előadási oktatást, úgy hogy ez utóbbi tűnik fel fontosabbnak, s a műhely maga inkább csak mint tanszer szerepel. Azonban ez mit sem változtat azon, hogy az elméleti és gyakorlati tanulás egymással a legszorosabban összefügg, hogy az utóbbi képezi az iparban a főcél, melynek az iskolai előadási tanítás csupán eszköze, segédszere.

Azonban eltekintve a tanműhelyekben folytatott oktatástól, — mely mai nap még a leghaladottabb államokban is csak kivételt képez, — és csupán azon oktatást tartva szem előtt, mely a műhelyekben folyik, és melynek az iskolai tanítás csak kiegészítő részét képezi, azt kérjük: megengedhető-e, hogy midőn a műhelybeli tanulást fődolognak tartjuk, ugyanakkor épen ettől megtagadjuk azt, hogy bizonyos rendszeresség, bizonyos oly szabályozás érvényesíttessék benne, mely a haladásnak legalább némi garantiáit nyújthatja? ... Bizonyára nem... És igen nagy hiba volt ha ezt valamely ország tette, oly hiba, mely nem rögtön, de évek multával keservesen boszulja meg magát.

De miben álljon e rendszeresség, miben álljon ama szabályozás, mely az előmenetel és siker garantiáit magában foglalja?...

Ha ezen kérdésre abstrakte véve, a létező viszonyoktól eltekintve, felelni akarnánk, ha a kijelölt cél elérésére bizonyos intézményeket feltalálni akarnánk, a legnagyobb zavarban volnánk. De erre nincs is semmi szükség. Az ipar ezredéves fejlődése önmaga hozta létre azon intézményeket melyek a célnak megfelelnek. Ez intézmények évszázadokon át fokozatosan fejlődtek, a kor követelményeihez képest mindig fokozatosan átalakultak, és az ipar és műipar terén bámulatos eredményeket mutattak fel. Nekünk nem lehet feladatunk ez intézményeket gyökerestül kiirtani, hogy helyükbe bármily más önkényesen konstruált élettelen alkotásokat ültessünk; feladatunk csak az lehet, hogy a századokon át kifejlődött intézményeket a jelenkor szellemével összhangzásba hozzuk, és így életerős továbbfejlődésüket biztosítsuk. A jelenkor feladata ezen téren is, mint minden más téren, nem a kiméletlen rombolás, hanem a gondos okszerű tovább fejlesztés.

Azon intézmények, melyekről itt szó van, a feladatok sokféleségének megfelelőleg, sokfélék. A régi korban azok a czéhrendszer közös neve alá voltak foglalva; a jelenkor követelményeinek megfelelőleg talán „az ipar társulati szervezete“ név alatt lehetne azokat rendszerbe hozni. De bármi legyen ez intézmények elnevezése, az az egy kétségtelen, hogy bizonyos rendszeres szervezetre van szükség, mely az oktatás- és szaktanulásiügyi, valamint a szellemi és erkölcsi feladatok teljesítésére alkalmas.

A teljesítendő feladatok, mint már fentebb láttuk, nem kisebbek, sőt nagyobbak azoknál, melyek végett annak idejében a czéhek szervezete alakult: ehhez képest a jelenkori szervezetnek nem szabad rozababbnak, hiányosabbnak lenni, mint annak idejében a czéhek szervezete volt, sőt tökéletesebbnek, hatályosabbnak kell lennie. És pedig ez összehasonlításnál a czéheket nem azon alakjukban értjük, a mi nőknek azokat a jelenkor ismerte, midőn már teljesen elfajultak és élettelen nyügökké váltak; hanem azon alakjukban, midőn még életerős fejlődés tényezői voltak.

A jelen fejezetben elmondattak által, általános tájékozó áttekintést akartunk nyújtani azon iparpolitikai feladatok

felett, s azoknak egymással való összefüggése felett, mely feladatok az iparműves munkaerők fejlesztésére irányulnak.

Amint láttuk legfontosabb szerepet játszik itt a gyakorlati ipartanulás, amint az a műhelyekben folyik, és pedig nem csupán a szakmabeli ügyesség elsajátítása, hanem azon szellemi és erkölcsi nevelés is, mely az iparos osztály erkölcsi és anyagi jólétének alapját képezi. A műhelybeli gyakorlati tanulásnak sikeresebbé tételére szolgál az ipariskolai rendszer, mind azzal együtt, ami ehhez sorakozik (pld. iparmuzeumok, intézetek stb.). De másfelül ugyancsak a műhelybeli gyakorlati oktatásnak és erkölcsi nevelésnek tettleges érvényesítésére, ugyszólván mint e célra működő eszköz, vagy mint ezen munka végzésére szolgáló mechanizmus, szükségesnek mutatkozik bizonyos rendszeres szervezet.

Miután így az idevonatkozó tárgyak összefüggését kimutattuk, ezekről egyenként akarunk szólni; és hogy előadásunk minél concretebb lehessen, először is az említett mechanismusokról szólunk, t. i. egyfelől az iparszervezetről másfelől az ipariskolai szervezetről, — s ezek befejezése után áttérünk azoknak előadására, a miket ezen szervezetek működése iránt, vagyis a gyakorlati és elméleti ipartanulásról és nevelésről mondandók vagyunk.

VII.

Az ipar szervezete. — A czéhek, szervezete és jogositványai; elfajulás; a czéhek eltörlése; ebből keletkezett bajok, a czéhbeli mesterekre nézve, az iparra nézve. — Az iparműves munkások fejlesztése nem maradhat organomok nélkül — Téves hivatkozás külföldi állapotokra. — Állami vagy iparos önzagatási organumok? — Az 1872-iki ipartörvény álláspontja alapján helyes, de hiányos és hatálytalan. — A jelenlegi helyzet jellemzése. — Feladat: a létező iparügyi közegeket egységes rendszerbe hozni és életrevaló alapon újjászervezni. — Az iparegyesület ez iránti javaslatai. — Ipartársulatok: miképp szervezendők ezek, mint önkéntes társulatok vagy intézményes jelleggel bíró testületek? — Az ipartársulatok nem hagyhatók elszigetelten; szaktársulatok szövetsége; iparkamarák; központi ipartanács. — Az iparszervezet költségei.

A czéhrendszer idejében az ipar szervezete főbb vonásaiban abban állt, hogy az egyes iparágak üzöi és pedig a tanulók (inasok), segédek (legények) és mesterek egyaránt egy zárt testületnek tagjai voltak. Ezen testület az akkori kor szelleme értelmében privilegiumok alapján álltak és bizonyos nagyfontosságú jogositványokkal bírtak. Kiterjedtek e jogositványok mindazon viszonyok szabályozására, melyek a tanoncokat, segédeket és mestereket illették. E három fokozat igen szabatosan el volt egymástól különítve, és a czéheknek minden eszköz meg volt adva, hogy azon szabályoknak, melyeket e három fokozat mindegyikére nézve az illető iparág érdekében állónak tartottak, teljes érvényt is szerezzenek.

Bármily visszaélések fejlődtek is ki idővel a czéhek keretében (és hogy miben állottak azok, azt felesleges volna hosszasan ecsetelni), az az egy bizonyos, hogy az iparszervezet teljes volt és hatásos eszközökkel bírt céljainak keresztülvitelére.

Azonban e szervezet élettelen haladásban levő iparra volt számítva, és midőn a czéhbeli iparosokból a haladás szelleme kihalt és rajtuk bizonyos megrögzött állandóság vett erőt, ama hatásos eszközök ezen megrögzött állandóság vagy, ha úgy tetszik, csökönység tényezőivé lettek.

Nagyon természetes, hogy ily körülmények között a haladás elemei kimenekültek a czéhek vaskeze alól és a

czéheken kívül igyekeztek maguknak érvényt szerezni. E processus folyamában mihamar bekövetkezett, hogy a haladó ipar, mely a czéheken kívül állt, ellentétbe helyezkedett a maradó iparral, mely a czéhekben uralkodott. Természetes, hogy ez a czéheknek vesztét vonta maga után; és a czéhekkel együtt szétromboltatott a régi ipari organisatio is. Ezen rombolásnak segédkezet nyújtott a törvényhozás is mindenütt és természetesen nálunk is. Az 1859-iki osztrák ipar-rendszabály és még inkább az 1872-iki magyar ipartörvény teljes desorganisatiót hozott létre e tekintetben. Fejlődött iparral bíró államokban ama desorganisatio, nem hatott oly károsan, mivel a megelőző fejlemények és új szabad organisatiók, valamint az állami, hatósági és társadalmi működés által létrehozott alkotások annyira elkészítették volt a talajt, hogy a czéhek megszüntetése (ha és ahol valóban megszüntettek és nem csupán átalakítottak), nem hagyott maga után tabula rasát, hanem kész új intézményeket ültetett a megszünt czéhbeli intézmények helyébe. Nálunk azonban ez nem történt s nem történhetett; s e tekintetben hazánk viszonyai és más iparos államok viszonyai közt lényeges különbség van.

Nagyon messze vezetne bennünket, ha e különbség kimutatására az egyes iparos államok ipari szervezetét tüzetesen fejtegetni akarnók; azért ettől eltekintve, csupán e különbség constataálására szoritkozunk.

Az iparos organisatio meglazítása, és később annak teljes megszüntetése, a dolog természete szerint, nagy ellenzésre talált a régi czéhbeli iparosok körében, mint valami oly intézkedés, mely nagy veszélyeket rejtett magában, de oly veszélyeket, melyeknek természetével épen az illető panaszok az első pillanatban nem lehettek teljesen tisztában. Az illető körökben mindenki érezte, hogy veszedelmes fordulat állott be, de miután általánosb nemzetgazdasági és kulturhistoriai áttekintéssel minél kevesebben bírtak, annak benső lényegét fel nem foghatták, és meg sem magyarázhatták oly módon, hogy az ipartól távolabb álló politikai intézők azt idejekorán felismerhették és méltányolhatták volna. Az iparosok csak a saját helyzetükben beállott változást látták és érezték, és panaszuk indokolását ebből merítették; azonban ezen indokolás nem volt nagyon alkalmas arra, hogy a törvényhozásra befolyással bíró köz-

véleményt meghódíthatta volna; sőt ellenkezőleg azon indokok, melyek ebből a nyilásból fújtak a szelet, inkább megerősítették a közvéleményt azon hitében, hogy a desorganisatio munkája a szabadság és haladás érdekében teljesített munka volt.

Azonban a baj lényege nem abban állott, a miről a régi mesterek panaszaik szóltak, kiknek kifogása leginkább a körül forgott, hogy a tanulók és munkások hanyagsága és fegyelmetlensége nekik sok bajt és kárt okoz, hogy az iparszabadság védelme alatt elszaporodott kontár iparosok nekik kárt okoznak, hogy a szabad ipar által megdrágult munkaerők rájuk nézve megnehezítik a versenyt, s azért hasonlóan kárt okoznak.... Nem ezekben állt a baj lényege. Ez a bajnak csak azon egyik oldala volt, mely a mestereket érintette. De a baj lényege abban állt, hogy az iparműves munkaerők képzése, mely azelőtt bármily korlátolt, de mégis határozottan előirt mederben mozgott, e mederből kiszorult és teljesen a véletlenre bízott.

Hogy ezen véletlenre bízás nem volt kedvező az iparműves munkaerők fejlesztésére, azt mai nap a tények már kétségtelenné tették. Az ipar szervezetének szétrombolásával megsemmisült azon egyetlen eszköz, mely az iparműves munkaerők szakszerű képzésére szolgált. Ha végig tekintünk a függelékben csatolt válaszokon, azt találjuk, hogy valamennyi egyetértőleg constatálja e tényt. Nincs e tekintetben különbség sem a nagyipar, sem a kisipar köréből kikerült válaszok közt. És megjegyzendő, hogy a baj teljes nagyságában még nem is lehet érezhető, mert azon munkaerők, melyek mai nap az iparban elfoglalva vannak, nagyobbrészt még a régibb testületek fegyelme alatt növekedtek és képződtek; — s azonkívül, noha a testületek (a czéhek félvérü utódai) megszűntek, azonban azoknak hagyományai még félig-meddig életben maradtak a törvény által statuált szabad ipartársulatokban. De ha majd ezek is el fognak enyészni, a minthogy a létező viszonyok közt nálunk életképességgel nem bírnak, ha a desorganisatio és anarchia teljes lesz, akkor az ipar oly veszélyeknek néz eléje, a minőről azok, kik az ipar üdvét a munkaadó és munkás magára hagyatásában látják, nem is álmodoznak. Mindaddig, míg a czéhekben vagy testületekben vagy ipar-

társulatokban álló kisiparos mesterek műhelyeiben az iparműves munkaerők képzése szakszerű pedanteriával folyt, az ugynevezett szabad vállalkozókra nézve igen kényelmes dolog volt, ama szakszerűleg kiképzett munkásokat magukhoz csábítani; de ha majd megszűnik a műhelyekben a szakszerű képzés, honnan veszik majd a szabad vállalkozók is munkásaikat?... Ezen eshetőségnek nem szabad az ipart kitenni; pedig ez eshetőség annyira nem esik a lehetőség határán kívül, hogy némely helyen és némely iparágakban már egész valóságában jelentkezik a baj, nem ugyan még nálunk, hol a szaktestületeket megszüntető ipartörvény még alig néhány év óta van érvényben, hanem mutatkozik például Németország azon tartományaiban, hol ilynemű intézkedés régibb keletű.

Tudjuk, hogy az ellenkező álláspont bizonyítására hivatkozni szoktak Angliára, Franciaországra és még Észak-amerikára is, azonban e hivatkozás igen gyarló lábon áll; mert például tény az, hogy Angliában a trades union-okban magok a munkások igen nagy szigorral kezelik a szaktanulás rendszabályait, s azonkívül itt, valamint Franciaországban és Északamerikában oly viszonyok vannak, melyek a mi iparviszonyainkkal semmi analogiát nem mutatnak.

Átalában véve igen nagy hiba volna, ha mi, iparviszonyaink rendezésénél oly eszközökhöz akarnánk nyulni, melyek egészen másnemű viszonyokra illenek és egészen másnemű előzményeket feltételeznek, — oly előzményeket, melyeknek nálunk talán éppen ellenkezői állanak.

A jellemzett baj elhárításáról mulhatlanul gondoskodni kell; és ez nem történhetik csupán bizonyos törvényhozási parancsok kibocsátása által, hanem e célra bizonyos életképes és fejlődési erővel bíró intézmények szükségesek. Már pedig intézmények organisatio nélkül nem képzelhetők; az iparban tehát mulhatlanul szükséges bizonyos organisatiót létrehozni, bizonyos közegeket szervezni, illetőleg a kérdéses feladatok teljesítésére kijelölni, s azokat a cél elérésére szükséges hatáskörrel felruházni.

Mielőtt ez organisatióknál szem előtt tartandó elveket kifejtenők, még egy előzetes kérdéssel kell tisztába jönnünk, azzal tudniillik, nem lehetne-e a kérdéses feladatokat mint állami és hatósági közigazgatási teendőket egyenesen az

átalános közigazgatási közegekre ruházni, s minden specialis ipari organisatiót mellőzni.

E kérdésre vonatkozólag nézetünk az, hogy ez lehetséges volna ugyan, de viszonyaink között épen nem ajánlható. —

Azon érveket, melyek helyesebbnek tüntetik fel azon alternatívát, miszerint a kérdéses feladatok, szabatos körülírás és hatályos felügyelet mellett, az önkormányzati elv alapján magukra az iparosokra, mint legközvetlenebbül érdekeltekre bizassék, az orsz. m. iparegyesület következőleg adja elő*):

„Először is az állami feladatok és teendők a művelődés igényeinek emelkedésével úgy is folytonosan szaporodván, mint sok más ügyben, úgy az iparügyekben is egészen jogosult azon korszerű irányzat, hogy mindazon feladatok, melyek az államnak, illetőleg az állami és hatósági közegeknek közvetlen kezelését nem teszik szükségessé, hanem melyek a közvetlenül érdekeltek által jobban és olcsóbban teljesíthetők, az állami, illetőleg hatósági felügyeletnek és irányadó befolyásnak fentartása mellett, az illetők önkormányzati tevékenységére bizassanak.

De másodsor ugyanezen álláspont helyességét igazolja nálunk a történeti fejlődés. Ugyanis egész az 1872-diki ipartörvény életbeléptetéseig, a célzott feladatok a czéhekben szervezett iparos önkormányzati testületre voltak bízva, s a czéhek e feladatokat százados gyakorlat nyomán teljesítették is. Tagadhatlan, hogy a czéhek mind szervezettüknél, mind hagyományaiknál, mind elzárkozottságuknál fogva, nem feleltek meg mindenben ama feladatoknak; de maga azon tény, hogy a czéhek bizonyos önkormányzati hatáskörrel bírtak, épen nem volt helytelen, már csak azért sem, mert hisz rajtuk kívül a célzott fontos feladatok teljesítésére más közegek nem is léteztek, a mi tehát e téren történt, az főleg a czéhek által történt. Hiba volt az, hogy nem történt elég, nem történt annyi, a mennyit a mai kor szelleme megkövetel. De bármint legyen ez, az bizonyos, hogy egész az 1872-ki ipartörvényig, az iparosok önkormányzati hivatása fennállt. Ha ez eddig így volt, s ha a kor

---

*) L. Indokolás az 1872. évi VIII. törvénycikk módosításáról szóló törvényjavaslathoz.

szelleme éppen azt kívánja, hogy az államnak az önkormányzati intézményeket éppen fejleszteni és életerőssé tenni kellene, nem volt kellő indok, hogy éppen most szakítsunk azzal, a mi a múltban helyes volt, szakítsunk az iparos önkormányzati intézmény azon maradványával is, a mi még a legújabb időig megvolt.

De eltekintve ezen inkább elméletinek látszó indokoktól, harmadszor igen fontos gyakorlati okok is támogatják álláspontunk helyességét. — Az ugy nevezhető iparos érdekű ügyek intézését azért sem lehet a közhatóságokra bízni, mivel ezek azok teljesítésére — csekély kivétellel — sem kellő hajlammal, sem kellő szakjártassággal nem bírnak. Ha tehát mégis rájuk bízhatunk, nagy részt egyszerűen teljesítetlenek maradnak, az ipar fejlődésének kiszámíthatatlan hátrányára.

Ezen indokok elég erősek arra, hogy a kérdést az iparos önkormányzati elv javára döntsék el.

Egyébiránt alapjában véve az 1872-diki ipartörvény is ezen elvi álláspontot foglalja el, midőn két nevezetes iparos önkormányzati intézményt statuál: az ipartársulatok (a szabad társulási elv alapján) és az iparbizottságok intézményét. Alább látni fogjuk, hogy ez intézmények hibásan vannak concipialva, azonban ez a törvényhozás célzatán mitsem változtat. — A törvényhozás célzata — ha nem csalódunk — határozottan az volt, hogy az iparosok közötti társulati kapcsolatok maradjanak meg, de egyszersmind szabadításának fel a czéhkorbéli nyügek és a fejlődést gátló exclusivitas zsarnoksága alól. — Ezen felszabadítás által a törvényhozás nem azt célozta, hogy az ipari organizatio teljesen megsemmisüljön, hanem azt, hogy a „szabaddá tett“ társulati intézmény a kor kívánalmaival összhangzásba hozassék s ily módon működése hatályosabbá, fejlődése lehetővé tétessék.

Hasonlókép, a mi az iparbizottságok intézményét illeti, mely a munkaadók és munkások közötti, a tanviszonyból és munkaviszonyból felmerülő surlódások és peres kérdések felebbezés kizárásával leendő eldöntését veszi célba, ez a leghatározottabb mérvben magán hordja az autonom intézmény bélyegét. — S ha ez intézmény (egyetlen egy város kivételével) mindeddig még csak létre sem jött, s ha ennél fogva az iparosoknak ez iránybani önkormányzati intézkedése még mindig csak irott malaszt, ez szintén mitsem

változtat a törvényhozásnak azon világosan kimondott célzatán, miszerint a kérdéses ügyekben az iparosok önmaguk döntsék el a köztük felmerült vitás kérdéseket.

Ezen tények határozottan megerősítik az iparegyesület fentebb idézett érvelését, ugyannyira, hogy alig lehetne komolyan még csak szóba is hozni azon másik alternatívát, miszerint az iparügyi önkormányzati intézmények teljes elejtésével bizassék minden idevágó feladat a közhatóságokra. Ez nem jelentene kevesebbet, mint teljes elejtését azon céloknak, melyet az ipartörvény magáévá tett, noha azokat elérnie nem sikerült; nem jelentene kevesebbet, mint az ipartörvény elveinek teljes megváltoztatását, melyek — mint láttuk — ma is az önkormányzati alapelvre vannak basirozva.

Ily módon tisztába levén hozva a fentebb felvetett előzetes kérdés, áttérhetünk annak megbeszélésére, hogy miképen kelljen azon iparügyi közegeket szervezni, melyek iparműves munkaerők rationalis fejlesztésére célzó feladatok teljesítésére hivatva lennének.

Kiindulási pontunk itt is az, melyet általában a közgazdasági politika minden ágában szem előtt vélünk tartandónak, t. i. a konkrét tények, viszonyok, állapotok. A feladat itt sem lehet más, mint eme tények, viszonyok és állapotok öntudatos, elvszerű javítása, és pedig lehetőleg oly módon, hogy minden convulsio-szerű romboló felforgatás mellőzve legyen, s hogy a fokozatos békés fejlődés lehetőleg garantozva legyen.

A jelenleg létező iparügyi organismusok és iparügyi feladatokkal bíró hatósági közegek — köztudomás szerint — a következők:

Vannak ugyanis először ugynevezett ipartársulatok, melyeknek hatáskörét és feladatát az 1872-ik évi ipartörvény határozza meg; — ugyan ezen törvény értelmében kellene lenni az ugynevezett iparbizottságoknak; de ezek mindeddig nem létesültek.

Vannak másodszer kereskedelmi és iparkamarák, melyek a külön kamarai törvény alapján állanak és működnek.

A kereskedelmi és iparkamarák a földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium alatt állanak; ehhez terjesztik fel jelentéseiket és kívánalmaikat, és ettől nyerik sok részben

működésük impulsusát, minélfogva ezen ministerium nemcsak az iparügyi közadminisztrációnak feje, hanem egyszerűsmind az iparügyi önkormányzati teendőkre vonatkozólag is mintegy harmadfokú vagyis mint központi közeg működik.

Ezen hivatalos színezetű organismusok mellett, vannak a tagok önkéntes társulása alapján létrejött különféle nevezettel és működési körrel bíró iparegyesületek, melyek az ipartársulatokkal és iparkamarákkal rokontermészetű feladatokat teljesítenek ugyan, azonban az ipari organisatio elemeinek nem tekinthetők, s azért egyelőre tekinteten kívül hagyandók.

Tekintetbe veendők azonban negyedszer azon különféle nevek alatt szereplő iparos segélypénztárak, melyeknek feladata az iparos munkásokat betegség vagy más szerencsétlenség esetében segélyezni; és pedig tekintetbe veendők azért, mivel a czéhek idejében azokkal azonosítva voltak, és még jelenleg is bizonyos kapcsolatban maradtak az ipartársulatokkal.

Ötödször az ipartársulatoktól elszakadva keletkeztek itt-ott ugynevezett munkásegyletek, melyek ipartörvény által megszabott iparszervezetben nem bírnak ugyan törvényes támponttal, de bizonyos fokig szintén figyelembe veendők, egyrészt azért, mivel szükséges voltuk a czéhek feloszlásával merült fel, másrészt azért, mivel az iparbizottsági szervezet, mely pedig az ipartörvényben gyökeredzik, a munkásoknak bizonyos szervezeti összetartozandóságát feltételezi (e bizottságokba ugyanis a munkaadóknak és a segédek vagy munkásoknak egyenlő számú tagokat kellene választani).

Végül hatodszor nem hagyhatjuk észrevétlenül azon itt-ott fennálló iparos társulásokat, melyek a régi czéhek szervezete romjain mint iparos közkereseti szövetkezetek folytatják létüket.

Ezen kisebb-nagyobb mértékben autonomikus iparügyi szervezetek mellett párhuzamosan fut a közhatóságoknak mint iparügyi hatóságoknak fokozatos szervezete, mely az 1872-ik ipartörvény célzata szerint egyes functiókra nézve egészen coordinákra van az autonom iparügyi közegekkel

nevezetesen az iparbizottságokkal*) de különben is a gyakorlati élet folyamában minduntalan belevegyül az iparügyi organisatio feladataiba (pl. tanoncz-szerződtesnél, felszabadításnál stb.).

Ha ezen különféle iparügyi közegeken végig tekintünk, első pillanatra feltűnik, hogy itt nem annyira iparügyi szervezettel, hanem egy szervezetnek össze-vissza kuszált elemeivel van dolgunk. Ipartársulatok, iparbizottságok, első, másod- és harmadfoku iparhatóságok, iparkamarák, iparügyi ministerium, iparos segélyegyletek, munkásegyletek, iparos szövetkezetek (nem is említve az iparegyesületek, házi iparegyletek, iparos körök stb. név alatt szereplő szabad társulásokat), oly képet tárnak elénk, mely nagyon hasonlít a chaoshoz.

Ezen chaosba egységet, rendet, összefüggést hozni, oly feladat, mely ma már alig halasztható, ha azt nem akarjuk, hogy teljes desorganisatio és anarchia kapjon lábra.

De továbbá, ha ama különféle iparügyi közegeket, mint intézményeket, közelebről szemügyre vesszük, és azok működését alapos tanulmányozás tárgyává tesszük, azt látjuk, hogy közöttük egyetlen egy sincs, mely jelenlegi alakjában és hatáskörével az iparos önkormányzati intézmény céljának teljesen megfelelhethetne.

Csak a főbokről szólunk. . . .

Az ipartársulatok intézménye, a mint jelenleg van, nem bir életrevalósággal, mert — mint a tapasztalás mutatja — nem is volt képes általánosan érvényesülni, úgy hogy sokkal csekélyebb számú társulat alakult meg, hogy sem az egész ipart magukba foglalhatnák; ezenkívül a legtöbb társulat oly gyenge alapon áll, hogy hatásos működés kifejtéséről szó sem lehet, és a helyett, hogy erejük folyton növekednék, még évről-évre csökken, a tagok mindinkább széjjel riadnak, úgy, hogy a tényleg megalakult csekély számú társulat közül is sok már csak névleg áll fenn, s némelyik már egészen feloszlott.

*) Az 1872-iki ipartörvény 98. §. t.-cz. azt mondja: „Az iparosok és a tanonczok, segédek vagy munkások között felmerülő surlódások és peres kérdések, ... ott, hol e célra külön iparbizottságok szervezve vannak, ezek által, ellenkező esetben az iparhatóság által. . . . döntendők el.

Hogy az iparbizottságok ügye még sokkal rosszabbul áll, arról alig szükséges egy szót is vesztegetni. Elég azt említeni, hogy mindeddig tudunkkal csupán egyetlen egy (a miskolczi) iparbizottság alakult meg, (egyelőre névleg) melynek működéséről azonban ítéletet még nem mondhatunk.

A kereskedelmi és iparkamarák megfelelhetnek ugyan feladatuknak, mint kereskedelmi kamarák, hogy azonban az iparügyek előmozdításának hatékony tényezői volnának, s hogy nevezetesen bármily távolról is megfelelnek azon feladatoknak, melyek az iparügyi szervezet célját képezik, (s melyekről az előző fejezetekben bővebben szölvünk, s a következőkben is még szölvani fogunk), arról már csak azért sem lehet szó, mivel az iparkamarák ezen feladatokat nem is tekintik tulajdonképi feladatuknak.

E szerint az ipartársulatok, valamint az iparbizottságok és iparkamarák a kérdéses feladatok szempontjából alig jöhetnek számba, mint életerős működő közegek. Magától érthető, hogy éppen ennek folytán a ministerium ez iránybani működése sem lehet hatásos, mert hiszen alantas közegek nélkül a központi vezetésnek nincsen is talaja. Különben is a ministerium autonomikus feladatokkal szemben úgy is csak felügyelő és esetleg még kezdeményező szerepet vihetne; de ebben is gátolva van az által, hogy semmiféle szervvel nem rendelkezik, mely által az ipari étellel folytonos érintkezésben állana.

A többi felsorolt szervezetek (iparos segélyegyletek, iparos szövetkezetek, munkásegyletek stb.) alárendeltebb jelentőséggel bírnak, azért ezeket egyelőre mellőzhetőknéljük; organisatiójokról akkor fogván szölvni, midőn az iparszervezet főbb tagjaira nézve tisztába jöttünk. E főbb tagok azok, melyekről most szölvünk: ipartársulatok, iparkamarák és központi iparügyi közeg (bármely neve legyen is).

Miután ezen közegek mostani alakjukban nem felelhetnek meg a jelenleg szóban forgó feladatoknak, önként következik, hogy oly alakot és oly tartalmat kell nekik adni, hogy erélyes működés kifejtésére alkalmasak és hajlandók legyenek.

De mikép?

Az orsz. m. iparegyesület a nevezetesebb budapesti ipartársulatok részvéte mellett 1875 és 1876-ban hosszadalmas tanácskozásokat folytatott, az 1872-iki ipartörvény revisiójának esetleges szüksége és netaláni módosítási javaslatok megállapítása tárgyában. Ezen majd egy évig tartó tanácskozások alatt világosan kitűntek azon hiányok, melyeket iparszervezetünk mutat, kitűntek mindazon bajok, melyeket az imént érintettünk. E tanácskozások eredménye abban kulminált, hogy az egymástól elszigetelt és intézményes jellegűtől teljesen megfosztott ipartársulatok, s a szintén egymástól, de még inkább az ipartársulatoktól elszigetelt ipar- és kereskedelmi kamarákban, s ezeknek központ nélküli összevisszaságában az egyesület nem láthat oly organismust, mely az iparérdekek (ez alatt főleg az iparműves munkaerők fejlesztése értetik) érvényesítésére alkalmas lenne.

Az egyesület kimondta, hogy ennek helyébe egy szerves egésznek képező organismust kívánna állítani, mely áll: első fokon intézményes jelleggel bíró ipartársulatokból, második fokon a főbb ipari központokban iparkamarákból, és harmadfokon egy központi ipartanácsból.

Először, a mi az ipartársulatokat illeti, ezek jelenleg nem életrevalók, főleg két okból; 1. mivel hatáskörük és céljuk annyira szétmosódó, tartalom nélküli, hogy lételük azáltal semmiféleképen indokolva nincs, s ezenfelül hatáskörükön belül nem rendelkeznek semmiféle törvényes eszközökkel, melyek által céljaiknak (ha ugyan ilyenek léteznek) érvényt szerezhetnének; 2. nem életrevalók továbbá azért, mivel mint önkéntes egyesületek csak akkor állhatnának fenn biztosan, ha oly előnyöket nyújthatnának a tagoknak, melyek a belépést kívánatossá tennék, ez pedig feladatuk természetével homlokegyenest ellenkezik, s így a tagok csekély és még mindég fogyó számánál fogva nem rendelkeznek elég anyagi eszközökkel, hogy bárminemű nagymérvű működést fejthessenek ki.

Ha az ipartársulatokat (melyeknek az ipari organiszió alapját kellene képezni) életképessé akarjuk tenni, a mi magától érthetőleg elkerülhetlenül szükséges, akkor mindenképpel megfelelő hatáskörrel kell őket felruházni, és el kell látni őket azon anyagi és morális eszközökkel, melyek ha-

táskörük betöltésére elkerülhetlenek. Azaz nem egészen helyesen fejeztük ki magunkat, nem hatáskör adásáról van tulajdonképpen szó, mert hiszen nem a teljesítendő feladatok vannak a működő mechanizmus kedvéért, hanem megfordítva...hatáskört adni nem lehet, a hatáskört képező feladatok megvannak a dolgok természetes rendje szerint, s ez nem más, mint az iparműves munkaerők képzésének minden telhető eszközzel leendő előmozdítása, s azonkívül az iparosok anyagi és szellemi jólétének lehető emelése. E hatáskör megvan, hanem módot kell találni, hogy az ipartársulatok azt betölthessék.

Ezen mód pedig egyáltalában nem nehéz. Ha visszagondolunk a céhek működésére, és kutatjuk, mi volt bennök jó, s ha azt a jót a mi bennök volt, életre keltjük és a kor kívánalmaihoz képest továbbfejlesztjük, akkor megvan az, a mit kívánnunk kell. De másképp is, ha a gyakorlati életben körütekintünk és ez iparműves szakerek helyes oktatás- és nevelésügyi elvek szerinti fejlesztésének kívánalmait megállapítjuk, s e célra a legalkalmasabb korszerű eszközöket megválogatjuk, ugyanazon eredményre jutunk, és a kívánt hatáskör tisztán előttünk fog állani.

Az orsz. magyar iparegyesület fentebb érintett tanácskozásai nyomán az ipartársulatok feladatát következőleg precizírozta:

„Az ipartársulatok feladata:

1. Az iparos szaktanulást előmozdítani, és pedig a tanszerződések kötésénél és megszűnténél való közbejövétel, a tanoncok nyilvántartása, a tanszerződésekben folyó kötelezettségek, különösen az iskoláztatási és szaktanítási kötelezettség teljesítése feletti felügyelet, ipartanodák felállításában és fentartásában való közreműködés által stb.

2. Az iparosok és segédszemélyzetők közötti viszonyra vonatkozó törvényes határozmányok érvényesítésében eljárni: az iparosok és segédszemélyzetők közt keletkező surlódásokat és peres kérdéseket a külön e célból felállítandó békéltető bizottságok útján, melybe egyenlő számmal segéddek is felveendő, kiegyenliteni.

3. A hatóságoknak az ipart érdeklő intézkedéseikben adatok szolgáltatása és szakvélemények nyilvánítása által segédkezet nyújtani.

4. Általában az illető iparág vagy iparágak fejlődését lehetőleg előmozdítani, valamint az e célra törekvő intézetek vagy társulások működését elősegíteni.“ ....

Kimondta továbbá az egyesület, hogy az ipartársulatok szervezetének és eljárásának további részletei törvényhozási úton lennének szabályozandók, s addig is míg ez megtörténhetnék, ministeri szabályrendelet lenne erre nézve hozandó.

Ez keveset mondónak látszik, de tulajdonképen annyit jelent, hogy az ipartársulatok országos intézménynyé lennének emelendők, ép úgy, a mint a kereskedelmi és iparkamarák intézménye tényleg az. Maga ezen törvényhozási, illetőleg kormányi rendezés mint pusztá tény is — tartalmától egészen eltekintve — jelentékeny súlyt kölcsönözne az ipartársulatoknak, és jelentőségüket tetemesen emelné, minél fogva működésük eo ipso hatályosabbá tétetnék.

De ezen rendezésnek természetesen oly módon kellene történni, hogy tartalmilag is megfeleljen a kitűzött célznak.

Azonban mindez későbbi részlet dolga; egyelőre még egy fontos kérdés döntendő itt el, az tudniillik, hogy fenntartható-e az ipartörvény azon rendelkezése, hogy az ipartársulatok önkéntes egyesülések legyenek, vagy pedig mondassék ki az ipartársulatok közérdekű intézményes volta, mely természetesen minden iparos árnyos teherrel leendő hozzájárulását vonná maga után.

Ezen kérdésre már fejtegetéseink egész eszmemenete megadja a feleletet, mely nem lehet más, mint az utóbbi alternativa mellett szóló. Miután azonban ezen kérdés az egész ipari organisatióknak sarkkérdését képezi, szükségesnek véljük még speciálisan is indokolni ez álláspontot.

Senki sem fogja kétségbe vonni azt, hogy az iparműves munkaerők képzése, s általában azon feladatok, melyek az ipartársulatok hatáskörét képezik, nem annyira magán, vagyis üzleti érdekek, hanem inkább közhasznú vagyis országos érdekek.

Maga az 1872-iki ipartörvény is tökéletesen ezen állásponton áll. Az ipartársulatokról szóló 76. §. e társulatok célját „ugyanazon vagy különböző ipart egy vagy több községben önállóan gyakorló iparosok közös érdekei-

nek előmozdításában látja. Ezen „közös érdekek“ közül egyet fel is említ: az iparosok és segédzemélyzetök közt felmerülő surlódások és peres kérdések kiegyenlítését. Ez nem annyira magán-, üzleti érdekek, mint inkább ipari közérdek. — Ugyanezt tanúsítja a 82. §. azon intézkedése, hogy a céhek vagyona vagy (ha alakulnak) az alakult ipartársulatokra, vagy különben közhasznú iparczélokra fordítandó; miből látható, hogy az 1872-ki ipartörvény az ipartársulati czélokat is közhasznú iparczéloknak tekinti. De továbbá az ipartörvény 79-ik §-a világosan kimondja, hogy „a kilépő tag a társulati kapcsolatból folyó javadalmakra és társulati vagyona igényt nem tarthat;“ mely intézkedés kiáltó jogtalanságot jelentene, ha az ipartársulatok üzleti társulatoknak, vagyis olyanoknak képzeltek volna, melyekben a tagok anyagi közreműködésük által, anyagi előnyöket akartak volna biztosítani (a minők például a Schultze-De-litzsch-féle szövetkezetek).

Egyszóval, az 1872-ki ipartörvény ipartársulatai a törvény célzata szerint nem magánérdekes vagyis üzleti szövetkezetek, hanem közérdekes vagyis közhasznú jogi személyek.

Ha ez így van, akkor épen nem indokolható az oly intézkedés, mely az ipartársulatok létét, működését teljesen az illetők önkényére, jóakarására, áldozatkészségére bizza. Ha az ipartársulati czélok közczélok, akkor ahhoz mindenkinek, a ki érdekelve van, bizonyos arányos mértékben hozzá kell járulni. Ez természetesen nem képzelhető másképp, mint ha kimondatik, hogy minden iparosnak társulatban kell állani, illetőleg valamely társulat költségeinek fedezéséhez hozzá kell járulni.

Ezt az orsz. iparegyesület többször érintett munkálata határozottan ki is mondja, s a már fentebb felhozott indokokon kívül még következőleg is indokolja.

„Az ipartársulatok feladatainak teljesítése, mely mint már mondtuk, országászati szempontból szükséges, pénzbeli áldozatokkal jár. Ennél fogya, ha a kérdéses működés szabad magántársulásra bízatik, amaz áldozatokat csak azon egyének viselik, kik önként belépnek az illető társulatokba; holott azok előnye — a törvény célzata szerint is — nem ezen

egyeseket, hanem az egész iparágat és közvetve az egész iparos- és munkásosztályt, sőt az ország egész nemzetgazdaságát kell hogy illesse. A magántársulás tehát azt jelenti, hogy közérdekű célok elérésére csak egyesek és pedig azok adóznak, a kik még másképp is szellemi közreműködésük által adóznak; s hogy mindazok, kikben a kellő közszellem nincs meg, az érdekekben teljesített működés terhétől mentesek legyenek.

Hogy ez nem helyes, azt mindenki beláthatja.

Ha vannak — és a mint láttuk, igenis vannak — fontos közhasznú iparügyek, melyeknek helyes intézése nem egyes iparosoknak, hanem az egész illető iparágak érdekében fekszik, az igazság azt kívánja, hogy azok intézési költségeihez minden iparos hozzájáruljon.“

Továbbá:

„Azt akarjuk, hogy az ipartörvénynek a tanoncok-, segédek- és gyármunkásokra vonatkozó határozmányai szigorúan és pontosan végrehajtassanak. Ennek eszközlését első sorban az ipartársulatokra véljük bizandónak. De hogy az ipartársulatok ebbeli feladatuknak megfelelhessenek, mulhatlanul szükséges, hogy e társulatok az összes önálló iparosok felett, s ezek utján az összes segédszemélyzet felett oly áttekintést nyerjenek, mely nélkül sem a tanoncoktatás feletti felügyelet, sem a munkarend érvényesítése nem lehetséges. Ez is tehát szükségessé teszi azon intézkedést, miszerint minden iparosnak társulatban kelljen állani. Mert csak ez által érhető el, hogy az ipartársulatok tényleg gyakorolhassák azon befolyást, melyet nekik a tanoncok szerződtetése és felszabadítása, valamint a munkarend érvényesítése érdekében biztosítani akarunk.“

Persze ezzel szemben talán azt lehetne felhozni, hogy a társulás kötelezővé tétele visszalépés volna a szabad társulás elvével szemben, melyet az 1872-iki ipartörvény kimondott.

Igenis az 1872-iki ipartörvény kimondotta az ipartársulási szabadságot, azonban midőn ezt tette, egészen téves álláspontból indult ki. „Látván ugyanis azon nagyszerű eredményeket, melyet a szabad társulás elvének más téren, nevezetesen oly célokra nézve, melyek a társulók magánérdekeit illetik, vagy melyek társadalmi propaganda utján

szoktak érvényesülni, — elérni sikerült: ugyanezen szabad társulási elvet akarta alkalmazni itt is, holott itt nem magánérdekekről, hanem első sorban közérdekekről, nem bizonyos eszmék terjesztéséről, hanem ugyszólván administratív teendőkről van szó. Az ipartörvény ezzel a kor követelményének, a szabadelvűségnek akart megfelelni. De felejtette azt, hogy éppen a korszellemmel jön ellentétbe, midőn a közérdekű ügyeket magántársulás kezébe szolgáltatja. Vannak ugyan erre nézve példák a történelemben; de majdnem egy egész évezreddel kell visszamennünk, hogy analog példákat találjunk, például a genuai kereskedelmi társulatokban, melyek a középkor derekán, köztudomás szerint, magántársulatokban intézték a közérdekű ügyeket. Ugyanezek példája ismétlődött később, lényegesen változott alakban, — de már nem az anyaországban, hanem hódított gyarmatokban —, a keletindiai és más hasonló kereskedelmi társulatoknál. Azonban mindenki tudja, hogy ezeknek főcélja magánérdek volt, a közérdekű intézkedési jogositványok, melyekkel e társulatok birtak, az újabb kor felfogása szerint, abnormisaknak ismertettek, s éppen azért ezek el is töröltettek.

Nem akarjuk az ipartársulatokat fontosság tekintetében egysorba helyezni a most említett kereskedelmi társulatokkal, de tény az, hogy ezeknél is azoknál is azon elv érvényesül, miszerint a közérdekű intézkedések magántársulás útján láttassanak el. Ezen elv túlhaladott álláspontot képez; s azért nagy tévedés, azt mint a korszellem kívánalmát odaállítani.⁴

Ezek szerint nagy kár volna, ha magunkat a hangzatoság által confundáltatni hagynók. Mert ugyanazon jogon mint itt az iparosok általános közreműködését az önkényre bizott közreműködéssel szemben reactionariusnak lehetne bélyegezni, ugyanazon joggal lehetne a tankötelezettséget, az általános teherviselési kötelezettséget, az általános honvédelmi kötelezettséget s a modern országászatannak számos más elveit époly reactionariusnak feltüntetni: holott pedig ezek éppen a szabadság, egyenlőség és haladás vívmányainak szoktak tekintetni.

Az sem ejthet bennünket zavarba, hogy némely más általunk utánzott művelt állam az ipartársulási szabadság

érvényesítését megkíséرتette; mert ott, ahol ez történt, az iparviszonyok annyira eltérők a mi viszonyainktól, hogy semmiféle párhuzam Magyarország és amaz országok közt nem vonható.

Mert lehet-e e tekintetben Magyarországot összehasonlítani például oly államokkal, hol a hazai ipar védelmére erős védvámok állanak fel, melyek a vállalkozást mesterséges ösztönzésekkel az ipar mezejére terelik. Hiszen az ily helyeken az üzleti nyereség a legerősebb ösztönt adja azon czélok irányában, melyeknek nálunk az ipartársulati intézmény szolgálni kíván. Azonkívül a védvámban nyújtott előny oly társadalmi elemeket von az iparba, melyeknek szokásai, üzleti szelleme, ambíciója elég impulzust képez az előmenetelre, s ez impulsus a belverseny és a közeli vonzó példaadás folytán — intézményes társulatok nélkül is — általánossá válhatik?

Vagy összehasonlíthatjuk-e magunkat oly államokkal, hol az iparosság úgy szólván nemzeti jelleggé vált, a hol az egész állami élet az iparos érdekek körül forog, a hol azon feladatok, melyek számára nálunk az autonómikus iparszervezetet megalkatandónak tartjuk, mint elsőrendű állami és hatósági feladatok, az állami és hatósági közegek működésének legfontosabb tárgyait képezik?

Vagy lehet-e összehasonlítani hazánkat oly államokkal, a hol az ipari szervezet az iparral folyton fejlődvén, az oly erőssé nőtt, hogy a régi czéhkoriátokat ugyszólván erőszakosan széttörödelte, a hol a szabad társulatokban egyesült iparosok a korlátozások megszüntetését a törvényhozástól évtizedeken át folytatott harcokkal kiküzdeni kényszerültek? (l. például a Trades Uniók történetét).

Az ily hasonlítások tehát nem lehetnek irányadók, midőn oly intézményekről van szó, melyek hazai iparviszonyaink által indikálva vannak.

Ha mindezek mellett tekintetbe vesszük még hazánk iparosainak majdnem egyhangulag nyilvánított óhaját, melyet úgy fejeznek ugyan ki, hogy az ipartársulás kötelezővé tétessék, de melynek értelme az, hogy az ipartársulatok közérdekű intézményes jelleggel ruháztassanak fel: semmi ok sem foroghat fenn, mely miatt e kérdés eldöntésében tétováznunk kellene vagy lehetne.

Az elmondottak mind azon következtetésre futnak ki, hogy az ipartársulatok nem mint önkéntes egyesülések, hanem mint az iparosok általános hozzájárulása alapján álló, autonomikus közönségek (ha szabad így szólnunk: iparos községek) szervezendők.

Ezzel kapcsolatban áll, — kell hogy álljon — az is, hogy a társulatoknak kezébe kell adni mindazon hatósági eszközöket, melyek a rájuk rótt közérdekű országos feladatok teljesítésére nélkülözhetetlenek. — Ha ezt megteszszük, akkor az ipartársulatok életképességének legelső feltétele meg lesz, a mi jelenleg teljesen hiányzik.

Azonban ez még nem elég. Eltekintve az ipartársulatok szervezetének és hatáskörének további részleteitől, a melyek tekintetében az iparegyesületnek az 1872-iki ipartörvény módosításáról szóló törvényjavaslatára utalunk, s melyek esetleg egyes pontokban változtathatók is lennének, eltekintve ezektől, bármiképp szerveztessenek is az ipartársulatok, kétségtelen tény, melylyel mindenki, a ki ipartársulatokat és azok viszonyait ismeri, tökéletesen tisztában lehet, hogy ha az ipartársulatok egymástól teljesen elszigetelt, egymással összefüggésben nem álló, és semmi magasabb szervezetbe nem illeszkedő individuumok maradnak, az eléjük tűzött cél elérésére semmi szín alatt képesek nem lesznek. Felülről lefelé és alulról fölfelé ható impulsus nélkül az ipartársulatok kilencz tizedrésze teljes mozdulatlanságban fogna maradni, és körükben ép oly tespedés és megrögzöttség állna be, mint a minő a czéhek végkorában ezeknél uralkodott és minden haladásra törekvő embernek szemet szurt.

Hogy ez ne történjék, az ipartársulatok intézménye nem hagyható elszigetelten, hanem oly organisatióba hozandó, mely egyfelül a társulatokra szabott administratív feladatok teljesítését garantirozza, másfelől lehetővé tegye az öntevékeny haladás terjedését, s az által annak fokozását és hatályosságát.

A mi az ugynevezhető administrationalis teendőket illeti, melyek a társulatok fentebb pontozott feladatai közt az 1., 2. és 3. pontban vannak összefoglalva, ezek tekintetében az ipartársulatok fölé ipari közigazgatási másodfoku testületek (kamarák) állítandók, s ezek feletti központi vezetésre a ministerium oldala mellett egy központi közeg

(ipartanács) szervezendő. (Ezekről azonnal bővebben szólnunk).

A mi ellenben az ipari közigazgatás teendőin kívül eső, az illető iparág vagy iparágak fejlesztésére irányuló törekvéseket illeti, ezek tekintetében a társulatok egymással való szövetkezésének nyitandó tér. Az ily szövetségek, a dolog természete szerint, tisztán szakérdekekre irányulnának és feladatuk lenne azon szakszerű érdekeket, melyek az egyes szaktársulatok által meg nem valósíthatók, közös erővel megvalósítani. Így például képzelhetők volnának asztalos, lakatos, cipész, szabó stb. társulatok szövetségei, melyek, mint ilyenek, tisztán az asztalos, lakatos, cipész, szabó stb. szakérdekek előmozdításáfa törekednének.

Mindenki tudja, hogy az ily szövetségek (Verbände) Németországban az iparos organisationak már ma is igen nevezetes tényezőjét képezik, mely egészen meglepő lendületet adott az illető iparágaknak; és a mennyiben ezen aránylag egészen új intézmény az ottani alakulásoknak jelenleg ugyszólván gyupontját képezi, előre látható, hogy még sokkal nagyobb eredményekre van hivatva. Angliában is a Trades-Union-ok nagy jelentősége épen abban áll, hogy az egyes iparágak lehetőleg összes munkásait nagy tömegekbe csoportosítják.

Nem lehet czélunk már jelenleg az egyes iparágakbeli társulatok szövetségeinek feladatairól és hatásáról részletesen szólni; egyet azonban nem hagyhatunk érintetlenül. A mennyiben az iparos szövetségek intézményes jeleggel bíró ugynevezett hivatalos testületek magasabb czélu egyesüléseit képeznék, ezek utján oly statutumok keletkezhetnének, melyek, az iparszabadság elvének érintetlenül hagyása mellett, mégis bizonyos szabályokat állíthatnának fel az illető iparágbeli tanulás fokozatos menetére nézve, a képesítettség constatására stb. s így meg lenne találva az ut, melyen — az állam illetéktelen beavatkozása nélkül is — autonomikus eszközökkel az egyes iparágakra vonatkozó oly rendezést és szabályozást lehetne létesíteni, a minő némely iparág körében felette kívánatos, mind az egyes iparosok, mind az illető iparág haladása érdekében.

Áttérve az ipartársulatok felett mintegy másodfoku közegekként álló iparkamarák és a ministerium oldala

mellett szervezendő központi ipartanács szervezetére, ide igtatjuk az iparegyesület már többször említett ipartörvény-módosítási javaslatának illető szakaszait, melyekből szabatosan kiderül azoknak feladata, hatásköre és részben szervezete is.

Az iparkamarákról ama javaslat következőket mondja:

„Az ország helyi központjaiban létesítendő iparkamaráknak, mint másodfoku ipari közegeknek feladata:

1. Területükön az ipartársulatok működése s általában a jelen törvény határozatainak végrehajtása felett felügyelni, a mutatkozó hiányokat s az ez irányban felmerülő panaszokat megvizsgálni, valamint a hiányok mellőzésére vezető intézkedéseket kezdeményezni, szorgalmazni és létrehozni.

2. Kerületük ipari érdekeit, valamint az ipar terén működő osztályok szükségait folytonos figyelemmel kísérve, czélszerű javaslatokat készíteni, ezeket a központi ipartanács elé, és ennek útját a földm., ipar- és keresk. miniszter elé terjeszteni, úgy ennek s az ország törvényhatóságainak iparügyekben a kívánt felvilágosításokat vagy véleményeket megadni; a szakképzést és általában az ipar fejlődését közvetlenül előmozdítani.

3. Területükön az iparosok és tanoncok, segédek vagy munkások között felmerülő surlódások és peres kérdéseknek, a munkaadók és munkások egyenlő számú részvéte mellett, elintézését közvetíteni és ellenőrizni.

4. Kerületükben az iparstatisztikához tartozó adatokat gyűjteni és a központi ipartanácsnak, illetőleg a miniszternek átszolgáltatni.

5. Kerületük iparviszonyainak állásáról, az e részbeli tapasztalatok, panaszok és kívánalmakról, valamint a területükön székelő ipartársulatok és saját működésökről évenként jelentést tenni a központi ipartanácsnak, illetőleg a földm., ipar- és kereskedelmi ministeriumnak.

6. A földm., ipar- és keresk. minister által időnkint összehívandó egyetemes kamarai gyűlésekbe vagy szakbizottságokba tagokat küldeni.“

Továbbá kimondja ama javaslat, hogy az iparkamarák ipari osztályainak külön iparkamarákká alakítását, ezeknek a kereskedelmi kamarákhoz való viszonyát és közreműkö-

désüknek módját, valamint a központi ipartanács-hoz való viszonyukat külön kamarai törvénynek kellene szabályozni.

A központi ipartanács hatáskörét és összeállítását a javaslat következőleg írja körül:

„Az ország iparügyeinek gyakorlati vezetésére, az ipartörvény határozatainak minden tekintetben érvényesítésére és a kormány iparügyi működésének támogatására hivatott központi ipartanács áll fele részben a földm., ipar- és kereskedelmi miniszter által az iparos osztály köréből kinevezett, fele részben az iparkamarák által szabadon választott egyénekből.

E tanácsnak különösen feladata:

1. Felügyelni és gondoskodni a felett, hogy az 1872. VIII. és a jelen törvény az egész ország területén mindenütt egyenletesen és gondosan végrehajtsák.

2. Az iparügyére vonatkozó kormányi intézkedések, különösen rendeletek és szabályzatok tárgyában véleményt mondani.

3. Az iparkamarák jelentéseit egységes, általános jelentésbe foglalni, s a földm., ipar- és keresk. miniszter elé terjeszteni, ki annak alapján az 1872. VIII. és a jelen törvény végrehajtásáról és általában az iparügy állásáról évről-évre jelentést tesz az országgyűlésnek.“

Kimondja továbbá a javaslat, hogy a központi ipartanács hatáskörét és részletes szervezését valamint a földm., ipar- és kereskedelmi ministeriumhoz való viszonyát külön törvénynek kellene szabályozni, melynek létesítéseig azt a miniszter ideiglenesen szabályrendelet által állapítaná meg.

Feltűnőnek látszik, hogy mind az ipartársulatoknak, mind az iparkamaráknak és központi ipartanácsnak végleges törvényhozási szabályozása iránt a javaslat nem tesz részletes propositiókat, hanem a társulatoknak és központi tanácsnak ministeri rendelet által leendő ideiglenes szabályozását veszi célba, az iparkamarákra nézve pedig egy külön törvényre utalva. Ennek oka nyilván azon célzatban fekszik, hogy a törvényhozási végleges rendezés csak akkor vétessék fogaatba, midőn a kérdéses intézmények a gyakorlati élet tűzpróbáját kiállották, és midőn azok a létesülés stadiumán túlhaladva, a gyakorlati szükségleteknek megfelelő rendezést teszik lehetővé. Egyébiránt egy másik még

közelebb fekvő indok is van, t. i. az, hogy a végleges rendezés a célba vett organisationak, nevezetesen a központi ipartanácsnak közreműködésével legyen eszközölhető. Végül — ha még szükséges további indok — ez feltalálható azon körülményben, miszerint az ipartörvény módosítása által célzott organisatio mielőbbi életbelépte annyira kívánatos, hogy nem látszik célszerűnek azzal a kisebb részleteknek hosszas előtanácskozmányokat igénylő megállapításaig várni. Az iparkamarák külön törvény általi szabályozását azon körülmény teszi szükségessé, mert a jelenlegi kereskedelmi és iparkamarákról külön törvény szól, mely részben módosítandó lenne.

Ha az előadottakon végig tekintünk, főbb vonásaiban világosan előttünk áll az ipar teljes szervezete, a szabatosan körülírt, hatásos működés minden kellékeivel. Az ipartársulatok magukba foglalják az összes iparoságot (nem rekesztvén ki a nem önálló iparosokat, t. i. segédekét és tanoncokat, kiknek a társulásra még nagyobb szükségük van mint az önálló vállalkozóknak). Ez által meg van adva a lehetőség, hogy a szaktanulásra és munkarendre vonatkozó intézkedések nem sporadice, hanem kivételt nem tűrő általánosságban és szabályszerűséggel érvényesítenek.

A hol az egyes társulatok, szakértelem hiánya vagy hanyagság folytán, mulasztásokat követnének el, az iparkamarák felügyelete alatt a mulasztások mellőztetni fognának.

És hogy az egész eljárás helyes irányban haladjon, és a teendők összhangzatosan és az állami administratio célzatainak megfelelően intéztessenek, erre garantiát nyújt a központi tanács által támogatott ministeri intéző kéz.

Az iparosok azon autonomikus biráskodása, melyre az 1872-iki ipartörvény iparbizottságai czéloznak, az iparkamarák közvetítésére van bizva, s így szintén organikus kapcsolatba van hozva az egységes iparszervezettel. Hogy ez különben mi módon lenne legsikeresebben valósítható, annak fejtegetése nagyon messze vezetne. A kérdés megoldására az egyetemes kamarai gyűlés és a központi ipartanács lehet leginkább hivatva. Egyébiránt a megoldás se nem oly nehéz, se nem oly sürgős, hogy attól az iparszervezet életbeléptetését függővé tenni kellene.

Mielőtt e fejezetet befejeznők, még egy lényeges kérdésről kell szólnunk, a költségkérdésről.

Első pillanatra talán úgy tűnhetnék fel a dolog, hogy a javasolt szervezet felette költséges lenne, és nagy terhet róna vagy az iparosokra, vagy a községekre, vagy az államra. Ez azonban nincs így.

Az iparegyesület javaslata értelmében a társulatok költségei a társulatok netaláni vagyónának jövedelmein kívül az illető társulathoz tartozó iparosok tagsági díjaiból és netalán külön megszavazandó póttjárulékaiból, továbbá egyes eljárásokra szabandó díjakból volnának fedezendőek. Ily eljárások a tanonczszegődés és felszabadítás, a munkaközvetítés, a mesterek, tanonczok és segédek jegyzékbe vezetése, stb. Ez eljárási díjak mindenestre fő jövedelmét képeznék a társulatoknak. Még egy jövedelmi forrás kínálkozik, melyet a mostani hivatalos felfogás nem kedvel ugyan, de a mely ellen nézetünk szerint semmi nyomatékos ok nem szól, sőt melyet mi a magunk részéről nagyon ajánlatosnak tartunk: a társulati szabályok ellen vétő mesterek és segédek ellen kirovandó pénzbírságok. Mindezen források egészen elegendők a társulati költségek fedezésére, és a mennyiben minden iparos társulatban állani kötelek, a teher semmivel sem nehezednék jobban az iparosokra, mint a hogy jelenlegi társulatok tagjai terhelve vannak; a különbség legfeljebb az lenne, hogy míg jelenleg a társulati díjak a társulatok nagy részénél oly teher, melynek az illető iparos semmi hasznát nem veszi, az életrevaló alapon leendő újjáorganisatio után a díjak árán az iparosok rendezett munkaviszonyokat és fegyelmes tanviszonyokat nyernének.

A kamarák költségei a kamarai járulékokból lennének fedezendőek, melyet az iparosok jelenleg is fizetnek a nélkül, hogy az ipar és kereskedelmi kamarai intézménynek megfelelő hasznát éreznék. Noha több iparkamara volna felállítandó, mint a hány kereskedelmi kamara jelenleg létezik, mégis valószínűleg elegendő lenne a jelenleg fizetett átlagos kamarai illeték, mert az iparkamarák feladatai nem igényelnek nagy kiadásokat, amennyiben a functiók legnagyobb része ingyenes, s e mellett az illetéknek az országos adóval együttes behajtása esetén, a költségek tetemes része megkímélhető volna, és hátralékok nem maradnának. Nagy

megkimélés éretnék el az által is, hogy a kamarai jelentések évi közlése egységesen eszközöltetnék a központi ipartanács által.

Egyébiránt miután az iparkamarai intézmény létesítésével a közhatóságok számos kicsinyes feladata elesnék, s ezáltal ezen a ponton megtakarítások volnának eszközölhetők, e megtakarítások fejében az illető municipiumok bizonyos összeggel hozzájárulhatnának a kamarák fentartásához. Az ipartörvény értelmében kiszabandó pénzbirságok is (melyek a törvény határozata szerint iparczélokra fordítandók) alig használhatók fel helyesebben, mint ha a kamarák költségeinek fedezésére fordítatnak. Hogy ez mikép történjék: egészben véve, vagy csupán bizonyos meghatározott részletben, vagy hogy e birságok külön alapba folyva tőkésítsessenek-e és csupán a kamatok fordítottassanak a kamarák dotatiójára, ez mind részlet dolga, azonban mégis fontossággal bír.

Az előadott jövedelmi források tekintetbevételével nem lehet kétséges, hogy az iparkamarák az iparosok, a községek és az állam újabb terheltetése nélkül szervezhetők és fenttarthatók lennének.

Végül a központi ipartanács, melynek költségeit fele részben az iparkamarai járulékokból, fele részben a f. i. és kereskedelmi ministerium költségvetési javadalmazásából kellene fedezni, magában véve alig igényel oly költséget, melyről szólni érdemes lenne. Tagadhatatlan, hogy ha az ipar terén a kormány erélyes működést akar kifejteni, ez az iparügyi cím nagyobb dotatióját fogja igényelni, mint a minő a magyar államháztartás költségvetésében eddig szerepelt. De erre az ipartanács szervezésének és általában az iparszervezetnek igen csekély emelő befolyása van, sőt ellenkezőleg kézzelfogható, hogy ha az állami teendők bizonyos szakértő átgondolt tervszerűséggel, s a gyakorlati élet követelményeinek figyelembe vételével fognak tételni (a mit éppen az ipartanács közreműködésétől lehet leginkább várni) aránylag csekély összegekkel is a lehető legnagyobb eredményeket fog lehetni elérni.

VIII.

Az iparosoktatás, mint közgazdasági politikai feladat; — ennek nemzetgazdasági, socialis és politikai jelentősége; — a jelenkori felfogás iránya; — külföldi példák értéke; — az oktatás ügyének állása Franciaországban, Belgiumban, Angliában, Németország különböző államaiban, Ausztriában; — tanulságok a hazai iparos oktatás szempontjából; teendőink és ennek sorrendje.

Most az iparosoktatás rendszeréről akarunk lehető rövidséggel szólni. — Nemcsak az ipariskolák ügye tartozik ide, hanem azon más intézetek és intézmények is, melyek ugyanazon célra, az iparosok szakismereteinek gyarapítására törekszenek.

Az iparosoktatás ügye csak a legújabb időben tétetett a közgazdasági politika feladatává. Bármennyire bámuljuk is egyik másik arányban az eredményeket, melyeket egyes államok e téren aránylag nagyon rövid idő alatt elértek, mégis, egészben véve mindaz, a mi eddig — még a legelőbbre haladott államokban is — történt, nem egyéb a kísérletezés fokán alig túlhaladott kezdeményeknél. A tér óriási, a teendők sora beláthatatlan, s az eredmények is, melyeket ama teendők nyomán remélni és várni kell, nagy-szerűek lehetnek.

Hogy a jobban iskolázott iparos munkaerők nagyobb munkaeredményt képesek felmutatni, s hogy ez eredménnyel arányban áll az illető állam iparának versenyképessége a világ piacznán, az magától érthető. De az iparos oktatásnak mélyebb, mondhatnók gyökeres jelentősége még nem ebben, hanem a politikai és socialis hatásban keresendő.

Ha az állam segédkezet nyújt arra, hogy az egyes ifju állampolgárok az illető szakintézetekben maguknak oly képességet szerezzenek, mely reájuk nézve jelentékeny szellemi tőke értékével bír, s ha ennek teljesb érvényesítésére esetleg még kényszerrendszabályokat is alkalmaz, ez nem jelent kevesebbet, mint a vagyontalan osztályoknak (szellemi) tőkével való felszerelését, oly tőkével, mely noha a vagyoni,

1) A tőke lét-
dés ki-
záró k-
m-
ipar-
2) A Szociális
védelme -
iparosoktatás
3) A hazai
iparosoktatás

tökénél kevésbé állandó, de mindazáltal ép oly jövedelmező és különben a vagyoni tökebirtok minden előnyeit nyújtja.

Nem lehet tagadni, hogy az iparos oktatás állami felkarolásában nyilvánuló elv socialistikus színezetű, sőt több, testestől lelkestől socialistikus elv. És midőn a művelt államok egytől egyig minden tétovázás nélkül felkarolták az elvet, ezáltal hanyatt-homlok belevetették magukat a socialistikus irányzat sodrába.

De nincs is itt tétovázásnak vagy elméleti okoskodásnak helye. Amaz elv felkarolását a gyakorlati élet parancsa követette, s e parancs erősebb minden tartózkodásra intő elméletnél. A népesség-munkaereje óriás tökét képvisel, s ez főleg az iparban találja azon utat, melyen intenzív fokozásra képes. Így például hazánkban, noha az iparosságnak igen alacsony fokán állunk, az a fél millió iparos munkás, kiknek keze nálunk az ipar terén működik, mégis hetenkint legalább két millió, s évenként 100 millió forint értéket kell, hogy produkáljon. E munkaerő tehát mintegy két milliárd tökeértéknek felel meg. Ha a rendszeres szakszerű oktatás a munkaképességet csak 10—20 százalékkal növeli (aminthogy sok esetben megkétszerezheti, sőt megtízszerezheti), ez a nemzet vagyonteremtő tökeerejében száz milliókra rugó emelkedést jelent. A hol az iparosság fejlettebb s az iparosok száma nagyobb, ott a növekvés még nagyobb arányokat ölt. Ily óriás előnyökkel szemben melyik állam tétováznék néhány ezernyi vagy akár százezernyi áldozat meghozatalától!...

Ama mesterséges elméleti gátokat, melyeket a *laissez faire laissez passer* emberei apriori okoskodásai építettek, a gyakorlati élet ellenállhatlan hullámai játszva áttörték. Senki sem kérdezi ma már, helyes-e elvileg az iparosoktatást állami feladattá tenni, helyes-e az adófizetők megterhelése árán a vagyontalanokat (szellemi) tökével ellátni, hanem minden állam vetekedve törekszik a socialistikus áramlat sodrával uszni, s az iparosoktatást lehető magas fokra fejleszteni.

És ez nagyon helyesen van így. A társadalmi kérdés, mely a világréndet erőszakos felforgatással fenyegette, a békés megoldás helyes medrébe tért ezáltal. A megoldás egyik fontos tényezője meg van találva, és az idők folya-

mában valószínűleg fel fognak tűnni, ép oly váratlanul és véletlenül, a megoldás többi tényezői is.

Ez eszmemenetet nem folytatjuk tovább. A mondotakat csupán az iparos oktatás nagy jelentőségének némi illusztrálására hoztuk fel. De egy nevezetes tanuság is kapcsolatban áll a mondottakkal, melyet nem akarunk elhallgatni. Az országászati theoria rövid évtizedekkel ezelőtt abban látta a szabadelvű haladás irányát, hogy az állam igyekezzék a gazdasági téren lehetőleg negatív rendszabályok keretében maradni: igyekezzék a haladás akadályait mellőzni, és hagyja a pozitív alkotásokat a gazdasági erők öntevékeny működésére.

Ha visszatekintünk azon fejleményekre, melyeknek az ipar védelme és az iparosoktatás terén az utolsó negyed évszázad alatt tanui voltunk, azt tapasztaljuk, hogy a gyakorlati fejlemények annak épen ellenkezőjét hozták létre, a mit az elmélet a haladás irányának tartott. Az iparos osztály (és ezzel együtt az ugynevezett társadalmi középosztály) létének és érdekeinek védelmére a középkor nem ismert más rendszabályokat, mint negativeket, privilegium utján adott czéhtilalmakat, vámtilalmakat stb. Ezek ma nagyrészt megszűntek. Erős társadalmi szakadás volt készülöben, sőt részben be is következett. Az iparos középosztály enyészetnek indult. A nagyiparral oly irányzat kezdett lábra kapni, mely azzal fenyegetett, hogy egyfelől kis számu milliomosokat, másfelől millió főket számító proletárokat fog szülni. A dolog ezen helyzetében kerekedett fel — és pedig a társadalmi indokoktól egészen függetlenül — azon áramlat, melynek legjellemzetesebb ténye az iparosoktatás állami felkarolása. És ez irányzat a megzavart társadalmi egyensúly helyreállításának, a megrendített középosztály erőteljes fejlődésének nagy reményekre jogosító garantiáit látszik magában foglalni. Tehát ugyanazon célra, melyre a régibb időben az állam tilalmakkal, azaz negatív rendszabályokkal törekedett, ma, a kor legmodernebb felfogása szerint, az állam pozitív alkotásokkal hat.

Ha egyfelől a tiltó rendszabályokkal, másfelől a jelenleg fejlődésnek indult, gyökeresen ható iparosoktatással járó nemzetgazdasági és pénzügyi áldozatok mérlegét levonjuk, azt találjuk, hogy az iparosoktatás költségei s az ál-

lampolgárok összegének ez iránybani áldozatai még csak távolról sem állíthatók párhuzamba azon óriás áldozatokkal, melyeket a nemzetgazdaság a régi czéh- és vámtilalmak által viselt. A privilegizált czéheken kívül állók munkaerejének tétlenségre kárhoztatása kiszámíthatlan *lucrum cessans-t* vont maga után, a védvámokban rejlő tilalmak a fogyasztókat az évek hosszu során át száz meg száz millióval károsították: míg az iparosoktatás költségei alig számíthatók tizezerekkel vagy legfeljebb százezerekkel. Ezzel egyébiránt nem azt akarjuk mondani, hogy a régi tilalmak következtében hozott áldozatok hiába valók vagy a viszonyokhoz képest teljesen indokolatlanok lettek volna; azt sem akarjuk mondani, hogy az iparosoktatás feleslegessé tenne minden egyéb áldozatot az ipar emelése céljából, csupán constatatálni akartuk, mily elenyésző csekélység azon áldozat, melyet a jelenkori társadalmak az ipariskolák és más iparos szakképző intézetek fentartása czímén hoznak, ahhoz képest, a mit a régi társadalmak hoztak a végből, hogy iparuk számára megteremtsék a versenyképesség azon feltételeit, melyeket ama czéh- és vámtilalmak stb. nyújtottak, vagy nyújtani hivatva voltak.

Az elmondottak után nem akarjuk az iparosoktatás megmérhetlen jelentőségét bővebben fejtegetni: nagyon kívánatosnak tartjuk azonban, hogy ez ügyet a kormány, a törvényhozás és a közvélemény az általunk jelzett magasabb szempontból tekintse, s hogy annak óriás nemzetgazdasági, társadalmi és részben politikai hordereje előtt némuljanak el a kicsinyeskedő skrupulusok, és szűnjék meg a fillérkedő tékozlás, mely százmilliókat érő munkaerők parlagon heverését és enyészetét engedi meg, holott néhány ezer forinttal megmenthető és gyümölcsözővé tehető volnának.

És a lassuskodó cunctatorság sem engedhető meg. Évek óta huzódik az iparosoktatás ügye a nélkül, hogy a legújabbban bekövetkezett készülődésig csak egyetlen jelentékenyebb lépés történt volna a feladat erélyes megvalósítása felé: holott évről évre tizezernyi számmal nőnek ki az iparos ifjak azon korból, melyben a munkaerjükben rejlő tőke érvényesítésének alapjait le kellene rakniok; s ily módon a nemzetre nézve évről évre sok milliónyi vagyonteremtő munkaerőbeli tőke vész el csirájában.

A magyar kormány több év óta tanulmányozza és tanulmányoztatja a külföldi iparosoktatást. E tanulmányozás mindenesetre helyén van, mert ha hazánkban az iparosoktatást rendszeresen és az eredményesség reményével meghonosítani akarjuk, felette kívánatos tudomást venni arról, a mi az iparilag előbbrehaladott államokban e téren történt, valamint azon eredményekről, melyeket a különféle módon organisált és más-más célokra törekvő intézeteknek elérni sikerült. Mindazáltal a külföldi ipariskolák — hazai viszonyaink szempontjából —, noha számos figyelemre méltó tanulság anyagát nyújtják, — mégsem nagyon alkalmasak arra, hogy utánzásra való befejezett mintakul szolgálhassanak, de talán még arra sem, hogy a hazai iparosoktatás céljai iránt teljesen megbízható tájékozást nyújtsanak. Már említettük, hogy az iparosoktatás csak a legújabb időben tört bele abba a pályába, mely ez ügy nagyszerű jelentőségének megfelelő célzatok irányában halad. A nagy vezéreszmék, melyek az iparosoktatás hatalmas rendszerét megteremteni hivatva vannak, még csak egyes öntudatlanul működő villanásokban hatják át a társadalmak intéző és cselekvő szerveit. Chaotikus forrongás tartja izgalomban az eddigi alkotásokat, gyors impulsusszerű átalakulások tapasztalhatók e téren minden államban, s a mi ma befejezettnek, mintaszerűnek látszott, holnap már hátrérbe szorul a még nagyobb hatású új alkotások mellett. Így például a párisi Conservatoire des arts et métier, eme legrégibb világhírű iparosoktatási intézet, mely néhány évvel ezelőtt utánozandó és elérhetlen példánykép állt az iparosság emelésével törődő kisebb államok előtt, a londoni Kensington muzeum rövid idő alatt kivívott epochaszerű eredményeinek fényénél, egyszerre tudatára jön annak, hogy végre mégis egészen más ösvények azok, melyeket a jelenkor legsürgősebben követel. A lassu fokozatos fejlődés útján határozott alakot öltött (dél-németországi) iparos továbbképző iskolák mellett gyorsan felkerekedik az iparos középtanodák alakja, s már-már ezek kezdik igénybe venni az iparosoktatás rendszerében a legfontosabb szerepet, ugyanarra, hogy szakértő férfiak ítélete szerint ezek fontosságra nézve már-már a tudományos középiskolákkal helyezhetők párhuzamba. Csak legújabbban (a philadelphiai világki-

állítás) az iparosoktatás egy új módszere tűnik fel a moszkvai császári technikai iskola kiállítmányaiban, s e módszer még a messze előrehaladt amerikai tanítással szemben is határozottan előnyösnek dicséretetik *). Ausztriában a lassu kényelmességgel növekedő iparos továbbképző iskolák mellett bámulatos gyorsasággal sarjadnak fel a műipari szaktanműhelyek. Több példát idézhetnénk. De elég ennyi annak bizonyítására, hogy az iparos oktatás mai nap a kikelet korát éli, midőn mindennap új alkotásokat hoz, s a régiéek is gyorsan változnak és átalakulnak.

Ez már magában véve is nagyon megnehezíti az ügy tanulmányozásából merithető tanulságok határozott alakba öntését. De még jobban megnehezíti ezt azon körülmény, hogy kész befejezett rendszert tulajdonkép még sehol sem találunk, a fejlemények rohamosan haladnak bizonyos czélok felé, de e czélok jóformán ismeretlenek, és senki sem mondhatja meg, hol lesz a megállapodás. Az utánzandó eszmények tehát teljesen hiányzanak.

Ehhez járul, hogy az iparos oktatás ugyszólván minden államban más más alapon áll, más irányzatokat követ, mindenütt a helyi viszonyokhoz alkalmazkodva, melyek pedig hazai viszonyainktól igen nagyon eltérők.

Végül még egy nehézség van, mely szintén nem hagyható figyelmen kívül: Az iparosoktatás mai nap még mindenütt csak egy szükségbeli kiegészítő része az összes közoktatás rendszerének, s azonkívül szoros kapcsolatban áll az ipari fejlettséggel és fejlődési tényezők összegével: amaz nem méltányolható a közoktatási rendszer és ennek eredményei, valamint az iparos fejlettség és ennek tényezői nélkül.

Nem akarunk abba a hibába esni, hogy máris nagyon hosszúra nyuló fejtegetésünkbe belefoglaljuk azon jóformán könyvtárt képező műveknek és nyomtatványoknak kivonatát, melyek a különféle államok iparosoktatásáról közrebocsátattak. Jelzett álláspontunkhoz képest az ily compilatio nagyon kétes becsü volna. Azonban még sem kerülhetjük el, hogy néhány jellemző vonással fel ne tüntessük a nevezetesebb államok iparosoktatásának legfontosabb mozzanatait.

*) Scientific American. XXXV. köt. 17. szám.

leginkább a végett, hogy a különféle államokban létező ipari tanintézeteknek tipikus alakjait egymás mellé állítsuk.

Legelőbbben Franciaországot említjük, mivel sokáig ez képezte az iparosoktatás terén a többi államok utánczó példányképét.

Itt mindenekelőtt a *Conservatoire des arts et métiers* ötlük szemünkbe. E világhírű iparmuzeummal kapcsolatos ipartanoda a maga nemében egyetlen intézet az egész világon. Ez intézet képezi a francia iparosoktatás csúcspontját; de elszigetelten áll, s nem egy teljesen kifejldött iskolai hálózatnak feje. Eltekintve az intézet évszázados történetétől (az intézet első alapját az 1775-ben Vaucanson által alapított gyűjtemény képezte), melynek folyamában feladatait és irányát többször változtatta, jelenleg a felső iparosoktatásra fektet főszűlyt, s annak minden segédszereivel dúsan fel van szerelve, s épen ezekben rejlik az intézet sűlypontja. A tanítást nagymérvű tanszabadság jellemzi, s e tekintetben is párhuzamban áll azon intézetekkel, melyek mint egyetemek vannak szervezve. A felső iparosoktatásra 1872-ben 14 tanszék volt rendszeresítve, és pedig: mértan, alkalmazva a műiparra (arts); leiró mértan; mechanika, alkalmazva a műiparra; polgári szerkesztés-tan; természettan, alkalmazva a műiparra; vegytan, alkalmazva a műiparra; vegytan, alkalmazva az iparra; vegytan, alkalmazva a festő-, edényészeti- és üvegiparra; mezőgazdasági vegytan; mezőgazdaságtan; mezőgazdasági munkák és földmértan; fonás és szövés-tan; közgazdaságtan és ipari törvényhozás; ipargazdaságtan és statisztika.

Ezen intézeten kívül Franciaországban tipikus alakot képeznek a Chalons-ban, Angers- és Aix-ban az állam által alapított *écoles des arts et métiers*, melyeknek feladata alapos építészeti, gépészeti és gyári munkavezetőket képezni. A felvehető tanulók száma korlátolt, s ezek szigorú — ugyszólván katonai — fegyelem alatt képeztetnek ki mind az elméleti ipari ismeretekben, mind — az intézetek legfontosabb részét képező tanműhelyek segítségével — a gyakorlati kézi munkában. Ez iskolák e szerint gyakorlati középiskoláknak vehetők, azonban nem általában az ipar számára, hanem csupán a jelzett gyári iparágak számára. Alapításuk czélja nem is általában az ipar emelése, hanem

az ipari munkások sorában mutatkozott h é z a g n a k, t. i. jó gyári munkavezetők hiányának, pótlása volt. És e czélnak teljesen meg is felelnek. Azonban szembeszökő, hogy ez iskolák ugyszólván kivételes helyzetetést foglalnak el. Az ipari munkások nagy tömege nem ezen, vagy ezekhez hasonló iskolákban, hanem a műhelyekben és gyárakban nyerik gyakorlati kiképeztetésüket, s ez magában véve annyiban teljesen elégséges, a mennyiben a francia műhelyek és gyárak az iparos előhaladottság magaslatán állanak, s az iparos tanuló ott mindazt elsajátíthatja, a mire szüksége van. Egyébiránt egyes nagy gyárakkal kapcsolatban specialis gyári ipariskolák is léteznek, az illető iparághoz szükséges elméleti ismeretek elsajátítására.

A francia iparosoktatásban a legfontosabb szerepet a régibb idő óta országszerte elterjedt rajzitanítás viszi, mely leginkább a városi községek költségén fentartott, s az ipar kívánalmainak megfelelő rajziskolákban folyik.

Végül még egy fontos tényezőjét az iparosoktatásnak kell felemlitenünk, a Párisban és ugyszólván minden nagyobb városban — leginkább e czélra alakult társulatok által — tartatni szokott felolvasásokat, melyekben a felnőttek mindennemű modern igényeknek megfelelő ismeretekben, különösen ipari ismeretekben is: mint számtan, mértan, természettan, vegyészet, leiró mértan, gépészet, mértani rajz, könyvvitel, földrajz, természetrajz, nyelvtan, modern nyelvek stb. nemcsak okulást, hanem alapos ismereteket szerezhetnek.

Az elmondottak szerint a francia iparosoktatás mint rendszer, egyáltalában nem felel meg a rendszeresség kellemékeinek. Az erős, egységes vezetés teljesen hiányzik, az irányzatok igen szétágazók, s az oktatás sok összefüggés nélküli tényezőtől alakul. Mindazonáltal tekintetbe véve a francia iparviszonyok előhaladottságát, a népben és a műhelyekben erőteljesen élő művészi törekvéseket és haladási ösztönt, nem tagadhatni, hogy mindenfelé bő okulási alkalom nyílik mindenkinek, ki az ipar terén haladni akar, és másra ott szükség nincs is, mivel az ifju iparos emez alkalom felhasználásának ösztönét, a műipar szellemétől áthatott francia társadalomban, ugyszólván a levegővel szívja be.

De éppen ezért, mivel ez így van, holott nálunk e tekintetben egészen más viszonyok vannak, a francia „rendszerben” iparosoktatási rendszerben nagyon kevés utánózni valót fogunk találni. Nálunk a két legfontosabb tényező hiányzik: azon tanulási alkalom, melyet a francia műhelyek nyújtanak, és azon tanulásra, ipari előmenetelre ösztönző életkörülmény, mely a francia társadalom élő törekvéseiben, mint százados hagyomány meg van. Egyes részletekben azonban igen használható mintákat nyújtanak, például a Conservatoire des arts et métiers, és az Écoles des arts et métiers. Csakhogy az előbbire nézve nem szabad felejtetni, hogy az egy százados fejlődés eredményét képezi, míg az utóbbiak nálunk tágasabban körülvonalozott célzatokra volnának irányzandók.

A francia iparosoktatással sok analogiát mutat **Belgium** iparosoktatása, sőt ez utóbbi némely tekintetben fölötte áll a francziának, nevezetesen azon szigorú pontosság tekintetében, melylyel az állam a műhelyekben folyó iparos tanítást ellenőrzi.

Eltételezve a számos tanműhelytől, — melyek Belgium specialitását képezik s melyeknek mintájára állítottak a német és osztrák szaktanműhelyek, — Belgiumban ép úgy, mint Franciaországban, a rajz-, illetőleg mintázó iskolák, s ezek élén a szépművészeti királyi akadémia (L'Académie royale des beaux arts) viszi az ipari oktatás terén a vezérszerepet. Ezekhez csatlakozik az 1869 óta fennálló iparmúzeum (Musée d'industrie) és azzal kapcsolatos ipariskola (école industrielle).

A korosabb iparos ifjak és a felnőttek ismereteinek továbbfejlesztésére az oktatási egyesület (Ligue de l'enseignement) Brüsszelben, különféle tanfolyamokat tart fenn, melyek főleg oly ismeretek terjesztésére céloznak, mikre a kereskedőknek és iparosoknak szüksége van.

Anglia iparosoktatása, mind szervezetében mind célzataiban, teljesen eltér a francia iparosoktatástól; de még távolabb áll azon ipariskolai rendszerektől, melyek Németországban és Ausztriában kisebb-nagyobb mérvben kifejlődve, szemünk előtt állanak. Ellentétben a francia iparosoktatással, az angol oktatás egy szorosan összefüggő és minden részleteiben kidolgozott egységes egészet képez,

melynek központi intézetét a londoni Kensington muzeum, vezető közegét pedig egy központi tanács, a „Science and Art-Department of Council on Education“ képezi.

A központi muzeum gyűjteményei felett rendelkező központi közegnek feladata: az egyesek és községek önségélye útján létrejött, iparba vágó iskolákat hathatósan segíyezni és támogatni. Erre nézve bizonyos normatív szabályok vannak felállítva, melyek alapján mindenki, ki a felállított feltételeknek megfelel, az állam részéről a kijelölt segélyre és támogatásra igényt tarthat.

E támogatás és segély különböző alakban nyújtatik. Így nevezetesen:

1. Oly helyeken, hol községi eszközökből vagy magánosak garantirozott járulékaiból, az iparra vonatkozó ismeretek terjesztésére (a kimutatható szükséghez képest) iskola építtetik, az állam az építés költségeihez bizonyos összeggel járul.

2. Minden ily czélu iskola állandó felszerelésére az állam a szükséges összeg felét adja, ha a másik felét helyi járulékok biztosítják.

3. A szabályszerű qualificatióval bíró tanárok, ily czélu iskoláknál, felmutatott tanítási eredményeikhez képest, az állam részéről tetemes jutalomban, illetőleg fizetésben részesülnek. — Az eredmények vizsgák által constatáltatnak. Némi (előírt) eredmények felmutatása után, a tanárok ösztöndíjakat nyernek a Kensington muzeum tanulmányozhatása végett.

4. A jobb tanulók az általuk letett önkéntes, nyilvános vizsgálatok alkalmával jutalmakat, a kítünő tanulók pedig arany-, ezüst- és bronz-érmeket kapnak, melyek magasabb tanintézetek, illetőleg a muzeum és könyvtár ingyenes látogatására jogosítanak.

5. A magán- és községi ösztöndíjak alapítását az állam meghatározott évi járulékok által mozdítja elő.

A kérdéses iskolák két kategoriába oszlanak, tudományos és művészeti iskolákra (Schools of Science és Schools of Arts).

Az iskolák szervezetébe, tantárgyaiba stb. az állam közeg különben nem avatkozik be, van azonban egy szá-

bályzat, mely megszabja azon tantárgyakat, melyek számára az érintett állami segélyek igénybe vehetők.

Ily tantárgyak a tudományos iskolákra nézve a következők: gyakorlati sík- és tömörmérfan, gépszerkesztés és rajz, építészeti szerkesztés, hajóépítészet és rajz, tiszta mennyiségfan, elméleti mechanika, alkalmazott mechanika, akusztika, optika, melegségfan, delejfan és villanyfan, szeretlen vegyfan, szerves vegyfan, geológia, ásványfan, állati élefan, állafan, növény-, boncz- és élefan, rendszeres és gazdasági növényfan, bányászafan, fémfan (metallurgia), hajózás, hajózási csillagásfan, gőzfan, természettani földrajz.

A műipari iskolákban következő tantárgyak tanítatnak: mérfani, gépészeti, építészeti és távlati vonalzó rajz, szabadkézi vázlatrajz, előrajzok és minták után; síkok és testek árnyalásatárgyak és minták után; emberi idomok, állatok, virágok, levelek és természetrajzi tárgyak rajzolása, előrajzok, sík minták és természet után, vázlatban és árnyalva; bonczfani tanulmányok, tájképrajzolás, díszitményfestés előrajzok és színezett minták után; tájképfestés előrajzok és természet után; emberi alakok, állatok és csoportok festése mintalapok és természet után meztelenül és öltönyökben; díszitmények, gyömlöcsök, virágok, lombok, állati és emberi alakok mintázása, leöntvények, rajzok és természet után; agyagvázlatok természet után; elemi és alkalmazott mintarajzolás díszitmények számára, egyszínben és idomokban; stíltanulmányok, építészeti-, gépészeti-, terv- és térképrajzolás; sík és tömör tárgyak mintarajzolása, stuccaturmunka, kömetzés, fametzés, porcellánfestés.

Mindezen tárgyak, melyekhez a legközelebbi időben úgy hiszszük még néhány más járult — mint említettük — igényt adnak az állami segély igénybevételére. E segélynyújtáson kívül az állam még főleg tanárok képzése által mozdítja elő az iparosoktatást.

Az angol iparosoktatási rendszer mellett igen ékeszólóan beszélnek a Kensington muzeumnak és az érintett tudományos és műiskolának rövid idő alatt elért óriás eredményei. Azonban a rendszernek előfeltétele: egyfelől a fejlődés magas fokán álló és önerejéből folyton előrehaladó ipar, másfelől a népesség és különösen az iparos osztálynak önségelyes ereje. Ez előfeltételeknek egyike sincs meg

nálunk, s azért az állami támogatásnak azon rendszere, melyet vázoltunk, nálunk aligha volna elégséges. — Nálunk okvetlenül többet kell tenni e téren, mint Angliában, de arra nézve, hogy miként kell tenni azt, a mi teendő, a Kensington muzeum és a központi közeg működése előttünk is ép úgy mint az egész világ előtt kipróbált minta gyanánt állhat.

Áttérünk most a **németországi** iparoktatás vázolására. Tulajdonképen nem Németország, hanem az egyes német államok iparosoktatásáról kellene szólni; mert e tekintetben igen lényeges különbségek vannak az egyes német államok tanintézetei és — a mennyiben erről szó lehet — rendszerei között. Azonban e különbségek nem bírnak oly elvi fontossággal mint például a francia és angol rendszer, vagy ezek és németországi rendszer közti különbség. Az ipariskolák által elérendő célok Németországban körülbelől azonosok, az előfeltételek is igen analogok, az eszközök sem nagyon eltérők; a fő különbség csak az, hogy az egyik államban az alsóbb, a másikban a felsőbb oktatás bír nagyobb túlsúllyal és fejlettséggel.

Átalában véve azt mondhatni, hogy Németországban az ipariskolák fogalma alá főleg kétféle intézetek esnek: alsóbb és felsőbb ipariskolák. Mindkettő különböző nevek alatt szerepel az egyes államokban, de a fogalom maga körülbelől azonos. Mindkét fajta intézetek egyébiránt határozott alakot öltöttek és némi multtal is bírnak. Az alsóbb iskolák a legtöbb államban kézműves továbbképző iskolák (gewerbliche Fachbildungsschulen) nevével jelöltetnek; és ezek főleg a délnémet államokban, nevezetesen Württembergben és Badenben (újabb időben Bajorországban is), de azonkívül Hessenben, némileg Szászországban és másutt magas fejlődést nyertek s különben egész Németországban elvannak terjedve. Mindenekfelett azonban kiemelkedik továbbképző iskoláinak nagyszerű rendszerével Württemberg, mely állam az iparügy organisatiója és vezetése tekintetében is, mint mintaállam áll előttünk. A nagyszerű eredmények, melyeket ez állam e téren felmutat, a Stuttgartban 26 év óta fennálló központi közeg (Centralstelle für Gewerbe und Handel) működésének tulajdonítandó. E központi közeg kebelében 1853 óta az iparos továbbképző

iskolák számára külön bizottság áll fenn, mely az állam részéről kezdetben 5000 frt, majd 21,000 frt, mostanában mintegy 53,000 forint dotatióval van ellátva, s erélyes működésével oda vitte a dolgot, hogy az 1871/2-ki adatok szerint 155 városban és községben majdnem 10,000 tanuló látogatta önként és tanpénz fizetése mellett az iskolákat. *)

Ez iskolák jellemzésére röviden csak annyit jegyzünk meg, hogy azok a tantárgyak mennyiségére, az órák számára a tanpénz összegére nézve stb. egymástól (a helyi viszonyok szerint) lényegesen különböznek. Az iskolák öt csoportra oszlanak:

1. Továbbképző iskolák, melyek vasárnapi és esti órákban iparos és kereskedelmi szakoktatást nyújtanak, és nyílt rajztermekkel bírnak. Ily iskolák 5 helyen vannak (Stuttgart, Ulm, Heilbronn, Reutlingen, Ravensburg).

2. Továbbképző iskolák, vasárnapi és esti iparosoktatással és nyílt rajztermekkel (15 városban).

3. Továbbképző iskolák vasárnapi és esti oktatással rajztermek nélkül (71 városban és 21 faluban).

4. Esti ipariskolák, vasárnapi oktatás nélkül, 4 városban és 6 faluban).

5. Tisztán rajziskolák, egyéb oktatás nélkül.

Az összes tantárgyak, melyek ez iskolákban taníttatnak, következők: Szabadkézi rajz, mintázás, mértani rajz, leíró mértan, szakrajz, sík- és tömörmértan, festés, gravírozás és ciselírozás, számolás, mechanika, vegyészet, természettan, német nyelv és levelezés, könyvvitel, francia nyelv, angol nyelv, olasz nyelv, kereskedelmi számolás, és üzlettan, kereskedelmi törvényhozás, kereskedelmi történet és földrajz, szépirás, egészségügy, nemzetgazdaságtan, háztartási árútan.

E tantárgyak természetesen nem minden tanodánál fordulnak elő, sőt egyetlen egy tanoda sincs, mely valamennyit tanítaná, mi több: tantárgy sincs olyan egy sem, mely minden tanodánál előfordulna. A tanodák legnagyobb része (a tisztán rajztanodáktól eltekintve) rajzra, számolásra, német nyelvre és esetleg könyvvitelre szorítkozik.

*) Az iparos továbbképző iskolákról bővebben szól következő című hivatalos irat: Die Entstehung und Entwicklung der gewerblichen Fortbildungsschulen in Württemberg. Grüningen. Stuttgart. 1873.

A tanulók nem mondhatók épen nagyon fiatal koruaknak; a többség fiatalabb ugyan 17 évesnél, azonban az 1871/72. évben kimutatott 9763 tanuló közt, 2333 olyan találtatott, kik a 17. évet túlhaladták, és a jelentések kiemelik, hogy érettebb férfiak sem ritkák köztük.

Hosszasabban időztünk ez iskoláknál, mivel ezek Németországban ugyszólván tyikus alakot képeznek. — A többi német államokban *) sőt az Ausztriában és nálunk fennálló hasonló czélzatu iskolák, kisebb-nagyobb mértékben ezek mintájára vannak szabva. — Jellemző azonban az, hogy míg a württembergi továbbképző iskoláknál tankötelezettség nem áll fenn, sőt a tanulók tandíjt is kötelesek fizetni, s e két elvre Württemberg nagy súlyt fektet, addig másutt az oktatás többnyire ingyenes, sőt némely helyütt még direct vagy indirect tankötelezettség is ki van mondva a fiatal iparos tanulókra, illetőleg serdületlen munkásokra nézve.

Bajorországban az újabb időben felkarolt kézműves-továbbképző iskolákon kívül, az iparos iskoláknak egészen kiváló neme létezik, kézműves iskolák neve alatt. Ez iskolák, melyeknek száma 35, az 1868. évi szept. 8-ikán kelt szabályzat szerint, körülbelöl a mi polgári iskoláinknak felelnek meg, noha némileg talán gyakorlatibb iránynyal bírnak. Ez iskolák a tanuló egész idejét igénybe veszik, úgy, hogy azt gyakorlatilag foglalkozó iparos tanoncz nem látogathatja.

Míg a délnémet államokban főleg a kézművestovábbképző iskolák praedominálnak, s az ottani iparosoktatásnak mintegy központját képezik, addig Északnémetországban az ugynevezett iparos középiskolák fejlődtek jobban ki. Ez iskolák nem esti és vasárnapi, hanem nappali, naponkinti tanítást adnak. Feladatuk nem kézművesek további kiképzése azon tudományos és művészeti szakokban, melyekre nekik szükségük van, hanem egyes iparágak előbbrevitele, oly gyakorlati és elméleti készültség nyujtása által, mely sem a továbbképző iskolákban, sem a műhelyekben és gyárakban meg nem szerezhető, — vagy ez utóbbiakban csak hosszadalmas empirikus tanulás utján.

---

*) A bajor iskolákról lásd Horváth Ignác művét: Az iparosoktatás Bajorhonban stb. Budapest, 1874. Lampelnél.

Az ily iskoláknak Északnémetországban már majdnem félszázados multja van. Kezdetben az építészeti ipar terén merültek fel ez iskolák, a gyakorlati élet követelményeinek nyomása alatt, de mihamar gépészeti és vegyszeri irány is csatlakozott hozzá, s ma e három irány művelése részint elkülönítve, részint együtt képezi az iskolák feladatát. Megemlítendő, hogy az első kezdemények e téren magánvállalkozóktól vagy községek­ től indultak ki, de főleg a kisebb államokban az államkormányok is mihamar felkarolták az új alkotásokat, és azokat állami intézetekké tették.

Azonban maig még nem öltöttek ez intézetek Északnémetországban sem határozott jelleget. Igy például Poroszországban (az 1870. évi márcz. 21-ki újjászervezési szabályzat értelmében is) ez ipariskolák nem határozottan körülírt iparágak munkásainak és munkavezetőinek kiképzésére irányulnak, hanem általánosabb jellegűek, és inkább a vagyonosabb iparosok számára állnak fenn; — a felvétel majdnem teljes gymnasium vagy reáliskola bevé­ gzésétől függ; azonkívül e tanintézetek egyszersmind előkészítő iskolát képeznek a műegyetemi és a berlini ipar­ akadémiái tanítás számára. Ezzel ellentétben pl. Szászországban (a chemniczi, lipcsei, plaueni, zittai és drezdai) építészeti ipariskolák, egyenesen a népiskolai oktatásra alapítják tanításukat, ellenben a felvételt annak kimutatásától teszik függővé, hogy az illető valamely építészeti iparszakban gyakorlatilag foglalkozott. — Hasonló alapon áll, azonban valamennyi fontosabb iparág érdekében működik a chemniczi művezető iskola (Werkmeister-Schule), mely a gépészet, szövő-fonó, kutcsináló, malomépítő s több efféle ipar, továbbá a festő-, fehéritő-, ser-, szeszipar számára teljesen kiképzett munkásokat szolgáltat.

Ez utóbbival, mely a magasabb ipartanoda fogalmának leginkább megfelel, egészen hasonló helyzet­ tetéssel bírnak a bajorországi (müncheni, nürnbergi és augsburgi) királyi ipartanodák, melyeknek feladata az 1868. évi szept. 3-án kiadott szervezési szabályok értelmében a „kézműves iskolák legfensőbb tanfolyamából kilépett vagy ennek megfelelő előképzettséget bizonyítani képes ifjak számára, kik terjedtebb és magasabb kézművességet vagy gyáripart szándékoz-

nak folytatni, az erre megkivántató technikai tudományok s művészetekben való felsőbb ismereteket és ügyességeket végleges s a közvetlenül gyakorlati alkalmazásra számított módon nyújtani“.

Ez iskolák két évfolyammal bírnak, három szakosztályra (gépészeti, vegyészeti és építészeti) ágaznak és gépészeti műhelyvel vannak ellátva.

Említést érdemlő magasabb, vagyis középfoku ipartanodák vannak még; Berlinben, Danzigban, Boroszlóban, Erfurtban és Magdeburgban, továbbá Hamburgban; melyek mindannyian főleg az építészeti szakra fektetnek főszűlyt, és nagyrészt a téli hónapokban nyújtanak oktatást.

Bármennyire eltérők legyenek is Németországban az ily magasabb ipartanodák, az egyes német államokban, mégis számos közös jellemvonásuk van: a továbbképző iskoláktól abban határozottan különböznek, hogy nem esti, hanem nappali és naponkinti oktatást nyújtanak; közös vonásuk továbbá az is, hogy nem egyszerű munkások hanem munkavezetők, gyárvezetők, illetőleg terjedtebb üzlettel bíró kézművesek igényeihez vannak szabva; végül befejezett és a gyakorlati életben közvetlenül alkalmazható ismeretek és ügyességek elsajátítását közvetítik.

Feladatukhoz képest természetesen önálló intézetek, hollott a továbbképző iskolák rendszeren valamely más intézettel (népiskolával, reáliskolával, ipartanodával) vannak kapcsolatban.

E két fajta intézetek, t. i. a továbbképző iskolák és a valóságos ipariskolák, azonban nem meritik ki a németországi iparosoktatás rendszerét. Ezekon kívül léteznek itt-ott még specialis műipariskolák is, azaz olyanok, melyek vagy kizárólag, vagy főleg az iparnak művészeti irányu fejlesztésére igyekeznek hatni. Így például Szászországban van Chemnitzben egy ipari rajziskola, és a mi fontosabb, Drezdában egy királyi mintázó és mintarajztanoda. Hessen-Darmstadtban két műipariskola érdemel említést, a mainzi és offenbachi. — De fontosabbak ezeknél a bajor műipariskolák. A müncheni műipariskolában mindenféle rajzon és mintázáson kívül faragás, fémverés, vésés és zománcozás, továbbá műtörténet és stíltan is tanítatik; míg a nürnbergiben a magas fokig vitr rajzon és szobrászaton kívül

fafaragás, vésés és metszés, valamint fémöntés is a tantárgyak között foglaltatik. — Mindkét intézetnek, különösen ez utóbbinak nagy előnyére válik, a használatra álló muzeummal való kapcsolatuk.

A nürnbergi bajor ipar-muzeum különben, mint önálló intézet is figyelmet érdemel; vagyona már meghaladja az 1 millió markot. A muzeum, melynek olvasó és rajztermei is vannak, vándorkiállítások és előadások által is hatályosabbá igyekszik tenni működését.

Az érintett műipariskolák egyes eiszigetelt intézetek, de nem szabad feledni, hogy pl. a württembergi továbbképző iskolák rendszerében épen a rajz és a mi azzal összefügg (még a gravirozást és ciselirozást sem véve ki, mely két iskolában Heilbronnban és Gmündben taníttatik) igen fontos szerepet játszik, s noha e szerint külön műipariskolák a rendszerben nem szerepelnek, de ez irány erősen képviselve van itt ép úgy, mint általában a délnémet ipartanodákban, és valamennyi építészeti szakiskolában.

Az az öntudatos rendszeresség, melyet e tekintetben Angliában láttunk, Németországban még ugyan nem jutott érvényre, de a kezdemények ez irányban sem hiányzanak, és újabb időben, névszerint Poroszország, mely a műipar terén messze elmaradt, a berlini iparmuzeumban oly intézettel bír, mely az iránta újabb időben mutatkozó állami és községi érdekeltség folytán, a legjobb reményekre jogosít.

Hátra van még, hogy az intézetek egy külön neméről szóljunk, mely újabb időben nagy lendületet látszik nyerni, s mely igen nagy eredményekre van hivatva: a tanműhelyekről, melyek egyes, főleg műiparágak emelésének központjait képezik.

A tanműhelyi tanítás, mint tudjuk, belga specialitás, azonban a felmutatott nagy eredményeknél fogva, Németországban is mindinkább meghonosul. Az imént említett két württembergi gravirozó továbbképző iskola már ilyen tanműhelynek tekinthető, a mennyiben azokban más tantárgy elő sem fordul.

De valóságos tanműhelyek is állanak fenn, főleg a szövészeti iparra (pl. Poroszországban: Mühlheim, Crefeld, Grüneberg, Einböck; Szászországban: Chemnitz, Glauchau,

Frankenberg, Oeredau, Werdau, Hainichen, Mittweida stb.) és kötött árúk ipara számára (Limbach, Szászországban).

Ha most azon kérdést vetjük fel, hogy a németországi iparosoktatás terén találunk-e oly mozzanatokot, melyeket nálunk is utánozni lehetne? minden tétovázás nélkül azt mondhatjuk, hogy a németországi iparosoktatás némileg chaotikus összességében majdnem mindazon elemek megvannak, melyekből a mi viszonyainknak megfelelő rendszert lehetne összeállítani; ott van például a württembergi továbbképző iskolák rendszere, a Centralstelleben öszpontosított mintaszerű vezetéssel: ott vannak az építészeti, gépészeti és vegyészeti szaktanodák; ott vannak a műiskolák és tanműhelyek. . . . De magától értetődik, hogy egyszerű utánzásról nem lehet szó, hanem minden mintát a mi viszonyainkhoz kellene idomítani, s azonkívül mindenekfelett szükséges volna az egész iparosoktatási rendszert szerves egészszé tenni, az ipari organisatióval, műipar-muzeummal s a közoktatási rendszerrel összefüggésbe hozni. És, a mi talán még fontosabb, nálunk még inkább előtérbe kellene helyezni a művészeti vagyis műiparos irányt.

Ausztria iparosoktatásáról igen röviden kívánunk szólni, és pedig két okból, egyrészt mivel a létező irányok jellemzésére elég azon mintákra hivatkozni, melyek után Ausztria indult; másrészt, mivel az iparosoktatás nagyobb mérvű felkarolása sokkal újabb keletű, hogysen teljesen megállapodott fejleményekkel állhatnánk szemben.

A mi az oktatás céljait illeti, két egymástól lényegesen eltérő irányzat mutatkozik. Az első az általánosabb elméleti irány, a mely nagyjában megfelel azon iránynak, melyet a németországi továbbképző és magasabb (közép-) ipartanodák képviselnek; a másik egyes specialis iparágak fejlesztésére irányuló tanműhelyekben nyilvánul. Ez utóbbiak leginkább műipari jelentőséggel bírnak, és műizlés tekintetében azon szellemnek hódolnak, melyet a bécsi mű- és iparmuzeum és az azzal kapcsolatos műipariskola képvisel.

A jellemzett két irány közül az utóbbi, tanulság tekintetében, reánk nézve túlnyomó fontossággal bír. Ez irány különösen az utolsó években Ausztriában oly ápolásban részesül az állam részéről, a minőt az európai continensen egy állam sem nyújt a népszerű műipar egyes

ágainak. — Azonban az általánosabb elméleti irány sincs elhanyagolva, sőt éppen az utolsó években ez is igen erélyesen felkaroltatott, úgy, hogy előreláthatólag nincs messze az idő, midőn a továbbképző és magasabb ipartanodák tekintetében Ausztria egy színvonalon fog állani azon német államokkal, melyek monarchiánk túlsó felét évtizedekkel megelőzték.

Az iparosoktatásnak ezen kétfelé ágazása abban is kifejezést talál, hogy míg az általánosabb feladatokkal bíró ipariskolák a közoktatási ministerium vezetése alá tartoznak (ide számítandók azon tanodák, melyeknek tantárgyai közt az általános oktatási természetű tantárgyak, mint számtan, mechanika, vegyészet, előtérben állanak; továbbá azok, melyeknek czélja a népoktatás hiányait pótolni, végre azok, melyek valóságos iparos középtanodáknak tekinthetők): addig a határozott szakmai jelleggel bíró ipar- és műipartanodák a kereskedelmi ministeriumnak vannak alárendelve.

A fővezetésnek ezen kettős voltából eredhető zavaroknak és ellenmondásoknak elkerülése végett, újabban egy állandó ipartanodai bizottság alakított, a két nevezett ministerium képviselőiből és a gyakorlati téren működő iparosok köréből választott bizalmi férfiakból, mely bizottság jogosítva van, magát esetről-esetre szakértők által kiegészíteni.

A továbbképző iskolák rendszere leginkább csak Alsó-Ausztriában van kifejlődve, de újabban a többi tartományokban is utánzásra kezd találni; az iparos középtanodák csak egy évtized előtt kezdtek meghonosodni (első ily iskola volt az 1865-ben Bécsben alapított építészeti ipartanoda) de azóta ily iskolák keletkeztek a bécsi cs. kir. építészeti és gépészeti ipartanodán kívül Prágában, Brünben, Bielitzben, Csernovitzban stb.; ilyenek tekinthető a gráci kereskedelmi és iparademia is, stb.

Tanulságosabbak vagy legalább jellemzetesebbek ezeknél a kereskedelmi ministerium alatt álló szaktanodák, melyek főleg 1872 óta nagy gyorsasággal alapítottak és ma már egész hálózatot képeznek. *)

*) Lásd Ilg Albert művét: Die kunstgewerblichen Fachschulen des k. k. Handelsministeriums. Wien, 1876. Lehman & Wenzel

Ez iskolák az iparnak, főleg az egyes vidékeken uralkodó házi, illetőleg népiparnak és gyáriparnak majdnem minden fontos ágaira kiterjednek.

A fafaragás, asztalosság és kömegdolgozás 19 ily szakrajztanodát és részben tanműhelyt számlál (Mondsee, Hallstadt, Hallein, Tione, St. Ulrich, Imst, Innsbruck, Taufers, Laas, Cles — hol az intarsia munka és elefántcsontfaragás is tanittatik, Gmünd, Wolfsberg, Klagenfurt, Oláh-Mezerics, Wallern, Tachau, Grulich, Haindorf, Königsberg); az üveg- és agyagipar 6-ot (Znaim, Steinschönau, Haida — mellékesen fafaragással, Carlstadt — főleg porcellánfestésre, Teschen és Teplitz — a két utóbbi főleg a siderolithipar számára); — a fémipar és az azzal kapcsolatos ipar 3-mat (Prága, Cortina d'Ampezzo, Hohenbruck); a szövőipar és rokoniparágak 7-et (Reichenberg, Rumburg, Feldkirch, Bécs — magasabb műhímzés számára —, Rietz, Inzing és Proveis — csipkeverés számára). Ide számíthatók még a bécsi nőiparegylet tanodái is, és végül a reichenai festészeti és színnyomási, valamint a katharinabergi játékarúiskola. — Ez iskolák, a bécsi magasabb hímzőiskola kivételével, mind azon célra törek-szenek, hogy bizonyos specialis iparágak számára munkae-rőket képezzenek, vagyis hogy a munkások ügyességét, előállítási képességét magasabb színvonalra emeljék, mint a minőre a műhelybeli routine által felemelkedhetnének. Mindenütt az ipar igényei irányadók, s az iskolák vagy meglevő iparra támaszkodnak, vagy az egyes vidékeken levő előnyösen feldolgozható anyagok megléte alapján új iparágak meghonosítására vagy terjesztésére igyekeznek hatni, és pedig — a mennyire az eddigi eredményekből ítélni lehet — meglehetősen sikerrel.

Ha az elmondottak után összehasonlítjuk Németország és Ausztria iparosoktatását, azt fogjuk találni, hogy az alsó és közép ipartanodák tekintetében Ausztria meglehetősen elmaradt Németországtól, míg a most jellemzett tanműhelyek legnagyobb része csak egy-két év óta áll fenn, és természetesen az iparra gyakorolt fejlesztő hatását még nem igen éreztetheti . . . . Annál meglepőbb tehát azon, már az 1873. bécsi kiállításon, de még inkább az 1876-iki müncheni német műkiállításon — minden szakértő ítélete szerint egy-

hangulag constatált tény, hogy a műipar terén Németországot túlszárnyalta Ausztria és különösen Bécs.

Ezen talányosnak látszó tény az 1863-ban alapított bécsi mű- és iparmuzeum rendkívül nagyhatású működésében leli megfejtését.

Nincs szándékunkban ezen általánosan ismert intézetről bővebben szólni, de nem hangsúlyozhatjuk eléggé, hogy ez intézet egy évtized alatt teljesen átalakította az osztrák ipar műizlését, s ez által az osztrák ipart oly fejlődési ösvényre vezette, melyen haladva az európai ipar versenyével diadalmasan szembe fog szállhatni.

Ami ezek után azon kérdést illeti, hogy mennyiben találunk Ausztriában oly utánzandó mintákat, melyeket hazai iparosoktatásunk szervezésénél hasznosítanunk lehetne, — e kérdést, tekintettel arra, hogy Ausztriában egy oly tipikus alak sem fordul elő, mely a fentebb megbeszélte államokban, különösen Németországban, elő nem fordulna, egészen mellőzni is lehetne. Azonban még sem hagyhatjuk érintetlenül azon tényt, hogy Ausztria viszonyai jóval közelebb hasonlatossággal bírnak a mi viszonyainkhoz, mint akár Anglia vagy Franciaország, akár Belgium vagy Németország viszonyai; ennél fogva igen kár volna azon tanulságokat, melyek Ausztriában a továbbképző iskolák, középiskolák és tanműhelyek meghonosításánál felmerültek, figyelmen kívül hagyni, s ezért Ausztria ipartanodái bennünket közelebről érdekelhetnek, mint bármely más állam hasonló célzatu intézetei. Mindenek felett azonban kiváló figyelmet érdemel a bécsi mű- és iparmuzeum, és a vele kapcsolatos műipartanoda.

Hazánk iparosoktatására térve, e téren fájdalom még csak egyes elszigetelt kezdeményeket regisztrálhatunk.

Ilyen mindenekelőtt az orsz. m. iparegyesület által 1869 óta Budapesten fokozatosan életbe léptetett 7 ipartanoda, melyek állami, hatósági és csekély részben magánadományokból begyűlö pénzeszközökből tartatnak fenn és melyekben iparos tanoncok nyernek esti és vasárnapj órákban oktatást az elemi és szakismeretekben, valamint a rajzban; ilyenek továbbá néhány más vidéki városban pl. Kolozsvárott, N.-Szebenben, Beszterczén hasonló célra felállított ipartanodák.

Ez iskolák a német továbbképző iskolákkal hasonlíthatók össze, noha a lényegesen eltérő viszonyokhoz képest némileg módosítva vannak.

A mi a magasabb (közép) iparosoktatást illeti, ez sem egészen ismeretlen intézmény már nálunk; mert ilyennek tekinthető a tanműhelylyel összekötött kassai gépészeti ipariskola, mely állami költségen tartatik fenn, és melyben gépészeti munkavezetők képeztetnek. Az építészeti, műipari és vegyészeti szakra, valamint egyes speciális iparágak számára ily tanodák még nem léteznek. Van azonban iparos rajztanoda, nevezetesen Budapesten és Szegeden, melyekben különösen az építészeti és díszítőrajz is cultiváltatik, s melyek eszerint a műipari oktatásnak is mintegy csiráját képezhetnék. A műipari rajz művelésére az országos mintarajztanoda is hivatva van, de ez intézet számos egyéb feladatai mellett még szintén nem jött azon helyzetbe, hogy e téren jelentékenyebb eredményeket mutathatna fel.

Kezdeménynek tekinthető azon iparmuzeumi gyűjtemény is, mely a bécsi világkiállításon eszközölt vásárlásokból keletkezett. E gyűjtemény hasznosítására azonban eddig mi sem történt.

A házi ipar egyes ágainak fejlesztésére a házi ipar és iparosoktatást terjesztő egyesületek alkotásai törekcsenek, nevezetesen a pozsonyi női házi ipar-tanműhely, a zajugróczi műmetszészeti tanműhely, a somorjai kosárkötő tanműhely, a znio-váraljai és rimaszombati fafaragászeti tanműhelyek, melyek mindannyian már igen örvendetes eredményeket mutathatnak fel. Hasonló irányu részint fogamatba vett, részint előkészített alkotások: a kormány felügyelete alatt Kassán legközelebb (1877. évi jul. 15-én) megnyitandó harisnyaszövészeti tanműhely, a homonnai műmetszészeti, s.-a.-ujhelyi kosárfonási, jolsvai márványcsiszolási és esztergályozási tanműhelyek, továbbá a szepsi-szt.-györgyi minta fonoda, egy gyermekjáték-műhely Bars megyében, egy lenkikészítő műhely Zsolnán stb.

Ezek nagyjából azon intézetek, melyekre az iparosoktatás terén eddig hivatkozhatunk. Egészben véve csekély kezdetek ezek, de jelentőségüket még sem lehet tagadni, ha

figyelembe vesszük, hogy még eddig leginkább csak magánkezdemények eredményeiről szólhatunk.

A legújabb időkben az iparosoktatás iránt élénk érdeklődés mutatkozik országszerte, s az állam is kezébe vette ez ügyet. Enquête tanácskozmányok vannak folyamatban, melyeknek célja az iparosoktatás egész szervezetére nézve javaslatot dolgozni ki. Nincs okunk kételkedni, hogy e tanácskozmányok, melyekben a két érdekelt ministerium kiküldöttjei gyakorlati szakférfiak és az érdekelt iparos osztály képviselői vesznek részt, szerencsésen meg fogják oldani feladatukat; ezért nem akarunk a teendők bővebb részletezésébe belebocsátkozni; csupán a fentebb előadottak eredményeinek összefoglalásaként egy-két fővonalással akarjuk kijelölni azon irányokat, melyekben legsürgősb és halaszthatlan teendőink fekszenek.

Első és legsürgősebb feladat minden esetre: arról gondoskodni, hogy az iparban gyakorlatilag foglalkozó fiatal emberek az elemi és szakismereteknek legalább oly minimumát megszerezhessék, és tényleg megszerezzék, mely őket a további haladásra képesítse. E célra országszerte szervezni kell az ugynevezett iparos továbbképző oktatást. Önkényt értetik, hogy miután a gyakorlatilag elfoglalt iparos tanulók és fiatal munkások továbbképzésükre csak az esti órákban, valamint a vasárnapokon és ünnepnapokon rendelkezésükre álló szabad időt használhatják, ez iskoláknak ugynevezett esti és vasárnapos iskoláknak kell lenni. A helyi viszonyokhoz képest ez iskolák természetesen nagyon eltérhetnek egymástól, mind a tananyag mennyiségére és minőségére, mind a szervezetre nézve: nagyjában véve azonban úgy hisszük oly módon szervezendők ezek, mint az orsz. m. iparegyesület által Budapesten létesített és hét év óta működő ipariskolák.

A másik fontos feladat, hogy azon iparágak számára, melyek magasabb képzettséggel bíró munkásokat és munkavezetőket igényelnek, a milyenek főleg az építészeti iparok, továbbá vegyszereti és gépészeti iparok, fensőbb ipartanodákat állítsunk fel. Kívánatos volna, hogy az ország nagyobb városai közül minél több részesüljön ily tanoda működésének előnyében; de ez kezdetben aligha lesz kivihető, már csak a kellőleg előkészített tanulók és gyakorlati készült-

séggel bíró tanárok hiányánál fogva is: azonban legalább egy ily tanintézetet minél előbb szervezni kellene az ország fővárosában, mely aztán a többi hasonló czélú iskolára nézve is mintául szolgálhatna. Megjegyzendőnek véljük azonban, hogy a mint az alsó ipariskolákat (az ugynevezett továbbképző iskolákat) sem véljük szigorú chablonszerűséggel szervezhetőnek, hanem minden iskolának vagy iskolasz csoportnak a helyi viszonyokhoz, azaz az illető helyen levő tanintézetek által hagyott hiányokhoz, a predomináló ipari irányokhoz, a létező tanulók előkészültségéhez és hivatásához kell alkalmazkodni: a chablonszerű egyformaságot annál kevésbé véljük megengedhetőnek a magasabb ipariskoláknál. Minden ily iskolát ugyszólván külön individuumnak kell tekinteni; mindegyiknek arra kell törekedni, hogy a gyakorlatilag érezhető szükségleteknek tegyen eleget, minden további skolasztikus pedanteria lehető kizárásával. Csak így lesz lehetséges, hogy ez intézetek kitűzött feladatukat annál jobban és hatályosabban valósíthassák meg.

Ismételjük: mindkét nemű iskolánál a gyakorlati ipari élet kivánalmi legyenek a döntők, és csupán az tanítassék, amit az iparos ipari foglalkozásában közvetlenül értékesíthet. Nem szabad szem elől téveszteni, — a mit már más helyütt kifejtettünk — hogy ezen iskolák ugyszólván a műhelyi tanításnak kell hogy segítői legyenek, nem szabad továbbá felejtetni, hogy az iparos ifju szabad ideje nagyon korlátolt s ennél fogva azt lehetőleg legjobban kell felhasználni.

Ezzel azonban koránt sincs az mondva, hogy a tanintézetek, akár az alsóbbak akár a felsőbbek, ne törekedjenek magasabb, ideálisabb célok felé. A nélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, két főirányt jelölhetünk ki, melyekben mindkét nemű intézet igen üdvösen hathat, s a tanulókat a műhelyi routineon felülemelkedő álláspontra vezetheti. Az egyik abban áll, hogy az iskolák által igyekezni kell az iparos tanulókat arra képesíteni, hogy amennyiben önálló iparosokká lehetnek, mint ilyenek, üzletüknek kereskedelmi oldalát is rationalis módon elláthassák; s ily módon ne legyenek annak kitéve, hogy ez irányban való járatlanságuk folytán, az ugynevezett „nem tanult iparos“ vállalkozók versenyével szemben, háttérbe szoríttassanak. A másik nagy horderejű irány abban áll, hogy a tanulók műipari vagy

művészeti irányban is képeztessenek, s ily módon képességet nyerjenek necsak szilárd, jó munkát előállítani, hanem egyszersmind oly műveket, melyek a bennük megtestesített szépzészetűi eszme által magasabb műbecscsel bírnak.

A jelzett két irány hazai viszonyaink közt annál inkább rászorul az iskolák általi öntudatos cultiválásra, mivel most éjűk azon kort, midőn a kisiparnak át kell alakulni egyfelül nagy iparrá, másfelül műiparrá vagy művészeti iparrá. Iparunk legnagyobb része ma még egyszerű kézművesség, mint ilyen igen számos ágakban a nagy gyártási vagy művészeti segédeszközök nélkül már nem bír életrevalósággal. Már másutt ki volt fejtve, hogy az egészséges iparfejlődés törvényei szerint a nagy iparnak a kis iparból kell kifejlődni; ennélfogva a jövődő kézműves mesterek legjobbjai arra vannak hivatva, hogy ez átalakulásnak tényezői legyenek. Ugyanez áll más irányban azon iparágakra nézve, melyek művészeti irányban fejlesztendők: itt is már a tanulóknál meg kell vetni a művészeti irányu haladás alapját.

Az alsó ipariskola teljesen megfelel ebbeli feladatának ha némi csekély rajzbeli jártasság nyújtása mellett legalább a jobb tanulókat a további haladásra előkészíti. De e ponton megállapodni egyáltalában nem szabad. — Az ez irányban való intensivebb önképzésre akkor nyílik meg tulajdonképen a fiatal iparos előtt a tér, midőn mesterségében már jártassággal bír, azaz midőn segéddé lett. Hogy a műipari irányu tanulás és haladási törekvés e ponton meg ne rekedjen, a magasabb iparosoktatásnál vagy azzal kapcsolatban a folytenos továbbképzésre kell alkalmat nyújtani. — Ha az ország nagyobb városaiban magasabb ipariskolák fognak keletkezni, ezek főleg az építészetűi szakban meg fognak e feladatnak felelhetni. De ha ily magasabb iskolák (a németországi középiskoláknak megfelelő feladattal) egyelőre még nem jöhetnének létre kellő számmal: speciális iparos rajz- és mintázási tanodák felállítása által kellene e hiányon segíteni, — olyan formán mint azt Württemberg azon városaiban látjuk, hol a továbbképző iskolák nyílt rajztermekkel bírnak.

Egyébiránt az egész ipari rajz- és általában művészeti irányu oktatásnak irányadó központját az iparmúzeum kell hogy képezze. E végből ez intézet összeköttetésbe

hozandó az iparos oktatás szervezetével; s a muzeummal kapcsolatba kell hozni a specialis műipari oktatásnak azon ágait, melyek más intézetek által nem cultiváltak.

Ezek volnának a legelső, legsürgősebb teendők az iparosoktatás terén, amennyiben általánosabb természetű iparosoktatásról van szó. — De nem kisebb figyelmet érdemel az iparosoktatásnak azon specialis iránya, melyet Ausztriában a kereskedelmi ministerium alatt álló szaktanműhelyek fejlesztésében látunk. E tekintetben alig tehetnénk jobbat, mint hogy szomszédainkat — a mennyire viszonyaink megengedik — utánozni igyekezzünk, illetőleg ha nagyobb erővel és intensivitással érvényesítjük azon irányt, melyet a ministerium legújabb időben az ország különböző részeiben kezdeményezett alkotások létesítése által felkarolni látszik.

Ha az iparosoktatás terén teljesítendő feladatok összeségét áttekintjük, első pillanatra szembe ötlük, hogy a teendők egyáltalában nem oly természetűek, melyeket bizonyos szabályzatok alkotásával és azoknak bürokratikus végrehajtásával lehetne megoldani, sőt inkább olyanok e feladatok, melyek valamely szakértő közegnek folytonos működését teszik szükségessé. Alkothatók ugyan az ipartanodai szervezetre vonatkozó általános rendszabályok, de ezeknek a concret viszonyokhoz képest leendő alkalmazása jóformán még nagyobb figyelmet igényel.

Azonkívül szembeszökő, hogy az állami kormányzat jelenlegi elágazása mellett nem találkozik egy oly kormányközeg sem, melyre az iparosoktatás ügyének legfőbb vezetését minden fentartás nélkül rá lehetne bízni; hiszen már az sem tekinthető eldöntött kérdésnek, vajjon ez ügy a vállás- és közoktatási vagy a földművelés-, ipar- és kereskedelmi ministerium hatáskörébe illik-e jobban. — Ellenben kétséget nem szenvedhet, hogy az iparosoktatás szorosán összefügg az iparfejlesztési politika azon feladataival, melyekről fentebb az ipar szervezete címén szoltunk; hasonlóképp összefügg a műipari muzeum vezetésével, mert hisz ezen intézet — mint már említettük — nem más, mint az iparosoktatás művészeti irányának központi intézete, ugyszólván központi tanszergyűjteménye és tanszerműhelye.

A tények ezen állásából önként következik, hogy ha az iparosoktatás öntudatos, összhangzatos és az ipari, valamint tanügyi kivánalmaknak megfelelő felkarolását akarjuk, a legislegelső feladat az iparosoktatás legfőbb vezetésére oly közeget létesíteni, mely az érdekelt kormányközegekből és az ipar terén működő egyénekből alakíttatván, mind ama kivánalmaknak megfelelni képes legyen. Azon külállamok példája, melyek ez irányban jelentékeny vagy épen meglepő eredményeket képesek felmutatni, nevezetesen Anglia, Württemberg, Ausztria, hasonlólag erre utal bennünket. Első teendő tehát e tekintetben a feladatnak megfelelő hatáskörrel felruházott központi közeg (központi iparos oktatási tanács vagy bizottság) szervezése. E tanácsnak vagy bizottságnak állani kell az érdekelt szakministeriumok kiküldöttjeiből, az iparszervezet csucsát képező központi ipartanács vezértagjaiból, mint az iparügygyel szakszerűleg foglalkozó férfiakból, és végül az iparmuzeum vezetőségének irányadó egyéneiből.

Egy ilyenféle elemekből alakított és a működés kellő eszközeivel ellátott központi közeg folytonos működése kétségtelenül igen nagy lendületet adhatna az iparosoktatásnak minden irányban; ebben futnának össze az iparosoktatás fejlesztésében közreműködésre hivatott mindennemű állami és társadalmi tényezők összes szálai; ennek volna feladata a közvetlen működésre hivatott localis organumokat létrehozni, vagy legalább kezdeményezni, ez gondoskodnék arról, hogy az állam által e célra szánt pénzeszközök a lehető leggyümölcsözőbben használtassanak fel, különösen oly módon is, hogy azok által a községek és ipartársulatok áldozatkészsége is felköltessék: egyszóval az iparosoktatás ily közeg által folytonosan működő élő organismust nyerne, mely az államkormányzat és az iparos önkormányzat szervezésébe önhangzatosan beleilleszkednék.

IX.

A vázolt szervezetek működésbe helyezése. — Az iparosoktatás terén az állam a kezdeményező; — tankényszer, — testületi buzdítás. — Az iparszervezet létesítése, — szervező működés, sorrendje, — a munkások állása az iparszervezetben. — Az ipartársulatok jogkörének gyakorlata az ipartanításra nézve, — tanonc tartási jog, — iskoláztatás, — a kamarák felügyeleti joga, — a központi közeg főfelügyeleti joga; — egyéb feladatok a tanulókra nézve; — felszabadulás; — tanító mesterek jutalmazása; — várható fejlemények, tekintettel a műiparra; — a hivatottság teljességének elérése; — mesteri tökély. — Ipartársulatok jogkörének gyakorlata a munkaviszonyra nézve; — munkakönyvek; — munkarend; — surlódások elintézése; — munkaközvetítés; — szállók; — munkások jólétére vonatkozó intézmények; — segélypénztárak; — munkabérek elfogadhatósága. — Az iparszervezet működése az önszorgélyes cooperatio terén; — közkereseti szövetkezetek; — eddigi nehézségek elhárítása; — közhasznú ipari érdekek. — Áttekintés.

Az előző két fejezetben vázoltuk azon szervezeteket, melyek az iparos munkaerők fejlesztésére alkotandók volnának; most szólni akarunk azon működésről, melyet e szervezetek által meg kellene indítani.

Mindenekelőtt az a kérdés merül itt fel: mi módon kelljen ama szervezeteket működésbe helyezni.

Ami az iskolai szervezetet illeti jóformán magától érthető, hogy itt egyenesen az állam van kezdeményezésre hivatva; erről tehát annál kevésbé szükséges szólni, mivel ez már tényleg fogantatba is van véve: a ministerium ugyanis országgyűlési határozat által utasítva van, hogy az iparosoktatás országos szervezetére nézve javaslatot terjesszen elő, s ennek kildolgozása folyamatban is van.

Ha az iparosoktatás szervezetének terve meg lesz állapítva, s ha a mutatkozó szükségnek megfelelő intézetek fokozatonkénti életbeléptetésével az ifju munkásoknak a szükséges elméleti és szakismeretek megszerzésére a kellő alkalom meg lesz adva, a főfeladat az lesz, arról gondoskodni, hogy az iparos tanulók és ifju munkások pontosan, szorgalmasan, és lehetőleg sikeresen látogassák a számukra létesített intézeteket.

A közvélemény nálunk e tekintetben, összhangzásban a törvényhozási intézkedésekkel is, egyenesen az iskolai kényszerre utal, mint oly eszközre, mely általános, kivételt

nem tűrő alkalmazás útján teljes sikert ígér. Nem szabad azonban felejteni, hogy ámbár a tankényszer viszonyaink közt nem nélkülözhető, különösen a tanítás alsó fokán; mégis ennél sokkal hatályosabb, intenzívebb eredményt ígérő eszközök is vannak; ezek: a szaktársulatokban felköltethető általános haladási szellem, tanulási vágy, a versengő előmenetelre ható folytonos buzdítás, a vonzó példa. Ezeket sem szabad működésen kívül hagyni. Ezen szempontból tehát már a tanodák sikeres működése céljából is igen kívánatos ama másik szervezet életbeléptetése, melyről fentebb bővebben szóltunk s mely életerős alapon álló, hatályos működésre képes ipartársulatokból, iparkamarák és központi ipartanácsból áll, s melynek főfeladata éppen az ipartanulás ellenőrzése és előmozdítása.

Az iparszervezet létesítése tehát oly feladat, mely az iparosoktatás szempontjából is elengedhetetlen.

Miképp létesítendő e szervezet?

A ki az iparosok viszonyait ismeri, nem ringathatja magát azon hiszemben, hogy a dolog csak megindulhasson is, ha az iparosokat magukra hagyjuk. Nem várhatni itt kielégítő eredményt még az ipartörvény oly módosítása esetében sem, minőt egy előbbi fejezetben kifejtettünk. Egyszerű parancsok mitsem érnek, gondos szervező működésre van szükség. Hiszen ha ez nem volna így, elegendő lenne azon intézkedés is, mely a jelenlegi ipartörvényben az ipartársulásra és iparos önkormányzati biráskodásra nézve foglaltatik, mert az ép oly tág tért nyit az iparosok önkormányzati tevékenységének, de tökéletesen magukra hagyja őket és nem gondoskodik a kérdéses intézmények szervezéséről. — Ez nem elégséges; éppen a szervezési munka végzésére és a szervezet életerőssé fejlesztésére szükséges az iparos kormányzati közegeknek fokozati egymásfölé helyezése és egymással szerves összefüggésbe hozatala, úgy, hogy az önsegélyes erő, a haladási szellem az iparügyek országos vezetésének központjáig felhathasson s megfordítva a korszerű haladás kívánalmait képező irányeszmeék, felülről le, minden ipartársulat köréig hatolhassanak.

Ne feledjük: az iparügyek önkormányzati ellátásáról van szó. Nem egyéb ez, mint egy valóságos közigazgatási feladat, bár specialis körben mozog és specialis tárgyra vonatkozik.

Mit mondanánk, ha a közigazgatás bármely más ágára nézve oly izolált helyzet léteznék, minőt az 1872-iki ipartörvény az ipartársulatoknak juttat; ha pl. valamely közigazgatási feladatra nézve semmi más organumok nem léteznének az elszigetelt községeknél s ezek alakulása és működése is merőben az illetők önkényére lenne bízva? . . . Csodálnók-e, ha tespedés, elsatnyulás venne erőt a községeken, csodálnók-e, hogy az életerős működésnek, haladásnak nyomát se látnók, legfeljebb kivételkép oly községeknél, melyek a magasabb lét szervezeti feltételeivel is bírnak? . . . Bizonyára nem; pedig az általános közigazgatási feladatok mégis csak nagyobb szabásuak és általánosabb érdekűek, mint az ipari önkormányzatéi.

De ha ez áll, ha az életerős fejlődés az iparszervezet terén alulról felfelé megindulni nem akar, nem marad más hátra, mint hogy azt felülről a központból indítsuk meg.

Nagyon jól tudjuk, hogy ez sok nehézséggel jár, de e nehézségek nincsenek szükségszerű kapcsolatban a felülről lefelé organisálással, hanem rendszerint ott mutatkoznak, hol az ily organisálás absztrakt elvek szerint, a gyakorlati élet kívánalmainak meg nem felelő módon eszközöltetik. Ezt el kell kerülni, és ezt elkerülni épen nem nehéz.

Nézetünk szerint a teendők sorrendje következő lenne.

Mindenekelőtt ideiglenes szabályzat alapján szervezni kellene a központi ipartanácsot. — Ennek első feladatává kellene tenni, hogy az iparkamarák szervezetére nézve részletes javaslatot dolgozzon ki, — azon az alapon, mely az orsz. m. iparegyesület által kidolgozott törvényjavaslatban ki van jelölve. — Lehető gyorsasággal szervezni kellene azután az iparkamarákat (az általunk fentebb körülírt feladatokkal és keretben), ami természet szerint az ipartanács folytonos közreműködése mellett történnék. — Az iparkamarák megalakulása után azonnal egyetemes kamarai gyűlés lenne tartandó, és ez volna hivatva az ipartársulatok szervezetére nézve a részletes munkálattal elkészíteni, mely alapját képezné a ministerium által a társulatok szervezésére és eljárására vonatkozólag kiadandó szabályrendeletnek és majdan törvényjavaslatnak.

Ezen az uton el lehet érni a felülről kezdeményezett szervezés mellett is mindazon előnyöket, melyek az alulról felfelé haladó organisálással járnak.

Az ipartársulatok szervezését csak az előadott előzmények után kellene folyamatba venni, akkor azonban annál nagyobb erélyvel; — és épen a kamarák lennének hivatva e tekintetben a központból nyert részletes utasítások nyomán irányadólag eljárni.

Azt hisszük, hogy ez uton az egész ipari szervezet legfeljebb egy év alatt teljesen létrehozható, és hogy az a gyakorlati élet kívánalmainak minden tekintetben megfelelhette, arra nézve teljes biztosítékot nyujtana épen azon körülmény, hogy az egyetemes iparkamarai gyűlésben a leghivatottabb elemek közreműködésével készülnének el azon tervezetek, melyek a kormány ez ügybeni eljárásának alapját képeznék.

Mindez természetesen a dolognak csak a l a k i része; azonban előbbi fejtegetéseinkben bizonyára elég bő anyag taláztatik arra nézve, hogy ez alak betöltésére szolgáló tartalomról is fogalmunk lehessen.

A tartalmat azon feladatok képezik, melyeknek megvalósítására az iparszervezet és különösen az ipartársulatok hivatva vannak. — Hogy mik ezen feladatuk, arról már másutt volt szó, e helyen tehát inkább csak e feladatok megvalósításának mikéntjéről kellene még röviden szólnunk, s mellékesen még néhány oly kérdést fejtegetnünk, melyek a fentebbiekben megoldást nem nyernek.

Az első idevágó kérdés az, hogy az ipartársulati organismusban mily helyzet adandó az önálló iparosok mellett a munkásoknak, illetőleg a tanulóknak és segédeknek? — Az 1872-ik ipartörvénynek egyik legnagyobb hiánya, hogy ezen kérdést teljesen megoldatlanul hagyja, azaz jobban mondva meg sem érinti. A törvény szóba hozza az önálló iparosok társulatait, de egy betűvel sem emlékezik meg a segédmunkások társulatairól, pedig kézzelfogható, hogy a társulati önsegélyre sokkal nagyobb szüksége van a nem önálló iparosoknak, vagyis a segédeknek és gyármunkásoknak, mint az önálló iparosoknak vagyis munkaadóknak. A kérdés tehát az, mikép, organizáltassanak az ipartársulatok, ugy-e, hogy az önálló

iparosok külön, s a munkások szintén külön társulatokat alkossanak-e, vagy úgy, hogy a helyi szaktársulatok kebelében mind az önálló iparosok, mind a munkások, illetőleg a segédek és tanoncok hivatásuknak megfelelő helyet nyerjenek.

Noha a munkásokra rá octroyált önállóságban vagy különállásban (ami mellékesen szólva nem jelent mást mint a munkástársulatoknak az ipartörvényből való száműzetését) sokan bizonyos elvi előhaladást látnak, mi nem tétovázunk kimondani, hogy teljesen ellenkező nézetben vagyunk. — Az ipartársulatoknak legfontosabb feladatai egyaránt illetik a munkaadókat épúgy, mint a munkásokat, ennél fogva a társulatok szervezetében határozottan körül kell írni az idevágó jogköröket is. Az ilyenemű kérdések nem oldatnak meg az által, ha azokat a törvényhozás agyonhallgatja. Nem indokolható semmiféleképen az ily elbánás; és nincs is semmi ok, hogy miért kelljen ez ügyet „noli me tangere“-nek tekintenünk. Meglehet, hogy ha az ipartársulatok hatáskörébe bevonjuk (kit-kit kellő helyére állítva) a munkásokat, illetőleg tanulókat és segédeket, ez által az ipartársulat külső összeállításában jobban fog hasonlítani a volt czéhekhez mint hasonlít az öntudatos cél nélküli és teljesen határozatlan fogalmu ipartársulat, a mint azt az 1872-iki ipartörvényben beállítva látjuk; de legalább is elfogultság, hogy ne mondjuk gyarlóság lenne ily indokokat döntőknek elfogadni, midőn fontos viszonyok rendezéséről van szó. Hiszen a (munkaadók és munkások közötti) „viszony“ fogalmában már bent van az, hogy két fél szerepel benne; mert hiszen e nélkül nem is képzelhető viszony; eszerint absolute lehetetlen e viszonyt szabályozni, ha csupán egyik fél, az önálló iparos, vétetik tekintetbe.

Mindezek arra utalnak, hogy az ipartársulatoknak fel kell ölelni az önálló iparosokon kívül a segédmunkásokat is, természetesen nem azonos hatáskörrel, mint az önálló munkaadókat, hanem olyannal, a minőt helyzetük magával hoz.

De ebből épen nem következik, hogy a munkások külön társulása (művelődési vagy kölcsönös segélyezése céljából) akár iparáganként, akár általánosabb körben bármiképen meg legyen szoritva, a mint hogy az önálló iparoso-

kat sem zárja ki abból, hogy akár iparegyesületekben vagy társas körökben, akár ugynevezett közkereseti szövetkezetekben egyesüljenek, akár szakmák szerint akár általánosabb alapon. Hanem ez, valamint az önálló iparosoknál vagy a munkásoknál is egészen az egyéni szabadság dolga, holott az ipartársulati kapocsnak, mint az iparosok önkormányzati feltételének, kötelezőnek kell lenni.

Egyébiránt, ha kétely merülne fel arra nézve, vajjon a segéd munkások az ipartársulásokban helyt nyerjenek-e vagy nem, és ha e kérdés oly megoldása látszanék czélszerűbbnek, miszerint a segéd munkások külön társulásra utaltatnának, ez esetben az ipartörvénynek e pontra nézve is részletesen kellene intézkedni; s akkor is az önálló iparosok és a segéd munkások társulatai közötti érintkezésnek elő kellene állani, részint az által, hogy egyik ép úgy mint a másik, kiegészítő részét képezné az iparszervezetnek, részint különösen azáltal, hogy például a surlódások és peres kérdések eldöntésére hivatott bíraskodási közegekben (a jelenlegi ipartörvény értelmében alakítandó békéltető bizottságokban és iparbizottságokban) együttesen kell működniök. A jelenlegi izoláltságnak tehát mindenképen véget kellene érni, s az érintkezés idővel okvetlenül meghozná azon kívánatos összeműködést, melyet mi az által vélünk legsikeresebben elérhetni, ha az összes iparosok — mind az önálló, mind az ugynevezett segéd munkások — közös szaktársulatokba egyesítettnek.

Lássuk már most — fővonásaiban — az ipartársulatok működését, amint annak az általunk javasolt szervezetben érvényesülni kellene.

Magától érthető, hogy egyik legrimitivebb, de mégis nélkülözhetlen feladata a társulatoknak, hogy mind az illető önálló iparosokról, mind a náluk foglalkozó tanoncokról és munkásokról pontos lajstromokat vezessen, — és a változásokat folytonosan evidentiában tartsa. Minden belépő tanuló csak a társulat közvetítésével fogadható és szabadítható fel: ez képezi a pontos lajstromozás alapját. — A munkakönyvek behozatalával ugyanezen lajstromozás alkalmazható a segédekre — illetőleg a munkásokra — vonatkozólag.

Ezen lajstromok megbecsülhetlen iparstatisztikai anyagot képeznek, melyet másképp összeszerezni alig lehet.

Ez anyagot az iparkamarák vannak hivatva évről évre feldolgozni, de különben a hatóságoknak is ez adatok alapján az erre vonatkozó felvilágosítások mindig megadhatók lesznek.

A mi az iparos tanulókról vezetett lajstromokat illeti, ezek lehetővé teszik az iparosoktatás iránti törvényes intézkedéseknek pontos ellenőrzését, nevezetesen azt, hogy a tanulók az iskolákat pontosan látogassák. Ezen ellenőrzés és felügyelet az iparos tanulók iskolai oktatása felett képezi az ipartársulatoknak másik fő feladatát. Ez már több nehézséggel jár, mint az egyszerű lajstromozás. De erre nézve igen hatályos eszköz adható a társulat kezébe a felszabadításnál való közbenjárás által. Az iparegyesületnek az 1872-iki ipartörvény módosításáról szóló törvényjavaslatában, erre nézve következő intézkedések hoztak javaslatba:

„A tanidő lefolyása után a tanítómester által tett nyilatkozat alapján, az illető ipartársulat a felszabadult tanonc részére a tanidő betöltéséről oklevelet állít ki. Ezen oklevélben az ipari vagy egyéb tanodai bizonyítványok alapján említés teendő arról, hogy az illető tanonc mily pontossággal és eredménynyel látogatta az ipariskolát, illetőleg ismétlő, esti vagy vasárnapi iskolát; végül — ha a felszabaduló tanonc szülője vagy gyámja kívánja — annak szakbeli jártasságáról is tanúság teendő. E végből minden ipartársulat intézkedést tesz, a tanoncoknak szakjártasság iránti megvizsgálására, s minden tanonc fel van jogositva — de nincs kötelezve — ez iránybani megvizsgáltatását s az iránti tanuskodást kívánni.

A tanítómester és tanonc egyetértő elhatározásával és az ipartársulat beleegyezésével a tanviszony, a szerződésileg kikötött tanidő letelte előtt is, a fentebbiekben körülírt oklevél kiállítása által befejezhető.“

Ha ezen intézkedések elfogadtatnak, a társulatoknak módjukban lesz minden fegyelmetlenségnek, tanulási lazaságnak — a mi az iskolai oktatást illeti — gyökeresen utját állani.

Az egyes mester, különösen ha a kellő műveltséggel nem bír, hogy az oktatás szükséges voltát belássa, könnyen hajlandó lehet a tanuló egész jövőjét saját pillanatnyi vélt hasznának feláldozni, s a tanulót — mint azt a sajnos ta-

pasztalás mutatja — a tanodától gyakran vissza is tartja, s ha minden iparos különbség nélkül tanonczt tarthat, s a tanonczt egyszerű bizonyítvány által felszabadíthatja, sőt tovább menve, minden fiatal ember, akár tanult valamit, akár nem, bárhol kénye kedve szerint mint tanult munkás gerálhatja magát, absolute lehetetlen az iskolai tankötelezettséget csak annyira is érvényesíteni, hogy az iparos munkások legalább írni olvasni tudjanak. Egészen másképp áll a dolog, ha az egyes tanítómesterek művelődés-ellenes önkényének határt szabunk. S az iparegyesület javaslata erre nézve teljesen elégséges. Az idézett javaslat szerint az ipartársulatnak lenne feladata ez ügyben ellenőrködni. Itt már egészen más érdek az irányadó, mint az egyes (talán nem eléggé értelmes vagy vélt önérdeke által elvakított) mesternél. Mert az ipartársulat, mint ilyen, lehetetlen, hogy be ne lássa, hogy a tanultabb inasból tanultabb, jobb munkás lesz, már pedig a jó munkások minden mesternek különbség nélkül előnyére vannak.

De — azt lehetne kérdezni — miképen ad az ipartársulat nyomatékot azon intézkedéseinek, melyek arra czéloznak, hogy a csökönyös mesterekkel szemben érvényesítsék a törvény azon czélzatát, hogy minden tanuló kellő iskoláztatásban részesüljön.

Erre azt lehet felelni, hogy ez tulajdonképen már nem esik a társulat hatáskörébe, mert az iparhatóság a tanodák igazgatóságának jelentése folytán a törvény értelmében birsággal sújtja az illetőt. De van mégis egy eszköz az ipartársulat kezében is, mely sok esetben aztán még hatályosabb, s ez a felvilágosítás, kapaczitálás s a jó példa, mely fokról fokra le fogja küzdeni a tanulók iskoláztatása iránt itt-ott még mutatkozó ellenszenvet.

Egyébiránt az iparegyesület nem véli megengedhetőnek, hogy bármely önálló iparosnak, minden kivétel nélkül, jogában álljon tanonczt tartani. Szabály szerint e jog természetesen nem vonható kétségbe, de kivételképen igenis kétségbe vonható ott, a hol tényleg bebizonyítható, hogy a tanviszony czélja valamely mesternél el nem érhető. Ily esetben az iparegyesület a tanoncztartási jogot az illető iparostól elvonandónak véli. Ha ez elfogadtatik — minthogy el nem fogadni alig lehet, — akkor az ipartársulat még egy

másik erőteljes eszközt nyer az oly mesterek ellen, kik a tanulók iskoláztatásának utjában állanak. Magától érthető ugyan, hogy a társulat jogkörén túl esik azon hatalom, hogy az iparosokat a tanoncztartási jogtól megfoszszák — mert ez csupán az iparhatóságnak tartható fenn — de a társulat véleményének itt irányadónak kell lenni, s a társulatnak minden előforduló esetben módjában lesz megszerezni a szükséges bizonyítékokat, melyek alapján a hatóság eljárhat.

Ily módon, a mi a tanonczok iskoláztatását illeti, az ipartársulatok oly eszközökkel rendelkeznek majd, melyek az ipartörvény ez irányu czélzatának érvényesítésére minden tekintetben elég hatályosak.

Kétséget sem szenved, hogy a társulatok túlnyomó többsége kellő nyomatékkel fogja ez eszközöket alkalmazni s így biztosan lehet számítani, hogy a törvény intézkedése nem fog irott malaszt maradni.

Azonban képzelhető még is, hogy itt-ott hézagok és hiányok fognak mutatkozni: némely ipartársulat talán el fogja mulasztani a kezébe adott eszközök szigorú alkalmazását. Miután a társulatok által vezetett tanoncz-lajstromok évről-évre az illetékes iparkamara elé kerülnek, és ugyanezen kamara a tanonczok iskolalátogatási kimutatásait is veszi, a két kimutatás összehasonlításából a kamara mindenkor figyelmessé lesz, hogy ez vagy amaz ipartársulat hanyagul jár el ez iránti feladatában. A kamara hatásköréhez kell, hogy tartozzék, miszerint ily esetben a társulat mulasztásának pótlásáról gondoskodjék, részint az által, hogy a társulatot a felügyelet szigorú gyakorlására utasítsa, részint az által, hogy maga teszi meg a szükséges lépéseket az illetékes iparhatóságnál a törvény ellen vétő mesterek megbüntetése végett.

De feltevéen, hogy a kamara is hanyag volna e tekintetben: — miután évi jelentésében az érintett kimutatások összehasonlítva fel vannak tüntetve, a központi ipartanács a kormány által az országgyűlés elé terjesztendő évi jelentésének készítésekor évről-évre rájönni kénytelen, hogy mely kamara jár el szigorú erélylyel, s melyik hanyag, s ahoz képest a kormánynak alkalma van minden rendelkezésére álló eszközzel a hiányok orvoslásáról gondoskodni.

Egyébiránt ez irányban a kormánynak évi jelentése nyomán az országgyűlés minden egyes tagja, s azonkívül a sajtó és általában a nyilvánosság minden közegei is módot nyerne, hogy a hiányokat megismerjék, s azok orvoslását szorgalmazzák.

Kiki beláthatja, hogy ily berendezés mellett az iparos tanulók iskoláztatása egészen más lendületet kell hogy vegyen, mint a jelenlegi rendszertelen rendszer mellett, midőn tulajdonképen senki sem tudja, hogy ki van hivatva, eljárni az ügyben, és nincs is megbízható alap, melyből kiindulni lehessen.

Egyébiránt a mi az iparostanulók iskoláztatásáról áll, az nagyjában mindazon egyéb feladatokról is áll, melyek az iparszervezet céljait képezik.

Különösen szólnunk kell még a fentebbiek kapcsán a tanulók szakképesítéséről, melyet a műhelybeli oktatás van hivatva nyújtani.

Hogy ama nihilistikus magára hagyás, mely a félreértett manchesteri tanok nyomán e téren lábra kapott, mily óriási károkat von maga után, arról, hogy ismétlésekbe ne essünk, felesleges szólni. Kérdés azonban, hogy mit kell tehát tenni a mind jobban elharapódzó baj gyökeres orvoslására? Ha az iskolai tanulás körében a kényszerítő rendszabályoknak helye lehet is, a műhelybeli tanulás viszonyaink között absolute nem vonható be a kényszerítő rendszabályozás keretébe. Itt csak a buzditás, a lelkesítés, a haladási szellem felköltése és ápolása segíthet. De természetes, hogy a hol a szellem a felnőttekben hiányzik, ott az ezek nyomán kullogó ifjabb nemzedékbe sem lesz az egy könnyen beoltható. A tanonczt többnyire a felette álló mester és segéd gondolkozásának és hajlamainak kerékvágásában mozog: pedig épen az ifju kebel legfogékonyabb minden szépre, jóra, s ennél fogva a magasabb ambíció csiráját már az iparos tanulók között kell kezdeni elhinteni.

Ha az ipartársulatok, az iparkamarák és a központi tanács az általunk vázolt szervezetben működni fognak, erre bő alkalmuk leend minden irányban. Rendezendőik lesznek tanulók és munkások munkakiállításai; — jutalmak ösztöndíjak adhatók a kiváló ügyesség és haladás esetében stb. stb. Valamennyi idevágó intézkedés azonban abban

kulminál, ha megengedtetik, sőt kötelességévé tétetik a társulatoknak, hogy alkalmat nyújtsanak a tanulóknak, miszerint felszabadulásukkor az általuk szerzett szakképességet, a műhelybeli tanulás sikeres voltát pártatlan szakértők előtt bemutathassák, s hogy erről a felszabadulási oklevélben tanúság tétessék.

Ipartörvényünk szelleme talán nem engedi, hogy az ez irányban való siker „conditio sine qua non“ legyen a felszabadulásra nézve; mert hisz, ha az önálló iparüzhetés nincs és nem lehet a tanultság igazolásához kötve, az igazolásnak nem lehet helye a nem önálló iparüzhetésnél sem, vagyis annál, hogy valaki mint segédmunkás foglalkozhassék. Azonban kétségtelen, hogy, ha kizáró érvénye nem lesz is ily szakértők előtt tett gyakorlati vizsgának, az mégis igen jó ajánlatot képez az illető munkásra nézve, segédi állásának egész folyamában, s azért mihelyt a tanulók színéjára annak magát önként aláveti, az ipar előmenetelének egy igen nevezetes tényezőjévé fogna válni.

Egyébiránt az állami és társadalmi buzdító intézkedéseknek egész sora összeköttetésbe hozható ez ügygyel.

Igy például a kiváló iparos tanulók kik jó iskolai bizonyítványok mellett gyakorlati szakképzettségük tekintetében is kitűnő eredményt képesek felmutatni, felmenthetők a tandíj alul a felsőbb ipariskolákban, — iskolai vagy utazási ösztöndíjakban részesíthetők stb. stb.

Megemlíthető még, hogy a társadalmi és állami elismerés különböző nemei azon tanító mesterekre is kiterjeszthetők, kik a műhelybeli oktatás terén figyelemre méltó eredményeket képesek felmutatni. Idővel talán odafejlődhetik a dolog, hogy csupán egyes kiváló mesterek műhelyében fog öszpontosulni a műhelybeli tanulás, mi ha bekövetkezne, a gyakorlati ipartanulásnak egész új korszaka nyílnék, mert minden iparos tanuló valódi tanműhelyben nyerhetné kiképeztetését; és eme tanműhelyek természetszerint sokkal nagyobb rendszerességgel teljesíthetnék hivatásukat.

Egyébiránt, hogy hova fejlődhetik mindez, ha egyszer a fejlődés ez irányban egészséges alapon megindult, arról kár volna hosszasan szólni. Ezzel kapcsolatban azonban, még egy pontot különösen ki akarunk emelni.

Mint senki által kétségbe nem vont axioma jár szájról-szájra a mondás, hogy a kisipar, a mennyiben nagy gyártássá át nem alakul, csupán az által menekülhet az elnyomástól, ha a műipar színvonalára emelkedik.

Ez, mint mindenki tudja, azt jelenti, hogy az iparosnak a szó teljes értelmében mesterré vagyis művészsé kell lenni. Természetes, hogy ez nem minden iparágban történhetik, de bizonyára igen nagy azon iparágak száma, melyektől a mai finomult ízlés valódi művészetet kíván. Már a hol művészetről van szó, ott a rideg üzleti szellemnek nem szabad egyedül uralkodónak lenni, hanem kell bizonyos magasb ihlet, mely a munkát önmagáért, nem csupán az általa nyerhető krajczárokért szereti és keresi. Ezen magasabb ihlet nem tenyészhet kellő erőteljességben, sőt sok esetben meg sem születhetik ott, hol arra a talaj kellőleg előkészítve nincs. Az oly iparos, ki csupán az ugynevezett „vásári munka“ özönében uszva, mindenben az „olcsón és — rosszul“ elvének hódol, teljesen képtelen arra, hogy a művészet fokáig emelkedjék. E szerint a valódi versenyképesség és az ipar jövőjének biztosítása érdekében el kell térni eme korszerűnek vélt helytelen elvtől, mely a tömegversenynyel kapott lábra.

De mikép?

Nézetünk szerint erre nincs más ut, mint az, hogy felelevenítjük a műipar aranykorának hagyományait. Új renaissance-ra van szükség az iparos szellemében ép úgy, mint az iparos művekben. A ki nem az absztrakt metaphysikai csudaszerűség, hanem a konkrét „anyag- és erő“ elmélete szempontjából nézi a világot, egy pillanatig sem kételkedhetik abban, hogy új szellemet csak új testületi alakulás költethet.

A hivatottak testületi érzetére, önérzetére és együttműködésére van szükség itt is ép úgy, mint a magasabb szellemi lét minden ágaiban működő csoportosulásoknál. A mint a tudományos és művészeti szakoknál, mielőtt a szak tisztán kenyérkeresetté válik, az egyén hivatottsága dokumentáltatni szokott, ugyan ennek kellene történni legalább azon iparágakban is, melyek a művészzel rokonságra igényt tartanak. Az egyéni érdemesültség külön válna ez által minden külső véletlenségtől, és érvényre juthatna a pusztá

szerencsehajhászat által nyújtott előnyökkel szemben is. A közelmúlt kor, mely felett a szerencsehajhászat lázas izgalma lett uralkodóvá, elvesztette érzékét az egyén benső értéke iránt; azonban — úgy véljük — a világtörténeti fejlődés menetének félreismerése, azt hinni: hogy ez örökké így leend, s hogy a haladás ezen irány fokozott mérvű terjedésében áll. Sőt ellenkezőleg e téren már ma is erős ellenhatás állt be, mely talán még csak a művelt társadalmak legjavát érintette, de rövid időn bizonyára a nemzetek egész zömét át fogja hatni, s a műipar egy új virágzási korszakát fogja maga után vonni.

De bármi következék is, mi azon nézetben vagyunk, hogy ezen műipari lendületnek érdekében történnék, ha az ipar és különösen a műipar terén is feléledne és intézményes alakot öltene azon törekvés, mely a fiatal iparosra nézve a hivatottság teljességének elérését tűzné czélul; ha az iparos ifju azon elszántsággal lépne pályájára, hogy „mesterré“ legyen a szó valódi értelmében, s hogy ezen czélban ambíciója tárgyát lássa; hogy a tanulásnál ne pusztán a megélhetés rabszolgai kényszerűsége által hagyja magát vezetetni, hanem azon tudat által is, hogy a tőkély felé törekszik.

Hogy mily alakban jöhetne ez létre, arra nézve nem akarunk véleményt kockáztatni. Azon felfogás, mely a „mesterek“ kasztját elítélte és eltörölte, sokkal kevésbé élte még le magát, sem hogy ezen dolgokról elfogulatlanul tudnánk itélni. Kettő azonban bizonyos; az egyik az, hogy ha felélesztetnék is a „mesterség intézménye“ (legalább a műipari ágakban), annak nem volna szabad összekötetésbe hozatni az iparüzhetési joggal, melyre nézve a vállalkozási szabadság elve az irányadó; a másik az, hogy a „mesterségnek nem volna szabad oly gyarló obscuritusban maradni, a minőt némely czéheknél láttunk, hanem magasabb jelentőségre kellene emelkedni, mert mai nap csupán így volna értelme.

Nagyon jól képzelhető ez, ha az iparszervezet — mint azt javaslatba hoztuk — létre jön és életerősen működik. Könnyen képzelhető, hogy valamely (műipari jelentőségű) iparágban az összes szaktársulatok országos szövetségé alakulnak, s a szövetség autonomikus statútuma

utján kimondja, hogy azon iparos, ki iparágának alapos megtanulásáról tanuskodó ilyen és ilyen feltételeknek megfelel, s ilyen és ilyen képességet vagy érdemesültséget mutat fel, az összes ugyanazon ágbeli hazai iparosok között „mesternek» ismertetik. Ez — ismételjük — könnyen képzelhető, és nevetséges lenne azt mondani, hogy ez az iparszabadsággal vagy a korszellemmel ellenkeznék, hacsak azt nem akarjuk állítani, hogy a korszellem — a nihilismus.

Mindezek természetesen a távolabb jövő kérdései . . . . Térjünk azonban vissza az ipartársulatok működéséhez és lássuk azok további feladatait.

Az ipartársulatoknak, illetőleg az iparszervezetnek második főfeladata a munkaadók és munkások közötti viszony rendezése, a surlódások és peres kérdések békés kiegyenlítése, s ahol ez nem lehetséges, a kérdések választott bíróság útján leendő eldöntése. Ipartörvényünk mai nap is ismeri mind eme feladatokat, de azokat valósítani mindeddig nem lehetett. Itt is, mint a szaktanulás ügyénél az ipartörvény inteniója jó volt, azonban a valósitásra szükséges eszközökről gondoskodva nem volt.

Először is, ha a szaktanulás oly alapra helyeztetik, a minőt fentebb jellemeztünk, a felszabaduló tanulókból bizonyára jóval fegyelmezettebb, értelmesebb munkások fognak kikerülni, mint a jelenlegi viszonyok közt. De ehhez járul még egy intézmény, melyet az iparegyesület, összhangzásban a legtöbb ipartársulat, sőt maguk az értelmesb munkások kívánságával, meghonosítandónak vél, ez a munkakönyvek intézménye.

Az iparegyesületnek erre vonatkozó javaslatai következőleg hangzanak:

„Minden felszabadult munkás számára azon iparhatóság által, melynek területén az illető munkás felszabadult, munkakönyv állittatik ki.

A minden segéd által tartandó és az egész segédidőre vonatkozó munkakönyv, az 1872. VIII-ik törvénycikknek, valamint a jelen törvénynek a munkaadók és munkások közötti viszonyra vonatkozó szakaszain és az illető segéd nevéen és általános ismertető jelein kívül, a munkába lépés és munkából való kilépés ideje, valamint a foglalkozás neme számára tartalmaz rovatokat. — A segéd magavisele-

tére vonatkozó megjegyzéseknek a munkakönyvben helye nincs.

Az iparos a kötött szerződés szabályszerű megszűntével, a munkából kilépő segéd munkakönyvében a közöttük fennállott szerződés megszűntét igazolni tartozik; azonkívül köteles az iparos a segéd kívánságára magaviseleti és képességi bizonyítványt adni, mely az illető ipartársulat által hitelesíthető.

Az iparos oly segédet fel nem fogadhat, ki az előbbi munkaadóval kötött szerződésnek törvényes megszűnését nem igazolja.

Oly iparos, ki szökevény segédet tudva felfogad, a segéddel egyetemlegesen felelős az előbbi iparosnak a megszökés által okozott kárért.

Ezen vagy hasonló intézkedések mellett lehetséges lesz az ipartörvény célzatait megvalósítani. Nem is tartjuk szükségesnek e javaslatokat hosszasan indokolni, mivel azon alakban, a mint a munkakönyvek tervezve vannak, azok a munkásoknak semmiféle korlátozására vagy zaklatására nem szolgáltatnak okot, hanem csupán a bizonyítványokkal üzhető visszaéléseknek kívánják elejét venni, s azonkívül az iparszervezet feladatát képező munkarend érvényesítésére, s a pontos felügyelet gyakorlására nyújtanak biztos alapot.

Nem szenved kétséget, hogy a panaszra okot szolgáltató rendetlenségeknek legnagyobb részét a most előadott intézkedések megelőző módon elhárítani képesek. Ugyanezen hatással lenne okvetlenül az is, ha a munkások az illető ipartársulat kebelében kellő helyzetetést nyernének, s ily módon a barátságos kapocs ismét szorosabbra fűződnék.

Ily körülmények között nagyon csekély lenne azon esetek száma, melyeket surlódásoknak és peres kérdéseknek lehetne jellemezni. Ezeket természetesen az egyenlő számú munkaadókból és munkásokból alakított békéltető bizottságoknak kellene elintézni, a mint ezt az ipartörvény jelenleg is megengedi.

Ha a békéltetés nem sikerül, választott bírósági eldöntésnek lenne helye. Jelenlegi ipartörvényünk az ily bíróságokat iparbizottságok neve alatt ajánlja a nagyobb városok iparosainak. Hogy ez elnevezés épen nem illik az illető testületre, az mellékes dolog; de nem hagyható érintetlenül azon

tény, hogy az iparbizottságok öt év óta, egyetlen város kivételével, nem tudtak létrejönni, a mi kétségtelen jele annak, hogy nem életrevalók, legalább úgy elszigetelve az iparszervezettől és egyéb iparügyi feladatoktól, a mint a törvényben odaállítva vannak.

Az iparegyesület már évek előtt igen behatóan foglalkozott az iparbizottságok ügyével és szem előtt tartván azt, hogy az ország fővárosa van hivatva ezen alkotásra nézve is az ország többi városainak példát mutatni, a fővárosi viszonyok különös tekintetbe vételével, egy részletes szabályrendelet-tervezetet dolgozott ki, melyet a főváros közönségének elfogadás végett ajánlott. A tervezet nem fogadtatott el, és az iparbizottság sem az egyesület által ajánlott alakban, sem más alakban nem jött létre fővárosunkban: és miután időközben az iptartörvény módosítása és sokkal messzebb ható alkotások vétettek czélba, ez ügy az egyesület által egyelőre elejtetett. Létrejött azonban ily bizottság Miskolczon, s a f. ipar- és kereskedelmi ministerium azt az ország valamennyi városainak utánzandó példa gyanánt ajánlotta. Mi, megvalljuk, nem tudunk lelkesülni a jelen alakjukban létesítendő iparbizottságokért, hanem az ipar teljes organisatioját óhajtjuk, s ha az meglesz, az iparos munkaadók és munkások közötti kérdések eldöntése semmiféle nehézséget nem fog okozni. Nézetünk szerint a másodfoku ipari közegek vagyis az iparkamarák lennének hivatva ez ügyben közvetítőleg eljárni, a mint ez az iparegyesület törvényjavaslatában is a kamarai feladatok közé van sorozva. További részletekbe most kár volna bocsátkozni. Ez is egyike azon kérdéseknek, melyek megoldására az együttes kamarai gyűlés lenne hivatva. Ha az iparkamarák szervezve lesznek, az összes kamarák küldöttei legilletékesebbek lesznek annak megítélésére, vajjon eme biráskodás gyakorlására mily szervezetű közeg legalkalmasabb: olyan-e, (a minőt az iparegyesület — a jelenlegi törvény folyamán a k é p — czélba vett), mely időről-időre megújított állandó bizottság jellemével bír, s mely iparosokból és munkásokból áll ugyan, de nem oly módon van összeállítva, hogy minden egyes esetben specialis szakbeli iparosok biráskodhassanak; vagy ellenkezőleg olyan legyen, mely választott bíróság módjára minden egyes eset eldöntésére specialis szakbeli iparosokból

és munkásokból állítatik össze; — vagy végre olyan, melyben a két elv bizonyos fokig egyesítve legyen.

Egyébiránt ez ügy nem nagyon sietős, mivel az iparos bíráskodás hiánya nem tartozik azon hiányok közé, melyeket mai nap égetőknek kell tartanunk.

Azonban az előadottak nem meritik ki azon feladatokat, melyek a munkaviszonyok rendezése szempontjából az ipartársulatok és általában az iparszervezet általi megoldásra várnak.

Ha már az ipartársulatok kezükbe veszik a munkaadók és munkások közötti viszonyok rendezését, nem képzelhető semmi indok, mért ne léphetnének fel közvetítőül a munka kereset és munka-kinálat között. — Valóságos baj és érezhető hiány az, hogy e tekintetben nem létezik oly közvetítés, a minőt azelőtt a czéhek és később az ipartestületek is gyakoroltak. — Igaz, hogy a czéhrendszerben bizonyos megkötöttség vett erőt ezen intézményen is; az „utasítás“ szabályai szerint sem a munkás, sem a munkaadó nem válogathatott szabadon a kínákozó munkaerőkben illetőleg munkában. — A munkapiacz ugyszólván „kötött utlevéllel“ volt kénytelen haladni. De e hiányt igen könnyű lett volna mellőzni; kár volt azért az egész munkaközvetítést eldobni — vagy véletlenre bízni.

E tekintetben tehát az eldobott jót jó lenne ismét elővenni és a gyakorlati élet viszonyaihoz alkalmazva ismét életbe léptetni.

De ha ennyire van a dolog — még egy lépéssel tovább is lehet menni: gondoskodni lehet arról, hogy az idegen helyről munkakeresés végett érkező segédek az ipartársulat felügyelete alatt álló szállókban nyerhessenek lehetőleg olcsó ellátást, tanácsadást, utbaigazítást, sőt esetleg segélyezést.

A függelékben közölt válaszok közül több egész általánosságban, négy pedig (t. i. a késes, fésüs, esztergályos és kádár iparra vonatkozó válaszok) részletesen kifejti és kifejti e kívánalmat, s azért e tárgynál hosszasan nem időzünk; azonban mindenesetre el kell ismernünk azt, hogy annak czélszerű alakban életbeléptetése semmi elvi akadályba nem ütközik: és teljesen az ipartársulatok hatáskörébe illik.

Senki sem fogja tagadni, hogy oly intézményeknek, mint a munkaközvetítés és munkásszállók, az ipartársulatok felügyelete alatt leendő életbeléptetése nemcsak azért ajánlatos, mivel általuk a munkaadók és munkások közötti viszony rendezése és megszilárdítása lényegesen megkönnyítettik, hanem azért is, mivel ezek egyszersmind a munkás osztály jólétének előmozdítására célzó intézményeknek tekinthetők.

És ezzel azon pontra értünk, midőn a munkás osztály jólétének emelésére szolgáló intézményeknek beláthatatlan terjedelmű és napról napra táguló birodalmába léphetnénk. — Szólhatnánk mindazon nevezetes kérdésekről, melyek részint a társadalmi kérdés szempontjából, részint jótékonyági és humanitárius szempontból a munkás osztály érdekéken az újabb korban felvettettek és melyek megoldásán az emberiség legjobbjai dolgoznak. — Azonban máris hosszúra nyult fejtegetéseink tárgyával ezek csak közvetlen kapcsolatban állnak, és különben ezekről oly sok és oly alapos művek irattak, hogy részünkről azoknak csak igen felületes kivonatolása is rendkívül merész vállalat volna. Ennélfogva csupán az eddig már kisebb nagyobb sikerrel alkalmazott legfontosabb intézmények elsorolására szorítkozunk. — Ilyenek: a munkabérek különféle fizetési rendszerei mellett, a munkásoknak engedett részeseedés a vállalat tiszta jövedelmében; — a különféle gyári takarékpénztárak és egyéb takarékosági intézmények; a betegség, sérülés, szerencsétlenség és elhalálozás esetében nyújtott különféle segélyek rendszerei, a különféle segélypénztárak stb.; — az élelem lakás, ruházat, egészség ügyében stb. létesíthető különféle intézmények mint: fogyasztási egyletek, munkások stb. stb.

Mindezen intézmények azon sok más intézménnyel együtt, melyet elő nem soroltunk, a munkások jólétének és azzal együtt munkaképességüknek előmozdítására szolgálnak, s ezért az ipar emelése szempontjából is kétségtelenül nagy fontossággal bírnak. De legnagyobb részük mégis sokkal messzebb menő társadalmi céllal bír, és főleg azon bajoknak ellensúlyozására vannak szánva, melyek a gyáripar magas fejlettsége nyomán szoktak mutatkozni.

— Mi még nagyon messze vagyunk attól, hogy a gyáripar magas fejlettségéről beszélhessünk; s ezért ránk nézve leginkább csak azon intézmények érdemelnek különös gondozást, melyek az ipar bármely fejlődési fokán egyaránt mutatkozó bajok orvoslására czéloznak.

Ilyenek mindenek felett a segélypénztárak.

Mindenki tudja, hogy már a czéhek idejében a segélypénztárak intézménye általános és egészen szabatos fejlődést nyert. — Minden czéh egyszersmind kölcsönösen segélyző intézet gyanánt is működött, és pedig nem csak a czéhbeli mesterekre nézve, hanem egyszersmind a legények és inasokra nézve. Hogy a czéhekben e tekintetben is sok visszaélés kapott lábra, az nem tagadható; de az sem tagadható, hogy midőn a czéhek, illetőleg ipartestületek megszűntével, a kölcsönös segélypénztárak is elenyésztek, ez igen érezhető visszaesést jelentett a kölcsönös önségely terén.

E helyen csak a munkások segélypénztáiról szólunk. Hogy ez ügy rendezetlensége iparügyünk egyik legégetőbb baját képezi, és hogy a rendezés csak úgy vihető keresztül az iparos munkások minden rétegeiben, ha minden munkás valamely segélypénztárhoz járulni tartozik, az iránt az iparral gyakorlatilag foglalkozók közt nincs nézetkülönbség.

Ehhez képest kívánatos, hogy a segélypénztárhoz járulás minden munkásra nézve kötelezővé tétessék. De e mellett szükségesnek mutatkozik, hogy az ipartársulatok ez ügyet erélyesen felkarolják, s a hozzájárulási kötelezettség keresztülvitelében körül-belül oly módon járjanak közbe, mint azt fentebb az iparos tanulók tan kötelezettségére nézve előadtuk. *)

*) Jegyzet. Az iparegyesület ipartörvény-módosítási javaslatában erre nézve következőket találjuk:

§. „Megbetegedett vagy különben munkaképtelen segéd munkások segélyezésére iparos segélypénztárak állítandók. A segélypénztárak lehetnek vagy kötelezők, vagy önkéntesek. — §. Minden iparhatóság területén egy kötelező segélypénztár állítandó, melyhez a törvényhatóság területén lévő összes iparos segéd munkások, kik valamely önkéntes segélypénztárnak nem tagjai, hozzájárulni tartoznak. E járulékok nem rughatnak többre, mint naponkint 1 krra. — A segéd munkások járulékaiknak lefizetésére a munkaadó van kötelezve, azt a munkás béréből levonhatja. Munkában nem álló munkások egyenesen tartoznak járulékaikat lefizetni. Azon munkás, ki egy évnegyednél tovább hátra-

Mielőtt az ipartársulatok feladatainak harmadik főcsoportjára térnénk, a munkások érdekében létesítendő jóléti intézményekkel kapcsolatban, még egy kérdést akarunk érinteni, mely a munkások jólétének kérdésével szoros összefüggésben áll, és mielőbbi orvoslást igényel; ez a munkabérek végrehajtási lefoglalhatóságának kérdése.

Nem akarjuk e kérdést részletesen taglalni, s annak jogi oldalát egészen mellőzzük, noha nem volna nehéz bebizonyítani, hogy tisztán jogi szempontból sem engedhető meg, hogy oly dologra nézve, mely létre jöhet ugyan, de még nem létezik, s melynek létrejövetele nem fekszik a dolgok természetes rendjében, hanem egyéni szabad akaratától függ, nem képezheti egy harmadik személyre nézve a jogszerzés tárgyát. De ettől eltekintve, a nemzetgazdaság elvei szempontjából absolute elítélendőnek tartjuk a még

lékban van, betegsegélyzési igényét elveszti §. A kötelező segélypénztárak szervezetének részleteit, a földm., ipar- és kereskedelmi minisztérium rendelet útján fogja meghatározni. §. Önkéntes segélypénztárakat a segédmunkások számára, akár a munkások, akár ezek munkaadóikkal egyetemben, akár az utóbbiak maguk állíthatnak. Az ily pénztárak a résztvevők igazgatása és ellenőrzése alatt állanak. §. Minden önkéntes segélypénztár alapszabályait, működésének megkezdése előtt, a földm., ipar- és kereskedelmi minisztériumnak tartozik bemutatni. Az alapszabályoknak különösen következő tárgyokról kell intézkedni: a pénztár működésének területi terjedelméről; a járulékok nagyságáról s azok lefizetésének módjáról; azon feltételekről, melyektől a segélyzési igény függ; a segélyzés minőségéről és mennyiségéről; a fizetés elmulasztásának hatályáról; a működésről és a pénztár állásáról szóló évi jelentés közzétételének és a tagok általi jóváhagyásának módjáról. §. Az iparos segélypénztárak bevételei és tőkái semmi szín alatt nem fordíthatók más célra, mint az alapszabályszerű segélyezések nyújtására. A pénztárak pénzei nemadhatók kölcsön egyes tagoknak vagy magán-egyéneknek, hanem vagy pénzintézetekben vagy másképp, de pupilláris biztonság mellett elhelyezendők. A segélypénztárakból adott segélyösszegek sem biztosítási, sem kielégítési végrehajtás útján, a segélyzetten kívül más egyén számára le nem foglalhatók. A magyarországi segélypénztárak egymással kölcsönösségi vagy szerves összeköttetésbe léphetnek. §. A ki, mint valamely iparos segélypénztár előljárósági tagja, tisztviselője vagy hivatalnoka, az igazgatására vagy kezelésére bizott pénztár pénzeinek hováfordítása vagy elhelyezése körül a — §. határozmányai ellen vét, 20 frttól 200 frtig terjedhető bírságban elmarasztalendő. Ha e vétségéből a pénztárra nézve kár származik, a vétők eme bírságon kívül egyetemlegesen teljes kártérítéssel tartoznak.“

meg nem szerzett munkabéreknek végrehajtási lefoglalását. — A társadalmi gazdaságtan elvei szerint a munkabér rendeltetése mindenekelőtt az, hogy a munkaerő fentartására és reprodukálására szolgáljon, egyrészt élelem, lakás stb. alakjában, másrészt a családfenntartás és gyermeknevelés költségei alakjában; a netaláni fölösleg feladata pedig az, hogy biztosítási díj gyanánt jövő eshetőségekre félretétessék; ezeken felül a nemzetgazdaság törvényei szerint a munkabér csak kivételes esetekben emelkedik. Ha a munkabér valódi rendeltetésétől elvonatik, el van véve a munkaerő fentartásának és újjátermelésének lehetősége, s az erő pusztulásra van kárhozthatva. Ha tekintetbe vesszük azt, hogy minden munkás munkaereje nemzeti tőkét képvisel; tökéletesen gazdaságellenes eljárásnak tűnik fel, hogy az állam maga nyújtson segédkezet az ily nemzeti tőke elpusztításához, az által, hogy saját közegeinek közreműködésével oly cselekményeket létesít, melyek a munkaerő elpusztulására vezetnek.

Ugy hisszük ez oly fontos érv, mely előtt minden más okoskodásnak el kell némulni. Nem tagadjuk ugyan, hogy ezzel szemben bizonyos sentimentalis jogbölcseleti szempontokat lehet érvényesíteni azon motto nótájára: „legyen igazság, vesszen a világ“. — De az ilyeneket mai nap komolyan senki sem veheti; mert bármit mondjanak is a jogbölcseleti iskolák deductiv módszerű okoskodói, képzelenség azt állítani, hogy olyas valami megfelelhessen a „jog“ fogalmának, ami egyesén a nemzetgazdaságtan vagy helyesebben a társadalomtan természeti törvényeibe ütközik; mert hiszen nem újság ma már senki előtt, aki tudományos és nem metaphysikai szemüvegen nézi a világot, hogy a jogi szabályoknak alapját épen a társadalomtan örökérvényű törvényei képezik.

Ezek szerint a munkabérek lefoglalásának kérdését teljes megnyugvással lehet úgy megoldani, mint azt például az 1869-iki évi jun. 21-én kelt porosz törvény megoldja, — mely törvény kerekén kimondja, hogy a még ki nem értelmelt és ki nem fizetett munkabérek birói végrehajtás tárgyát nem képezhetik.

Hogy ezen kérdés nálunk égető, arra nézve elég a vasipar és szénbányászatra vonatkozó munkálatra hivatkozni

(l. a függelékben); egyébiránt valamennyi nagyobb mérvben üzött iparágnál, melyben állandó munkás-törzsre van szükség, körülbelül hasonló viszonyok vannak, s azon demoralisatio és erkölcsi romlás, mely a könnyelmű adósság csinálás nyomán jár, mindenütt ugyanazon hatást gyakorolja.

Most az iparszervezet feladatainak harmadik főcsoportjára térünk, azon feladatokról szólván, melyeknek czélja az ipartársulatok által képviselt egyes iparágak fejlődését lehetőleg előmozdítani.

Magától értetik, hogy e helyen csupán azon intézkedések és eszközlések jönnek tekintetbe, melyek az ipartársulatokban egyesült iparosok önszegélyes működéséből folynak.

Két egymástól lényegesen különváló irányban terjedhet az önszegélyes működés; az egyik a társulati tagok üzleti érdekeinek a kölcsönös önszegély elvén alapuló előmozdítása, — a másik oly intézkedések létesítése vagy támogatása és előmozdítása, melyek általában az illető iparág érdekében fekszenek ugyan, de nem érintik közvetlenül az illető iparosok üzleti érdekét.

Mind a kettő egyaránt fontos, s ezért mindkettő megérdemli, hogy az ipartársulatoknak és szélesebb körben az iparkamaráknak és központi ipartanácsnak figyelme és működése tárgyát képezze.

Vegyük e két irányt egyenkint szemügyre.

A mi az iparosok üzleti érdekeinek a kölcsönös önszegély elve szerinti előmozdítását illeti, ez — mint mindenki tudja — főleg a kisiparra nézve bir jelentőséggel, s ezt arra képesíti, hogy a nagybani gyártás előnyeit bizonyos fokig szintén megszerezhesse, és élvezhesse, s ily módon magát a nagyiparral szemben a versenyre e tekintetben is képessé tegye.

Ezen előnyök — köztudomás szerint — a termelés és elárusítás minden fázisaiban mutatkoznak, különösen azonban következő pontokban feltűnők:

Először: a nyersanyagoknak és más gyártási kellékeknek a legjobb forrásból, lehetőleg első kézből való

beszerzésében, mi lényeges megtakarításokat tesz lehetővé az árban és lényeges előnyt a minőségben.

Másodszor: a tömeges gyártásra célzó nagy gépeknek és készülékeknek alkalmazásában, mi — kellő munkamegosztás mellett — a termelést vagy annak egyes phisikailag nehéz műveleteit hasonlithatlanul olcsóbbá s a mellett esetleg jobbá is teheti.

Harmadszor: az elárusítás nagyban való vitele, mi azt nemcsak olcsóbbá teheti, hanem a legjobb vevőknek esetleg távoli piacokon felkeresését is lehetővé teszi, és a termelést a pillanatnyi helyi szükséglettől némileg függetlenné tevén, a termelésnek nagyobb folytonosságát is előmozdítja.

Az első és harmadik pontra nézve lényeges előnye és segédszere a nagyiparnak a nagyobb hitel, melyet szerezni és adni tud; de különben a hitel illetőleg olcsó tőke az iparüzelemben mint önálló tényező is igen nevezetes szerepet játszik, ennél fogva mint negyedik lényeges pontot a hitel előnyét is ki kellene emelnünk.

Miután azonban a tőkéről és a hitelről, a tárgy természetes összefüggésénél fogva, alább kell szólnunk, e helyen arra nem reflectálunk.

A elsoroltakon kívül vannak a nagyiparnak és általában a modern iparüzelemnek még más előnyei is, de az elsoroltak bizonyára a legfontosabbak, s a mi ezekről áll, az kisebb-nagyobb mértékben más hasonló természetű előnyökre nézve is alkalmazható.

Ha a nagy üzletnek a kijelölt pontokra nézve mutatókozó előnyeit a kis üzlettel bíró iparos önerejéből el nem érheti, semmi sem természetesebb mint az, hogy azt szaktársaival egyesülve együttes erővel igyekezzék elérni. — Ez szövetkezés által történhetik; és bátran mondhatni, hogy a szövetkezeti intézmény ma már minden kitűzhető vagy kigondolható célra nézve oly szabatos alakot öltött, hogy az minden nehézség nélkül bárhol alkalmazható. — A fentebb kiemelt három pontnak megfelelőleg szólni lehet nyersanyagbeszerzési, illetőleg fogyasztási szövetkezetekről, — termelési szövetkezetekről és közös raktártartási, illetőleg elárusítási szövetkezetekről. De természetes, hogy az elne-

vezés a szövetkezet specialis céljához idomul és lényeges különbséget nem von maga után.

Azt mondtuk, hogy a szövetkezeti intézmény mai nap már igen szabatos és — hozzá tehetők — a tökély magas fokáig fejlett alakot öltött. Ez áll az újabb korban öntudatos vezetés alatt alakított szövetkezetekről. Ezen alakjában a szövetkezeti intézmény egészen új intézmény, melynek eredete csak azon alig elmúlt időig vezethető vissza, midőn az újabbkori nagy technikai találmányok alapján létrejött nagy gyártás a kisiparost túlszárnyalással és elenyészéssel fenyegette. —

De egyszerűbb, primitívebb alakjában a szövetkezeti intézmény oly ős régi, mint általában az iparostársulás; sőt mondhatni: a testületi alakulásnak, a czéhrendszernek egyik szülő okát épen azon szükség képezte, hogy az illető iparosok az anyagbeszerzésben, termelésben és elárulásban egységes, együttes eljárást kövessenek. Hazánkban is, a legprimitívebb iparágakban is, ősrégi idők óta fennállanak ily közös intézmények a régi testületekhez tartozott iparosok közt; — a nyersanyagbeszerzésre nézve ugyan kevésbé, de annál inkább bizonyos közös tulajdönt képező termelési készülékek vagy művek együttes használatára — és közös áruházi helyiségekre nézve. Az előbbi kategóriába tartoznak például a gubások, posztósak közös kalló-készülékei, a mészárosok közös vágóhidjai stb. az utóbbihoz az ország-szerte előforduló csizmadia, szürszabó stb. áruházi színek. — Némely mesterség ily közös művek vagy készülékek nélkül nem is volna üzhető. — Az eszme tehát e tekintetben épen nem új. — Új legfeljebb az, hogy mai nap az alkalmazható közös művek vagy készülékek sokkal tökéletesebbek, és hogy a közös üzelem sokkal tágabb körben alkalmazható, valamint, hogy az üzletvitel kereskedelmi mozzanatai, t. i. a bevásárlás és eladás sokkal nagyobb igényekkel lépnek a legegyszerűbb iparos elé is. — Új továbbá a szövetkezet nagyobb szervezeti tökélye, mely, hogy céljának megfelelhessen, kénytelen volt lépést tartani azon vívmányokkal, melyeket a nagy gyárak és részben a részvénytársulatok a kereskedelmi üzletvitel tekintetében elértek.

Igy állván a dolog, nem szenvedhet kétséget, hogy iparosaink (főleg a kisebb kézműiparosokat értjük) könnyen

bele fognák magukat találni a szövetkezeti intézmény útján elérhető előnyök kizsákmányolásába, ha e tekintetben megbízható utmutatást nyernének. Mint minden gazdasági újításnál, úgy itt is, az újításból várható előny elméleti bizonyítgatása és az erre alapított szóbeli ösztönzés távolról sem bír oly foganattal, mint a szemünk előtt álló jó példa. Mihelyt egyikét helyen, a legértelmesebb iparosok egyesülése útján az elsorolt szövetkezeti alakoknak bármelyike létrejött és sikert bír felmutatni, az ennek nyomában haladó utánzás nem fog hiányozni.

Hogy nálunk mindeddig sem az anyagbeszerzési, sem a termelési, sem az elárusítási szövetkezetek nem bírtak meghonosulni, annak okát egyfelül a kezdeményezés és az utbaigazítás hiánya, másfelül azon körülmény okozta, hogy a testületeknek az 1869-iki osztrák iparrend által megkezdett és az 1872-iki magyar ipartörvény által folytatott felbontásával teljesen meglazult az iparos szaktársak között az érdekközösség érzete.

Az iparszervezet életbeléptetésével mindkét akadály elvolna háriható. Maga azon tudat, hogy egy állandóságra kilátást nyújtó szervezet létesült, újra felköltené az iparosok szaktestületi érdekközösségének tudatát. A mi pedig a kezdeményezést és utmutatást illeti, ennek a központból kellene kiindulni, s a kamarákon át az ipartársulatok legszélsőbb rétegéig vezetetni.

Midőn az 1872-iki ipartörvény életbe lépett, az országos magyar iparegyesület kísérletet tett, hogy e tekintetben némi utmutatást nyújtson az iparosoknak. Azon mintaalapszabályokban, melyeket az iparegyesület az ipartörvényben projectált ipartársulatok számára kidolgozott, s melyeket a f. i. és kereskedelmi ministerium is mintául elfogadott s az alakuló ipartársulatoknak ajánlott, a társulati czélok közé fel volt véve „oda működni, hogy a társulati tagok a termelésben és terményeik értékesítésében a nagy üzlet előnyében részesüljenek, ... hogy a társulat e célra kölcsönpénztáron vagyis hitelegyleten kívül nyersanyagbeszerzési szövetkezetet, árucarnokot és esetleg termelési szövetkezetet létesít az ipartársulati tagok közt. ....“ Azonban az alakult ipartársulatok legnagyobb részt kitörülték ezen gyakorlati üzletérdekű czélok az alapszabályokból, s ha néme-

lyik ipartársulat bent is hagyta, az csupán irott malaszt maradt.

Jelenlegi hatásköre mellett és jelenlegi eszközeivel az iparegyesület e téren nem mehetett tovább, legfeljebb még azt tehette és tette, hogy a hozzáforduló ipartársulatoknak felvilágosítást és utmutatást igyekezett adni a kérdéses szövetkezetek céljaira nézve, ráutalván azon forrásokra, melyekből ez ügyben bővebb értesülés merithető: azonban a szervező kezdeményezést nem vehette kezébe; e nélkül pedig eredményre kilátás nincs. De az orsz. m. iparegyesületen kívül mindeddig nem létezett más testület vagy közeg, mely ez ügyben eljárni hivatásának ismerhette volna.

Egészen másképp állana a dolog, ha az iparszervezet a tervezett alakban létre jönne. Ez esetben mindazon szövetkezetekre nézve, melyeknek meghonosulása kívánatos, mindenekelőtt czélszerű mintaalapszabályok lennének kidolgozandók, és a szervezési agitatio, a központi ipartanács fővezetése alatt, és az ipari központokat képező városokban létező iparkamarák közreműködése mellett, országszerte megindulhatna; és bizonyára nem maradna eredmény nélkül.

Ezen az uton nagy lendületet lehetne adni az ipartársulatokban egyesült iparosok önsegélyes szövetkezeteinek s ezek által az iparosok üzleti érdekeinek.

Azonban, mint már fentebb említettük, s amint egy előbbi fejezetben is, (VII. fej.) hol az ipartársulatok szövetsegeiről volt szó, kiemeltük — vannak az iparosoknak még más közös érdekeik is, melyek nem tekinthetők pusztán üzleti érdekeknek, hanem inkább általánosabb szakérdekeknek, mik a kérdéses iparágaknak mint ilyennek előmenetelét illetik. Ezen érdekek érvényesítéséről is gondoskodni kell, s ezen érdekek felkarolására is első sorban az ipartársulatokat, mint szaktársulatokat tartjuk hivatva.

Ha azt akarjuk, hogy az ipar előbbre vitelére irányzott törekvés a frázisok köréből kivergődjék, és a folytonos szakadatlan technikai és művelésbeli haladás terére lépjen, ezen irányban is erőteljes működést kell kifejtteni. Iparosainkat, főleg a kisiparosokat, kik még nagyon messze állanak a külállamokban elért tökély fokától, abba a helyzetbe kell juttatnunk, hogy a rájuk nézve használható találmányokat, újításokat, javításokat megismerhessék és alkalmazásba ve-

hessék, hogy a szakukba vágó ipari vagy üzleti jelenségekről értesülést nyerhessenek, hogy az általuk üzött iparág haladását akadályozó nehézségek iránt eszmecserét folytathassanak, s azok lehető elhárításáról gondoskodhassanak, vagy az iránt az illetékes közegekhez fordulhassanak stb. stb., egyszóval, hogy a modern haladás sodrába bele jussanak, s azzal egyenlépést tarthassanak. Az egyes iparos, főleg a kisebb iparos, önmaga erre nem igen képes, az egyes ipartársulat is csak ritka esetben az; itt tehát az egész iparságnak mint ilyennek vagy pedig országos intézeteknek vagy egyesületeknek közreműködése szükséges. De mégis az ipartársulat az, mely az egyes felmerülő mozzanatok megismerését vagy érvényesítését felfelé és lefelé közvetíti. Csak egy-két concret példát akarunk megemlíteni. Tegyük fel például, hogy valamely új találmány vagy javítás merül fel valamely iparágban, mely az illető iparágra nézve igen nagy fontossággal bír. Kívánatos lenne, hogy az az országban minél előbb meghonosuljon és általános alkalmazást nyerjen. A mint azonban iparosaink, főleg a vidéki helyeken, elszigetelve vannak, az évek, sőt évtizedek alatt sem történhetik meg; mert az illetők tudomást sem nyernek róla. Vagy tegyük fel, hogy valamely iparágra nézve nevezetes üzleti conjuncturák merülnek fel, akár a nyers anyagokban vagy segédszerekben, akár a készítményekben. Minden iparosnak érdekében áll, hogy a kedvező conjuncturákat lehetőleg kizsákmányolja, a kedvezőtleneket pedig idejekorán elhárítani igyekezzék. Iparunk legnagyobb része ma egyáltalában nincs azon helyzetben, hogy az ily jelenségekről idejekorán csak értesülést nyerjen is, annál kevésbbé, hogy ahhoz képest igyekezzék eljárni. És így akárhány példát lehetne felhozni.... Iparosaink, főleg a kisebb kézműiparosok nagyobb részt kívül állanak a modern haladás áramlatán. Egészen másképp áll majd a dolog, ha az iparszervezet létesül s ez irányu feladatait erélyesen felkarolja. A fontosabb, és nagyobb számú iparost számláló iparágakban, szövetségek alakulnak (a mint azt például Németországban látjuk), melyek kizárólag ez érdekekben működnek, összejöveteleket tartanak, esetleg specialis kiállításokkal, szakközlönyt adnak ki stb. stb. Vagy ha nem alakulnak is szövetségek, az egyes társulatok az országos intézetek és egyletek működését

figyelemmel kísérhetik, s az illető iparágat érdeklő mozzanatokot a tagokkal közlik vagy gondoskodhatnak oly művek vagy folyóiratok beszerzéséről és a tagok általi használhatóságáról, melyek az illető iparág szempontjából érdekel birtak.

Hogy az ilyenmő társulati működésből nemcsak az önálló iparosok, hanem a munkások is hasznot huzhatnak, az magától értetik.

Egyébiránt nem fejtegetjük tovább, hogy ez irányban mi tehető és mi teendő. Minden haladni vágyó iparos ugyanis bizonyára érteni és érezni fogja, hogy e téren sem szabad elmaradnunk a nyugati szomszédállamok iparosaitól, mert a mint egyfelől áll az, hogy az egyes iparosok előmenetele az összes iparág színvonalának emelését vonja maga után, úgy másfelől az is áll, hogy az egész iparág színvonalának a versenytársakkal szemben mutatkozó hanyatlása még a legbuzgóbb, és egyéni tulajdonságainál fogva haladásra teljesen képes, iparosra nézve is igen lényegesen megnehezíti az aránylagos haladást. Megnehezíti egyrészt azért, mivel minél alacsonyabb színvonalon áll az illető iparág általában, annál alacsonyabb fokon állanak a benne működő munkások, kik pedig az ipar versenyképességének legfontosabb tényezői, s kiknek képességi színvonalát az egyes iparos csak rendkívüli erőfeszítéssel emelheti oly magasra, a minő az egyes vállalkozót a nagy világversenynyel szemben való sikeres megállhatásra képesíti; másrészt azért, mivel valamely iparág alacsony színvonala vagy hanyatló állapota a segédiparosok, és segédeszközökkel való kereskedés, hanyatlását vonja maga után, s ez természet szerint nyomasztólag hat az illető iparág azon egyes üzöire is, kik különben minden tekintetben versenyképesek volnának.

Ennek folytán minden egyes iparosnak érdekében áll az egész iparág színvonalának emelkedése, érdekében áll, hogy mindazon intézkedések és eszközlések, melyek erre vezetnek, közös erővel megvalósíttassanak.

Hosszasan foglalkoztunk azon tényezőkkel, melyek az iparműves munkaerők fejlesztésére céloznak; talán nagyobb súlyt fektettünk az ezekre vonatkozó organisatiókra, mint

azt rendszerint szükségesnek tartják. De indokolva van ez azáltal, hogy — mint már többször kiemeltük — az iparoság súlypontja a munkaerőben fekszik, ezek fejlesztése pedig nem parancsokkal vagy rábeszéléssel, hanem csupán czélszerű intézményekkel, vagyis szervezetekkel, eszközölhető.

De ezenkívül oly tárgyokról volt itt szó, melyekre nézve a nemzetgazdasági elméleti írók még nem állapították meg eléggé részletesen a tudományos elveket, a gyakorlati kutatók pedig még nem emelkedtek elég széles körű generalisatióig.

A következőkben oly tárgyakra fogunk áttérni, melyek általánosabban ismert, és a nemzetgazdasági elmélet által határozottabb törvényekbe foglalt, támpontokat nyújtanak; ennél fogva fejtegetésünk ezentúl rövidebb lehet és inkább csak arra fog szorítkozni, hogy az általánosan elismert nemzetgazdasági elveknek azon consenquentiáit vonjuk le, melyek az ipar fejlesztése szempontjából ránk nézve különös érdekekkel bírnak.

X.

Az iparban alkalmazott tőke osztályozása ; — A telep mint tőke, kamatoztatása és amortizálása ; — a telepekre vonatkozó bajok. — A tőkeamortizáció szerepe az iparban ; ezzel azonos hatású mozzanatok : devalvált áron szerzett telepek, egymásra utalt telepek elhelyezkedése. — Az elhelyezkedésnél működő természeti erők. — A nyersanyagok decentralizáló tendenciája : — a segédszerek stb. centralizáló tendenciája ; — a központfutó és központkereső iparágak ; izlés — dívat. — A fogyasztási és eladási viszonyok mint az elhelyezkedés tényezői. — Következtetések ; — a nemzetgazdasági terület szervezkedése. —

Hazánkban ipari főváros hiánya.

Midőn fejtegetéseink menetében át akarunk térni a cselekvő tényező (munkaerő) teréről a szenvedő tényező (tőke) terére, itt is — mint a munkaerőnél tettük — mindenek előtt előre kell bocsátanunk bizonyos osztályozást, hogy ahhoz képest sorba vehessük azokat, amiket az egyikről és a másikról elmondandók vagyunk.

Nagyjában véve az iparban alkalmazott tőke két fő kategóriára oszlik.

Az elsőbe tartoznak az ipartelep és annak az illető termeléshez szükségelt gépekből, eszközökből, készülékekből álló felszerelése — továbbá a termeléshez szükségelt mindennemű nyers és segédanyagok, félgyártmányok, valamint a munkában levő termelvények, végre a teljesen elkészült és áruba bocsátható termelvények készletei, vagyis röviden a telep, valamint a termelés szereit, anyagai és készítményei.

A második kategóriába tartozik az „üzlethez” szükségelt pénz, és ami ezt helyettesíti, a hitel, különféle alakjaiban, mely mulhatatlanul szükséges nemcsak a végett, hogy a termelő-iparos a szükségelt szereket és anyagokat megszerezhesse és készítményein túladhasson, hanem még a végett is, hogy munkáit fizethesse, (vagy ha ő maga egyszermind önmagának munkása, hogy életét és termelőképességét fentarthassa) s ily módon telepét termelő mozgásban, tevékenységben tartsa.

Lássuk e két kategoriát egyenkint.

A mi a telepviszonyokat és a termelés szereit illeti, majdnem magától értetik, hogy minden iparágra nézve abban áll az előny, hogy a szükséges szerek minél jobb és minél olcsóbb minőségben álljanak az illető iparág rendelkezésére.

A telepekről kevés mondandónk van. Megemlíthetjük mégis, hogy iparunk általában véve nem nagyon szerencsés helyzetetéssel bír a telepviszonyok tekintetében. Az építkezés nálunk átlag véve meglehetősen drága, ennél fogva a telep kamatoztatása és a mortisálás (vagy bérlete) meglehetősen magas százalékkal szerepel a termelési költségek közt, annál inkább, mivel a kamatoztatásnak vagy bérletnek egyszersmind arányban kell állni a magas tőke-kamattal. A mennyiben falukon és vidéki kisebb városokban az iparos többnyire saját házában lakik s ugyanott űzi iparát, e baj kevésbé érezhető, mivel nem annyira a termelési költségek mint inkább a lakviszonyok rovására esik; de annál érezhetőbb a fővárosban és néhány nagyobb városban. És e tekintetben kedvezőtlen helyzetben van mind a nagy ipar, mely önálló gyári épületekben üzetik, mind a kis ipar, mely legnagyobb részét bérlett helyiségekben kénytelen meghuzódni. A nagy gyári épületek többnyire felette költségesen vannak építve; a kis műhelyek pedig aránylag igen magas bért kénytelenek fizetni. De ez utóbbiaknál még két más baj is mutatkozik. Az első az, hogy a műhelyeknek használt helyiségek, ritka kivétellel, nem ezen célra épültek, hanem vagy lakhelyiségeknek vagy pinczének, s ennél fogva magas árak mellett sem felelnek meg céljuknak. A másik baj az, hogy miután az iparosok — kevés kivétellel — nem tulajdonosai üzleti helyiségeiknek, azokban nem maradhatnak állandóan, hanem gyakran hurczolkodni kénytelenek. Hogy ez, valamint az újból meg újból való berendezkedés, nagy költséggel, idővesztegetéssel, egy szóval tőkepazarlással jár, azt nem szükséges hosszasan bizonyítani. Mindezen költségek és veszteségek a termelés drágábbá tételére hatnak; s e megdrágítás annyival károsabb, mivel azt semmi előny nem ellensúlyozza, hanem az erre igényelt pénz és idő teljesen és tökéletesen inproductive elvesztegetettnek tekintendő.

Ezen bajokat az iparosok erősen érzik és ennél fogva épen nem csudálható, hogy midőn a hatvanas évek végén egész 72—73-ig az ipar lendületes emelkedésére volt kilátás, az iparosok főleg a fővárosban nagy mohósággal siettek fekvő birtokot, saját házat vagy legalább telket szerezni, azon reményben, hogy telepeiket állandósíthatni fogják. Hogy ezen mohóság megboszulta magát, s hogy a viszonyok fordultával számos iparos virágzó üzlete is áldozatul esett az ebből eredt szerencsétlenségeknek, azt kiki jól tudja.

Azonban ez mulandó baj és tujajdonképen nem tartozik a jelenleg szóban forgó kérdéshez, hanem annak csak véletlenül bekövetkezett folyományát képezte, és remélhető, hogy az üzletviszonyok javultával az ipar azt ki fogja heverhetni.

Hanem a telepviszonyokkal kapcsolatban még egy tárgyról kell szólanunk, mely nem vonatkozik ugyan kizárólagosan az ipartelepekre, hanem kisebb-nagyobb mértékben minden tőkére, mely az iparban el van helyezve, de leginkább mégis az ipartelep, s annak állandó berendezését illeti, s ez a *tőkeamortisatio szerepe az iparban*.

Hogy mit jelent az, hogy valamely iparos amortisált tőkével dolgozik, erre nézve következő magyarázatot lehet adni: „Ha valamely gyáros valami üzlettelepbe és annak felszerelésébe tőkét fektetett be, akár sajátját, akár idegen tőkét, s az üzlet több évi folyamában a befektetés kifizette magát, s a telep mégis a régi mérvben jövedelmez, holott ha amaz épületek, gépek, eszközök más célra lennének átalakítandók, eme jövedelemnek csak egy részét hoznák be (tőkésítve); ezen ezetben az illető gyáros u. n. amortisált kapitalissal dolgozik és olcsóbban termelhet, mint a ki ily szerencsés helyzetben nincs.“

Ez magában elég világos és bővebb magyarázatot nem igényel. Azonban még egy lépéssel tovább kell mennünk. — Ugyanazon viszony, mint a jellemzett valóságos egyenes tőkeamortisációnál, áll be akkor is, ha a tulajdonos nem egyenesen az által, hogy telepe tényleg kifizette magát, hanem bárminemű más oknál fogva oly helyzetbe jön, hogy telepe azon specialis iparüzem mellett, melyre berendezve van, tényleg jóval nagyobb jövedelmet ad, mint a mennyi

megfelel azon tőke jövedelmének, melyet tényleg befektetett, s melyet folyóvá tehetne, ha a telepet más célra kellene átalakítania vagy felhasználnia.

Több ilyen ok képzelhető, azonban főleg két ok eléggé gyakran előfordul arra nézve, hogy különösen kiemeljük. Az egyik az, hogy az első vállalkozó helytelen számításon indult, s miután a vállalatban erején túl terjeszkedett, azt fenn nem tarthatja, s az csekélyebb áron más tulajdonos kezébe jut. Ezen eset elég gyakran előfordul, s nálunk is az újabb időben keletkezett nagy vállalatoknál ennek nem egy példáját láttuk. Miután azon vállalkozó, ki a telepet értékén alul veszi meg, sok esetben mégis oly jövedelmezőségre tudja azt emelni, mely valóságos értékének megfelel, az ily vállalkozó ugyanazon előnyt élvezi, mintha különben amortisált tőkével dolgoznék.

A másik nem ritka, és nemzetgazdasági tekintetben sokkal örvendetesebb, eset abban áll, hogy valamely telep fennállása által maga körül oly befektetésekre ad alkalmat, melyek termelésének jövedelmezőségét tetemesen emelik.

Egy iparág, és általában egy foglalkozás sem áll a nemzetgazdaságban elszigetelten: mindegyik csupán egy láncszemet képez a nemzeti termelés hosszú és változatos lánczolatában. Mindegyiknek jövedelmezőségére nézve nagy befolyást gyakorol azon termelőknek és fogyasztóknak közelsége, kikre az illető iparág utalva van. De viszont e közelség emezekre nézve is kívánatos, s így minden ipartelep vonzó erővel bír a ráutalt termelési ágakra. E vonzó erő az idő folyamában mindinkább érvényesül; így egy-egy ipartelep gyakran számos telepnek ugyyszólván jegecedési központjává lesz. Ha ez eset bekövetkezett a kérdéses telep oly kedvező helyzetbe jön, mintha tőkét részben vagy egészen amortisálta volna; mert a telep jövedelmezősége ugyyszólván munka nélkül nagyobbá lett, mint ami ténylegesen befektetett tőkájének megfelel, ami gyakorlatilag véve egészen azonos eredménynek tekinthető, mintha a befektetett tőke magát részben vagy egészen kifizette volna.

Megemlítendő még, hogy azon előny, melyet az ily elhelyezkedésnek jegecedési központját képező telep élvez, nem kizárólag ennek tulajdona, hanem azt, ha nem is egé-

*W. von Ziegler
a tőke melletti
amortisálás
munka nélkül*

szen, legalább részben, osztják azon szomszéd telepek is, melyek az elsőknek közelébe vonzattak.

De bármi legyen is a most jellemzett kedvezőbb helyzetnek oka, akár az, hogy az illető telep befektetési tőkéje valóságosan amortisálva van, akár az, hogy a most említett két mód szerint (vagy esetleg más mód szerint) a telep jövedelmezősége nagyobbá lett a vállalkozó által ténylegesen befektetett tőke rendszerinti jövedelmezőségénél: e helyzetnek tagadhatlanul azon közvetlen hatása van, hogy eme telep olcsóbban termelhet, mint azon más telepek, melyeknek tőkéje amortisálva nincs, s a jellemzett hasonló hatású előnnyel nem bírnak; és pedig annál olcsóbban, minél nagyobb mértékben amortisálva van a tőke, és minél jobban érvényesültek azon okok, melyek a hasonló hatású eredményt előidézték.

Már most, ha az iparfejlődés rendes menetét szemügyre vesszük, azt látjuk, hogy egyrészt a tőke-amortisatio, másrészt az egyes ipartelepeknek egymásra gyakorolt vonzó hatása, mely az imént jellemzett előnyös szomszédságot idézi elő, — a dolgok természetes rendjében fekszik, úgy hogy minden fejlődő nemzetgazdaságban önmagától érvényesül.

Ebből szükségszerűleg az következik, hogy a jellemzett előnyt az ipar annál nagyobb mérvben bírja, minél régiebb, és minél gazdagabb multja van. Olyannak tekinthető ez, mint az iparnak a multtól örökölt hagyománya, mely nemzedékről nemzedékre száll s a nemzeti ipar versenyképességét folyton gyarapítja.

Magyarország, mint fiatal iparos állam, még csak csekély mértékben bír ez előnnyel, s e tekintetben sokkal kedvezőtlenebb helyzetben van azon államoknál, hol az ipar egyes nagyobb fontosságú ágaiban egymásra következő számos nemzedék dolgozott a tőke amortisatióján és azon cristalisatio-szerű elhelyezkedésen, melyben minden iparág és minden ipartelep a lehető leelőnyösebb szomszédságot vonta maga köré, vagy a leelőnyösebb szomszédságba vonzatott. — —

Most egy másik pontra akarunk áttérni, t. i. azon jelenségekre, melyek az ipar anyagai és segédszereire vonatkozólag figyelmet érdemelnek.

Az a jegecedésszerű elhelyezkedési műfolyam, melyről az imént szóltunk, magában véve csupán külső eredménye bizonyos folytonosan működő természeti erőnek. — Ha ez erő mibenlétét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy itt egy folytonosan működő, de különben egészen negatív erővel van dolgunk, azon erővel, mely azt keresi, hogy minél inkább ellehessen kerülni a szállítási költségeket, melyek, mint kiki tudja egészen improductiv költségek.

A tendentia, mely érvényesülni igyekszik, az, hogy azon anyagok, melyek az egyes iparczikkekhez szükségesek, a lehető legrövidebb és legkisebb utat tegyék meg — azon helyről, ahol termeltettek, azon helyig, ahol véglegesen elfogyasztatnak.

E ponton nem hagyhatjuk érintetlenül azon felfogást, hogy az anyagok szállíthatóságánál azoknak súlya és terjedelme mellett azok értéke is tekintetbe veendő, — hogy minél értékesebb valamely tárgy, annál messzebb szállítható mert a szállítási költség fix tétele annál kisebb százalékot tesz, azaz aállítás a tárgy értékének annál kisebb százalékát emésztí meg.

Magától érthető, hogy azon eszme, mely ezen felfogásban rejlik, nagy fontossággal bír, azonban olyanformán módon, amint sokan kifejezik, nem eléggé szabatosan van formulázva. Össze van itt tévesztve az ok az okozattal . . . . Ugyanis pusztán az által, hogy valamely anyag a ráfordított munka által értékesebbé válik, nem lesz egyszerűs mind könnyebben szállíthatóvá, sőt sok esetben nagyobb csomaglási gondot és költséget igényel, azaz nehezebben szállíthatóvá válik. — A kérdés ilyen esetben rendesen az, vajjon az a munka, mely amaz anyagot értékesebbé tette, kevesebbe kerül-e a nyersanyag előállításának színhelyén, vagy azon helyen, a hová aállítás történik. De ettől eltekintve a kérdés tulajdonképen az, hogy meg van-e rövidítve az anyag útja a termeléstől egészen addig, ahol véglegesen fogyasztás alá kerül; — vagy más szóval: az a kérdés, hogy a kész termelvény hol fog fogyasztatni; mert ha a nyersanyag termelése helyén, vagy annak közelében, akkor visszaillesztésre

is szükség lesz, tehát kettős szállítási költség halmozódik egymásra.

Igy áll tulajdonképen a dolog; és épen nem lehet olyan nagyon általános érvényűnek tekinteni azt a szabályt, hogy minél értékesebbé vált a tárgy a ráfordított munka által, — annál könnyebben szállítható. — Csak egy gyakorlati példát kívánunk felhozni. Mint a függelékben olvasható válaszokból kiderül, a budapesti kályhagyárok a nyers agyagot leginkább alsó Ausztriából hozzák. Azt lehetne ebből következtetni, hogy talán helyesebb volna az agyagot alsó Ausztriában feldolgozni és a kész cikket hozni forgalomba, illetőleg Budapestre. Azonban feltéve, hogy ez így volna, és feltéve, hogy a nyers agyag lehelyén levő gyárnak egy Budapesten levő gyárral kellene versenyezni, és minden egyéb tényező tekintetében azonos viszonyok volnának itt is, ott is: nem lehet egy pillanatig sem kérdéses, hogy a verseny előnye melyik részen állana. — Attól függ itt minden, hol vannak a vevők. — Budapesten és Budapesttől keletre az idevaló gyár van előnyben — Budapesttől nyugatra az alsó ausztriai; — és pedig azért, mert minden más termelési tényező egyenlősége mellett a szállítási költség a döntő, már pedig a nyers agyagnak a legolcsóbb módra eszközölhető szállítása absolute kevesebbe kerül, mint az égetett kályha, mely gondosan csomagolandó, és az esetleges törések következtében is költségesebb.

Hasonló viszonyok fordulnak elő igen számos iparág egyes anyagainál; azonban igenis hajlandók vagyunk elismerni, hogy sokkal gyakoribbak azon esetek, mikor a feldolgozás az anyagokat könnyebben szállíthatóvá teszi, és pedig valóságosan azért, mivel a nyersanyag — midőn iparcikké feldolgoztatik — a feldolgozás minden stadiumában fokról-fokra értékesebbé válik. Ez tehát ugyszólván a szabályt képezi. És a hol ez a szabály érvényesül, ott abból azon másik szabály következik, hogy a nyersanyagoknak vagy teljesen elkészítve, vagy az elkészítéshez lehetőleg közel eső stadiumban kell forgalomba kerülni, — a mi más szóval annyit jelent, hogy a nyersanyagoknak tulajdonkép termelésük helyén, vagy ahoz lehetőleg közel kell feldolgozás alá kerülni.

De épen itt a bökkenő. Ha gyakorlati szempontból nézzük az ipar viszonyait, azt tapasztaljuk, hogy tulajdonképpen igen kevés iparág olyan természetű, hogy benne ezen szabály érvényesülhetne, és pedig rendszerint azért, mivel már a nyers- és segédanyagok is (a munkaerőket és más tényezőket nem is számítva) igen sokszor egészen ellenkező irányokba gyakorolják vonzó erejüket. Csak a hol egy főanyag a döntő, s a hol a termelés egyszerű, egyenletes műfolyamokból áll, melyek kevés munkát igényelnek, csak az ilyen iparágaknál érvényesül meglehetősen biztossággal az a szabály, hogy a feldolgozó telep a nyersanyag közelébe igyekszik elhelyezkedni.

De minden más esetben az elhelyezkedés igen különböző, gyakran egészen ellenkező hatású erők végeredményét képezi. Az egyik anyag ide vonja, a másik amoda, (nem is számítva a munkások hajlamát — a különféle segéd-szerek — a vevők vagy megrendelők közelséget stb.) és sok esetben csupán igen jelentéktelen előny vagy pusztán véletlen dönti el eme végeredményt.

Az előadottakból érthető, hogy minél complicáltabb valamely termelés, minél többféle anyag bír nála számbavehető szereppel, annál nehezebben érvényesül az egyik vagy a másik anyagnak közelségében rejlő vonzó erő.

Ez jóformán magától érthető, és bővebb magyarázatot nem igényel. Az iparügyi politikának feladata ez ügyben minden eszközzel odahatni, hogy az országban termelt vagy termelhető nyersanyagokban rejlő vonzó erő minél hatályosabbá tétessék, s az azokat paralyzáló ellenhatások minél inkább ellensúlyoztassanak.

Csak egy frappans példára hivatkozunk e tekintetben. Köztudomásu, hogy a felsőmagyarországi vaskő és a sziléziai pirszén egymásra vannak utalva. E két lelhely össze is van kötve a kassa-oderbergi vasúttal, s így lehetséges volna akár a szepességi vasérczet Sziléziába a szénvidékre szállítva feldolgozni, akár a szenet a vasércz lelhelyére hozni, és itt a vasércz olvasztására felhasználni. Mai nap a dolog úgy áll, hogy a vasérczet viszik Sziléziába; — pedig, ha a szállítási költséget vesszük, a szén behozatala kevesebbe kerülne, mint a vasércz kivitele, mert bizonyos mennyiségű nyersvas termeléséhez kevesebb pirszén, mint vasércz szükséges.

De hát a megszokás úgy hozza magával, hogy a vasérczet vigyék a szén helyére nem megfordítva. Ezen megszokást ellensúlyozni az iparügyi politikának feladata. És erre elég eszköz van az állam kezében. Ilyen lenne például az, ha a szénszállításra olcsóbb tarifa szabhatnák, mint a vasércz kivitelére, vagy — a mennyiben a viszonyok talán megengednék — ha a vasérczre kiviteli vám vettetnék stb.

A mit fentebb a nyers és segédanyagokról, s azoknak az ipari termelésre gyakorolt hatásáról mondtunk, nagyjában ugyanaz áll az ipari segédszerekről, különösen a gépekről és eszközökről, a termeléshez szükségelt félgyártmányokról, alkatrészekről stb. Általánosságban azt mondhatni, hogy ezek közelsége, illetőleg könnyű megszerezhetése ép oly előny az illető iparágra nézve, mint a nyers és segédanyag közelsége, vagy könnyű megszerezhetése. Ezért nem is lenne szükséges erről külön szólni. Azonban, ha az egyes konkrét iparágakat tüzetesen szemügyre vesszük, egy oly jelenség ötlük szemünkbe, melyet kár lenne egészen figyelmen kívül hagyni.

Míg ugyanis a nyersanyagokat többnyire a mezőgazdaság, bányászat és erdőszet, valamint az ezekre támaszkodó tömegtermelési iparok, tehát azon termelési ágak szolgáltatják, melyek falukon, pusztákon, vidéki telepeken decentralisálva vannak: az ipari segédszereket inkább a nagyobb városokban centralisált városi ipar és kereskedés nyújtja.

Hogy az idevágó kiegészítő iparágak mily hatással vannak, azt felesleges bővebben fejtegetni. Elég e tekintetben arra utalni, hogy mai nap a munkamegosztás már oly nagy mértékben érvényesült, hogy az egyes iparágak csak egy-egy láncszemet képeznek az ipari termelés végnélküli láncolatában, s hogy e nagymérvű munkamegosztás szükségszerű feltétele a versenyképességnek. — Ha így áll a dolog — minden iparág sok másféle iparágra van utalva, s ezektől elszigetelve nem fejlődhetik, hanem azokkal lehetőleg közvetlen érintkezésbe kell lépnie.

Vegyünk csak például egy oly iparágat, mely nálunk önerejéből versenyképessé fejlődött — a kocsigyártást. Ez iparág a fém-, fa-, bőr-iparnak egész nagy csoportjait segédiparainak tekinti, azonkívül a kárpitos és csinózó ipart

(kocsifényezés) sem nélkülözheti, — de tovább menve, ha gyárilag vitetik, rá van utalva a gépipar közreműködésére is, úgy hogy alig van fontosabb iparcsoport, melynek egyes iparágával nem érintkeznék. Ez érintkezést az említett iparcsoportok nagyobb részével a kereskedés is közvetítheti ugyan, mely a szükséges vas-, aczél- és fémalkatrészeket, bádogmunkákat, bőröket, szöveteket, zsinórárúkat stb. a világ minden részéből összeszedheti; — de mennyivel előnyösebb a helyzet akkor, ha a kocsigyártó mindeme kelleket közvetlen közelében megszerezheti vagy egyenesen megrendelheti oly minőségben, a mint azt gyártásának specialis igényei vagy stílja kívánja!

És így száz meg száz példát lehetne felhozni; de elég egy is annak feltüntetésére, mily hatással van egyik iparág közelsége a másikra.

Azonban látszik ebből a kereskedés nagy szerepe is. Valóban a kereskedés szakbavágó ágainak sokkal nagyobb befolyása van az ipar fejlődésére, mint első pillanatra látszik. Köztudomásu például, hogy a budapesti malomipar fejlődésének leghatályosabb tényezője a Pestre koncentrált buzakereskedés volt. Pedig a lisztipar igen egyszerű tömegtermelés, ugyszólván mezőgazdasági ipar, melyről azt kellene feltételezni, hogy egyenesen a buzatermelés helyszínére van utalva! Ha már itt is előnyt ad a gyakorlat a kereskedés által nyújtott választékosságnak a nyersanyag közvetlen közelsége felett, mennyivel nagyobb mérvben kell ennek a bonyodalmasabb iparágaknál bekövetkezni, hol az anyagok és különösen a segédszerek tekintetében az igények rendkívül sokoldalúak és változatosak!

Ezen sokoldalú változatos igényeknek kielégítésére a magasabban tagolt ipar igen sok ágára nézve csak ott van mód, hol egyrészt az ipar különböző ágai, másrészt a különféle segédszerekkel való kereskedés koncentrálva van.

Ezek szerint — egyfelől a nyersanyagoknak — másfelől a különféle segédszereknek — egymással ellentétes hatása van az ipar terén. A nyersanyagok úgy hatnak mint központfutó erő, mely az ipart decentralisálni kívánja a nyersanyagok termelése helyének közelébe vonván az ipartelepkeket; a segédszerek ellenben úgy hatnak mint köz-

pontkereső erő, mely az ipartelepeket az ipar és kereskedés egyes nagy központjaiba igyekszik centralisálni.

E két ellentétes erő működése az idők folyamában igen nevezetes alakulásokat von maga után. Az ipar ugy-
szólván „sortirozódik.“ A „súlyosabb“ iparágak (ha szabad
ily hasonlattal élni) a nyersanyagok termelési vidékeire le-
ülepdednek, a „kevésbé súlyosak“ vagyis finomabbak, bizo-
nyos helyi központok és főleg egy centralis gócpont felé
vonzatnak s ott egyesülnek.

Most még egy tényező jön számba, mely egészen analog hatást gyakorol, mint az ipari segédszerek centralisáló vonzása, noha nem tekinthető ipari segédszernek — s ez: a praedomináló izlési mozzanat, — a szellemi mozgalmak vagy surlódás által keletkező eszmék, melyek az iparban megtestesítést keresnek, — a művészet, mely az iparral szövetkezni kíván, — a divat, mely az ipari tárgyokban nyilatkozó szépművészeti alakokat folytonosan újjászüli.

Ezen szépművészeti vagy izlésbeli mozzanat, nevezzük azt akár eszmének, akár művészetnek, akár divatnak, a nemzet szellemi művelődésének viszfénye, s ennél fogva ott születik s ott honol, hol a szellemi művelődés központja van. Nincs ugyan kizárva, hogy az ország bármely elrejtett zugában is megszülessenek az ily eszmék, de mégis csak az által érvényesülnek és nyernek valódi életet és hatást, ha a központban összeverődnek, s aztán innen ismét az egész országban sőt az ország határain túl szétterjednek.

Az iparnak mindazon ágaiban, melyek a művészettel és műparral bármily távol rokonságban állanak, ezen szépművészeti, izlésbeli mozzanat igen fontos szerepet játszik. Az ily iparágak e szerint, csupán ezen egy mozzanattól vonzatra is, oda igyekeznek jutni, hol a művészet, műizlés vagy divat eszméinek világát lehetőleg közvetlenül érezhetik, azaz a szellemi, művészi és divatbeli mozgalmak székhelyeibe, a nagy városokba, és főleg a fővárosba.

E helyen tulajdonképpen a termelési tényezőkről szólnunk, s ezért azon mozzanatok, melyek a fogyasztási viszonyok körébe esnek, másutt kellene előadnunk. Azonban a most előadottak után lehetetlen elhagynunk egy kiegészítő vonást a fogyasztási viszonyok köréből is.

*keletkezés
vidék,
szépművészeti
város*

*tekintély
város*

Már fentebb volt alkalmunk röviden érintenünk, hogy az anyagszállítás szempontjából nagy fontossággal bír azon kérdés, hogy az illető anyagból készülő tárgy hol fog fogyasztatni. — Magától értetik, hogy e kérdés nem csak az anyagoknál, hanem minden más oly tárgynál is felmerül, mely bármi tekintetben az ipari termelés érdekkörébe esik.

De midõn fogyasztásról van szó, az illetõ tárgy már mint árú jön tekintetbe, tehát mint termelvény, mint a termelésnek nem tényezője, hanem eredménye.

A termelés tényezői és a termelés eredményei az illetõ termelő ipar szempontjából egymással épen ellentétes állást foglalnak el. — Ha szabad absztrakt kifejezéssel élni, azt mondanók, hogy a termelőnek a termelési tényezőkre vonatkozó érdekei az általa előállított termelvényekre nézve is állanak, azonban megfordított arányban, a mi az árt illeti. **Mig** a termelés minden nemű tényezőire nézve a termelőnek érdeke abban áll, hogy minél olcsóbban legyen képes azokat megszerezni, — az általa előállított termelvényekre nézve érdeke abban áll, hogy azokat minél drágábban legyen képes értékesíteni; — amott ugyanis a termelő mint **v evõ** szerepel, **mig** amott **el adó k é n t** jelentkeznek.

Eszerint ugyanazt, a mit fentebb az anyagokra és szerekre nézve elmondtunk, eme megfordított arány figyelembe vételével ismételnünk kellene. **A** mint az iparos a nyersanyagok és segédszerek közelsége vagy könnyü megszerzhetése által azok termelési színhelyére vagy raktározási gyűlpontjaihoz vonzattik, épen oly vonzást gyakorolnak termelvényeinek fogyasztói vagy kereskedelmi gyűjtői. **I t t** is, mint amott, a központkeresõ és központfutó erõknek ellentétes hatása érvényesül, mely egymást bizonyos fokig ellensúlyozza, az ipartelepek sortirozódását vonja maga után, iparos központot és localis centrumokat képez, s másfelül a mindennapi szükségletre dolgozó ipartelepeket országszerte elszórja.

És megjegyzendõ, hogy a most jellemzett erõ semmivel sem kisebb, mint az, mely az iparüzelemhez szükséges nyersanyagok és segédszerek megszerzési könnyüségében áll, sõt sok esetben még nagyobb, hatalmasabb.

Ha ezt tekintetbe vesszük, könnyen elképzelhető, mily ellenállhatlan hatással kell lenni valamely termelési terület „központjának“ az egész terület iparára nézve azon esetben, ha valamennyi tényező tekintetében csak a centralisáló hatás érvényesül, decentralisáló ellenhatás nélkül; ha valamely iparág oly természetű, hogy nemcsak nyersanyagai, illetőleg segédszerei, hanem vevői, illetőleg megrendelői is a nagyipari gyűlhelyeken, illetőleg a termelési és kereskedelmi terület központján találhatók fel a legnagyobb választékosságban, és legjobb minőségben. Az ily iparágakat előbb-utóbb okvetlenül azon sors éri, hogy a fővárosba centralisálódnak, s a provinciális központoknak legfeljebb holmi javító műhelyek vagy jelentéktelenebb egyes specialitások jutnak. (Természetes, hogy ezen kategóriába nem esnek azon iparágak, melyek csak a szükséglet helyén üzhetők, — mint pl. a valóságos építő iparok).

Az elmondottak után arra kerül a sor, hogy az előadott általános érvényű szabályok gyakorlati következtetéseit levonni igyekezzünk.

Nem akarunk casuistikába esni, s ezért elégségesnek találjuk, ha röviden megjelöljük az utat, melyen a következtetések feltalálhatók.

Ha a fentebb vázolt elhelyezkedési törvényeket megfontoljuk, azonnal tisztában lehetünk azzal, hogy valamely „nemzetgazdaság“-ot képező termelési terület, mely bármily oknál fogva egy egységes egészet képez, s mint ilyen egész hosszabb időn át fejlődött és szervezkedett: az iparosság szempontjából idővel oly tagolást ölt, mint a minő a szerves lények tulajdonsága. Az a bizonyos darab föld, mely a területet képezi, megszűnik pusztán egy darab föld lenni, hanem annak egyes részei, vidékei — a munkamegosztás és az ipar elhelyezkedése folytán — a nemzetgazdaság különféle termelési feladataihoz idomulnak, ugyszólván szerves életet nyernek; az egyes vidékek a nagy gazdasági egésznek ugyszólván szerves „tagjaivá“ válnak. S minél tovább tart ezen szervezkedési műfolyam, annál markirozottabbak lesznek a tagoltság ismérvei, annál jobban előtérbe lép az uralkodó „metropol“, a jelentőségre aspiráló helyi központok s a sík provincia közötti különbség. Hogy e különbség a központ folytonosan növekvő gazdasági túlsúlyát jelenti

az magától érthető. A metropol mind jobban felszívja mind-
 azt, ami az egész termelési területen iparossági tekintetben
 legkitünőbb, ennél fogva a haladás intensivitása ott fokról
 fokra magasabbra emelkedik. Ez természet szerint azután
 az egész termelési területnek, tehát a metropol nyomdokain
 haladni törekvő helyi központoknak és a sík provinciának
 is előnyére válik, a mennyiben a haladottabb ipar hatása köz-
 vetlen vagy közvetett utakon a vidéki központokra és a sík
 provinciákra is kihat, azonban az iparossági előnyök orosz-
 lánrésze mindenestre mégis a metropolé marad.

Ha ezen viszonyok következményeivel számot vetve,
 a mondottakat hazánkra alkalmazzuk, mindenekelőtt azon
 anomalia ötlük szemünkbe, hogy hazánk, noha önálló nem-
 zetgazdasági egészet akar képezni, tulajdonképeni ipari
 központtal nem bír. Hazánk fővárosa nem tekinthető az
 ország iparossági fővárosának, sőt fővárosunk e tekintetben
 határozottan alá van rendelve Bécsnek, mely az egész mo-
 narchiára nézve az ipari metropol szerepét viszi, oly sze-
 repet, a minő az emberi testben a szívé — hová az egész
 testből a vér összefut — és mely az egész testet vérrel
 élteti.

Sokszor nevezték Budapestet hazánk szívének; de ez
 nem áll egészen: a magyar nemzetgazdaság tulajdonképen
 szív nélkül áll; s ez már magában véve is igen nagy hátrány;
 de még nagyobb hátrány az, hogy hazánk sajátságos
 nemzetgazdasági viszonyainál fogva meg van és meg kell
 hogy legyen a természetszerű küzdelem, hogy hazánk
 fővárosa az iparosság tekintetében is fővárossá legyen, s e
 küzdelem oly versengést idéz elő a természetes
 és mesterséges érdekek közt, melynek nyoma sem
 lehetne akkor, ha fővárosunk nem aspirálna és nem aspi-
 rálhatna többre, mint egyszerű helyi központ szerepére.
 Versenygést mondtunk, nem természetes és jogosult ver-
 senyt, mely a gazdasági életben mindenütt a haladásnak
 főtényezője, s ennél fogva káros nem is lehetne. De ily ter-
 mészetes üdvös versenyről itt nem lehet szó, mert a ver-
 senyző felek ereje és fegyverei nem egyenlők, sőt fővárosunk
 minden tekintetben hátrányban van; s ennél fogva iparossági
 törekvései a legjobb esetben is csak a létérti egyenlőtlen
 küzdelem erőlködései.

És ez abnormis viszony képezi nálunk az ipar emelkedésének és az iparosság fejlődésének legfőbb akadályát. Ez Magyarország nemzetgazdaságának szerves hibája; s e hibát semmiféle részleges intézkedésekkel egészen megszüntetni vagy ellensúlyozni nem lehet.

Természetes, hogy eme viszony teljesen megváltoznék, ha hazánk gazdasági tekintetben is oly helyzetet nyerne, a minőt közjogi tekintetben elfoglal; ha gazdasági önállóságának attributumait megszerezhetné, s termelési területe nem szolgálna talapul oly ipari elhelyezkedésnek, melyben hazánk csak mint provincia, s fővárosunk csak mint localis centrum szerepel, hanem teljesen önállóan szervezkedhetné, saját gazdasági céljainak és hivatásának kívánalmaihoz képest.

Ez azonban — noha az iparpolitika egyik legfőbb kellékét és feltételét képezi, mégis a specialis iparpolitika feladatai körén messze kívül esik; — s ezért a további fejtegetéseket ez irányban itt megszakítjuk.

XI.

Az ország általános helyzete a pénztökekre nézve; nemzetgazdasági feleslegek létrejövetele; a mezőgazdaság és ipar szerepe a tőkeképzésben; — a tőkeképződés akadályai nemzetgazdaságunkban. — Várhatunk-e az iparfejliséssel, még mezőgazdaságunk tökével telítve lesz? — A pénztökének szerepe az iparban. — Minél nagyobb az általános tőkehiány, annál fontosabb feladatai vannak az államnak a pénz- és hitelügy terén; analógiák, anyagforgalom, értékgorgalom. — A bank- és hitelügyi politika feladatai az ipar szempontjából általánosságban; — bőpénzü és szűkpénzü államok értékgorgalma; bankok helyzete — és ebből eredő jelenségek. Hazánk viszonyai; ezekből folyó feladatok: állami beavatkozás határai. Bank- és hitelügy szervezése, értékviteli transzaktiók pénzzel való kiegyenlítésének eszközei a termelés minden rétegeiben. — Bankrendszer és bankpolitika főbb elvei az ipar szempontjából.

Az iparban szereplő tőkének második kategóriáját az üzlethez szükségelt pénz, és a mi ezt helyettesíti, a hitel képezi.

Mielőtt azonban a pénz- és hitel-tőkének az iparban való szerepléséről szólnánk, emlékeztetbe kell hoznunk néhány nevezetes szabályt az ilyenmü szabad forgó tőkének általános nemzetgazdasági szereplése köréből, — oly szabályokat, melyek az ipar terén is igen sok jelenséget megmagyaráznak, s melyek okvetlenül szem előtt tartandók, midőn az ipar fejlesztéséről van szó.

A nemzetgazdaságban — mint ki-ki tudja — a termelés és fogyasztás örökös körforgásban váltakozik. A termelés feleslege a fogyasztás felett minden nemzetgazdaságban azon feladattal bír, hogy tőkésítve a termelés kiterjesztésére fordíttassék. Új beruházások, új vállalatok keletkeznek az ily feleslegből. Minden termelt érték kézről-kézre jár és pénzzé fordíttatik, a feleslegek is tehát létrejövetelük időpontjában pénz alakjában jelentkeznek. Ezen pénz aztán elhelyezést keres, és miután a nemzetgazdaság törvényei szerint a fejlődésre képes iparágak rendszerint nagy jövedelmezőséget ígérnek, az elhelyezést kereső pénztökének, — ha bizonyos körjelenségek a dolgok természetes rendjét meg nem zavarják — az ily jövedelmező iparágak felé fordulnak. Minél nagyobb az elhelyezést kereső pénzfelesleg, annál

nagyobb lendületet vehet a termelés és főleg az ipari termelés terjeszkedése. Az elhelyezést kereső szabad pénztők tehát az iparfejlődés gazdaságában körülbelül olyan szerepet visznek, mint a mezei gazda gazdaságában a vető mag. Új alkotásokat, új termő telepeket hoznak létre, vagy a meglévők kiterjesztését közvetítik.

A nemzetgazdasági feleslegek létrejövele, vagy a mint nevezni szokták — a tőkeképződés és tőkegyűjtés e szerint az iparfejlődés szempontjából rendkívül fontos szerepet játszik.

És ez egyike azon pontoknak, a hol az iparnak a termelés többi ágaival való érdeksolidaritása legszembeszökőbben mutatkozik. Az ipar érdeke itt azt követeli, hogy a nemzeti termelés összessége feleslegeket állítson elő, mert ezen feleslegek képezik az iparnak ugyszólván vető magvát. Ily feleslegek nélkül az ipari fejlődés egyik legnevezetesebb tényezője hiányzik, míg ellenben a termelés minden feleslege, bármely termelési ágban keletkezzék is, közvetlenül vagy közvetve leginkább az ipar javára válik. Az iparnak tehát már csak ezen szempontból is nem áll érdekében az oly közgazdasági politika, mely az iparnak vagy az ipar egyes ágainak talán közvetlen előnyöket biztosít (például magas védvámokkal) ha ezek mellett a termelés többi ágai megbénítatnak és a tőkegyűjtés megnehezítettetik, vagy lehetetlenné tétetik. (Felesleges érinteni, hogy ez érdeksolidaritás más részben is megvan, például abban, hogy a mezőgazda az iparos vevője, s ha az elsőnek jövedelme nincs, az iparnak sincs).

Átalánosan el van ismervé, hogy hazánk tőkékben nagyon szegény, s ez nem csak az ipar fejlődésének, hanem még az okszerű mezőgazdaság terjedésének is egyik legfőbb akadályát képezi. Nagyon messze vezetne bennünket, ha részletesen kiakarnók fejteni e hiánynak minden okait és következményeit, valamint elhárításának módját, mert ez esetben az egész pénzügyi és közgazdasági politikát fejtegetésünk tárgyává kellene tennünk. Ezért ez irányban csupán egy-két főmozzanat kiemelésére szoritkozunk.

A mi a tőkeképződést magát illeti, a rendes gazdasági mederben mozgó államokban azt látjuk, hogy a felesleges tőkék képzésének legfontosabb tényezője a mező-

gazdaság. Még Angliában is, mely nyereségének zömét ipari és kereskedelmi foglalkozásából meríti, nem ezen riscant foglalkozási ágak teremtik az elhelyezést kereső felesleges tőkétet, hanem az állandó, biztos jövedelmezőségű mezőgazdaság. Kétségtelenül kiderül ez azon tényből, hogy Angliában az elhelyezést kereső szabad tőkéknek folytonos áramlata mutatkozik a mezőgazdasági vidékekről az ipari vidékek felé*) A mezőgazdasági vidékek létrehozzák, az ipari vidékek pedig felszívják, forgatják és jövedelmezővé teszik a felesleges szabad tőkétet.

Érdekes volna e tekintetben párhuzamot vonni a mezőgazdasági, illetőleg falusi és az ipari, kereskedelmi, művészeti, egyszóval városi népesség működése közt, és azon szerep közt, melyet e kettő egymás mellett a szabad tőkék létesítése és gyümölcösztetése tekintetében játszik és játszani hivatva van. De ez idő szerint még alig rendelkezik bárki is oly megbízható statisztikai anyaggal, melyből az e pontra vonatkozó nemzetgazdasági törvényeket teljes megbízhatósággal általános szabályokba lehetne önteni. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy a falusi népesség aránylag kevesebb értéket termel, de jóval kevesebbet is fogyaszt, és ennél fogva aránylag mégis többet megtakarít, mint a városi népesség, mely a fejenként termelt érték tekintetében talán feljebb áll, mint a falusi népesség, de okvetlenül többet is fogyaszt, már csak azért is, mert a városi élet okvetlenül több igényekkel jár és többbe kerül az egyszerű falusi életnél. Nem akarjuk biztosan állítani, de úgy tetszik nekünk, hogy a városi lakosság a felesleges szabad tőkék előállításában nem annyira közvetlenül az önmaga által előállított termelési feleslegek által játszik fontos szerepet, hanem inkább közvetve az által, hogy jelenléte és nagymérvű fogyasztása által magasra emeli a földjáraadékat, s általában a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségét; és továbbá az által, hogy oly szellemi javakat és tőkétet produkál, melyek aztán az egész nemzetgazdaságnak előnyére válnak. . . .

De bármint legyen ez, a felesleges szabad tőkék képzésében még a legiparosabb és legmagasabb műveltségű

*) Bagehot: Lombard-Street több helyén.

államok félreismerhetlen jelenségei szerint is a mezőgazdasági termelés játsza a főszerepet; ennél fogva annál jogosultabb volna az a váralom, hogy nálunk a mezőgazdaság, mint fő termelési ág e tekintetben bizonyára nevezetes eredményeket mutathat fel. A tapasztalat azonban e váralmat nem igazolja. A mezőgazdaság nálunk nemcsak hogy tökefeleslegeket nem hoz létre, sőt ellenkezőleg maga is folytonosan palástolhatlan hiányt szenved befektetési tökében.

Ha e jelenségnek okait vizsgáljuk, egyfelől a természeti és éghajlati viszonyok tűnnek fel, melyeknél fogva a mezőgazdaság jövedelmezősége nálunk távolról sem oly egyenletes és biztos, mint más intensivebb művelésű államokban; továbbá feltűnik azon körülmény, hogy gazdaságunk nagyon egyoldalú és igen kevésbé intensiv, s mint ilyen nincs azon helyzetben, hogy az időjárás különbözőségeit nivellirozza. Ezen kettős oknál fogva mezőgazdaságunk nem bír oly állandó egyformasággal, mely a magas fejlettségű államok mezőgazdaságánál példabeszédessé vált, hanem ugyszólván szerencsejáték jellegével bír, és a vele foglalkozó népességben mindazon takarékoságellenes tulajdonságokat hozza létre, mely a kockázattal járó foglalkozások üzőit jellemezni szokta.

Ezen jelenség nyomán egész raját látjuk azon társadalmi és gazdasági bajoknak, melyek a tökékezés biztos előmenetelének ellenségei, a minők: a rövid ideig tartó túlfeszített munka után bekövetkező hosszú munkaszünetek, az aránylag magas, de szakadozottságuknál fogva a jólét biztosítására még sem elégséges munkabérek, a máról-holnapra élés, az uzsora ezernyi különböző alakjai stb.

De súlyosítja a helyzetet még a túlságos megadóztatás és — a mi talán még annál is károsabb — annak túlnyomó mérvben direct alakban szedése. Hogy a megadóztatás és főleg a direct adók nálunk túlságosan magasak, az talán merész állításnak tetszhetik, ha csupán arra nézünk, hogy az egyes kisebb gazdák által fizetett adó alig rug többre, mint a mennyit az illető néhány napi munka által a szokásos munkabérek mellett megkereshetne. De igen téves álláspont volna, ha a dolgot ezen oldalról akarnók megítélni. Tény az, hogy az adó csak azon felesleg-

ből fedezendő, melylyel az illető gazdának évi termelése évi fogyasztását felülmulja; ama bizonyos feleslegből, mely tőkeképzésre lenne fordítandó, s mely évről-évre tőkésítve, az idő folyamában nagyszerű összegekké halmozódnék, míg évről-évre ismételten és sok esetben olyankor is elvonatván, midőn tulajdonképeni felesleg nincs, az idő folyamában keservesen érezhető hiányt okoz.

De nem kutatjuk tovább azon okokat, melyek nálunk általában a termelésnek és különösen a mezőgazdaságnak tőkeképzési erejét megbénítják, s lehetetlenné teszik azt, hogy az ipar a mezőgazdaságtól felesleges tőkét várhasson és nyerhessen. Elég az, hogy mezőgazdaságunknak nincs tőkeképzési ereje, s így az ipar ezen oldalról teljesen nélkülözni kénytelen azon segítséget, melyre az előbbre haladott államokban működő versenytársai biztos támaszkodhatnak.

Feladatunk körén kívül esik annak fejtegetése is, hogy e bajon miképen lehetne segíteni. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a létező viszonyok változatlan fennállása mellett az idő folyamától hiába várjuk ez irányban az orvoslást. A mezőgazdaság önmagában véve e feladattal szemben *circulus vitiosus*ban kering. A mezőgazdaság mindaddig nem lesz képes azon feladatát teljesíteni, hogy felesleges tőkét állítson elő, míg egyenletesebb, biztosabb és magasabb jövedelmezőségre nem emelkedik; de ezt nem érheti el, míg az ipar fejlődése által intenzívebbé nem lesz, az ipar fejlődéséhez pedig (ezen oldalról nézve a dolgot) éppen ama tőkefeleslegekre volna szükség.

E *circulus vitiosus*ból csak úgy lehet menekülni, ha az ipar fejlődése a jellemzett tőkehiány dacára is képes lesz utat törni, és segítségére sietni a mezőgazdaságnak azon küzdelemben, melyet a végett folytat, hogy termelését intenzívebbé azaz egyenletesebbé, biztosabbá és jövedelmezőbbé tegye. Hogy más menekülés nincs, azt nem nehéz belátni. Ha az ipar fejlesztésével addig akarunk várni, míg hazánkban a tőkehiány megszűnik, s míg mezőgazdaságunk ugyszólván telítve lesz tőkével, és feleslegeit az iparnak kínálhatja: akkor az ipar fejlődését végnélküli határidőre odázzuk el; mert az ipar segítsége nélkül a mezőgazdaság ezen lehetőséget soha sem fogja elérni. Holott ellenben, ha

az ipar fejlesztését e hiány daczára öntudatos erélylyel munkába vesszük, a tőkehiány mindenesetre érezhető lesz ugyan, de nem lesz oly akadály, melyet leküzdeni vagy megkerülni semmiképen nem lehetne. Tőke nélkül igaz, nem lehet ipart kezdeni, nem lehet új telepeket, új vállalatokat létesíteni, nem lehet kis iparról nagy iparra áttérni, de ha nem találkozik „honi“ tőke, mely e célra kínálkozik, van mód, kell lenni módnak e tőkét másutt megszerezhetni.

Az elmondottak nem igen hagynak fenn kétséget az iránt, hogy az ipar fejlesztését nem szabad függővé tenni az országban uralkodó pénzhiány és tőkehiány megszüntetésétől; sőt ép ellenkezőleg az ipar fejlesztése kell hogy e hiány megszüntetésének eszköze legyen.

Mielőtt tovább mennénk, nem hagyhatjuk érintetlenül, hogy az uralkodó tőkehiánynak, azaz elhelyezésre kész felesleges pénztőkék hiányának, az elősoroltakon kívül, még egy valamennyinél fontosabb oka van, s ez az ország kereskedelmi és vámviszonyaiban és azon politikai viszonyokban rejlik, melyek a pénztőkéknek az osztályból való folytonos kiözönlését vonják maguk után. — Ezen okról azért nem szólunk e helyen, mivel e sorok írójának egy más művében*) arról részletesen volt szó, és mivel a vámviszonyoknak, a kereskedelmi és fizetési mérleg bonyodalmas kérdéseinek fejtegetésébe bebocsátkozni ez alkalommal nem lehet feladatunk.

Ha az ország általános pénz- és tőkeviszonyaira nézve a helyzetet tisztán felismertük, könnyű lesz tisztába jönni azzal is, hogy mily szerepet vihet, és kell hogy vigyen a tőke- és hitelügyi-organisatio és az erre vonatkozó politika az ipar fejlesztése szempontjából.

Mindenek előtt nem szabad szem elől téveszteni azon kiindulási pontot, melyre állnunk kell, t. i. hogy iparunknak minden áron meg kell küzdeni azon nehézségekkel, melyek a pénzhiányból vagy helyesebben az országnak szabad tőkékben való szegénységéből lépten-nyomon felmerülnek.

Hogy ez lehetséges — ha a termelés fejlődésének elemei és tényezői különben meg vannak,

---

*) Mudrony. Vámügy és Magyarország közgazdaságának újjászervezése. 1872.

— aziránt egy pillanatig sem lehet kétség. — Mindenesetre kedvezőbb lenne a helyzet, ha tőkékben bővelkednénk, de ha nem bővelkedünk, ez legfeljebb nehézséget, de abszolút akadályt nem képez... E tekintetben a nemzetgazdaság és egy magánüzlet közt feltűnő hasonlatosság van. A magánüzletre nézve is előny, ha az illető saját tőkéjével dolgozhatik; — de ha magának elegendő tőkéje nincs — és különben vállalkozási és termelési képességgel bír, — a tőkehiány nem zárja ki szükségképen azon lehetőséget, hogy az illető üzletet folytasson, sőt azt esetleg a virágzás magas fokára emelje. — A különbség az üzletnek nem annyira ipari oldalát, mint inkább kereskedelmi és pénzügyi berendezését és műveleteit érinti. Amint a gyakorlatban nemcsak képzelhető, hanem ezer meg ezer esetben előfordul, hogy például két egymás mellett álló gyáros közül az egyik saját tőkéjével dolgozik, a másik pedig hitellel, s mégis mindkettő boldogul, sőt néha az utóbbi még inkább: épügy képezhető ez két nemzetgazdaságról is.

Bizonyos, hogy a tőkével telített nemzetgazdaságokban más pénzügyi berendezés, és a pénzügyi műveleteknek más módja lehetséges, mint oly nemzetgazdaságokban, melyek tőkében hiányt szenvednek; bizonyos továbbá, hogy az előbbieken a berendezés és művelet tőkéletesebb, jobb, hatályosabb és talán olcsóbb is lehet, mint az utóbbiakban; bizonyos végül az is, hogy épen ezen különbségnél fogva a tőkével telített nemzetgazdaságban az államnak a bank és hitelügyre vonatkozó beavatkozása és politikája egyszerűbb, könnyebb és csekélyebb feladatokkal bír, mint oly nemzetgazdaságban, hol tőkében hiány van, s hol ennél fogva sok oly akadály elhárításának és sok oly politikai intézkedésnek szüksége forog fenn, minőkre nézve amott semmi indok sincs...

Hogy ezek igen fontos különbségek, az kétségtelen; de első tekintetre is felötlik, hogy e különbségek a magánüzlet körén túl esnek és egyrészt a bank- és hitelügy organisatója, másrészt pedig az állam bank- és hitelügyi politikája körébe vágnak.

Ha áll az — ami talán nem igényel bizonyítást — hogy minél nagyobb valamely államban a pénz és tőkehiány, annál rontosabb feladatok várnak az államra a bank- és hitel-

ügy terén; akkor valóban kár lenne egyetlen szóval is bizonyítani akarni, mily rendkívüli fontossággal bír ez ügy épen Magyarországra nézve, hol az uzsora helyenkint oly fokot ért, aminőhöz hasonlót a művelt államok történetében alig találhatni.

És igen sajnálatos, hogy politikai önállóságunk óta legújabb ideig az ügy ezen oldalát a kormány, a törvényhozás, de maga a közvélemény is ugyszólván figyelmére sem méltatta... A bankkérdés megoldásáról sok szó volt ugyan, és újabban ez kormányi actiók tárgyát is képezte, de mindazokban, a mi e téren eddig történt, és a mi nem történt, sokkal nagyobb része volt az érzelemnyilvánításnak és ékesszólásnak, mint a valóságos határozott akaratnak, mely a feladat egész horderejét felismeri, és ennek megfelelő határozottsággal törekszik a feladat megvalósítására.

A nemzetgazdaságtan legismertebb tételei közé tartozik, hogy egyfelől a pénz- és hitelügy, másfelől a közlekedésügy egymással analog hivatással bírnak: amaz a javak értékforgalmát, emez azok anyagforgalmát közvetíti. Csak e kettő együttvéve hozza létre a kereskedelmi forgalmat. Anyagforgalom ép oly kevésbé képzelhető értékforgalom nélkül, mint megfordítva értékforgalom anyagforgalom nélkül. Az anyagforgalom közege a különféle szállítási és közlekedési utak és intézetek (vasutak, gőzhajózás stb.) rendszere, az értékforgalomé a papir- és hitelintézetek rendszere.

Feltűnő, hogy míg a közlekedési rendszer fejlesztésére az utóbbi években az állam közvetlenül vagy közvetve száz milliókat áldozott, addig a bankrendszer fejlesztését ugyszólván csak óhajtásokkal és vágyakkal véltük előmozdítani. Pedig az egyik ép oly fontos mint a másik, s a fentebb előadottak értelmében az állami gondoskodás szükségese — viszonyaink között — az egyiknél ép oly indokolt mint a másiknál; mert ha a kettő egymással analog természetű, ez analogia nem állapodhatik meg ott, a hol a hasonló helyzet követelte következmények kezdődnek, hanem eme következményekre is ép úgy ki kell terjednie mint az előzményekre.

A szállítási és közlekedési eszközök rendszerére nézve felismertük a helyzet követelményeit, s azokat — talán

túlzott mérvben és túlzott sietséggel is — teljesíteni igyekeztünk; de a pénzforgalmi intézetek rendszerére nézve — úgy látszik — még a helyzet követelményeinek teljesen öntudatos felismeréseig sem jutottunk; s hogy a magyar állam a közlekedési politika terén kifejtett tevékenységgel párhuzamba állítható actiót fejtett volna ki, vagy kifejteni hajlandó lenne, arról még ez ideig sincs szó.

Hogy ez így van, azt alig lehet másnak tulajdonítani, mint azon körülménynek, hogy a javak anyagforgalma sokkal kézzelfoghatóbb valami, mint azok értékforgalma s ennél fogva az anyagforgalom eszközeinek hiánya s az ezekben mutatkozó bajok is kézzelfoghatóbb módon éreztetik magukat, mint érezhetők azon hiányok és bajok, melyek az értékforgalomra, illetőleg ennek eszközeire vonatkozólag jelentkeznek. De a mint igen helytelen volna azon következtetést vonni, hogy a test külső sérülései, mivel kézzelfoghatóan és talán fájdalmasabban jelentkeznek, egyszersmind károsabbak és veszedelmesebbek, mint a belső bajok, melyek talán nem is nagyon fájdalmasak, hanem az életerőt lassan és észrevétlenül megemésztik: ép oly helytelen volna az anyagforgalom és értékforgalom eszközeiben mutatkozó bajok súlyosságának mérvét abban keresni, hogy azok külső jelenségei többé vagy kevésbé feltűnők-e.

Nincs a termelésnek oly ága, mely a pénzforgalom eszközeire vonatkozó szervezetlenségnek káros hatása alatt ne szenvedne. De legsúlyosabban érzi azt, természeténél fogva, az ipar. Minden túlzás nélkül elmondhatni, hogy azon számos gyökérig ható bajok és calamitások között, melyek iparunk fejlődését lenyűgözve tartják, alig van egy is, melyet általánosabban érezne az ipar minden ága és minden rétege. a legegyszerűbb kézművességtől a legnagyobbmértvű gyár- iparig és az iparos művészetig... s melyre mint sürgősen elhárítandó bajra az iparosok nagyja és apraja egyhangulag rá ne mutatna.

Mindezek eléggé illusztrálják a pénzforgalom eszközeire vonatkozó állami intézkedéseknek, vagyis más szóval a bank- és hitelügyi politikának fontosságát az iparfejlesztése szempontjából.

Legyen szabad már most az iparnak e politika iránti igényeit lehető rövidséggel összefoglalni.

A mint a közlekedési politikával szemben a termelés armely ágának igénye abban culminál, hogy először a szállítási eszközök elégségesek legyenek a szükséglet kielégítésére, és hogy másodszor a szállítás lehetőleg olcsón szközölthessék: ugy a bank- és hitelügyi politikával szemben az ipar igénye is azon két követelményben határozódik, hogy az értéforgalmi vagy fizetési eszköz legyen elégséges az ez iránti igény kielégítésére, és hogy azt az ipar lehetőleg olcsón szerezhesse meg.

Ez ugyszólván magától érthető kívánalom.

Nehezebb azonban annak meghatározása, hogy mikor tekinthető a fizetési vagyis értéforgalmi eszköz elégségesnek. E tekintetben igen nagy különbség van az egyes országok, illetőleg nemzetgazdaságok között a szerint, a mint azok tőke tekintetében gazdagabbak vagy szegényebbek. Egészen más igényekkel bir az ipar ott, hol a nemzetgazdaság sok felesleges szabad tőkével rendelkezik, mint ott, a hol a nemzetgazdaság tőkében szegény, vagy plane tőkehiány érezhető.

És igen nagy hiba lenne a hitelszükségletet imitt azon mértékkel mérni, mely amott helyén van; mert tőkeszegény országban a bőpénzü országok mértéke nagyon rövidre futna ki.

Bőpénzü országokban az értéforgalmi transactiók egészen más módon vitetnek és más módon is vihettek, mint ott, hol felesleges tőkék nincsenek, s hol a keletkező szabad tőkék a befektetéseket szükségglő termelés által keletkezésük után nyomban felszivatnak. Ha egyrészt Anglia vagy csak Franciaország, másrészt saját hazánkat, vagy csak Ausztriát és más hasonló helyzetben levő országok ebbeli viszonyait nézzük, az óriás különbség a kettő közt azonnal szembe fog ötleni. Például Angliában, épen azért, mivel a nemzetgazdaság tőkével telítve van, a keletkező szabad tőkék nem szivatnak fel azonnal a termelés különböző ágai által, hanem hosszabb rövidebb ideig pénz alakjában a gazdasági élet felszínén usznak és elhelyezést keresnek. E helyzetnek megfelel a bankrendszernek azon fejlődési foka és iránya, mely a letéti bankok túlnyomó uralmában culminál. A bankok ily helyen leginkább arra valók, hogy a tőkék ideiglenes elhelyezésére szolgáljanak.

Iparos, kereskedő, mezőgazda, tőkepénzes, magánzó stb., egyszóval majdnem minden rendezett háztartással bíró ember valamely banknál vagy bankárnál letett pénzzel, illetőleg folyó számlával bir; és majdnem minden fizetés utalványozás által történik, mely a cheque-rendszerben kitűnően fejlett eszközzel bir. Ezzel összefüggésben áll, hogy a közönséges értékforgalomban hitelezés nem igen fordul elő, hanem az adásvevésekből eredő követelések többnyire azonnal kiegyenlítettnek, a legtöbb esetben nem ugyan készpénzzel, hanem a bankok vagy bankároknál letett pénz átutalványozása által, ami különben a dolog lényegén nem változtat.

A dolgok ezen rendje természet szerint igen előnyösen visszahat az ipar minden ágára részint közvetlenül, részint közvetve. Azon iparágak ugyanis, melyek rendes vevők vagy megrendelők számára dolgoznak, nincsenek kitéve annak, hogy hitelt kénytelenek adni, (mint nálunk néha évekre terjedő hitelt); de éppen azért, mivel maguk nem adnak hosszabb hitelt, nem is kénytelenek hosszabb hitelt venni igénybe azon gyárosoktól vagy kereskedőktől, kiktől nyers vagy segédanyagait, eszközeiket, segédszereiket vásárolják; s e kedvező viszony visszafelé hatva körüljárja az egymásra utalt termelési és kereskedelmi ágak egész sorozatát.

Egészen véve bátran azt lehet mondani, hogy az iparral járó transactionoknak legnagyobb része egészen szabályszerűen lebonyolittatik a nélkül, hogy valóságos hitelezésnek szüksége felmerülne.

Egészen másképen áll a helyzet tőkeszegény illetőleg szükpénzü országokban. A felesleges tőkék, ha ugyan ilyenek keletkeznek, rögtön felszívátnak azon termelési ág által, a melyben keletkeztek. A nemzetgazdaság felszínén uszó szabad tőke alig van; s ennél fogva a helyett, hogy állandó tőke kínálat volna érezhető — állandó tőke kereslet érezhető. —

Ezen helyzetnek megfelel a bankok és pénzüintézetek állapota és működési iránya. A bankok, takarékpénztárak stb. nem annyira letéti intézetek, hanem inkább hitelintézetek vagyis kölcsönadó intézetek. Az escompt- és lombardüzlet bir túlnyomó szereppel, nem a letéti üzlet.

Mig amott az escompt- és lombardüzlet a letéti üzletnek csak szükségszerű folyománya (mert a letett pénzeket hevertetni nem lehet), addig itt megfordítva, az escompt- és lombardüzlet a fő és a letéti üzlet csak mesterségesen van előidézve hogy amazokat táplálhassa.

Ebből folyik, hogy a bankokban, takarékpénztárakban vagy bármi név alatt szereplő pénzüzetekben, nem annyira a felesleges elhelyezést kereső vagy elköltésre szánt szabad tőkék vannak ideiglenesen betéve, hanem az intézetekben való betét többnyire már maga is elhelyezést jelent.

Ez rendkívül fontos különbség a termelés szempontjából. Mert a hol a pénzüzetek első sorban mint letéti bankok, azaz mint pénzkinálók jelentkeznek, ott a termeléssel szemben nemcsak, hogy versenytársat nem képeznek, hanem annak legerősebb támaszai; holott ott, a hol a pénzüzetek első sorban mint kölcsönadó bankok, azaz mint pénzkeresők jelentkeznek, ott a pénzpiaczon mint versenytársak állnak szemközt az iparral, kereskedéssel és általában a termelés minden ágával; tehát annak ezen minőségükben segítségére nem lehetnek. Természetes, hogy nincs oly pénzüzet, mely midőn pénzkináló, egyszersem ne lenne pénzkereső; és hasonlóan nincs olyan sem, mely, midőn pénzt keres, egyszersem ne kínáljon pénzt; de éppen az a különbség, hogy melyik minősége lép előtérbe: s ez másik minőségének mérlegét annyira lebillenti, hogy maga marad döntő hatása.

A szűkpénzü államokban a jelzett jelenségekkel kapcsolatban az észlelhető, hogy az ipari transactionok rendszerint nem egyenlítettnek ki azonnal, hanem az eladó fél igen sok esetben hitelre adja és kénytelen adni árúját. Némely iparágaknál e hitel határa meg szokott szabva lenni és esetleg néhány hónapra terjed, de vannak olyanok is, hol e határ évekre kihuzódik.

Természetes, hogy ezen helyzet nem maradhat elszigetelve egyes iparágakban, hanem a kapcsolatos iparágakra is visszahat, mert az az iparos, ki készítményeit hitelre kénytelen eladni, másfelől maga is hitelt kénytelen igénybe venni azon gyáros vagy kereskedővel szemben, kitől anyagait vagy segédszereit vásárolja. És ily módon az ipari

transactióknak óriás tömege — mely bõpénzü államokban a hitel igénybe vétele nélkül bonyolítottatik le, — itt hitelre van alapítva, és ha e hitel megrendül, vagy elvonatik mind e transactióknak el kell maradni, vagy el kell halasztatni, oly időre, midõn a hitel forrásai ismét megnyílnak.

Midõn az elmondottakból hazánk pénzforgalmi viszonyaira vonatkozólag a gyakorlati következtetéseket levonni, és az általános elvi természetü szabályokat concrete alkalmazni kívánjuk, nem titkoljuk el, hogy igen nehéz helyzetben találjuk magunkat; a mennyiben azon alternatíva elé vagyunk állítva, hogy vagy egészen behatóan kellene tárgyalnunk az összes bank és hitelügyet, hazai viszonyainkra, különösen iparviszonyainkra és kereskedelmi helyzetünkre való tekintettel, vagy pedig meg kell elégednünk néhány általánosságban maradó utalással és a fontosabb mozzanatoknak kiemelésével.

Miután feladatunk nem lehet a bankügy beható tárgyalása, az alternatívának utóbbi — nem kielégítő részét — vagyunk kénytelenek választani.

Egész eddigi előadásunk azon igazságra fut ki, hogy hazánkban a bank- és hitelügy terén egészen másnemü, még pedig sokkal mélyebbre ható intézkedések képezik az állam feladatát, mint amit a magas műveltségü és bõpénzü államok nemzetgazdasági politikája az állam számára vindikálni szokott. Az ami e téren Angolországban, Franciaországban, Hollandban, Belgiumban, Északamerikában, vagy közelebb jöve, ami Németországban elégségesnek tetszik, az nálunk még nem elégithet ki minden igényt. — Nálunk a bank- és hitelügynek mind szervezése mind vezetése terén nagyobb állami iniciatívára és nagyobb beavatkozásra van szükség, mint az említett országokban.

Ha ezen országokban az államhatalom talán teljesen eleget tett feladatának azzal, ha oly központi jegykibocsátási intézet létesüléséről gondoskodott, mely a fizetési eszközt képezõ vagy helyettesítõ pénzjegy kibocsátását üzi, s ha ezen intézet működését ellenõrzi, — azaz más szóval, ha arról gondoskodott, hogy az országban megbízható fizetési eszköz legyen: nálunk ez még aligha lesz elégséges; nálunk e mellett szükséges lenne arról is gondoskodni, hogy a fizetési eszköz ne usszon csupán a gazdasági élet

felszínén, hanem az hasonló a termelés minden ágaig és minden rétegeig, úgy, hogy a termelés minden ága és minden rétege ahhoz hozzá is férhessen s azt termelési tényezőül felhasználhassa.

Ha valaha azt tartották nálunk is, és másutt is (különösen a magas műveltségű államokban), hogy ez nem igen lehet állami beavatkozás tárgya, hogy ezt — mint oly sok mindent mást — a gazdasági erők öntevékeny működésére kell bízni: e nézet helyességét elégségesen megczáfolta azon tény, hogy a magyar állam a legújabb időben kényszerítve érezte magát uzsora törvényt hozni, — azaz kénytelen volt a középkori tiltó parancsok fegyveréhez visszanyulni, — mivel elmulasztotta a modern életbe beillő intézmények útján annyira haladni, hogy eme tilalmak feleslegessé váltak volna.

Egyébiránt, hogy ez ügyben az állami részvételt, és ha nem is kezdeményező, mégis legalább pártoló gondoskodást a közvélemény ma már — a viszonyok súlya alatt — a nemzetgazdasági politika követelményének tekinti, arról többi közt az a mozgalom is tanuskodik, mely a kisbirtokosok hitelügye érdekében újabban jókora mérvet öltött. (Jóllehet nem tilthatjuk el, hogy szerény nézetünk szerint a szervezet azon módja, a mint az eddig előttünk feltűnik, a kivihetőség tekintetében kételyek tárgyát képezheti.)

Ezen mozgalom célzata természetesen korlátolt körre, a kisbirtokos mezőgazdákra van szorítva, s így a célzat maga particularis természetű; azonban azon törekvés, mely benne érvényesítettetni kíván, t. i., hogy a hitelügy szervezkedésében az állam támogató és közreműködő szerepet vállaljon — elvi horderővel bír. Hogy e részvétel, e támogatás mikéntje leghelyesebben vagy legcélszerűbben van-e választva, azt nem akarjuk kérdezni, de maga azon elv, hogy az állam igenis vegyen részt az oly szervezetek létrehozatalában, melyeknek hivatása lesz a fizetési eszközt a termelők alsóbb rétegeig levezetni, — ezen elv megfelel azon általunk fentebb jelzett álláspontnak, mely az állami beavatkozás terén talán tovább megy egy lépéssel, mint a magas műveltségű és bőpénzü államokban hirdetett orthodox nemzetgazdasági politika, — mely azonban

— mint érintők — következetes, elvszerű folyamánya hazánk fejletlenebb gazdasági és forgalmi viszonyainak.

De más irányban is tovább menő feladata van nálunk az államnak, mint a bőpénzü országokban. Ha szükséges, hogy az állam közreműködjék abban, hogy a hitel csatornái a termelés alsóbb rétegeiig levezetessenek: ebből önként következik, hogy a hitellel üzhető visszaélésekre és szédelésre való tekintettel, erélyesebb kezekkel kell az összes bank- és hitelügyi intézmények felett őrködni . . . . Minél távolabbra tolatik a hitelgazdaság határa (a készpénzgazdasággal szemben) annál gondosabb felügyelet és őrködés szükséges a bekövetkezhető calamítások elhárítására! . . . Ez oly axioma, mely ugyszólván magától értetődik. . . .

De térjünk vissza a bank- és hitelügyi politika alap-ételéhez, mely abban áll, hogy gondoskodni kell, miszerint: 1. a fizetési eszköz a forgalom igényeinek megfelelő bőségben meglegyen; — 2. a termelés minden ága ahhoz könnyen hozzáférhessen; — és 3. e fizetési eszköz lehetőleg olcsó legyen.

Miképen lehessen ezt elérni? . . . .

E mű folyamában már többször ki volt emelve, hogy a gazdasági életben semmiféle állandó functio nem képzelhető megfelelő szervek nélkül; — midőn tehát nemzetgazdaságunknak bizonyos állandó működést szánunk, mely a fizetési eszközt elegendő bőségben — hozzáférhető módon — és megfelelő olcsósággal szolgáltatassa — magától érthető, hogy e célnak megfelelő szervezetet, mechanizmust kell létesítenünk.

E célrt nem uzsoratilalmak és más eféle üres parancsok utján érhetni el, hanem megfelelő intézetek és intézmények statualása által.

És mellékesen megjegyezzük, (amennyiben a bankkérdés megoldása terén száz meg száz különböző mód javasoltatik, — s a legtöbb ugyszólván új eszme gyanánt hozatik fel), hogy ez intézetek és intézményekhez nem szükségeltetik semmiféle új eszme; ez intézetek és intézmények nem képezhetik a „feltalálás“ tárgyát, hanem egészen egyszerűen az ismert cél és feladathoz képest „c o n s t r u á l a n d ó k“, épugy mint ahogy a gépész az általa ismert feladatok teljesítésére egy gépet construál. Bank- és hitelügyi politikánknek

feladata nem más mint oly bank- és hitelszervezetet „szerkeszteni“, mely az értékforgalmat (elég-séges, hozzáférhető és olcsó fizetési eszköz által) lehető könnyűséggel közvetíteni képes legyen.

Az értékforgalom közvetítéséről van szó, sem többről, sem kevesebbről. A bankkérdés megoldásának célja tehát az ipar s általában a termelés szempontjából nem lehet az (mint sokan helytelenül vélik), hogy bőséges kölcsönök adathassanak boldognak, boldogtalannak, sem az, hogy a kamatláb mesterségesen taxáltassék; hanem egyszerűen az, hogy a nemzetgazdaság által termelt értékek a termelés minden fokán egész a fogyasztásig és reproductióig lehető könnyűséggel forgalomba hozhatók legyenek.

Ismeretes nemzetgazdasági igazság, hogy mindenki, a ki valamely értéket termelt, ez értékkel megfelelő értékű más termelvényre néve vevőkép léphet fel. A kérdéses bank- és hitelügyi szervezetnek nem feladata új értékeket termelni, hanem csak az, hogy lehetővé tegye, miszerint mindenki, a ki valamely értéket termelt, azt forgalomba hozhassa, azaz, hogy azzal megfelelő más értéket vehessen.

Azonban, a mint a mechanikában nincs és nem képzelhető oly tökéletes mechanizmus, melynek működése a matematikailag kiszámítható erő teljes érvényesítését lehetővé tenné: azonképen itt sem remélhető, hogy valaha oly tökéletes bank- és hitelügyi szervezetet lehessen létesíteni, melynek segítségével minden előállított termelvény teljes értékben minden más (készpénzbeli) segítség nélkül forgalomba bocsátható és forgalomban tartható legyen. Ilyen tökéletes mechanismuson hiába is törnők a fejünket, mert ilyen nem lehetséges, (és tulajdonképen nem is szükséges, mert erre csak akkor lenne szükség, ha absolute ki akarnók küszöbölni a gazdasági életből a készpénzzel való fizetést.) Azonban a tökélyt azon fokig, a mint gyakorlatilag szükséges, kisebb-nagyobb mértékben meglehet közelíteni . . . . .

Ha az erre vonatkozó constructiót jellemezni akarjuk, alólról, a naponkint százezernyi számmal és számos milliókra rugó értékben előforduló üzleti transactiókon kell kezdenünk.

Azt akarjuk, hogy aki valamit termel, azt lehető könnyűséggel forgalomba hozhassa . . . Ha annak, akinek ama

termelvényre szüksége van, s aki azért azt megakarja venni, heverő készpénze van, ez esetben egyszerű készfizetés útján az érték átszállítása rögtön megtörténhetik; ez esetben tehát a bank- és hitelügyi szervezetnek azon funkciójára, melyről itt szó van, semmi szükség nincs. Az ily eseteket tehát teljesen mellőznünk lehet. Hasonlóképen mellőznünk kell azon eseteket is, midőn valamely áru „időre” adatik el, későbbi fizetés mellett, mert itt is készpénzzel történik a kiegyenlítés, csakhogy bizonyos idő múlva.

De millió azon esetek száma, midőn az, aki a kérdéses termelvényt meg akarja venni, nem rendelkezik elegendő készpénzzel és az eladó nem is várhat addig, míg a vevő készpénzzel rendelkezni fog... Ez pedig főleg az ipari életben fordul elő, ahol az anyag gyakran száz kézen megy keresztül, míg az első termelőtől az utolsó fogyasztóig jut; itt maga a termelés természete azt hozza magával, hogy a termelés százféle fokozatain átmenő árúnak százszoros megfizetése nem eszközölhető minden fokon készpénzzel. Már pedig ha a tárgy átmenetele csak egy helyütt is megakad, a miatt, mert az értékforgalom eszköze hiányzik — az egész termelési kör az illető megakadt tárgy értéke erejéig szünetelni kénytelen. — Ennélfogva már a dolog természete szerint milliónak kell lenni azon transactiók számának, ahol készpénzbeli kiegyenlítés nem lévén lehetséges, a bank és hitelügyi szervezet van hivatva működésbe lépni és az érték átvitelét közvetíteni.

És minél több fokozattal bír a termelés az első nyersanyag előállításától a végleges fogyasztásig — annál inkább kell szaporodni az ily esetek számának... Már pedig a fokozatok szaporodása egyenlépést tart a munkamegosztással, tehát az ipar fejlődésével; s így a mai fejlett ipar mellett, midőn a verseny a legmagasabb fokú munkamegosztást teszi szükségessé, a transactiók hitelügyi bebonnyolításának lehetősége és könnyüisége a versenyképesség mellőzhetlen kivánalmát képezi. — Egyszóval minél nagyobb lesz az ipar fejlődésével a verseny, annál inkább szaporodik azon esetek száma, melyekben a bank- és hitelügyi szervezet van hivatva az értékátvitelt közvetíteni...

De másfelől — mint fentebb bővebben kifejtettük — minél kevesebb valamely országban a felesleges készpénz,

annál többnek kell lenni azon értékátviteli esetek számának, melyek a hitelügyi szervezet igénybevételét teszik szükségessé.

Nálunk mindkét irányban oly tényezők működnek, melyek a hitelügyi transactiók szükségét növelik. — Ami a versenyt illeti, iparunk nem zárkozhatik el, már csak azért sem, mert a mienknél magasabb fejlettségű állammal (Ausztriával) szemben a legteljesebb versenyszabadság áll fenn; — másfelül pedig erősen érezhető pénzszükség uralkodik. Nálunk tehát kétszeresen szükséges azon mechanizmus, mely az értékeknek hitel útján való átvitelét eszközli.

Mikép történhetik már most ily esetben az értékátvitel? . . . A fizetés utolsó ratiója, — magától érthetőleg — még is csak mindig a pénz vagy pénzérték; habár talán nem csupán arany- és ezüstpénz, hanem általában az országban általánosan elfogadott fizetési eszköz (bankjegy, államjegy stb.) . . .

Ily esetekben tehát az értékátvitelnek kerülő uton kell eszközöltetni. — Először ugyanis átvitetik az áru értéke valamely hiteleszköz (leginkább váltó vagy warrans stb.) segítségével; azután pedig ezen hiteleszköz átváltatik készpénzzé.

A hiteleszközzel vagy, mondjuk egyszerűen, a váltóval való kiegyenlítés az adó és vevő felek közt minden közvetítés nélkül történhetik. Ha az eladó ismeri a vevő fizetési képességét annyira, hogy az árút egyszerű aláírására odaadhatónak véli, ez semmiféle megakadást nem okozhat és az ily átvitel magában véve teljesen rendben is van. — Azonban az ilyen váltónak (vagy warransnak stb.) készpénzzé átváltása már nem oly egyszerű dolog. Ehhez már országosan szervezett szilárd alapon álló bankrendszer szükséges.

És e pontra nézve nem tesz lényeges különbséget, vajjon a bankrendszer, illetőleg az ennek csúcsát képező jegybank állami kezelés alatt áll-e, vagy részvénytársulati kezelés alatt, ha csak az államhatalomnak oly felügyeleti jogkör van biztosítva, mely a bankpolitikának a közönység érdekében leendő vitelét garantirozza. — Nézetünk szerint elvileg véve, mint a vasutaknál úgy az egészen analog jegybanknál is, az állami kezelés felel meg inkább a gazdasági élet követelményének; de ezen kérdésnek számos

más oldala is van ezért erre nézve határozottan formulázott kívánalmakról nem lehet szó.

Hanem igenis határozottan kívánható, hogy bárminő legyen is a jegybank állása az állammal szemben, s bárminő legyen a közbeeső bankintézetek állása a központi jegykibocsátási intézettel szemben: az egész bankrendszer, mint összeség képes legyen az üzletből keletkező váltókat (és más hasonló papirokat) készpénzzé felváltani, — hogy e felváltás mindenkire nézve lehetőleg hozzáférhető legyen, — és hogy e felváltás lehetőleg olcsón eszközölthetessék...

Az ipar és általában a termelés szempontjából erre reducálódna a bankkérdés megoldása iránti összes kívánalmak.

Magától érthető, hogy a központi jegykibocsátási intézet csak legritkább esetekben fogja e felváltást maga közvetlenül eszközölni. Csak a legelső rangú, rendíthetetlen hitelű czégek nyújthatnak oly teljes biztosítékot, a minőt a jegybank nemcsak saját biztonsága, hanem jegyeinek vagyis az országos fizetési eszköznek szilárdsága érdekében követelni kénytelen. Ahol tehát ily rendíthetetlen biztosság nincs, ott közbeeső bankintézeteknek kell a biztosságot forgatmányuk által oly teljessé tenni, a minőt a jegybank követelni kénytelen. Erre valók természetesen első sorban a nagyobb bankok, melyek a nagyobb, mondjuk másodrendű czégekkel összeköttetésben állanak (kereskedelmi bankok stb.)... A nagyobb kereskedők és nagyobb gyárosok ily bankok közvetítésével válthatják be váltóikat készpénzzé, a mennyiben az illető kereskedelmi vagy más efféle bank azokat leszámítolja és esetleg a centralis jegybanknál vizleszámíttatja... De az ipar, főleg a kézműipar zöme csak igen ritka esetben fog az ily bankokhoz hozzáférni. Ennélfogva specialisan az ipar szempontjából a fenti intézeteknek még egy harmadik fokozata is mulhatlanul szükséges, mely bírhat akár részvénytársulati, akár a kölcsönös egyetemleges jótállás elvére támaszkodó szövetkezeti szervezettel, s amely lehetővé teszi azon értékek pénzzé tételét, melyek a termelés alsóbb és legszélesebb rétegében végbemenő transactionokból keletkeznek.

Ha a pénzintézeteknek felvett fokozatai kellő kiterjedést nyernek, megfelelő szervezettel és berendezéssel bírnak és a központi jegykibocsátási intézet oly módon lesz szervezve, hogy a teljes biztonságot nyújtó értékeket mindenkor kész fizetési eszközre felváltani képes, akkor — de csakis akkor — teljesen elég lesz téve azon igénynek, melyet az ipar és általában a termelés minden ága a bank- és hitelüggyel szemben jogosan emelhet... Mert ez esetben minden termelt érték, melynek hitelt érdemlő vevője van, akadálytalanul folytathatja útját a termelési körforgás menetében s a termelő is, valamint a vevő is, nem lesz arra kényszerítve, hogy termelését, illetőleg fogyasztását (ami ez esetben többnyire reproductiv természettel bír, tehát szintén termelésszámba megy) abba hagyja, vagy megszorítsa, csak azon okból, mivel a készpénz hiánya lehetetlenné teszi a különben hasznos és productiv természetű transactiók keresztülvitelét.

A további részletek a banktechnikához tartoznak... Ha szem előtt tartjuk a hitelintézetek rendszerének azon hármasszoros fokozatát, melyet röviden jeleztünk, mindenki előtt kézzelfogható lesz, hogy annak segélyével minden üzleti transactióból eredő és valóságos értéket képviselő forgalmi papír (váltó, warransstb.), a legnagyobb könnyűséggel készpénzzé beváltható kell hogy legyen.

Az elsőrendű hitellel bíró nagykereskedők közötti transactiókból eredő váltókról ez magától értetődik; mert ha az eladó cég magának a vételárról a vevő cégtől elfogadványt adat, s azt saját kibocsátványával és forgatmányával ellátva, akár közvetlenül a jegybanknál (vagy ennek fiókjánál) akár, közvetve valamely escompt banknál, benyújtja, vagy azt a börzén eladja, ama váltót minden pillanatban pénzzé teheti.

Némileg nehezebb a helyzet az oly váltókra nézve, melyek nem tekinthetők ugynevezett első minőségű váltóknak, s melyek bankszerű értékesítés végett még egy harmadik aláírást is igényelnek. Jelenlegi hitelrendszerünkben az ily váltókra nézve nincs kellően rendszerezett elhelyezési piacról gondoskodva. Az illető cégek a legtöbb esetben ugynevezett „szivességi giro“ útján segítenek magukon; de ez magától érthetőleg nagyon veszedelmes eljárás. Ezért

gondoskodni kellene, hogy a kisebb pénzintézetek, melyek clienseiket alaposan ismerhetik, az ily váltókra vonatkozó üzletet (mely az Angliában nagy terjedtséggel bíró „billbroking“-nak felel meg) kellő rendszerbe hozva, nagyobb mérvben üznék. Ez semmiféle nehézséggel nem jár, mint kiki tudhatja, aki a banküzlet gyakorlati menetébe némileg beavatva van. Ha már most az ily váltók akár valamely „billbroker“-nek, akár valamely helyi érdekű pénzintézetnek, mely ily esetben a „billbroker“ szerepét viszi, birtokába jönnek, s ez forgatmányát reá teszi, akkor ezekre nézve sem foroghat már fenn a pénzzé váltásnak semmi akadály.

Hátra vannak még a kisebb iparosok és általában a kis üzlet körében keletkező váltók, vagyis azon váltók, melyeket egyéb biztosíték nélkül, még a „billbroker“ vagy az ennek szerepét teljesítő kisebb pénzintézet sem számolhat le — bankszerűen. Az ipari termelés érdekében a pénzzé válthatás ezeknél ép úgy szükséges, mint a legelsőrendű kereskedő-czég váltóinál, sőt miután iparunk zöme ma még az ugynevezett kisipar köréhez tartozik, a valóságos iparos váltók legnagyobb része épen ebbe a kategóriába esik, tehát az ipar érdeke ezek pénzzé válthatását kétszeresen kívánatosá teszi.

Itt már egyszerű leszámítolás, vagy billbroker közvetítése által is, segíteni nem igen lehet. Itt tehát más organisatio szükséges, olyan, mely a biztosítékot nem annyira a váltó két vagy három aláírásában, mint inkább más értékben nyújtja, s melynél a váltó maga inkább csak a hitel folyóvá tételének kifejezése. Ilyen organisatiót látunk a különféle hitelegyleteknél, hitelszövetkezeteknél, népbankoknál, vagy bármi más név alatt szereplő oly pénzintézeteknél, melyek a tagok egyetemleges jótállására, s esetleg emellett még az egyes hitelrésztes tagok által állított kezések jótállására, vagy az általuk nyújtott jelzálogra vannak alapítva. A jellemzett körökben keletkező váltók, a kellően organisált ilyenemű „hitelszövetkezetek“ közvetítésével bátran leszámíthatók az egyes és ez irányban működő pénzintézetek által, s ha mind a szövetkezet, mind a leszámítoló pénzintézet forgatmányaival el vannak látva, valóban oly szilárd biztosságot nyújtanak, a minőt a legelső czégek 2—3 alá-

írásu váltói sem képviselnek. Ily uton és módon az ily értékekre nézve is meg van a lehetőség, hogy a központi jegykibocsátási intézet által pénzzé váltassanak.

Ez azonban két feltételtől függ: 1. hogy ama „szövetkezetek“ szilárd szervezettel birjanak, és 2. hogy akadjanak kellő segédforrásokkal rendelkező pénzüintézetek, melyek magukat ezen üzletágra specialisan berendezik*) (mert ez üzletág némely sajátosságai a közönséges leszámítolási üzletitől némileg eltérő berendezést tesznek szükségessé). Ezen két feltétel ma még nem létesült, s ennél fogva az iparfejlődés érdekében e ponton még egy igen nagyfontosságú feladat vár megoldásra.

Amit az előadás folyamában „váltók“-ról, illetőleg váltóleszámítolási és visszleszámítolási üzletről mondtunk, az áll a hitel más eszközeire, illetőleg a banküzlet más ágaira nézve is, nevezetesen az előlegezési és árúkölcsonre nézve — azzal különbséggel, hogy ez utóbbiak sokkal korlátoltabb körrel birnak és a fokozatosság itt természetesen ki van zárva.

Az elmondottakból látható, hogy a hitelintézetek rendszerének azon szervezete mellett, a minőt röviden jellemeztünk, az üzleti transactiókból eredő értékátviteli eszközök, a forgalmi élet bármely rétegében keletkezzenek is, mind oly alakba hozhatók, miszerint a központi jegykibocsátási intézet által pénzzé, azaz bankjeggyé átválthatók legyenek.

Az államkormányzat feladata arról gondoskodni, hogy a jegykibocsátási intézet erre mindenkor és minden körülmények között, és bármely — az üzleti élet által kívánt — összegig képes legyen; de továbbá kívántatik, hogy az átváltás lehetőleg olcsó disconto mellett eszközöltessék. A központi közegnek természetesen jogában kell hogy álljon a disconto emelése vagy leszállítása és épen a disconto emelése által kell hogy az üzleti élet köréből netalán túlságos mérvben kiözönlő váltótömeget kellő mederbe visszanyomja... De az absolute megengedhetetlen, hogy a tökéletesen jó és biztos értékátviteli eszközök pénzzé

*) Ez irányban figyelemre méltó a „Központi ipartársulati hitelintézet“ szervezete.

válthatása abban találjon gátot, hogy a központi jegy kibocsátási intézet nem rendelkezik elégséges eszközökkel az átváltásra. Az államkormányzat feladata gondoskodni, hogy — a mennyiben egy monopolistikus jegy kibocsátó intézet van — ez kellő erővel bírjon nemzetgazdasági feladatának teljesítésére. — Mert — a mint fentebb kimutattuk — minden üzleti transactió, mely azon szenved hajótörést, hogy a belőle keletkezett értékátviteli eszköz nem váltható pénzzé, a termelés rovására marad el... Egyetlen visszafojtott értékátvitel egy egész termelési kört megbéníthat, s a termelésben gyakran tizszeres, sőt néha még nagyobb összegre rugó kárt okozhat....

Ez, a mit most előadtunk, az értékforgalmi életnek csupán egy ágát képezi; szándékosan mellőztük a többit, hogy ezen egy, egész összefüggésében, tetőtől talpig, annál áttekinthetőbb legyen. Ugy adtuk elő a dolgot, mintha nemzetgazdaságunkban nem volna, a magánosok és a pénzintézetek kezében, készpénz alakjában szabad rendelkezésre álló heverő tőke, hanem minden efféle váltónak, vagy más efféle papirnak, pénzzé válthatása végett egészen a központig, a jegy kibocsátó intézetig kellene hatolni.

De valóságban a dolog nincs így. Noha hazánk kész tőkék, illetőleg rendelkezésre álló pénz dolgában felette szegény, és pénzintézeteink nem rendelkeznek nagy heverő pénztőkék felett, mindazonáltal vannak ily kész-tőkék (letétek) mindenfelé; s ezért a valóságban a váltók és hasonló termésetű papírok pénzzé váltása nagyrészen anélkül eszközölhető, hogy eme váltók stb. a központi jegybankig jutnának. A jegy kibocsátó-intézetig csak azok fognak jutni, a melyeknek pénzzé váltására a pénzintézeteknél heverő betétek nem elégségesek.

Hogy mennyit teend az ily értékek összege, arra nézve csak azt mondhatjuk, hogy ezen összeg a gazdasági viszonyokhoz képest felette változó. Főleg két tényezővel kell itt számítani. Az első a termelés és forgalom élénksége; mert, minél több üzleti transactio megy végbe annál több a pénzzé váltást igénylő váltók stb. összege... A második a megtakarított és készpénz alakjában rendelkezésre álló tőkék összege; mert, minél több a heverő

pénz a pénzintézetekben és általában a „nyílt piacon“ — annál több váltót stb. lehet már az intézeteknél és a nyílt piacon pénzzé váltani, s annál kevesebbet kell e végett a központi jegybankig juttatni.

Az üzleti élet teremti a szükségletet, a heverő pénz adja a rendes fedezetet, s a fenmaradó hiányt fedezni kell a központi jegybanknak.

A mi a szükségletet, vagyis a keletkező váltók stb. összegét illeti — ez az üzletmenethez képest igen nagy változásnak van alávetve. Lendületes üzletmenet mellett a szükséglet kétszeresre emelkedhetik; üzleti depressio mellett felényire apadhat. . . .

Sokkal csekélyebb változásnak van alávetve azon tökeösszeg, melyet heverő pénznek nevezünk, mert ennek összege csak igen lassan emelkedhetik — és rendes körülmények között nem is apadhat igen gyorsan.

Miután e szerint a szükséglet hirtelen és nagy változásoknak, a rendes fedezet ellenben csekély és lassu változásoknak van alávetve, — a változás és hullámozás leginkább azon összegben mutatkozik, mely a központi jegybankhoz fordul pénzzé váltás végett. . . .

A mondottaknak nevezetes és érdekes folyományai vannak, és a forgalmi életnek számos jelensége összefügg ezekkel — azonban nincs módunk ez irányban további részletekbe bocsátkozni. . . . Csupán egy megjegyzésre szorítkozunk még ez irányban.

Minden nemzetgazdaságban, melyben a pénz- és hitelügy már bizonyos fokig kifejlett, — a pénzforgalomnak (vagyis szabatosabban a transactiók pénz általi kiegyenlítésének) két egymástól lényegileg különböző, de harmonikus összeműködésre hivatott organismusa van, az egyik a jegybank a vele összekötött bankszervezettel együtt, a másik az, melyet „nyílt pénzpiacznak“ szokás nevezni, s melynek táplálója a heverő készpénz. . . . Az elsőnek megfelel a (hivatalos) bankkamatláb — a másíknak a nyílt pénzpiacz (szabad) kamatlába (a pénzpiaczi jelentésekben ezek ma már mindenütt külön is jegyeztetnek).

Az egyes nemzetgazdaságokban a kettőnek egymás iránti viszonya nagyon eltérő lehet. Minél nagyobb az

illető nemzetgazdaság tőkegazdagsága, és ezzel együtt pénzbősége, annál erősebben tenyészhet az a szervezet, melyet nyílt piacznak nevezünk, s ennél fogva annál kisebb hatáskörre lehet szorítkoznia a másiknak, t. i. annak, melyet a jegybank a vele összeműködő pénzüintézetekkel együtt képez. Ha az egész pénzforgalmi szervezetet fához hasonlítjuk, és azt mondjuk, hogy a jegybank annak törzsét képezi, — a nyílt pénzpiacz pedig annak ágait: akkor a gazdagabb és szegényebb országok pénzforgalmi rendszere úgy jellemezhető, hogy a gazdag államok pénzforgalmi rendszere számos ágakra oszló koronás fához hasonlít, — a szegény országoké ellenben oly sudaras fához kell hogy hasonlítson, aminő a fenyő, mely jóformán csak egy sudarba emelkedő törzsből és jelentéktelen mellékágakból áll...

Az elmondottakból nagyon könnyen levonhatók azon gyakorlati folyományok, melyek az ipartermelési politikának követelményeit képezik.

Ha ezeket röviden összeakarjuk foglalni, mindenek előtt szem előtt kell tartanunk azon bőven kifejtett megkívántóságot, hogy hazánkban, mint szűkpénzü és az ipar terén erős versenyre utalt országban, a bank és hitelügy rendezése mélyebbre ható intézkedéseket igényel, és ez igények erősebb szükségyszerűséggel nehezedenek az államra azaz a törvényhozásra és kormányra, mint bármely más államban.

Ami ez intézkedések érdemét illeti: a központi jegy kibocsátó-intézetnek (mely magától érthetőleg egészen a hazai közérdek szolgálatában kell hogy álljon) oly erővel kell rendelkeznie, mely a bővebben kifejtett igényeknek teljesen megfelelni képes legyen; és különösen úgy kell berendezve lenni, hogy — az üzlet expansiv természetű igényeire való tekintettel, — kellő expansivitással bírjon. E szerint magától érthető, hogy a bankkérdés oly megoldása, mely a fizetési eszköz esetleges elégtelenségét involválja, — épen nem lehet kielégítő... ép úgy nem lehet kielégítő semmi oly megadási módozat, mely a központi jegy kibocsátási intézetet részben vagy egészben megfosztja azon expansivitástól, mely az üzletmenet hullám-

zásával emelkedő és apadó pénzsükséglet mindenkori kielégíthetőségét biztosítani képes.

A közvetítő pénzintézetek (és pedig mind azok, melyek leszámítoló és vizleszámítoló bank természetével bírnak, mind azok, melyek az egyes kisebb üzletemberek által nyújtható biztosítékok fokozására hivatvák) a fentebb jellemzett feladatuk érdekében részbeni átalakítást és kiegészítést igényelnek, különösen azon irányban, hogy a forgalmi értékek pénzzé válthatásának minden időben és az üzleti élet minden rétegére nézve, felfelé és lefelé megbízható közvetítői legyenek.

Ezen feladatok közül azok, melyek a jegykibocsátó intézetet illetik, — közvetlenül és egészen az államtól vagyis a törvényhozás és kormánytól várják megvalósításukat; ellenben azokra nézve, melyek a közvetítő bankokat illetik, az állam megelégedhetik a közvetett és részbeni előmozdítással és támogatással. Ennek a különféle intézetek természetéhez képest igen sok módja van, melyeket részletesen fejtegetni felesleges. — A legtöbb esetben elégséges lesz, ha a központi jegykibocsátási intézet, üzleti eljárásával, a bankokat és szövetkezeteket a kitűzött cél érdekében kifejtendő működésre buzdítani fogja. — Ha és a hol ez nem lenne elégséges, nevezetesen a szükséges szervezetek létrehozatalánál, az állam erkölcsi és esetleg anyagi buzdítással és támogatással mozdíthatja elő az ügyet, — sőt esetleg kezdeményezőleg is felléphet.

Ha az állam mind eme feladatoknak megfelel, a gazdasági élet öntevékeny ereje rövid időn teljesen kifogja építeni a bank és hitelügyi szervezet minden részét, s ez a hazai ipar fejlődésének egyik leghatalmasabb tényezője leend.

XII.

Befejezés: Az iparügyi politikának összefüggése a közlekedési, vámügyi, pénzügyi és adóügyi politikával. — Az iparügyi politika általános feladata: funkciók rendszerezése és organismusok szervezése. — Erre vonatkozó főelvek. — A nemzet iparossági szelleme mint az ipar éltető légköre.

Az elmondottak után meg kell szakítanunk fejtegetéseink menetét . . .

Nem titkolhatjuk el, hogy az elmondottakkal koránt sincsenek kimerítve azon feladatok, melyek az ipari élet fejlesztése érdekében megvalósításra várnak, nincsenek kimerítve azon kérdések, melyeknek megoldása rendezése kívánatos, sőt szükséges.

Egészen érintetlenül hagytuk a nemzetgazdasági politikának egy egész nagy területét, mely pedig a specialis iparpolitikára is rendkívül fontos befolyással bír, t. i. azt, mely az ipari termelvények forgalmáról értékesítéséről és fogyasztásáról szól. . . A mit e tárgyról mellőzhetlennek véltünk, azt több alkalmasnak vélt helyen röviden jeleztük, de a forgalom és fogyasztás ügyének rendszeres tárgyalásába nem bocsátkoztunk. . . Hasonlókép nem érintettük azon befolyást és hatást, melyet az államgazdaság és különösen az állami pénzügy és adóügy az iparra gyakorol, és nem fejtegettük azon kívánalmakat, melyeket az ipar ez irányban emelhet.

Mindezen az ipar szempontjából is nagyfontossággal bíró, s az ipar fejlődésére mélyen beható ügyeket nem azért mellőztük, mintha azoknak horderejét be nem látnók. . . Sőt ellenkezőleg határozott tudatával bírnak annak, hogy a közlekedésügy csak oly fontos szerepet játszik, mint a bank és hitelügy, melylyel — mint többször érintettük — erős hasonlatossággal is bír. . . tudjuk továbbá — és tudja mindenki, hogy még ennél és minden más iparügyi tényezőnél nagyobb fontossággal bír, az iparfejlesztési politika szempontjából, a kereskedelmi és vámpolitika. . .

végül tudjuk, és tudja mindenki, hogy az állam pénzügye és különösen az adóügy nemcsak általánosságban — mint a termelés valamennyi ágára — úgy az iparra mélyreható befolyással bír, hanem specialisan azon igen nagy terjedelmű iparágakra nézve, melyek az indirect adó tárgyát képezik, mint szesz-ipar — cukor-ipar, sör-ipar stb. továbbá a monopoliумok és a luxus-adók által érintett iparágakra nézve az adóügy ugyyszólván döntő szerepet játszik, elannyira, hogy mellette minden más tényező majdnem teljesen háttérbe szorul.

Mindazonáltal, sem a közlekedésügyet, sem a vám- és adóügyet nem vontuk be fejtegetéseink keretébe.

A mi a közlekedésügyet illeti, e mellőzésnek indoka az volt, hogy a vasuti és általában a közlekedésügyi politikával szemben az iparnak nem lehetnek más kívánalmai, mint a mit általánosságban úgy lehet kifejezni, hogy czélszerű vasuti-, hajózási stb. politika üzessék. A mi pedig ennek részletezését illeti az ipar szempontjából alig lehetne egyebet mondani, mint a mi számos jeles szakműben — s általában a közvélemény számos organumaiban egy évtized óta sokkal specialisabban és szakértőbben indokolva előadva lett, mintsem egy ily általánosabb jellemű műben, minő a jelenlegi, előadni lehetne. Különben is a közvélemény a közlekedésügyi kérdésekkel, főleg egy évtized óta sokkal behatóbban foglalkozott és a közlekedési politika iránt emelhető kívánalmakra nézve sokkal inkább tisztában van, mint a nemzetgazdasági politikának bármely ágára nézve; és épen ez azon ága a közzgazdasági politikának, melyet Magyarország a közelebb lefolyt időben a legnagyobb áldozatokkal és talán túlzott buzgalommal is fejleszteni igyekezett.

Egészen más természetű indokok vezéreltek bennünket, midőn lemondunk arról, hogy egyfelől a kereskedelmi és vámpolitika, másfelől a pénzügyi és adóügyi politika terére lépjünk.

Bármily nagy és döntő szerepet kell is ezeknek az iparfejlesztése szempontjából tulajdonítanunk, mégis bizonyos az, hogy ezen ügyek a dolgok mai állásában és hazánk specialis viszonyai között — a közzgazdasági politika keretéből kinőttek, és inkább a közzjogi vagy helyesebben mondva

nemzetközi országászat szempontjából ítéltetnek meg. Hazánknak a monarchia másik felével fennálló viszonya gyakorol ez ügyek rendezésénél döntő szerepet... Az iparfejlesztési politika szempontjából ezt bizonyára sajnálni lehet, de ez nem változtathatja meg a tény, mely előtt szemet hunyni nem szabad. Ezen helyzet consequentiája az, hogy az iparfejlesztési szempontok, bármily jogosultak, sőt életbe vágók legyenek, háttérbe szoríttatnak a nagyobb hatalmu tekintetek által. S miután az említett ügyek épen a jelen pillanatban actualis politikai párt-kérdésekké lettek s a jelen mű a politikai pártküzdelmek terét gondosan kerülni kívánja, ezen kérdések fejtegetésétől el kellett állanunk.

Egyébiránt — ha már megérintettük ezen ügyeket, melyek minden más államban a nagyobb szabásu iparpolitikának főtényezőiül tekintetnek, nem hallgathatunk el egy megjegyzést. . . .

Ha tisztában vagyunk azzal, hogy a hazai ipar fejlesztése hazánkra nézve életkérdés, és ha tudjuk azt, hogy részben vagy egészben nélkülözünk kell ennek leghatályosabb eszközeit, t. i. egyfelől az önálló nemzeti kereskedelmi és vámpolitikát, másfelől az adórendszernek, főleg az indirect adóknak oly berendezését, mely tisztán és egyedül a hazai viszonyok szem előtt tartásával, az ez adók által érintett nagyterjedelmű iparágaknak közvetlen fejlesztésére volna irányozva; ha ezt tudjuk, akkor bizonyára annál nagyobb erélylyel és kitartással kell felkarolnunk az iparfejlesztés azon tényezőit; melyekre nézve semmiféleképen korlátozva nem vagyunk, a melyek csupán belátásunk, és akaratunktól függenek.

Ha végig tekintünk mindazokon, a mik a fentebbi fejtegetések eredményeikép, mint a specialis iparpolitika legfőbb és legfontosabb feladatai, előttünk állanak: első pillanatra szembe fog ötleni, hogy a teendők hosszú sorában majdnem minden fontosabb feladat bizonyos közös jellemű irányzattal bir.

Bármennyire szétágazzanak is a teendők, bármennyi ezerféle részletekbe fussanak is szét: a kíváncsalomkép eredményezett intézkedések és eszközölések jóformán mind arra vezethetők vissza, hogy valamely intézmény állíttassék,

hogy bizonyos közeg, vagy közegek rendszere szerveztessék és helyezettessék működésbe. Az iparos munkások képzésére, fejlesztésére, s az iparos osztály anyagi és szellemi jólétének előmozdítására irányzott összes teendők két különböző, de egymással harmonikus összeműködésre hivatott szervezet létesítésében culminálnak; ezek: az iparszervezet és az iparosiskolák rendszere. Az ipari tőkék tekintetében emelhető kívánalmak a bank- és hitelügyi rendszer czélszerű berendezésére — továbbá az iparemelés céljainak megfelelő vám- és kereskedelmi rendszer, valamint helyes közlekedési és adórendszer létesítésére utalnak. Ugyanezekre reducálódnak (bár az ez iránti fejtegetéseket mellőztük) mindazon kívánalmak, melyek az ipari termelvények forgalma, értékesítése és fogyasztása szempontjából emelhetők. Egy szóval mindenütt közegek szervezése, intézetek és intézmények létesítése és czélszerű berendezése képezi az iparügyi politikának, az elméleti speculációk özönéből kiemelkedő, kézzelfogható csúcspontjait.

Ha az iparpolitika feladatait egyetlen egy tételbe akarnók generalisálni, azt kellene mondanunk, hogy: feladatunk az ipari életnek és az ipar fejlesztésének száz meg százféle funkcióit, a munkamegosztás elvének szem előtt tartásával, kellőleg osztályozni, és minden funkciót bizonyos állandóan működő, és a művelet céljaihoz idomított, organismusra bízni; és a mennyiben ily organismus állami vagy társadalmi szervezetünkben nem volna, ilyet létrehozni és észszerűen berendezni.

A főelv, melyet itt irányadóul kell tekintenünk, abban áll, hogy ezen organismusok a mennyire lehetséges „önműködők” legyenek, azaz olyanok, melyekben a gazdasági és társadalmi erők önmaguktól, az államhatalom kényszerítő vagy hajtó befolyása nélkül is lehetőleg jól és biztosan teljesítsék feladatukat; de a mennyiben amaz erők a feladatok teljesítésére képtelenek vagy elégtelenek lennének, felsőbb (állami) hatalommal kell azokat kiegészíteni, pótolni vagy helyettesíteni, hogy ily módon a szükségesnek ítélt műveletek rendes és helyes teljesítése minden körülmények közt biztosítva legyen. Minden esetre pedig az államhatalom feladata az, hogy az organismusok működése felett mindenkor pontosan felügyeljen, azoknak a kitűzött céltől eltérő

tévelygéseit a helyes mederbe visszaterelje, s általában az összes organismusok működését helyes irányban „vezesse”.

Hátra van még, hogy egy oly tényezőről szóljunk, mely semmiféle szervezet keretébe nem fér, mely erőhatalommal és kényszerítő rendszabályokkal fel nem költethető, s működésbe nem helyezhető, de melynek ilyenmü rendszabályokkal irányt és korlátot sem lehet szabni, s ez: az ipar emelése iránti nemzeti közérzület, a nemzet milliányi egyeseinek hajlama ahazai ipar emelése iránt; egy szóval az iparosság szellem.

Bármily czélszerüek legyenek az ipar emelésére irányzott hatósági intézmények, bármily erősek legyenek az iparos osztály önsegélyes törekvései: ez intézmények, e törekvések nem fognak a kívánt eredményekre vezetni, ha hiányzik azon éltető légkör, mely a nemzeti szellemnek iparossági felbuzdulásából ered. Ezen szellem kölcsönös visszahatásban áll a nemzeti ipar fejlődésével és emelkedésével, úgy, hogy egyik a másiknak tényezője és tényezettje egyszersmind: de felköltethető e szellem az ipar alacsony fejlődési fokán is azon eszközök által, melyek a nemzeti közvéleményre és közakaratra egyáltalában hatni képesek; és főkép felköltethető azon tudat terjesztése és meggyökereztetése által, hogy az ipar és az iparosság a nemzeti fejlődésnek és a nemzeti létnek egyik elengedhetlen tényezője, — hogy az ipar az államalkotó és államfentartó tényezők egyik legfontosabbja...

Ha ezen tudat terjedésével és meggyökeredzésével elenyészik azon sok részben indokolatlan előítélet, mely a hazai ipart kicsinyli, lenézi és mellőzi; ha a nemzet szelleme a hazai ipar felé fordul, s ezt oly előszeretettel karolja fel, aminővel minden nagykoru nemzet saját iparát felkarolja és ápolja: — akkor bizonyára elfog jönni az idő, midőn a magyar ipar — mely ma még sokakban szégyenkező érzetet költ — nemzetünk büszkesége leend.

191.

FÜGGELÉK.

A)

Kérdőpontok

az egyes iparágak fejlesztése tárgyában.

Az illető iparág?.....

A) **Átalánosságban.** Milyen állapotban van ez ipar, emelkedik-e vagy hanyatlik, vagy megállapodott helyzetben van és miben mutatkozik az emelkedés (vagy hanyatlás); az illető iparüzők számában vagy a készítmény mennyiségében vagy minőségében?

2. Milyen telepeken üzetik az iparág? nagyobb gyárakban-e, vagy kisebb műhelyekben, (mesteremberek által), vagy megrendelők és elárusítók számára, a házon kívül dolgozó munkások által?

Erre nézve érezhető-e az újabb időben (péld. az utolsó 25 év alatt) lényeges átalakulás, szaporodnak-e a gyárak vagyis nagy telepek, a kisebbek fogynak-e vagy átalakulnak ilyenekké?

3. Mely nagyobb telepekről van kérdezettnek tudomása?

B) **Különösen a termelés és forgalom viszonyaira nézve, és pedig:**

I.

Tanonczok és fiatal munkások:

1. Van-e elég tanoncz (vagy ifju munkás), bírnak-e kellő előképzettséggel?

2. Mutatnak-e a tanonczok kellő tanulási hajlamot az iparág megtanulásában, s ha nem, mi annak oka?

3. A tanonczok felfogadása mikép szokott történni, szóbeli vagy írásbeli szerződés útján? Hasonlókép a felszabadulás, van-e bizonyos formasággal összekötve, van-e fel-

ügyelet a tanoncok szerződésére és felszabadulására, valamint arra, hogy az ipartörvénynek a tanoncokra vonatkozó határozmányai teljesítettnek-e mind a tanítómester, mind a tanonc részéről, s ki gyakorolja e felügyeletet?

4. Nincsenek-e a tanoncokra nézve még más észrevételek vagy kívánalmak?

II.

Segédek és érettebb munkások, főleg gyármunkások.

1. Van-e elég munkás (segéd- vagy gyármunkás) az illető iparágban?

2. Hová való eredetűek, belföldiek-e, vagy vannak-e külföldiek is, s ez utóbbiak mi módon kerülnek be, önkéntes letelepedés útján vagy külön kedvezmények által vonatnak be?

3. Mily ipari szakképzettséggel és elméleti ismeretekkel bírnak a munkások, van-e e tekintetben különbség a belföldi és külföldről jövő munkások közt?

4. Fegyelem, erkölcsi magaviselet és haladási ösztön tekintetében mily jelenségek észlelhetők, nevezetesen igyekeznek-e a segédek, illetőleg munkások magukat tovább kiképezni s mily eszközökkel; van-e állandóság a munkásoknak egy telepben foglalkozására nézve; a józan-ság és takarékos-ság mily mértéke tapasztalható?

5. Fordulnak-e elő surlódások a munkások és munkaadók közt; — gyakoriak-e az ily esetek; miből erednek azok? Miképen szoktak elintéztetni, békés uton vagy a hatóság közbejöttével. Kielégítő-e a hatóság intézkedései e surlódások tárgyában. Előfordul-e, hogy a munkaadók abban-hagyják a kártokozó segédek vagy a munkások elleni eljárást — és miért?

6. A munkások anyagi és szellemi jólétének előmozdítására vannak-e intézkedések, nevezetesen tartozik-e minden munkás valamely betegsegélyzési és temetkezési pénztárhoz (s melyikhez); vannak-e másnemű kölcsönösségi, társalgási vagy művelődési egyletek, melyekben a munkások vagy mind, vagy azok egy része részt vesz (melyek azok)? Szaporodik-e a nős munkások száma?

7. A női munka mily-mértékben és irányban alkalmaztatik ez iparágban?

Nem volna a női munka nagyobb körben alkalmazható — s mily feltételek alatt.

8. Nincsenek-e a munkásokra nézve még egyéb észrevételek vagy kívánalmak?

A fentebbi kérdőpontokra adandó válaszban — ha lehetséges — nemcsak a jelenlegi helyzet adandó elő, hanem az összehasonlítás a közelebbi multtal, különösen tekintettel a következő időszakokra:

a) 1860. előtti idő, midőn a czéhrendszer volt érvényben;

b) 1860—72-ig, midőn az osztrák iparrend volt érvényben;

c) 1872. évi ipartörvény életbelépte utáni idő.

III.

Nyers- és segédanyagok, továbbá ipari készülékek és segédszerek.

1. Melyek az iparág fő nyers- és segédanyagai, melyek a fontosabb készülékek és segédszerek (gépek, eszközök, szerszámok).*)

2. Ezen nyers- és segédanyagokról, szerelvényekről egyenkint adassék elő:

a) azok fő beszerzési piacza (belföldi, külföldi);

b) azok átlagos ára és egyéb beszerzési költségek (hozatal, vám), tekintettel annak a közelebbi multban netalán észlelt jelentékeny változásai.

3. A nyersanyagok és szerelvények beszerzése tekintében kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb helyzetben van-e az ipar jelenleg, mint régebben; s mik annak fő okai?

4. Vannak-e az iparágban figyelmet érdemlő új segéd- vagy nyersanyagok, új készülékek vagy eljárások, s melyek azok? Előnyösen alkalmazhatók-e azok, és mily feltételek alatt? Az újabb anyagok és szerelvények, illetőleg újabb eljárások hazánkban, mily mértékben vannak meghonosulva, mik a meghonosodás vagy elmaradás fő okai?

*) Nagyon kívánatos, hogy az illető iparosok a műhelyükben használt gépek, eszközök és szerszámok elnevezését magyarul és németül közölnék.

5. Vannak-e a nyersanyagok és szerelvények tárgyában még egyéb észrevételek és kívánalmak?

IV.

Tőke és hitel.

1. Igényel-e az iparág nagyobb mennyiségű tőkét, és pedig — *a*) befektetésekre, *b*) forgó tőke gyanánt?

2. A hiteligények kielégítésére van-e elég alkalom. Átlag mily százalék mellett nyernek az illető iparosok hitelt — és pedig *a*) a nagyobb telepek, — *b*) a kisebb iparosok. Ez átlagos kamattól mennyire tér el a kedvezőbb és kedvezőtlen pénzvviszonyok közötti kamatláb?

3. A tőke- és hitelügyben vannak-e még egyéb észrevételek és kívánalmak?

V.

Eladás.

1. A készítmények értékesítése mikép történik: (bolt-beli eladás, vásárok, megrendelésre dolgozás)?

2. Hol vannak ez iparág főbb eladási piacjai, helyben vagy vidéken? Kik a szokott vevők? Van-e külföldre kivitel?

3. Javultak-e vagy rosszabbultak az utolsó 20–25 év alatt az eladási viszonyok? és általában, mily változások észlelhetők az illető termelvények elárúsításában? Miben rejlik a javulás vagy rosszabbodás főoka?

4. A külföldi és ausztriai iparczikkek versenye mily befolyást gyakorol ez iparágra? Veszedelmes-e e verseny vagy nem, s ha igen, mily előnyökkel bír a külföldi és ausztriai hasonló ipar hazánké felett, a melynél fogva a belföldi ipar azzal nem mérközhetik?

5. Lehet-e a külföldi és ausztriai ipar előnyeit a cikk árának százalékában kiszámítani, s ha igen, mily százalék az?

6. Lehet-e a sujtó versenytől okozott bajokat a közös vámterület fentartásával s a jelenlegi tarifák módosítása által orvosolni, s ha igen, mily vámtétel volna a fontosabb anyagokra és szerelvényekre, félgyártmányokra és kész czikkekre vetendő?

7. Külön magyar vámterület felállítása esetében, mily százaléknyi vám (és pedig az anyagokra, szerelvényekre, félgyártmányokra és kész czikkekre vetve) tehetné az iparágat versenyképessé?

8. Vannak-e még e tárgyban egyéb észrevételek és kívánalmak?

B)

Válaszok a kérdőpontokra.

Jegyzőkönyv

a hazai vasipar és szénbányázat tárgyában

tartott

értekezetről 1875-én június 29-én.

Jelen voltak:

Volny József a salgótarjáni vasfinomító részvénytársulat részéről (elnök).

Mechwart a Ganz-féle társulat részéről.

Tömöry György nagykereskedő (Schopper cég).

Robillard az osztrák államvasutttársaság képviselősege részéről (József-tér 6.).

Maass Bernát pécsi kőszénbányatársulat részéről.

Gál János gr. Andrásy Manó gyárigazgatója.

Mudrony Soma az orsz. m. iparegyesület igazgatója (jegyző).

Volny József megnyitván az ülést, előadja az iparegyesület részéről nyert abbeli megbizását, hogy az egyesület által kidolgozandó iparügyi emlékirat tárgyában megállapított kérdő pontok értelmében a vasipar és szénbányázat állapotáról véleményes jelentést készítsen; minek folytán a jelenlevők közreműködését kéri.

Az időt e kezdeményre nézve kedvezőnek tartja, mivel a kormány épen alkudozásokat folytat Ausztriával.

A kérdőpontok % alatt olvastatván, az abban felvetett kérdések tárgyalás alá vétettek s a kérdőpontokra a következő válasz állapittatik meg, mely is az iparegyesület igazgatósága elé terjesztetni határoztatik.

A) Általánosságban.

A nyers és rudvas termelése az utolsó években nem hanyatlott sőt emelkedett mennyiség tekintetében. A versenyképesség Ausztria irányában emelkedett, mivel a vasművesek arra törekedtek, hogy gyártmányuk minőségét javítsák.

A vasuti szükségletek csökkentek, ennél fogva a gyártás is ez ágban alább szállt.

A barnaszén termelése az utolsó két év alatt mintegy 30–40 %-kal alábbszált (névszerint Salgó-Tarján és Esztergom vidékén). Kőszén (Pécsert) 5 év óta állandó állapotban van.

2. Új telepek a vasiparra nézve újabban nem keletkeztek.

B) Különösen.

I.

Nincs különös megjegyezni való.

II.

1. Munkás nincs elég.

2. A létezők többnyire belföldiek és részben ausztriaiak, különösen a csehek kitünő öntők. Figyelmet érdemelnek a barnaszén bányászatnál a magyar munkások, a kavaró-üzletnél a románok is.

3. Ismereteik egészen empiricusak és képezetlenek, s ezért minden gyárnak magának kell munkásait nevelni és képezni. Megjegyzendő, hogy a hazai munkások előállítási képessége csekély s ezért a munkabér aránylag magas.

5. Az igyekezet és önképzési vágy csekély és inkább kivételes azonban előny a hazai munkásoknál, hogy az agitatók iránt fogékonytalanok. Az állandóság elég nagy, mindenütt szokott lenni a munkások egy állandó törzse, a többi rész jön és megy egy telepről a másikhoz. Azon gyárakban, melyek munkásaik nevelésére gondot fordítanak (pl. Ganz-féle gyárban) ezek állandók, jók és erkölcsösek. A legtöbb vidéken azonban nincs okulás alkalm. Surlódások nem igen fordulnak elő.

6. Mindenütt vannak társ-pénztárak és betegsegélyező pénztárak, azonkívül sok helyütt fogyasztási egyletek, mely utóbbiak nagyon virágoznak Peres esetekben a bíróságok is leherdölög a fogyasztási egyletek érdekében járnak el.

Majdnem minden nagyobb vállalat gondoskodik az alkalmazott gyermekek elemi oktatásáról (Salgó-Tarjánban és Ózdon pl. a társ-pénztárak részvéte mellett). Ez iskolák azonban hiányos szervezettel és programmal bírnak s az állami közegek felügyeletét nélkülözik.

A nők munkások száma szaporodik, a munkások általában örömet házasodnak, sajnos azonban, hogy az ugynevezett vadházasságok nagyon el vannak terjedve.

7. Női munkások nem alkalmaztatnak (kivéteiképen előfordul a kőszénbányászatnál az elkülönítésnél, mely nappali munka és szabad ég alatt végeztetik).

8. Kivánalom gyanánt említhető, hogy a még meg nem érdemelt munkabérek végrehajtási foglalás tárgyát ne képezhessék.

A perrendtartásnak azon intézkedése, mely a bányatörvénynek (207. §.) az országbírói értekezlet által (62) még fentartott abbéli határozatát, miszerint a munkabér csak $\frac{1}{3}$ erejéig foglalható le, végkép megszüntette, a legkárosabb hatást gyakorolta. A bírói foglalások a munkást demoralisálják, a legtöbb esetben kóborlóvá teszik és erkölcsi romlásba taszítják.

Kivántatik tehát, hogy az 1869. évi június 21-én kelt porosz törvény mintájára nálunk is kimondassék, hogy a munkabérek, a mennyiben még leszolgálva nincsenek, bírói végrehajtás tárgyát ne képezhessék.

III.

Az 1. és 2. kérdést mellőzhetőnek véljük.

3.—4. A szerelvények és berendezés tekintetében a hazai vas-művek, különösen a nagyobbak a kor színvonalán állanak.

5. A nyersanyagok tárgyában megjegyzendőnek véljük, hogy hátránya vasiparunknak az, hogy a nyersanyagok: vas és szén nem fordulnak elő nálunk oly közel egymáshoz mint Angliában, vagy csak mint Sziléziában is; (kivételt képez e tekintetben Anina). Főbb baj azonban még ennél is az, hogy a hazai szén, nevezetesen a barnaszén nem koakszolható, s ezért olvasztásra nem alkalmas.

IV.

1. Ez iparág nagy tökét igényel és szerencsére azt mondhatni, hogy a nagyobb telepek nagyobb részt el is vannak látva oly saját üzleti tőkével, mely normalis időkre elegendő (nem úgy mint a malomipar). — Megjegyzendő azonban, hogy kedvezőtlen üzletviszonyok közt a telepeknek készletre kell dolgozni, és mivel ilyenkor a készletek felhalmozódnak, a telepek hitelre szorulnak, de éppen ily időben csak magas kamatra képesek kölcsönt kapni.

3. Megjegyzendő azonban, hogy ezen bajnak legnagyobbbrészt maguk az okai, mert daczára annak, hogy a hitelképesség feltételeivel teljesen bírnak, csupán a miatt, hogy a kellő formáknak eleget nem tesznek, közvetlenül a nemzeti banktól hitelt nem élveznek. — Ugyanis a vállalatok nagyobbbrészt nem is protocollált firmák, a központban nincs képviselőjük stb. Ezen bajon asszociáció útján segíthetnének magukon.

V.

1. Az értékesítés eladás útján történik.

2. A vasnak főpiacza a belföld, — részben azonban a külföld is, és pedig

a) rudvasnak általában a finomitott vasnak mintegy $\frac{1}{4}$ része Bécsbe, Galicziába is a Duna-fejedelemségekbe exportáltatik;

b) a nyersvasnak mintegy $\frac{1}{3}$ része Bécsbe, Morva-, Szilézia- és Csehországba;

c) Az öntött vasnak mint egy negyede külföldre megy.

A szénnek kiviteli arányai nagyon kedvezőtlenek, mindazonáltal némi csekély rész kivitetik (Pécsről) Stiriába, Karintiába és Triesztbe főleg koaks, briquet és szén is.

3. Az eladási viszonyok 20—25 év óta javultak és pedig a közlekedési eszközök fejlődése folytán; mindazonáltal a vasuti tarifa-politika, kivált a szénre nézve nagyon kedvezőtlen, főleg a magyar állami vasuton és a pécs-barcsi vasuton, tehát azokon, a melyek a szénexportnál főszerepre hivatják. — (Például emlithető, hogy a távolabb eső szállítók

Ruszkától refactiót élveznek, míg a közel fekvő művek teljes tarifát fizetnek. — A pécs-barcsi vasutról $8\frac{1}{2}$ mértföldön az egész kocsi szállitmányu szén 11 krt fizet. — A gömöri vasut nem használható, tenge-lyen olcsóbb a szállítás; szénszállításra alkalmas waggonok nincsenek, a szénszakok annyi ideig fordulnak meg, hogy mire vissza érnek, elvannak rothadva stb. stb.)

Külfölddel szemben a vasipar nem versenyképes, Ausztriával szemben a termelési viszonyok nálunk nem kedvezőtlenebbek mint Ausztriában, s ennél fogva termelvények kölcsönös kicserélése fordul elő. A nyersvas egy része kivitetik — s a finomítottabb árúkbani szükséglet egy része Ausztriából fedeztetik.

5—6—7. Miután termelési viszonyaink Ausztriával szemben körülbelül egyenlők, Ausztria irányában védvámra nincs szükség, valamint nem kívánatos az sem, hogy Ausztria Magyarország irányában védvámot szedjen a vastól.

Az Ausztrián túli külföld irányában legalább is oly védvám tartandó fenn, a minő a német vámegylettel kötött szerződésben meg van állapítva.

Különösen a szénre nézve a fentebbik tekintetbe vételével czélszerű vasuti tarifa-politika folytatandó, s általában a szénszállítás könnyítendő.

Haberényi Pál

válasza a vasiparról.

Die allgemeine missliche Lage unseres Eisenmarktes, als auch der damit innigst verbundenen Eisenindustrie, dürfte so ziemlich jedem Geschäftsmanne seit bereits mehreren Jahren aus Erfahrung bekannt sein, und wäre es überflüssig deshalb über das Allgemeine auch nur ein weiteres Wort zu verlieren, denn ein Rückblick auf das abgeschlossene Geschäftsjahr (75) könnte lediglich den Zweck haben zu constatiren, dass der Ruin und gänzliche Verfall unseres Eisengeschäftes nur mehr eine Frage der Zeit bildet.

In Ungarn verdient die Eisenindustrie umsomehr eine eingehende Berücksichtigung, da sie zu denjenigen Industrien unseres Vaterlandes gehört, welche ihre Lebensfähigkeit bewiesen haben, ja welcher unbedingt die erste Stelle gebührt. Der Verbrauch des Eisens in einem Lande ist der zuverlässigste Regulator für seine Wohlhabenheit; mit dem Abnehmen desselben nimmt unausbleiblich diese auch ab, und es ist doppelt zu bedauern, wenn man sich an massgebender Stelle den Wahrnehmungen verschliesst, die den gänzlichen Ruin dieses Industriezweiges unbedingt herbeiführen müssen.

Wenden wir nun einen Blick auf das Eisengeschäft und die Eisenindustrie in unserem engeren Geschäftsbezirke, dessen Lage, oder richtiger gesagt, dessen Vegetiren ich hier kurz zu schildern beabsichtige. . Es ist eine unleugbare Thatsache, dass die Landwirthschaft in erster Reihe der mächtigste Consument für Eisen und aus demselben

hervorgegangenen landwirthschaftlichen Werkzeugen und Culturgeräthen ist, und folgerichtig muss der Bedarf an diesen in dem Verhältnisse abnehmen, als die Landwirthschaft in allen Zweigen zu stagniren beginnt, und diese selbst nicht im Stande ist, das Bischen Erzeugniss den Selbstkosten entsprechend an Mann zu bringen, wobei wieder hauptsächlich die hohen Tarifsätze der Bahnen jede beabsichtigte Concurrenz ins Ausland erschweren, so wie auch der miserable Zustand der, zu den Hauptverkehrsadern führenden, Vicinalwege Schuld tragen, worüber schon ins Unendliche, jedoch stets erfolglos debattirt und geschrieben wurde. Genug an dem, Thatsache ist: dass die nothleidende, in erster Linie als Hauptconsument des Eisenmarktes berufene Landwirthschaft weder die Anforderung dessen, noch diese, des Maschinenzweiges in Anspruch zu nehmen in der Lage ist, und die rein sporadisch auftretenden Fälle einer Ausnahme gar nicht in Betracht zu ziehen sind.

Unser Eisenindustriewesen, welches — zu Lobe desselben sei es erwähnt — zu wiederholten Malen verzweifelte, mit Ausdauer und materiellen Opfern verbundene Anstrengungen machte, sich auch selbst über die Gauen unseres Vaterlandes Bahn zu brechen und anderwärtigen Concurrenzen ebenbürtig an die Seite zu treten, musste leider wieder in ihr ursprüngliches bescheidenes Sein zurückkehren, um unter den eigenthümlichen Constellationen der obwaltenden Creditverhältnisse recht empfindlich zu leiden. Vor Allem ist unsere Eisenindustrie durch die bereits lange andauernde Geschäftslosigkeit arg mitgenommen, und — beseelt von dem energischen Willen, trotz der schlechten Zeiten den Fortbetrieb auch ohne eigentliche Bestellungen aufzunehmen — finanziell beinahe bis zur Ohnmacht gebracht, die geringe noch intacte Capitalskraft wurde durch Anfertigen von vorräthigen Waaren ziemlich aufgebraucht; diese vorräthigen Waaren finden seit langer Zeit keine Nachfrage, geschweige denn eine Abnahme, werden somit täglich theurer und bilden ebenfalls eine stehende Sorge für den Erzeuger. Erträglicher gestalten sich solche Verhältnisse an Orten, wo sich Institute befinden, welche die fertigen Waaren bis zu einer gewissen Höhe, gegen billige Zinsesentrichtung, belehnen, was bei uns bekanntlich nicht der Fall ist, hier könnte nur billig zur Verfügung stehendes Capital vermittelnd und helfend einwirken, dessen Verzinsung bei Vermeidung grösserer Anstrengungen dem Fabrikanten leicht ermöglicht wäre. Allein bei dem Umstande, dass unsere Industrie von Seite der Institute auf den Aussterbe-Etat gestellt ist, fehlt das billige Capital nicht allein ganz und gar, ja was noch schlimmer, der Industrielle ist zu öfteren Zeiten kaum im Stande, selbst bei genügender hypothekarischer Sicherheit und zu erhöhten Zinsen das zum Betriebe erforderliche Geld zu beschaffen; und dass unter solchen Umständen von einem erfreulichen Gedeihen der Eisenindustrie vorläufig keine Rede sein kann, bedarf wohl weiter keines Commentars. Unter allen Umständen kann man sowohl der Eisenindustrie, sowie der Gesamt-Industrie Ungarns nur dann einen Aufschwung prognosticiren, wenn im Lande eine selbstständige, von der österreichischen Nationalbank

ganz und gar unabhängige Bank errichtet wird, deren Aufgabe es sein soll, allen gerechtfertigten Anforderungen des Handels und der Industrie Rechnung zu tragen, und die bedauerlichen Geschäftskrisen, wie wir selbe bisher kennen lernten, werden wohl nicht wieder mit solcher Alles niederschmetternder Heftigkeit vorkommen.

Nicht minder trägt auch ein eigenthümlicher Umstand dazu bei, dass viele Bestellungen, welche der hiesigen Eisenindustrie zu Gute kämen, eigentlich zu Gute kommen sollten, derselben verlustig gehen, und zwar lediglich aus dem Grunde, weil die meisten Oekonomen von dem Wahne befangen sind, dass nur die Erzeugnisse ausländischer Fabrikanten gut und ihren Zwecken entsprechend wären. Es wäre überflüssig eine Lanze dafür einzulegen, dass dieser Wahn grösstentheils auf Ignoranz beruht; ich will hiemit keinesfalls die Erzeugnisse ausländischer Fabrikanten verdächtigen, da sich dieselben in den meisten Fällen als tüchtig bewährt haben, kann jedoch nicht zugeben, als wären die einheimischen Fabrikanten nicht fähig, dieselben Gegenstände von gleicher Güte, ja noch aus besserem Materiale zu erzeugen. Dass trotz alledem die Disponenten der grösseren Oekonomien sich mit Vorliebe den auswärtigen Erzeugnissen zuwenden, hat seinen Grund in hier nicht näher präcisirbaren Verhältnissen, welche der hiesigen Industrie schlechterdings keinen Vortheil bringen.

Ein nicht zu unterschätzender Hemmschuh für die Entwicklung unserer Industrie ist unsere Gerichtspflege. Ein Staat, in dem Handel und Industrie floriren sollen, bedarf einer raschen Justizpflege, welche sich eben in einem Handels- und Gewerbeschiedsgericht zu manifestiren hat; der langsame Rechtsweg hat schon manch blühendes Geschäft geknickt, ohne dass dasselbe je wieder in die Lage gekommen wäre sich zu rehabilitiren.

Dass unsere Eisenindustrie eine gesunde Basis hat und concurrenzfähig in den meisten Erzeugungsartikeln in die Schranken treten kann, ist schon zu wiederholten Malen bewiesen worden; ich selbst habe mehrfach in den Donaufürstenthümern ausländischer Concurrenz die Spitze geboten und dort mit Vortheil meine Erzeugnisse placirt; dass ich das mühsam mit beharrlicher Ausdauer errungene Terrain wieder Preis geben musste, hat eben nur die allgemein hereingebrochene Geldkrise veranlasst.

Aus dem Gesagten lässt sich mit ziemlicher Sicherheit ableiten, dass in dem Falle, wenn unserer Eisenindustrie, wie bereits oben bemerkt, billiges und genügendes Capital bei gebotener Sicherheit zur Verfügung steht, wenn die besonders auf diesem Industriezweige drückenden Steuerlasten einer der Möglichkeit entsprechenden Restriction unterzogen werden, wenn ferner die Industrie an einer raschen Gerichtspflege einen moralischen Halt gewinnen wird, dieselbe vermöge ihrer gesunden Anlage einer solchen Entwicklung fähig ist, dass von der in Aussicht genommenen Errichtung von Zollschranken mit Beruhigung in dieser Richtung abgesehen werden könnte, während anderenfalls, wenn in diesem Sinne nicht vermittelnd eingeschritten

wird, die letzten Reste von Industrie, die uns noch geblieben sind unausbleiblich zu Grunde gehen müssen.

Ich gelange somit noch schliesslich zur Berührung eines sehr wunden Fleckes, der nichts weniger als unserer Eisenindustrie zuträglich ist, nämlich zur Beleuchtung unserer örtlichen Arbeiterverhältnisse. Abgesehen davon, dass dem grössten Theil der uns zur Disposition stehenden Eisenarbeiter jener Grad von Bildung mangelt, welchen die Arbeiter gleicher Branche in den industriellen Nachbarländern voraus haben, ist es noch überdies eine traurige tägliche Wahrnehmung, dass dieselben mehr und mehr verkommen, und ihrem Berufe, ein nützliches Glied in der Kette der menschlichen Gesellschaft zu bilden, ganz und gar nicht entsprechen. Der Grund in dem Abwärtsschreiten unserer Arbeiter liegt in erster Linie in den polizeibehördlichen Verhältnissen, und hauptsächlich darin, dass dieselben keiner Evidenzhaltung, geschweige denn einer polizeilichen Controle unterworfen sind; es kann somit nicht überraschen, wenn ich hiemit constatire, dass die Eisenarbeiter, welche grösstentheils ledig, ganz nach Belieben ihr Logis auch täglich ohne jede Anmeldung wechseln können, dass dieselben hiedurch allen unmoralischen Lastern zum Spielball werden, dass selbe endlich ihren verdienten Wochenlohn in elenden Spelunken ganze Nächte hindurch vergeuden und verprassen, ohne im Entferntesten dabei gestört zu werden. Dass wir von solchen einheimischen Gehilfen nicht viel zu erwarten haben, steht fest, und die hiesige Industrie ist angewiesen, im Falle des Bedarfes die nöthigen Eisenarbeiter von auswärts zu importiren, welche jedoch — Dank der eben berührten Verhältnisse — in einigen Monaten, oft auch schon in einigen Wochen gerade denselben Weg als unsere einheimischen Arbeiter wandeln. Hier thut Abhilfe dringend Noth, und kann dieser Umstand nicht genug der Aufmerksamkeit der Polizeibehörde empfohlen werden. In zweiter Linie soll es Aufgabe des Industrievereines sein, einen Modus aufzufinden, durch welchen das moralische Gefühl und der in einem jeden Arbeiter schlummernde Ehrgeiz angefacht und für dessen Ausbildung gesorgt würde; denn Niemand möge sich dieser unantastbaren Behauptung verschliessen, dass nur gediegene, ihrem Berufe fleissig obliegende Arbeiter, welche sich eine klare Vorstellung über ihre sociale Stellung machen können, einen mächtigen unentbehrlichen Factor zur Hebung unserer Eisenindustrie abzugeben im Stande sind, und wir werden unsere bei der Verbesserung der gesellschaftlichen Stellung der Arbeiter aufgewendete Mühe reichlich entschädigt sehen.

Oetl Antal

válasza a vasöntésről.

I.

1. Die Eisengiesserei ist in Bezug der Qualität der Erzeugnisse im langsamen aber sichern Aufgang; der Bedarf variirt gegenwärtig und ist abnehmend.

2. Genannter Industriezweig wird zumeist in grösseren Etablissements betrieben, und zwar werden deren Artikel grösstentheils auf Bestellung producirt, mit Ausnahme der Heizöfen, Sparherdplatten etc., welche als Handelsartikel zum Verkauf erzeugt werden.

3. In Budapest: Ganz & Comp., Schlick, ung. Staatsfabrik, Neumann & Oetl und mehrere Andere; in Ober-Ungarn: Gömörer Comitat.

II.

1. Lehrlinge sind ziemlich vorhanden, besitzen jedoch wenig Vorkenntnisse, da sich dieser Branche nur Kinder von ganz unbemittelten Leuten widmen, somit

2. die Lernbegierde auch nicht ganz diejenige ist, die sie überhaupt sein sollte.

3. Die Aufnahme sowie Freisprechung der Lehrlinge geschieht mündlich, zumeist durch den Fabriks-Inhaber selbst. Die Lehrlinge werden von Seite der Werkführer beaufsichtigt.

4. Eine Vorbildung der Lehrlinge ist allerdings erwünscht, und dürfte — insofern die Eltern verhalten werden, ihren Kindern den Unterricht zugänglich zu machen — langsam erreicht werden.

III.

1. Dieser Industriezweig, als noch ziemlich neu in Ungarn, besitzt noch nicht genügende Arbeiter und von denselben ist der geringere Theil vorzüglich.

2. Die Arbeiter sind zumeist Inländer.

3. Ein Unterschied zwischen in- und ausländischem Arbeiter besteht allerdings, und fällt derselbe dem Ausländer zu Gunsten, indem das Ausland in Folge eines bedeutend längern Bestehens dieses Industriezweiges über mehr tüchtige Kräfte verfügt.

4. Was Disciplin, Moral, Fortbildung, Sparsamkeit etc. anbelangt, muss leider erwähnt werden, dass der geringere Theil diese Principien würdigt.

5. Reibungen zwischen Arbeiter und Arbeitgeber kamen in der Schwindelperiode nur zu häufig vor; war und ist auf eine irgend welche Intervention von Seite der Behörde leider nicht zu rechnen, musste stets auf friedlichem Wege ausgetragen werden, was zumeist zu Ungunsten der Arbeitgeber ausgefallen; und wäre nur sehr wünschenswerth, diesbezüglich ein strenges Gesetz geschaffen zu wissen, insbesondere an gewissen Arbeitstagen, wie Montagen, in Arbeit stehende Gehilfen bei Anrottungen in Wirthshäusern möglichst zu verhindern und zur Arbeit zu verhalten.

6. Für in Arbeit stehende erkrankte oder verwundete Arbeiter, ist durch Kranken- und Leichenvereine gesorgt, für alte arbeitsunfähige Leute ist noch keine Vorsorge getroffen.

7. Weibliche Arbeit ist hier nicht anwendbar.

8. Ist im Punkt 5 bereits im Allgemeinen dargethan; insbesondere sollten von Seite der Behörde keine wie immer Namen habende Arbeiter-

oder Volksversammlungen geduldet werden. Die Erfahrung hat gelehrt, dass bei derlei Versammlungen immer nur einige arbeitsscheue Individuen, Aufwiegler, auf Rechnung der übrigen Arbeiter sich ein bequemes Leben sichern wollten und dabei die Arbeiter und Arbeitgeber nur zu sehr schädigten; die Arbeiter vergeudeten die Zeit nutzlos, hatten dabei weniger Verdienst, die Fabrikanten konnten in Folge der Strike ihren Verpflichtungen nicht nachkommen. Wo Einigkeit, Pflichtgefühl und Disciplin herrscht, kann auch eine Fabrik gedeihen.

Die Eisengiesserei war seit Ursprung ein Freigewerbe und wird bei uns auch fernerhin als solches fortbestehen.

IV.

Die Hauptstoffe sind:

1. Roheisen, Schmiedeeisen, Stahl, Kupfer, Zink, Blei, Stein- und Holzkohlen, Holz.

2. Dampfmaschinen als Betriebsmotor, an Hilfsmaschinen sind Drehbänke, Hobel-, Bohrmaschinen etc. nothwendig; a) werden durchwegs schon im Inlande erzeugt, b) die Beschaffung von Maschinen ist leichter und

3. billiger wie früher, durch die Erzeugung im Inlande und in Folge grösserer Concurrrenz.

5. Bezüglich der Rohstoffe, welche das Inland in so vorzüglicher Qualität zu Folge der natürlichen Eigenschaft nicht produciren kann, wie Roheisen, Façoneisen, Coax, weiters solche Maschinen, die gleichfalls hier nicht erzeugt werden können, sollen keinem Eingangszoll unterliegen, dagegen wieder solche Stoffe und Maschinen, die hier im Inlande producirt und erzeugt werden können, sollen einem hohen Zoll unterworfen werden.

V.

Capital und Credit.

1. Unser Industriezweig erfordert bedeutendes Capital:

a) Investitionen;

b) Betriebscapital.

2. Für solid fundirte Unternehmungen ist ein bescheidener Credit erhältlich, aber im Allgemeinen viel zu theuer, was als grosser Hemmschuh zu betrachten ist und als schweres Gewicht in die Schale fällt;

a) grössere Unternehmungen 8—12 %;

b) kleine Gewerbtreibende entsprechend höher, Differenz zwischen dem stattgehabten billigsten und theuersten Zinsfuss circa 7 % höher.

3. Möglichste Unterstützung von Seite der Regierung zur Beschaffung billigerer Capitalien und Aufhebung eigener Staatsfabriken.

VI.

1. Die Erzeugnisse werden zumeist auf Bestellung gemacht und gegen Credit, Zeitgeschäfte verkauft

2. Der Absatzort unserer Artikel ist zum grössten Theil in loco für Bauten, Maschinenbauer etc., Provinz und zum Theil in das Ausland.

3. Der Anspruch unserer Artikel mehrt sich langsam durch die allgemeine Beliebtheit der Anwendung von Eisenguss-Gegenständen in Folge der Dauerhaftigkeit und Zierlichkeit, gegen Holz, Stein etc.

4. Der Einfluss der ausländischen Concurrenz wird allmählig verschwinden, sobald wir über mehr bessere Arbeitskräfte und billigeres Capital verfügen werden.

6. Ausländische Producte, Rohmaterialien wären, wie früher erwähnt, mit keinem, dagegen fertige Waaren, wie Maschinen etc. mit dem höchsten Zoll zu besteuern, und zwar um das Doppelte wie bisher.

Adler Károly

válasza a szeszipar tárgyában.

Im Allgemeinen.

Von den in Ungarn bestehenden Industriezweigen nimmt die Spiritusfabrikation unstreitig eine hervorragende Stelle ein. Der Spiritus ist neben dem Getreide das bedeutendste Erzeugniss des Landes und nicht nur eines der wichtigsten Vehikel, um unsere Landwirthschaft nachhaltig zu fördern und uns auf dem Weltmarkte eine Bedeutung zu verleihen, sondern auch eine Haupteinnahmsquelle des Staatschatzes.

Eine sehr ernste Periode hat diese Industrie seit Jahren schon durchzukämpfen, da verschiedene Factoren nachtheilig auf dieselbe einwirkten, und ein Jahr um das andere schwindet, ohne dass die so sehnlich herbeigewünschte günstigere Wendung der Situation eintreten würde.

In erster Linie hindernd für die Entwicklung dieses Industriezweiges sind die seit Beginn der 1860-er Jahre in verschiedenen Formen in Anwendung gekommenen Steuererhebungs-Experimente, die bekanntlich an schweren Mängeln litten und die Mitschuld tragen, dass in diesem für ein Agriculturland so wichtigen Productionszweige das Geschäft darniederliegt; es werden allerdings Berathungen in den betreffenden Kreisen gepflogen, um den beiden Legislationen einen gleichförmigen verbesserten Modus der Steuererhebung vorzuschlagen, jedoch, sollten dieselben auf Grund des im October 1872 in Budapest von den Vertretern der beiden Finanzministerien vorgelegten Entschlusses zur Reife gelangen und der Entwurf in der ursprünglichen Gestalt die Sanction erhalten, so birgt das neue System von vornherein schon die Merkmale des Gebrechens in sich und bietet nach jahrelangem „Hangen und Bangen in schwebender Pein“ wenig Trost für die Zukunft. Der fragliche Gesetzentwurf bestimmt die facultative

Benützung des Messapparates, welcher längst schon, weil unmöglich verlässlich, von den rechtlich denkenden und handelnden Brennereibesitzern verpönt ist. Möge der Messapparat, wie immer construiert, auf der höchsten Stufe der Vollkommenheit stehen, er wird nie und nimmer im Stande sein Missbräuche und Defraudationen zu verhüten, wodurch sich naturgemäss der Staatsschatz geschädiget, sowie in Folge der Unmöglichkeit einer Concurrenz, der reelle und solide Brennereibesitzer in seiner Existenz bedroht sehen muss.

Ob dergestalt der Erfolg die Voranschläge rechtfertigen wird, welche im Jahres Budget gemacht werden, ist sehr fraglich, und die Gesetzgeber thäten wohl daran, sich die Situation vor Augen zu halten und darauf bedacht zu sein, die durch die Spiritusfabrikation dem Staatsschatze entspringenden Einnahmen auf der bisherigen Höhe zu erhalten und anderseits auch den gerechten Wünschen von sechs Millionen Gulden Steuerträgern — welche Ziffer die Einnahme an Verzehrungssteuer für Spiritus im Jahre 1874 bildet — zu entsprechen.

Die Beibehaltung des gegenwärtig bestehenden Steuermodus involvirt zugleich eine Prämierung der Wissenschaft für das Forschen auf dem Gebiete der Chemie und der Zymotechnik, da das Erzielen günstiger Resultate einen intelligenten und denkenden Brenner bedingt, während der träge und unwissende nicht vorwärts zu kommen vermag.

I.

Arbeiter.

Fabriksarbeiter sind in genügender Anzahl vorhanden und rekrutiren sich dieselben zumeist aus Polen und Slovaken, die sich freiwillig aller Orts niedergelassen.

Theoretische Kenntnisse besitzen dieselben keine; bezüglich der Disciplin, sowie der Nüchternheit und Sparsamkeit lässt sich Befriedigendes berichten, fortschrittliches Streben dagegen ist in den seltensten Fällen bemerkbar, da dem fraglichen Industriezweige intelligente Arbeiter ferne stehen. Eine Ausnahme hievon machen allerdings die nicht als Fabriksarbeiter, sondern als Handwerker bediensteten Individuen. u. zw. Müller, Maschinenschlosser, Schmiede, Zimmerleute, Tischler, Maurer, Binder u. s. w. Wo nicht in der Fabrik selbst eine Kranken- und Beerdigungs-Casse vorhanden ist, gehört zumeist jeder Arbeiter einem öffentlichen Kranken- und Leichenvereine als Mitglied an; anderweitige Vereine zu gesellschaftlichen oder Bildungszwecken dagegen mangeln und fehlt auch Seitens der Arbeiter — mit Hinweis auf deren äusserst niederen Bildungsgrad — ein jedes Verständniss dafür. Weibliche Arbeiter werden zu leichten Beschäftigungen nach Massgabe des jeweiligen Bedarfes verwendet.

II.

Vorrichtungen.

1. Die hauptsächlichsten Roh- und Hilfsstoffe sind Roggen, Mais, Gerste, ferner Kartoffeln — in Pest sind letztere ausgeschlossen, weil dieselben nicht in der erforderlichen Menge gebaut werden.

Werksvorrichtungen und Maschinen bestehen in Mahlgängen, Maisch-Cylinder (csefrekeverő kádak), Gährbottiche (erjesztő kádak), Brennapparate (főzőgép), Dampfkessel (gőzkazán), Dampfmaschinen (gőzgépek), Dampfpumpen, Montejuis u. s. w.

2. Der Beschaffungsmarkt für das Rohmaterial ist das Inland, und beziffert sich der Preis mit fl. 5–6 pr. Wiener Centner im Durchschnitte; die Werksvorrichtungen dagegen werden zum Theile in Ungarn und zum Theile in Oesterreich und Böhmen, hie und da auch im Auslande angeschafft.

3. Die Beschaffung der Rohstoffe ist mit den Ernteergebnissen im engen Zusammenhange und gestaltet sich daher abwechselnd günstig oder ungünstig je nach dem Jahrgange.

4. In Oesterreich-Ungarn, wo der Steuermodus die Schnellgährung bedingt, ist bekanntlich das Schwefeln der Maische von grossem Nutzen, weil die Zeit zur gründlichen Reinigung, Entsäuerung und Austrocknung der Geräthe oft mangelt. Es tauchten nun mehrseitig Bedenken auf, ob die schwefelige Säure auf das Viehfutter — Schlempe, (moslék), nicht nachtheiligen Einfluss übt. Man schritt daher in den letzten Jahren zu einem neuen Verfahren, zu dem mit dem Hollefreund'schen Verzuckerungsapparate. Vermuthlich durch das in Zuckerfabriken in Verwendung stehende „Vacuum“ veranlasst, fasste Hollefreund den allerdings glücklichen Gedanken, dasselbe Princip bei der Verzuckerung von Brennereimaischen anzuwenden und construirte den nach ihm benannten Hollefreund'schen Verzuckerungsapparat, gekannt unter dem Namen „Vacuum“, welcher patentirt und das Patent in den Besitz der Firma: „Hatschek, Nöhring & Wagner“ übergegangen ist. Später wurde der Hollefreund'sche Apparat nachgeahmt und etwas verändert von der Firma „Lonsky“ ausgegeben. Zu den wesentlichsten Theilen des Hollefreund'schen Apparates gehört die Luftpumpe, mittelst welcher die Maische vom Siedepunkte (80 Gr. R.) bis zur Verzuckerungstemperatur (58–60 Gr.) abgekühlt und wobei das Malz zugegeben wird, ohne dass die Maische, sei sie aus Kartoffeln oder Getreide, den Apparat verlässt. Das Abkühlen geschieht durch die Luftpumpe in 25–30 Minuten. Die Anwendung dieses Verzuckerungs-Apparates macht das Schwefeln der Maische entbehrlich und verbessert daher die Qualität des Spiritus nach neuer Methode wesentlich, wenngleich derselbe lange nicht mit der unter dem Namen „alte Methode“ gekannten Waare zu concurriren vermag.

III.

Capital und Credit.

In dem Grade, als der fragliche Industriezweig betrieben wird, ist auf Investitionen sowohl, als auch zum Betriebe Capital und in Ermanglung eines hinreichenden Fonds Credit erforderlich. Die Möglichkeit der Inanspruchnahme des Credits ist in dem Umstande geboten, dass accreditirte Firmen das Rohmaterial gegen drei Monate Ziel sich beschaffen können, ferner dass die verschiedenen Geldinstitute,

je nach Zeit und Umständen, theils eigene Accepte und theils Portefeuille-Wechsel der Betreffenden in Escompt nehmen.

In der Regel beläuft sich der Zinsfuss je nach den Zeitverhältnissen auf $4\frac{1}{2}$ —7% bei grösseren Etablissements und auf 7—10% bei den kleineren Gewerbetreibenden.

IV.

Verkauf.

Die Verwerthung des Erzeugnisses erfolgt theils durch Deckung des Consumbedarfes und theils durch den Export in rectificirter Waare nach Triest, Frankreich und den Donaufürstenthümern, welche Länder bei normalem Geschäftsgange den eigentlichen Markt für Sprit bilden und grosse Quantitäten absorbiren. Nachtheilig auf den Export wirkt aber seit einigen Jahren schon die ungünstige Getreideernte in Ungarn gegenüber der reichen Kartoffelernte in Böhmen, Mähren, Schlesien und Galizien in den letzten Jahren; nun richtet sich aber der Preis des Productes bei dem allgemein erleichterten Verkehr nach dem Weltmarkte, wo bei der billigen Erzeugung anderer Länder die Concurrrenz nicht leicht möglich und der Export erschwert ist.

Einem nachhaltigen Exporte stehen aber noch andere Hindernisse entgegen, und zwar im Allgemeinen die hohen Frachtsätze der österr.-ungar. Bahnen und vor Allem jene nicht wenig drückenden bei der Kohle.

Speciell von Nachtheil war auch für die heimische Spiritusindustrie im Jahre 1874 der bedauerliche Umstand, dass Italien den bestehenden Handelsvertrag gebrochen und dadurch für Ungarn ein sonst lucratives Absatzgebiet verschlossen blieb.

Aber nicht allein der reducirte Export, sondern auch der verminderte Consum im Inlande liessen das Geschäft in den letzten Jahren sich nicht entwickeln.

Gewichtig für den Consum in die Wagschale fallend sind auch die bestehenden Regalien, die der Ausdehnung des Verkehrs in Spirituosen in Folge der erwähnten Beschränkung hindernd entgegen stehen und deren baldige Beseitigung auch zu den sehnlichsten Wünschen des Landes gehört. Die Ereignisse auf dem Geldmarkte in den letzten Jahren, im Gefolge mit den misslichen Creditverhältnissen gegenüber dem unregelmässigen Justizwesen, haben ebenfalls dem Verkehr einen empfindlichen Abbruch gethan.

All die erwähnten, auf das Spiritusgeschäft bezüglich des Umfanges und der Preise Einfluss übenden Momente bilden Factoren, welche so schwer in den Betrieb der Industrie eingreifen, dass es der grössten Anstrengungen und Opfer von Seite der Producenten bedarf, um nur die Stabilität dieses Industriezweiges zu erhalten.

Aus dem in schwachen Umrissen skizzirten Bilde, welches wir über die Spiritusindustrie in Ungarn entworfen, erhellt zur Genüge und ist auch als trauriges Factum zu constatiren, dass dieser Industriezweig hier zu Lande seit einem Jahrzehent nicht nur nicht in der

Entwicklung, sondern sogar im Rückschritte begriffen ist, wofür der Umstand zeugt, dass seit drei Jahren mehrere grössere und kleinere Fabriken ausser Thätigkeit und deren Besitzer ruinirt sind, während die bestehenden unter den allseits erschwerenden Existenz-Bedingungen den Betrieb nicht unwesentlich reduciren mussten.

Wenn wir nun die hiemit wahrheitsgetreu geschilderten Verhältnisse zusammenfassen und Grundbedingungen bezüglich einer gedeihlichen Entwicklung dieses für ein Agriculturland so hochwichtigen Industriezweiges aufstellen sollen, so culminiren dieselben in Folgendem:

1. In dem unerlässlich nothwendigen Schutz der Industrie Seitens der h. Regierung.

2. In einer vernünftigen Reform des Verzehrungssteuergesetzes, welches absolut vor Uebervortheilung schützt, unter strenger Ahndung eines jeden ungesetzlichen Vorgehens dem Brennercibesitzer Erleichterung in der Bewegung gewährt, und in wenigstens je drei Monaten etwaige Aenderungen im Betriebe gestattet.

3. In Handelsverträgen mit dem Auslande und strengem Wachen darüber, dass keinerlei Vertragsverletzung zu unserm Nachtheile stattfinde, um mit Erfolg exportiren zu können.

4. In Herabsetzung der Eisenbahn-Frachtentariife zur Ermöglichung der Concurrenz auf dem Weltmarkte.

5. In Aufhebung, resp. Ablösung der in pecuniärer wie auch moralischer Beziehung so schädlichen Regalien behufs Förderung des Consumgeschäftes.

6. In einer geregelten und nicht allzu schwerfälligen Justizpflege ohne welche an die Wiederherstellung des so tief gesunkenen Vertrauens und an ein Aufkommen der Industrie nicht gedacht werden kann.

Topits József

válasza a tészta neműek gyártása tárgyában.

A) Im Allgemeinen.

Wenn sich der Stand dieses Productionszweiges der heimischen Industrie auch in einer stetig aber sehr langsam fortschreitenden Zunahme befindet, so ist diese Zunahme lediglich in der schöneren und haltbareren Qualität des hiesigen Erzeugnisses, gegen das des Auslandes zu suchen, und darf der Annahme, als ob die Zunahme auch in der Zukunft gesichert bliebe, durchaus kein Raum gegeben werden, ausgenommen den Fall, dass der Staat sich zu Zoll-Schutz derselben entschliesse.

In einer Vermehrung der Etablissements zur Mehlspeiserzeugung ist die oben erwähnte Zunahme wohl nicht zu erblicken, weil ein derartiges Unternehmen, das blos auf den Ertrag aus seinen Erzeugnissen — für deren Verkauf der Winter Hauptsaison ist — angewiesen wäre,

bei den heutigen nachtheiligen Verhältnissen keine Garantie für den Bestand bietet.

Zu deren gesicherter Existenz war bis jetzt die Heranziehung anderer Geschäftszweige unerlässliche Bedingung und, dieses Princip beobachtend, ist die hiesige Fabrik in der Lage, eine zunehmende Erzeugung constatiren zu können.

Betrieben wird die Industrie in Fabriken, und kömmt in der zu Budapest Dampftrieb bei Tag ununterbrochen zur Anwendung.

In Verlauf der letzten 25 Jahre bestanden in Budapest vier kleine Fabriken, die jedoch, ihre Rentabilität nicht findend, gänzlich aufgelöst wurden; heute besitzt Ungarn im engeren Vaterlande zwei Fabriken, eine in Budapest und eine in Raab, wozu noch eine in der Stadt Fiume zu zählen wäre.

B) Im Besonderen, bezüglich der Productions- und Umsatzverhältnisse.

Abgesehen von wenigen Männern, denen die Herrichtung des zur Erzeugung nöthigen Rohproductes, ferner die Bedienung der Maschinen (Dampfmaschine ausgenommen) obliegt, ist in dem hiesigen Etablissement für alle andern zur Erzeugung nothwendigen Verrichtungen Frauenarbeit mit dem besten Erfolg durchgeführt.

Arbeiterinnen besitzt das Etablissement in genügender Anzahl und ist mit deren Leistungen, wie schon erwähnt, zufrieden gestellt. Dieselben sind durchgehends eingeborne Budapester und stehen, wenige Fälle ausgenommen, im jugendlichen Alter.

Nachdem Berufstüchtigkeit und theoretische Kenntnisse eben nicht sehr nöthig sind, so werden an die Arbeiterinnen keine besonderen Begünstigungen gewährt, von dem Heranziehen ausländischer Arbeitskräfte — die übrigens gegen die hiesigen keinerlei Unterschied zeigen würden — wird natürlicher Weise ganz abgesehen.

Die Disciplin findet während der Arbeitszeit eine freundliche, deshalb aber doch strenge Wahrung, das moralische Verhalten der Arbeiterinnen in der Fabrik ist befriedigend zu bezeichnen. Fertigkeit in der Arbeit eignen sich die Mädchen sehr schnell an, die Beschäftigung ist grösstentheils beständig. Sparsamkeit zu constatiren war noch keine Gelegenheit gegeben.

Reibungen und Streitigkeiten sind äusserst selten vorkommende Dinge, und werden durch Entlassung schuldtragender Theile geschlichtet, wobei behördliche Intervention ausgeschlossen bleibt.

Der Beitritt zu geistiges und materielles Wohl fördernden Anstalten, eben so der zu Kranken- und Beerdigungscassen bleibt dem Arbeitspersonal selbst überlassen.

Zur Fabrikation der Mehlspeisen ist nöthig, ein in der Mühle eigens zur Mehlspeiserzeugung bereitetes, geeignetes kräftiges Mehl, ferner dem Zweck entsprechende, gut construirte Bereitungsmaschinen, gut ventilirte und grosse Trockensäule, auf welch' letztere an anderer Stelle dieses Berichtes noch Bezug genommen ist.

Der Beschaffungsmarkt für Mehl ist Budapest und die Provinz, welche zur Fabrikation geeignetes Mehl auch zu liefern im Stande ist.

Für die Maschinen ist es theilweise auch Budapest, nur muss hierbei insbesondere betont werden, dass solche keine gewerbmässige Bezeichnung führen, vorrätbig nirgends zu finden sind, nur auf Bestellung hergestellt werden, ein Theil des geistigen Eigenthumes an den Maschinen dem Besteller unbedingt angehört, die ausserdem einen sehr complicirten Mechanismus besitzen und deshalb auch hohe Anschaffungskosten erfordern.

Von der Anführung der Mehlpreise nehme ich Umgang, weil solche die hiesige grosse Mühlen-Industrie besser zu geben in den Lage ist.

Die Mehlspeis-Industrie erfordert bedeutende Summen — natürlicherweise je im Verhältnisse zu der beabsichtigten Erzeugung — für Investitionen, und zwar:

- a) für Gebäude,
- b) „ Maschinen und Werksvorrichtungen,
- c) „ den Betrieb.

Ueber die Crediterfordernisse und die dafür zu bezahlenden Zinsen kann ich keine Aeusserung abgeben, sondern beschränke mich blos darauf, zu sagen, dass einem gut accreditirten Unternehmen, die Beschaffung des Geldes — wenn es auf solches angewiesen ist — zu mässigem Zinsfusse nicht schwer fallen wird.

Der Verkauf erfolgt durch einlangende, theils durch Agenten eingebrachte Aufträge. Ein Haupt-Verkaufsmarkt für den Artikel ist nicht vorhanden, das Absatzgebiet umfasst das gesammte Ungarn, die Donaufürstenthümer und die an die Donau grenzenden türkischen Provinzen, dagegen sind Verkäufe in die transleithanische Reichshälfte und in die Staaten des deutschen Reiches selten. Ueberseeische Sendungen nach New-York in Nordamerika hatte ich, an ein und denselben Abnehmer, in diesem Jahre zwei zu verzeichnen.

Der Absatz im Inlande kann als stationär bezeichnet werden, in die untern Donaugegenden des Auslandes war er bis jetzt befriedigend zu nennen. Dagegen begegnete ich heuer in den letzt genannten Ländern einer bedeutenden Concurrenz russischer, in Odessa etablirter Fabriken.

Der Artikel hat zwei Concurrenzen: im Inlande und den westlichen Ländern Europa's die italienische, im Osten Europa's aber die russische zu bekämpfen!

Beide Concurrenzen bieten nicht zu unterschätzende Gefahren; die italienische aus den Gründen:

- a) der Billigkeit im Preise,
- b) der Zollfreiheit massenhaft eingeführt werdender Maccaroni.

Der Sitz der italienischen Maccaroni-Fabrikation befindet sich im Süden der appeninischen Halbinsel und ist in der natürlichen Lage begünstigt. Die Einrichtungen der vielen kleinen Erzeuger sind sehr primitiv, erfordern keine Anlagekosten, das Trocknen der Waare besorgt die Sonne unter'm freien Himmel; daher auch die Erzeugungskosten

auf ein Minimum zusammen schrumpfen, und der Centner fertiger Maccaroni, trotz der darauf lastenden Fracht, noch um circa 10% billiger hier als die im Inlande erzeugten verkauft werden. Der hierländischen Industrie verursacht eben das Trocknen der Waare nicht unbedeutende Auslagen: im Freien kann es hier nicht vorgenommen werden; es müssen daher zu diesem Zwecke grosse Räumlichkeiten vorhanden sein. Auf die frisch erzeugte Waare haben die Witterungsverhältnisse, trotz der abgeschlossenen Trockensäle, grossen Einfluss, und nimmt dieser Process hier je nach den Umständen volle 10 bis 14 Tage in Anspruch. Eine tägliche Erzeugung von blos einen Ctr. angenommen, bedingt unter solchen Verhältnissen einen Trockenlagerraum für 14 Ctr. Diese Umstände allein machen es möglich, dass die so grosse Preisdifferenz zwischen inländischen und italienischen Maccaroni besteht. In Italien kostet die ganze Erzeugung nicht so viel Geld als hier zur Erwärmung der Trockenräume ausgegeben wird und Zinsen für das, für diese Räume investirte Capital auflaufen.

Die russische Concurrnz ist begünstigt:

a) durch die nähere geographische Lage zum Absatzgebiete in den Donau-Niederungen,

b) in billigeren Einkaufsbedingungen des Mehles,

c) in billigeren See- und Flussfrachten.

Auch diese Concurrnz verwerthet ihre Erzeugnisse an Ort und Stelle um 10% billiger, als die hiesige Industrie.

Die österr. Mehlp reis-Industrie, die ausser den Wiener kleinern Fabriken ihre hervorragende Repräsentantin in dem Klein-Münchner Etablissement besitzt, kann mit der ungarländischen nur sehr schwer concurriren, und halte ich daher auch ein mit Oesterreich gemeinsames Zollgebiet ohne Nachtheil für die heimische Production, dagegen könnte der italienischen Concurrnz nur dadurch wirksam begegnet werden, wenn auf den Ctr. einzuführender Maccaroni ein Zollsatz von ö. W. fl. 2.50 gelegt, andere Sorten Mehlp reis aber zollfrei behandelt würden.

Dieser Zollsatz, an und für sich gering, würde die Interessen der Bevölkerung nicht schädigen, die der armen Classe schon gar nicht, denn für diese bilden Maccaroni, wie Jedermann weiss, kein Nahrungsmittel. Nur durch das Inslebentreten dieses Zollschutzes wäre Gelegenheit gegeben, die jetzt hohen Erzeugungskosten durch Massen-Production zu verringern, und dem Lande eine Industrie zu schaffen, die von weittragender Bedeutung wäre.

Abgesehen davon, dass der in der österr.-ung. Monarchie zu verbrauchende Bedarf zumeist in Ungarn producirt werden würde, wäre es das einzige Mittel, den deutschen Markt zu erschliessen und auch nach dort einen Export ins Leben zu rufen.

Der russischen Concurrnz bin ich im Inlande noch nicht begegnet, im Auslande könnte ihr nur dann erfolgreich entgegen getreten werden, wenn es den berufenen Organen gelänge, gegen die russische Waare für österr.-ung. Erzeugnisse eine Zollbegünstigung zu erwirken.

Mosch Károly

válasza az illatszert és toilette-szappan gyártás tárgyában.

Ad A)

In der Parfümerie und Toilette-Seifenfabrikation ist seit den letzten drei Jahren der Verkehr in stetem Abnehmen, was theilweise in den üblen Zeitumständen, hauptsächlich aber darin seinen Grund hat, dass gewöhnliche Seifensieder das schlechteste, mit Salz, Wasserglas, Kreide, Thonerde etc. etc. gefüllte und vermengte Zeug zu Spottpreisen als Toiletteseifen ausgestattet auf den Markt bringen; und wäre es aus sanitätspolizeilichen Gründen zu wünschen, dass diesem Unfuge, unter dem der nach reellen und rationellen Grundsätzen arbeitende Fabrikant so schwer leidet, endlich gesteuert würde.

Die Fabrikation geschieht in grösseren, namentlich Kellerräumen durch zumeist selbst herangebildete Arbeiter. Das Etikettiren und Cartonniren der fertigen Waaren besorgen Mädchen und Frauen in und bei grösserem Bedarfe auch ausser dem Fabrikshause.

Ad B) I.

Eine Aufnahme von Lehrlingen und Kindern findet nicht statt

Ad II.

1. Im Ueberfluss.
2. Hier domicilirende.
3. Gewöhnliche Arbeiter sind Handwerker aller Kategorien, die Werkführer zumeist Droguisten oder Apotheker.
4. Ueber Benehmen und Conduite der Arbeiter ist im Allgemeinen nicht zu klagen, der Sinn für Sparsamkeit aber leider bei ihnen dauernd nicht zu wecken. Der Unterzeichnete hat die Sparmarken der Landes-Centralsparcassa in seiner Fabrik eingeführt und jeder in derselben Beschäftigte muss mindestens 10 bis 30 kr. per Woche einlegen, kaum aber hat einer 5 bis 6 Gulden aufgebracht, so werden sie auch wieder unter den wichtigsten Vorwänden erhoben.
5. Die Arbeiter erhalten 1 bis 2 Gulden Taglohn und hat noch nie in dieser Beziehung sich eine Unzufriedenheit manifestirt oder ein Streit stattgefunden. Mit besonderer Befriedigung muss bemerkt werden, dass einzelne Arbeiter seit 25 und 30 Jahren ununterbrochen in der Fabrik thätig sind.
6. Nur die verehlichten Arbeiter sind Mitglieder von Kranken- und Leichenvereinen.
7. Das Füllen und Verkorken der Flaçons, Adjustiren und Etikettiren aller Artikel überhaupt besorgen Weiberhände, die gröbereren schweren Arbeiten dagegen Männer, wozu Frauen schon wegen ihrer Kleidung nicht taugen.
8. Seit dem Inslebentreten der Gewerbefreiheit pfuschen Seifensieder, deren Erzeugniss für schmutzige Wäsche wohl geeignet ist, in

Toiletteseifen; da jedoch solche Niemand von ihnen kaufen würde, sind sie gezwungen, dieselbe mit den sanitätswidrigsten Gemengen zu verfälschen, um sie um den halben, ja selbst Drittelpreis gegen solide Fabrikate absetzen zu können. Wie sehr Gesichtshaut, Augen und Haare durch deren Gebrauch leiden müssen, bedarf wohl keiner näheren Erörterung.

Ad III.

Cocos- und Palmöl, Talg, Schweinefett, Butter, Wachs und alle übrigen animalischen und vegetabilischen Fette und Oele, Sprit, Soda, Potasche, Glycerin, Drougerien und Chemikalien, Glas- und Papierfabrikate.

Polir-, Hobel- und Pressmaschinen und verschiedene Destillirapparate. Die Bezugsquellen sind Amerika, Frankreich, Italien und Deutschland, letzteres namentlich für die Maschinen.

Ad IV.

Betriebs- und Investitions-Capital namhaft. Credit bei der in jeder Beziehung anerkannterwerthen Coulanz unserer Geldinstitute façil dreimonatliche Geschäftswechsel, mit $6\frac{1}{4}$ bis 7% leicht begebbar.

Ad V.

Verkauf und Versendung erfolgt nach vorangegangener Ordre an Apotheker, Kaufleute und Waarenhändler jeder Branche in den Provinzen; Export findet nur in einigen Specialitäten, namentlich Glycerinseifen der Fabrik statt.

Der Verkehr ist aus den Eingangs erwähnten Gründen in steter Abnahme, und obwohl seither eine solide Concurrenz der österr. Fabriken nicht zu scheuen war, dürfte bei der heutigen ungeheuren Steuerlast auch hierin eine Gefahr für die heimische Industrie zu befürchten sein, und es wäre ein mässiger Zollsatz für den Import wünschenswerth.

Jordán Károly

válasza a b ő r g y á r t á s t á r g y á b a n .

In Folge Ihrer werthen Aufforderung erlaube ich mir betreffs der vaterländischen Lederindustrie Ihnen folgende kurzgefasste Daten mitzutheilen :

Anfangs der 60-er Jahre hatte die ung. Lederindustrie sich eines successiven natürlichen Aufschwunges sowohl in der Hauptstadt als auch in der Provinz zu erfreuen und beruhte auf gesunder Basis. Mit dem Beginne der 67—68-er Jahre, sowohl durch den allgemeinen Actienschwindel als auch durch Massengründung von grossen Handels- und Industrie-Unternehmungen, deren Nothwendigkeit sich später in den meisten Fällen als überflüssig herausstellte; sowohl durch den damaligen Arbeitermangel als auch der abnorm schlechten Geschäfts-

verhältnisse halber wurde der Niedergang täglich mehr und mehr fühlbar.

Die Erzeugung der grösseren Etablissements beschränkt sich zumeist auf Sohlleder und wird Oberleder nur in kleineren Gerbereien in der Provinz erzeugt.

Bedeutendere Etablissements, welche in Budapest bekannt, sind: Lederfabrik der H. Machlup Söhne, J. Fischer's Erben, Brüder Gillming, Carl Jordán Soln.

Lehrlinge betreffend, sind solche in ungenügender Zahl vorhanden, und haben in Folge Mangels an Schulbildung nicht die entsprechende Lust. Die Aufnahme von Lehrlingen pflegt nur in kleineren Geschäften vorzukommen, auch sind bessere Arbeiter meistens die Ausländer (Deutsche).

Bis zum Jahre 1867—68 wurden aus Amerika und Deutschland alljährlich Massen von rohen Häuten importirt, in den letzten 2—3 Jahren genügt das im Inlande aufkommende Rohleder vollkommen.

Indem hier im Lande die Stallfütterung noch nicht allgemein eingeführt, ist die vorkommende rohe Haut leichter Gattung zu Oberleder nicht geeignet, dasselbe ist auch meist voll Engerlinge, in Folge Unachtsamkeit von Seite der Fleischhauer auch schnittig, das Kalbfell ebenfalls, demnach ist die Fabrikation mehr auf Sohlleder angewiesen, welches zwar concurrenzfähig, jedoch meist nur für inländischen Bedarf geeignet ist, da kein Export stattfindet.

Der Rückgang der ung. Lederindustrie ist auch theils dem in den letzten Jahren erfolgten Misslingen einer guten und ausgiebigen Ernte, theils den in Folge seit einigen Jahren fortwährenden Ausrodung der Eichenwälder in Ungarn entstehenden Mangel an Gerbstoffen (Knoppeln) zuzuschreiben, in Folge dessen man gezwungen ist, einen Ersatz (Valonea) vom Auslande zu theueren Preisen sich zu beschaffen, ferner dem Massenimport von englischen und italienischen zwar schlechtgegerbten, jedoch billigen Sohlledersorten, wodurch inländisches Erzeugniss, zwar viel besser, um die Concurrenz zu bestehen, sehr zu leiden hat, dann den mangelhaften Gesetzen hinsichtlich der Creditverhältnisse, und der Laxität der Vollziehung derselben berufenen Organe, wo es rein von dem Willen des betreffenden Schuldners abhängt, seinen Verbindlichkeiten nachkommen zu wollen oder nicht.

Válasz a fonó-szövő ipar tárgyában.

(Több válasz nyomán.)

Szövő-fonó iparról, mely ezen nevet megérdemelné, s mely a külföld e nemű iparával, csak bármily távolról összehasonlítható volna, mai nap már Magyarországon alig lehet szó. A létezett e nemű házi ipar, nevezetesen a vászonszövés, mely főleg felső Magyarországon, Tolnában, a Bánságban, de másfelé is országszerte divatozott, továbbá a meglehetősen jó hírnévnek örvendett posztókészítés és általában a gyapju-

ipar, mely felső Magyarország több városaiban, továbbá a szász földön és a Dunán túl virágzott és figyelemre méltó kivitellel is birt, nemcsak kelet felé, hanem még Ausztria felé is, végül a selyemipar is, melynek több ízben megkísérlett meghonosítása már már gyökeret kezdett verni, az utolsó 25—30 év óta folytonosan hanyatlott és a hetvenes évek vége felé majdnem teljesen elenyészett. — (A fővárosban a kártolyfonoda leégése óta egyetlen egy szövetyár sem létezik. A zsinórgyártás és paszomántkészítés egy gyár és néhány gombkötő által van itt képviselve.) A szövetyárnak egy mellékága, a festés, nevezetesen a kartonfestés még tartja magát ugyan, de szövetyártás hiányában biztos alappal nem bír. Nem sokkal kedvezőbb a helyzet avidéken sem. Azon néhány gyapjuszövő ipartelep, mely még fennáll (Pozsonyban, Gácson és Losonczon), leginkább a hadsereg számára biztosított szállításokon él; és különben ezek, valamint a Brassóban létező harisnyaszövőgyár, nagy nehézségekkel küzdenek. A kis ipar ez iparágban — a külföldi nagy gyárak versenyével szemben — nem igen állhat meg; s ha mégis egy-két helyen még vannak egyesek, kik régebben jó hírnévnek örvendett iparukhoz ragaszkodnak, ez inkább az illetők szívósságának tulajdonítandó, mint a valódi üzleti érdek erejének.

Aránylag legkedvezőbb helyzetben van még a lœenderipar, illetőleg a kötélgyártás, noha ez nem tartozik szorosan a szövö-fonó iparok sorába. Ebben némi előmenetel is észlelhető, nevezetesen annyiban, hogy bár a kisipar rovására az utóbbi években egy-két nagyobb telep keletkezett, melyek versenyképességgel bírnak és terjeszkedni is képesek.

A mi a valóságos szövö-fonó ipar hanyatlásának okait illeti, ezek egyáltalában nem különleges jellegűek, hanem inkább kombinációi azon általános okoknak, melyek iparunkat általában hátra vetették; azon különbséggel, hogy ez okok sehol sem hatottak oly teljességgel össze, mint a szövö-fonó iparnál, mely természeténél fogva világipar jelentőségével bír.

Röviden következőkben jellemezhető a helyzet. A szövés-fonás régebben nálunk is, mint másutt, kisipar, illetőleg házi ipar vagy kézművesség jellemével birt. A nagyszerű szövö és fonó gépek feltalálásával az egész szövés-fonás hirtelen átalakult nagyiparrá, illetőleg gépi gyártássá. Semmi más iparágban nem hatottak az új találmányok (egyfelül a gőzgép, mely a hajtóerőt adta, másfelül a fonó- és szövö munkagépek, melyek a kézi munkát, ügyességet helyettesítették) oly felforgatólag mint itt. Ennél fogva az átmenetel a kézi munkáról a gépi gyártásra sehol sem volt oly kényszerített, mint itt. A magyar házi és kézi ipar nem tudta az átmenetelt megtenni, s azért pusztulásnak indult.

Ha részletesebben vizsgáljuk az okokat, a melyek miatt az átmenetel nálunk meg nem történt, első helyütt a tőke hiányt találjuk másod sorban azon körülményt, hogy a kisipar még nem fejlettt volt annyira, hogy soraiból egyesek mint nagyiparosok emelkedhettek volna ki.

Más országokban is meg voltak e bajok, de az iparvédelmi politikával segítettek rajta. A vámvédelem mesterségesen is ezen ipar felé vonta a tőkétet és élelmes vállalkozókat, s a létezett kisiparnak annyi

1245. 50-70
melyet
8-10 évekig

szövet-
ipar fona

a házi-
s házi-
ipar

vámvédelem

időt engedett a fejlődésre. míg belőle egyesek a versenykövetelte üzlet-terjedelmig felküzdhatték magukat. Nálunk ily védelem nem volt, s a nagy verseny hirtelen tört egészen előkészületlen iparunkra. Hozzájárult ehhez, hogy az ötvenes években megkezdődött intensívebb mezeti gazdálkodás, s ez valamint az akkoriban virágzásnak kindult szesz-, cukoripar stb. a létezett tőkét egészen absorbeálta, ép oly időben, midőn szövő-fonó iparunk is igen sürgősen igényelte volna a befektetési okéket.

Ha ezen körülmények már magukban véve is egészen elégségesek voltak ezen nagy fontosságu iparcsoport elenyésztetésére, a helyzetet még súlyosította néhány különös körülmény.

Ilyen volt az, hogy a közlekedési hálózat ép ezen időben kezdett mind teljesebbé lenni, s így a külföldi verseny, mely azelőtt a meglehetősen elszigetelt vidékig csak nehezen férközött, kényelmes utat lélt az utolsó parasztkunyhóig.

Ilyen volt továbbá különösen az angol pótszerződés kötése, igte-
mesen leszállított vámtételeivel, mely igen erős nyomást gyakorolt közvetlenül az osztrák iparra, de közvetve a magyarra, mely amannál gyengébb volt, s ezért legelőbb elpusztult.

Az érintett baj a letűnt évtizedekben nem volt azonnal felismerhető, mivel oly önálló statistikai műveletek nem eszközöltettek, melyek a bajt azonnal feltűnővé tették volna. S a mindenféle mutatózó hanyatlást kezdetben hajlandó volt minden észlelő elszigetelt jelenségnek tekinteni, a helyett hogy annak országos, mélyre ható jelentőségét felismertük volna.

B) Különösen.

I.—II.

Tanonczok, segédek és munkások.

A tanonczok és segédek, illetőleg munkásokra vonatkozólag ez iparágra nézve nem észlelhetők más oly jelenségek, melyek más iparágban is nem volnának ismeretesek, általában csak az mondható, a mi jóformán önként érthető, hogy ezen iparág folytonos hanyatlásával mindinkább fogy mind a tanonczok mind a munkások száma. A szakképzés terén mindeddig nálunk semmi sem történt, holott mindazon államokban, melyek ez iparcsoportot a mindinkább növekedő versenynyel szemben fentartani és azt versenyképessé tenni igyekeznek, specialis szövő iskolák által igyekeznek oly munkásokat, munkavezetőket, sőt gyárosokat nevelni, a minőket a mai kor ez ipar terén szükségessé tesz.

A hanyatlás azon pontján, melyre ez iparunk máig sülyedt, a felélesztési és fejlesztési törekvéseknek egyik legfontosabb teendője csakugyan az leendő, hogy a még létező telepekkel kapcsolatban azon egy két helyen, a hol még e csoportbeli kézműiparosok vagy házi

iparüzők találtak, szövő tanműhelyek állittassanak fel,*) de nem csupán a végett, hogy hennük munkások és munkavezetők képeztesenek, hanem a végett is, hogy a javított újabbkori gépek meghonosítását közvetítsék.

Erre nézve az államnak s az érdekelt községeknek és egyeseknek semmi áldozattól sem kellene visszariadni.

III.

Nyers és segédanyagok, továbbá ipari készülékek és segédszerek.

A mi a nyersanyagokat illeti, ezekben hazánk nem szenved hiányt. A gyapjú hazánk egyik legnevezetesebb kiviteli cikkét képezi; a lentermelésre főleg Felső-Magyarország minden tekintetben igen alkalmas és mindaddig, míg a lenfonás és szövés nagyobb mértékben üzetett, bőven is termeltetett a len. A szövés-fonás hanyatlásával ugyan a len termelése is alább hagyott, de ennek azonnal ismét lendületet lehetne adni, mihelyt a len kellő értékesíthetése biztosítva volna. A mi a kendert illeti, ez is a termelés egyik igen nevezetes cikkét képezhetné, és remélhetőleg fog is ilyet képezni, mihelyt a rá támaszkodó ipar nagyobb lendületet vesz.

Ezek volnának azon szövés-fonási iparágak, melyeket egész erőlyel fel kellene karolni. Ezekhez járulhatna még a selyemipar is, és pedig mind a termelés, mind a feldolgozás. És ezt már azért sem kellene elhanyagolni, mivel már több ízben számos kísérlet tétetett annak meghonosítására; és mindenkor csak specialis véletlen okok miatt nem sikerült kellő eredményre jutni.

A gyapotipar nagyobb mérvű felkarolásáról egyelőre le kell mondanunk, mivel annak meghonosítása sokkal több nehézségbe ütközik, mint akár a gyapjuiparé, akár a len- és kenderiparé, melyek haza nyersanyagra támaszkodhatnak.

Ezen ágra nézve a meglevő kartonfestő gyárakra támaszkodva legfeljebb azt lehetne tenni, hogy ezek mellé gyapotszövődéket vagy a mi talán még helyesebb, gyapotszövő háziipart kellene telepíteni.

A gépek és segédszerek tekintetében. — mint már említve volt — hazánk nagyon elmaradt. E tekintetben tehát gyökeres intézkedésekre lenne szükség. Éltékintve attól, hogy jól berendezett nagy gyárak állítását minden lehető eszközzel elő kellene mozdítani, még más irányban is üdvösen lehetne hatni. Ugyanis oly helyeken, a hol a régi szövés-fonásnak még némi maradványai megvannak, az újabbkori jó gépek meghonosítását specialis feladatává kellene tenni valamely arra alkalmas közegnek; a mennyiben a magánvállalkozás erre nem volna hajlandó vagy nem volna képes, az állami illetőleg hatósági támogatás is teljesen indokolva volna. De ez alig lenne másképp kivi-

*) Erre nézve az első lépés a kassai tanműhely létesítése által meg van téve.

hető, mint az illetőknek szövetkezetekbe egyesítése által, mely szövetkezetek aztán bizonyos solidaris garantiát nyújtanának a kölcsönözött vagy részlettörlesztésre átadott gépekben rejlő érték iránt. Ha az ez irányu fejlesztési intézkedések központjává az alkotandó szövetkezeti tanműhelyek tétetnének (a mi szükséges volna főleg a gépek kezelésének megismertetése végett), a dolog könnyen menne. Ily módon az enyészetnek indult házi és kézműipar legalább részben felélesztetnék; és a további fejlődésnek alapja meg volna vetve.

A mennyiben a szövés-fonásnak számos fokozata van, oly módon, hogy az egyiknek készítményét a másik nyersanyagul véve tovább feldolgozza, magától érthető, hogy a meghonosítás csak akkor lehet életerős, ha sikerül minden fokozatot kifejleszteni, úgy hogy az illető cikkek, teljes elkészültéig, lehetőleg kevés szállítással készen piacra hozható legyen.

IV. - V.

Tőke, hitel. Eladás.

A tőke és hitel tekintetében az ipar viszonyai általában annyira ismeretesek, s a kívánalmak annyira egyhangúak, hogy erről bővebben szólni felesleges. A bank-kérdés megoldása szükségszerű előfeltétele minden ipar fejlődhetésének. De ez legjobb esetben is csupán a hitel-igényeknek tehet eleget; fontosabb azonban ennél azon megkívántatóság, hogy általában a közgazdasági politikának helyes vezetése által az ország, vagy helyesebben maga a lakosság oly helyzetbe jöjjön, hogy az iparba fektethető tőkék felett rendelkezék; mert mindaddig, míg a nagy pénzhiány folytán oly magas kamatláb uralkodik, mely a fáradtságos iparüzem mellett jogosan várható jövedelmet eléri vagy talán túl is haladja, az oly iparágak, melyek a világversenyt kénytelenek kiállani (a minő a szövő és fonó ipar) természetes önfejlődés után nem verhetnek nálunk gyökeret.

Az eladási viszonyok nálunk a külföldi, de még inkább a semmi vám által nem korlátozott osztrák ipar elnyomó versenye folytán nagyon kedvezőtlenek. Hogy e verseny főleg az angol pótszerződés megkötése óta még súlyosabb lett, az főleg abban leli magyarázatát, hogy e szerződés a szomszéd osztrák gyárat a tömegtermelésre kényszerítette. Épen azért a vámok újbóli felemelése nem ígér javulást a magyar iparra nézve, mert azon tömeges gyártást és túlnyomó versenyt, mely már meg van, meg nem fogja szüntetni.

A helyzetet némileg enyhítené azon elv érvényesítése, hogy az összes állami és hatósági szükségletek (lehetőleg kizárólagos módon) a hazai ipar által fedeztessenek.

Némi javulást lehetne talán várni azon társadalmi mozgalomtól is, mely a hazai iparcikkek fogyasztására s ez által a hazai ipar pártolására irányul. De az a legjobb esetben is csak ideig óráig tartó divatra vezethet, mely tartósb eredményt nem von maga után.

A budapesti könyvkötő ipartársulat

válasza a könyvkötő-, díszmű-, tok- és doboz-
készítés tárgyában.

Ad A)

A könyvkötő és hasonnemű üzletek haladtak és gyarapodtak mind létszámban, mind ügyesség tekintetében.

Az írókönyv gyárákon kívül, ezen üzlet kisiparosok által kezel-
tetik és csak megrendelésre dolgozik.

Ad B) I.

Tanoncz elegendő van, csak sajnos, az iskolai képzettség leg-
nagyobb részt hiányzik, minek oka abban kereshető, hogy a szülék
azon balvéleményben vannak, miszerint a fiu, ha az iskolában egy-
általán tanulni nem akar, jó lesz iparosnak.

A tanoncok épen azért, mert hiányzik a kellő képzettség, nem
mutatnak elég akaratot az iparág megtanulására.

A tanoncok felvétele ipartársulatunknál csak szerződés alapján
történik. A felszabadítás egy diszokmány kézbesítése által történik.

Az ezen pontokban foglalt intézkedések teljesítésére az ipar-
társulati választmány ügyel. Itt egy kívánságunknak adunk kifejezést,
mely abban áll, hogy az iskolai törvény kényszerítse a fiukat egész
14 éves korukig az iskolát látogatni és csak azután vétethessenek fel
tanoncznak; mi által az fog eléretni, hogy a tanoncok az ipar meg-
tanulására nagyobb kedvet fognak mutatni, és az esti oktatás, melyen
azok most vajmi keveset tanulnak, mind a mellett a tanító iparos
kárára sokat mulasztanak, és a mely egyuttal nekik alkalmat nyujt
kicsapongásra, kevesbittethetnék; és ezen intézkedés által a tanító-
iparos és tanoncz csak nyerne.

Ad B) II.

1. A segédek száma elegendő.

2. A segédek legnagyobb része belföldi, a külföldiek önkény-
t jönnek.

3. A segédek képességéről csak annyit mondhatunk, hogy a
külföldiek a gépek és újabb szerszámok kezelésében ügyesebbek és
gyakorlottabbak mint a belföldiek.

4. A segédek magatartása kielégítő, azon törekvés, hogy magokat
míveljék, hogy tevékenységük által tökéletesebbek legyenek, sajnos
nem mutatkozik; minek oka abban rejlik, hogy bármily munkát szí-
vesen végeznek, ha a mellett nem tanulnak is, csak jobban legyenek
fizetve; tehát nagyobb a vágy sokat keresni, mint magát kiképezni.

5. Az iparbiróság hiányát nagyon érezzük és óhajunk az, hogy
minél hamarabb állittassék fel iparhatóság, mely szakférfiakból áll és
gyorsan szolgáltat igazságot; most csak azért hallgatunk sokszor ily
viszályoknál, mert roppant idővesztéssel jár az ily viszálykodások
kiegyenlítése jelen bírósági szervezetünknel.

6. Munkás-képző-egyletek hiányát nagyon érezzük, alakíttassék tehát egy általános felekezetenélküli munkásképző egylet.

Beteg és temetkezési egylet segédeink számára van és mindegyik segéd tagja.

Női erők csak kisebb mértékben alkalmazhatók, mivel ez iparágnál a munka legnagyobb része a női munkaerőnek igen nehéz.

Ad B) III.

1. Nyersanyagok u. m. bőr, vászon, színes papírok és táblák ugy szinte gépeink nagy része, valamint szerszámaink kizárólag külföldön készíttetnek és onnan hozatnak be.

Ezen anyagok és gépek árait nagyon emeli a magas vitelbér és a vám.

Ad B) IV.

1. Ezen iparághoz, mint minden más üzlethez kisebb nagyobb forgalmi tőke szükséges.

2. Hitelt nagyon nehezen, majdnem lehetetlen szerezni; kölcsönt pedig nagyon nehezen kapunk és azt is oly kamatokra, hogy azt iparunk jövedelmezőségéhez képest sehogy sem adhatjuk meg.

Ad B) V.

1. A tárgyak eladása megrendelés útján kisebb üzletekben történik.

A külfölddel versenyezni nem vagyunk képesek, és az tönkre teendő üzletünket.

1-ször. Mert a nyers anyagok magas vámmal vannak terhelve;

2-szor. Főleg azért, mivel a külföldi kész cikkek minden vám nélkül hozatnak be hozzánk; úgy például könyvek bronzdísz nélkül egészen vámmentesek és bronzdíszszel is csak nagyon csekély vámmal terheltetnek.

6. Ezen vámviszony csak úgy egyenlíthető ki, ha a kész cikkekre sokkal nagyobb a vám, mint a nyers anyagokra.

7. Csak akkor nem károsul ezen iparág, ha nemcsak a külföld, hanem Bécs ellen is felállítatik a vámsorompó. A kész munkákra magas vámok, a nyers anyagok pedig csekély vagy egészen vámmentesek volnának.

8. A munka tekintetében a külfölddel versenyképesek vagyunk, de rossz vámviszonyaink miatt nem.

Löwinger Károly

válasza a bőröndös ipar tárgyában.

A)

1. Diese Industrie hat vor einigen Jahren einen bedeutenden Aufschwung genommen, befindet sich jedoch gegenwärtig in stationärer

Lage; es hat sogar den Anschein, als ob dieser Industriezweig im Niedergange wäre. Die Zahl Derjenigen, welche dieses Gewerbe ausüben, hat sich vermehrt. Die Production hat an Quantität zugenommen, aber die Qualität hat Einbusse gelitten.

2. Fabriken in dieser Branche sind hier nie gewesen und bestehen auch jetzt nicht. Die Production findet in Werkstätten statt und werden Arbeiten auch ausserhalb der Werkstätte durch Arbeiter besorgt. Es wird zumeist auf Lager gearbeitet. — Die Art der Arbeit hat sich in den letzten 15 Jahren wesentlich verändert; die Arbeiterzahl hat sich vergrössert, jedoch nicht aus eigenen Fachkreisen, sondern zumeist aus der Riemerbranche. Die Anzahl der grösseren Etablissements hat nur in unbedeutender Weise zugenommen, dagegen haben die kleineren Etablissements sich sehr stark vermehrt und arteten sogar in Hausirhandel aus.

B) Besondere Fragen.

I.

Lehrlinge und jugendliche Arbeiter.

1. Weder Lehrlinge noch jugendliche Arbeiter sind in genügender Anzahl vorhanden; die Wenigen besitzen die erforderlichen Vorkenntnisse nicht in entsprechendem Masse.

2. Die Lehrlinge sind wohl lernbegierig, doch geniessen sie nicht überall die nothwendige praktische Schulung, weshalb viele derselben leicht verkommen und keine Tüchtigkeit erlangen.

3. Die Aufnahme der Lehrlinge aus den Waisenhäusern pflegt schriftlich zu erfolgen. Besondere fremde Aufsicht ist nicht vorhanden. Die Freisprechung nimmt die Genossenschaft vor.

4. Es wäre zu wünschen, dass die Abendschulen aufgelassen werden, da das abendliche Fernbleiben der Lehrlinge auf diese demoralisirend wirkt.

II.

Gehilfen und erwachsene Arbeiter.

1. Aus dem directen Taschnergewerbe sind sehr wenig Arbeiter.

2. Die Arbeiter sind zumeist Inländer.

3. Unsere Arbeiter in diesem Fache sind nicht genügend tüchtig

4. Die Disciplin der Arbeiter ist keine strenge und das moralische Verhalten derselben ist rigorosen Anforderungen nicht entsprechend. Die Arbeiter sind in wenigen Werkstätten constant beschäftigt, sie sind nicht sparsam, denn sie verbrauchen zum Mindesten ihr Verdienst.

5. Reibungen zwischen den Arbeitern und Arbeitgebern sind — einige Hetzereien abgerechnet — in letzterer Zeit nicht vorgekommen.

6. Die hier gestellten Fragen sind mir unbekannt.

7. Weibliche Arbeiter werden bei der Nähmaschine verwendet.

8. Es wäre zu wünschen, dass seitens der Behörden oder der Genossenschaft eine strenge Aufsicht geführt werde. Bis zum Jahre 1872

herrschte mehr Ordnung und Achtung zwischen den Arbeitern und Arbeitgebern.

Die allgemeinen industriellen Verhältnisse waren bis dahin auch besser als heute. Durch die Gewerbefreiheit haben sich sehr viele unbefugte Elemente eingeschlichen. Obzwar ein Freund der Gewerbefreiheit, bedauere ich diese Uebelstände im Interesse unserer Industrie doch sehr.

III.

Roh- und Hilfsstoffe, dann industrielle Apparate und Hilfsmittel.

1. Rohstoffe sind: Leder, Leinwand, Holz, Eisen, Kofferdeckel (Pappendeckel). — Hilfsstoffe sind verschiedene feine Metalle. — Werkzeuge sind nur die gewöhnlichen Handwerkzeuge und Nähmaschinen.

2. Die Materialien werden sowohl aus dem Auslande bezogen, als auch im Inlande angeschafft.

3. Hier ist das ordinäre Leder theurer geworden, weil es nach dem Auslande gesucht ist; feinere Materialien müssen wir aus dem Auslande beziehen.

4. Ad 4 ist Nennenswerthes nicht zu erwähnen.

5. Jene Rohstoffe, welche hier erzeugt werden, sind nicht von jener gleichmässig guten Qualität, wie die im Auslande erzeugten Rohstoffe.

IV.

Capital und Credit.

1. Die Taschner-Industrie erfordert wenig Investitionen, beansprucht aber ein relativ grösseres Betriebscapital.

2. Zur Befriedigung der Crediterfordernisse ist nicht in genügender Weise vorgesorgt. — Das Weitere ist mir unbekannt.

3. Zu wünschen wäre es, dass für unsere Industriellen der Credit leicht und billig zu erhalten sei, dass speciell Anstalten in's Leben gerufen werden, welche dem Industriellen gegen sein Accept und Gutstehung seiner Frau, oder — bei Unverheirateten — eines Mitgliedes seiner Familie Geld darleihen, damit derselben sich nicht der Gefahr der Giro-Verbindlichkeiten für Andere aussetzen müsse.

V.

Verkauf.

1. Der Vertrieb der Waaren erfolgt durch Ladenverkauf und Arbeit auf Bestellung.

2. Der Platzverkauf geschieht an Private und Galanteriewaarenhändler en gros & en detail. Für den Export sind Serbien, die Türkei und die Donaufürstenthümer unsere bedeutendsten Absatzgebiete.

3. Seit den letzten 10—15 Jahren waren die Verkaufsverhältnisse bis zum Jahre 1872 gut. Der Grund des seither eingetretenen Rückganges liegt theils in unseren Arbeitsverhältnissen, theils aber darin,

dass wir nicht in der Lage sind, die Waaren in so grossem Masse auf Credit zu geben, wie dies das Ausland thut.

4. Die österreichische Concurrenz ist für unsere Industrie gefährlich und zwar hauptsächlich wegen den häufigen Erneuerungen der Formen und Verzierungen. Da die österreichischen Industrien sich gegenseitig coulanter Weise in die Hand arbeiten, stehen denselben bessere Hilfsmittel zur Verfügung als den unsrigen.

5. Die österreichische Industrie kann billiger arbeiten, als die unsrige, doch lässt sich der Preisunterschied bei den vielen Artikeln in Procenten nicht genau berechnen. Derselbe dürfte sich von 10 bis 20% erstrecken.

6. Diesem Uebelstande könnte durch Erhöhung des gegenwärtigen Einfuhrzolles und durch Herbeiziehung von ausländischen Arbeitskräften abgeholfen werden.

7. Der Einfuhrzoll sollte nach dem Werthe der einzuführenden Artikel bemessen werden.

Budapesti aranyműves-testület

válasza az arany-ezüstműves ipar fejlesztése tárgyában.

A) Általánosságban.

Kétséget nem szenved, hogy az iparcikkekben a fogyasztás Magyarországon is tetemesen emelkedett, de mégis bizonyos, hogy a honunkban készült ezen iparbeli cikkek fogyasztása apadt.

Igaz ugyan, hogy Budapesten az arany-ezüstművesek száma szaporodott, mert míg az oszt. iparrend, vagyis az iparszabadság behozatala előtt Budapesten 70 arany-ezüstműves volt, most mintegy 170-re rug azok száma; mégis ezen megszorodott számú iparosok összes termeléseinek fogyasztása kevesebbet tesz, mint azelőtt a kisebb számú e téreni iparosok termeléseinek fogyasztása.

A hanyatlás tehát csupán honi készítményeink fogyasztásának apadásában keresendő.

Gyárakról vagy telepekről szó nem lehet. — Ez ipar, néhány speciális cikk kivételével — csak kis-műhelyekben üzetik. — Házon kívül dolgozó munkások általi munkáltatás épen nem fordul elő.

A kivételkép említett néhány iparcikk következő: pecsétgyűrű, láncz és gyermekfüggő. E három iparcikkre nézve ugyan annyi külön nagyobb műhely áll fenn Budapesten, melyek mindenikében kizárólag azon egy iparcikk készíttetik.

Az érezhető átalakulás abból áll, hogy míg előbb (az 50-es évek előtt) azon arany-ezüstművesek is, kiknek boltjuk volt, kivétel nélkül maguk czímén dolgoztattak, s boltbeli többi szükségletük legnagyobb részét helybeli (bolttal nem bíró) arany ezüstműveseknél készíttették, — az alatt újabb időben a bolttulajdonosok és szorosabb értelemben vett (munkáltató) arany-ezüstművesek közt határozott elkülönítés állott

be, — olyképen pedig, hogy a bolttulajdonosok magok nem dolgoztatnak s szükségletük nagyobb részét Bécsből kapják. — Ennek természet-szerű következménye azután az, hogy a helybeli arany-ezüstművesek műhelyei nem emelkednek, de sőt sok közülök, éveken át tartó vonaglás után, tönkre jut.

Mint már fennebbi pontban említettett, telep elnevezés alá eső üzletek nincsenek.

B) Különösen a termelés és forgalom viszonyaira nézve, és pedig :

I.

Tanonczok és fiatal munkások.

1. Tanonczokban nagy a hiány s a jelentkezők nem bírnak előképzettséggel.

2. Tanulási hajlam kevésnél tapasztalható, minek egyik oka a nevelés hiányában keresendő, — másik oka pedig az, hogy a tanmester épen tanonczhiány miatt, kellő szigorúsággal fel nem léphet.

Az ipartársulat megalakulása után mindannyi tagjait — mind-egyiknek külön kézbesített nyomtatvány útján — kellő felvilágosítás, az ipartörvény határozmányaira figyelmeztetés és a következményekre utalás mellett felhívta :

a) arra, hogy nyilvántarthatás tekintetéből tanonczaik nevét, tanidejük kezdetét az ipartársulatnál bejelentésük ;

b) arra, hogy tanonczfelfogadásnál írásbeli szerződést kössenek s illetve ilyennek kiállítása végett az ipartársulati titkárnál jelentkezzenek ;

c) arra, hogy tanonczaikat az iskola pontos látogatására szorítsák s e részbeni akadály vagy vonakodás esetében az ipartársulatnál további intézkedés végett jelentést tegyenek.

E felhívásnak kevés sikere volt.

Mindamellet az ipartársulat teljes névjegyzékét bírja a Budapesten alkalmazott összes arany-ezüstműves tanonczoknak, melyet házról-házra eljáró bizottsága által állított össze s most ugyanily módon kiegészített. — Ezen névjegyzékekben ki van tüntetve mindegyik tanoncz tanidejének kezdete és tartama is ; — tehát ezen névjegyzékek a tanonczok feletti ellenőrzést lehetővé teszik, s ezen ellenőrzés a lehetőség szerint mind az iskoláztatás, mind egyéb tekintetben gyakoroltatik is.

3. A tanonczok felvétele írásbeli szerződés mellett történik, de a tanmesterek e részben is oly lazán járnak el, hogy mondhatni az évenként felfogadott tanonczok felénél nem jelentkeznek az illetők a szerződés elkészítése végett ; kötelezni pedig erre őket az ipartársulatnak nem áll hatalmában. — Ebből azután azon hátrány következik, hogy a be nem jelentett újabb felfogadásoknál az ipartársulatnak tudomása nem lehetvén, tanonczjegyzéke hiányos lesz s lehetlenné teszi az ellenőrkést az újabb tanonczok felett.

A felszabadulás akként történik, hogy a tanoncznak bizonyítványa, továbbá az iskolai bizonyítványok és az említett tanonczlajstromban

feljegyzett adatok alapján az illetőnek az ipartársulat részéről adatik formászerű bizonyítvány. Ezen bizonyítvány kiállításánál nagy súly fektetetik az iskolai bizonyítványokra, sőt azok minőségére is. Az ipartársulati bizonyítványban mindannyi iskolai bizonyítvány (rajziskolai, népiskolai stb.) keltére s egyéb közelebbi megjelölésre hivatkozás történik.

Az oly tanoncok részére, kik iskolai bizonyítványt felmutatni vagy egyáltalán nem képesek, vagy kiknek iskolai bizonyítványai elégtelen eredményt mutatnak fel, az ipartársulati bizonyítvány kiállítása megtagadtatik; — s volt már több eset reá, hogy az ily tanoncok, a tanidőnek folytatása s az iskolának ezen idő alatti látogatására, a tanmester és tanonc megidézése útján a társulati békebiróság által köteleztettek.

Az iskoláztatás megtartására ezen mód fenforgó körülmények között még leghathatósabbnak bizonyult, mert az ipartársulati bizonyítványra a felszabadulni szándékozó tanoncok sokkal nagyobb súlyt fektetnek, mint a felvételi szerződésekre.

4. E részben igen hathatós intézkedések tétele látszik szükségesnek, mert a tanoncokra vonatkozó intézkedésektől függ a következő ipar-nemzedék minősége.

A mennyire ezen szűk kereten belül lehetséges, kiemeltetik különösen:

a) Szükséges volna, hogy minden iparos köteleztetnék valamely ipartársulathoz való csatlakozásra, mert különben egy részt nem áll az ipartársulatnak módjában, a nem tagoknál alkalmazott tanoncok felett felügyeletet gyakorolni, magok az iparosok e tekintetben sajnos, igen keveset tesznek, — másrészt a mennyiben az ipartársulat saját tagjainak tanoncjai felett szigorúbban jár el, a tagok az ipartársulathóli kilépéssel állanak elő;

b) szükséges volna, hogy minden tanmester köteleztetnék, hogy különbeni nyomósabb következmények terhe alatt, minden felfogadott tanoncának nevét, felvétele idejét s tanidejének tartamát az ipartársulatnál kellő időben bejelenteni s a kötött szerződést ugyanott felmutatni;

c) szükséges volna, hogy minden tanmester köteleztetnék, tanonczeit az iskola látogatására szorítani s szükséges volna, hogy az ez ellen vétőket a hatóság az ipartársulat feljelentése esetén szigorúbb eljárás alá vennie;

d) szükséges volna, hogy a rajzra, mely ezen iparágnál s annak fejlesztésénél kiváló kelléket képez, s mely most igen mostoha elbánás alá esik — a tanonciskolában több gond fordítottassék;

e) szükséges volna, hogy a tanonciskola tanítói jó fizetéssel láttassanak el, hogy ezen teendőjükre több gondot és fáradságot fordíthassanak.

II.

Segédek és érettebb munkások, főleg gyármunkások.

1. A jelenlegi rendkívüli viszonyok mellett, midőn különösen ezen ipar teljesen pang, a munkáshiány nem érezhető, rendes körü-

mények közt azonban a munkáshiány igen nagy mértékben érezhető, annyira, hogy az iparosok egymás munkáit ugyszólván árlejtés utján édesgetik magukhoz.

2. Az itt alkalmaztani szokott munkások kevés kivétellel helybeliek. Ausztriai munkások csak különös meghívás, az uti-költségek előlegezése és egyéb különös kedvezmények folytán jönnek ide. Távolabbi külföldről való munkások, épen nem szoktak jönni.

3. Elméleti ismeret teljesen hiányzik. — Az ezelőtti munkások, mint jó rajzoló, már ez oknál fogva is nagyobb szakképzettséggel bírtak, tehát előrehaladás a munkások szakképzettsége tekintetében nem igen constatálható.

A belföldi és külföldről jövő munkások közt annyiban van különbség, hogy a külföldi munkás szokott lévén a munkálat elkészítéséhez szükséges különös alkatrészeket készen kapni, tehát azok készítésében gyakorlottsága nincs: ez okból az itteni arany-ezüstműveseknél kevésbé használható s nem is akar hosszabb ideig maradni; holott a belföldi munkások szokva vannak, hogy azon különös alkatrészeket is — melyek honunkban külön elő nem állítatnak — sajátkezűleg elkészítsék s így az iparos által is szívesebben alkalmaztatnak.

4. A fegyelem igen laza, mert munkáshiány miatt a munkaadó fegyelmet nem gyakorolhat.

A munkások és segédek haladási ösztönt, józanságot és takarékoságot csak a legritkább esetekben tanúsítanak. — Legnagyobb részt csak rövid ideig maradnak egy műhelyben s mihelyt valamit megkerestek, követelődzők lesznek s inkább munka nélkül vannak, semhogy illő bér mellett állandóan megmaradnának. — Kivételt csak egyesek képeznek.

5. 6. A fegyelmet és ezzel kapcsolatos többi jó tulajdönt illetőleg a 3 korszak tetemes változást tüntet fel:

a) a czéhrendszer fennállása idején egyrészt a czéh részéről gyakoroltatott nagyobb fegyelem, — másrészt minden iparos tagja lévén a czéhnek, az ebből folyólag fennállott összetartás mellett az egyes iparosok is azon helyzetben voltak, hogy munkásaik és segédek szélyeinek gátot vessenek;

b) az iparszabadság behozatala után, köteles volt ugyan minden iparos a testület tagja lenni, de az összetartás s ezzel együtt a fegyelem is mind a testület mind az egyesek részéről tetemesen meglazult;

c) az 1872. évi ipartörvény behozatala óta minden fegyelem megszűnt, a mennyiben a hatóság részéről is az ipartörvény szabályai igen lazán s oly lassúsággal kezeltetnek, hogy előforduló bármely ügyet hatóság elé vinni senki alkalmasnak s célra vezetőnek nem tart.

Az 1872. évi ipartörvény behozatala előtt fennállott testület idején volt az arany-ezüstműves segédek és munkásoknak a testület felügyelete alatt állott betegsegélyző pénztára, mely rendesen kezeltetett s kielégítő is volt. — Az ipartörvény behozatalával a munkások és segédek a társulattól külön váltak s azóta ezen pénztár elhanyagoltatott. A protestans és katolikus legényegyleteken kívül, melyek nem egy

iparágra, hanem valamennyi iparbeli segédekre terjednek ki — más ily czélu egyesület Budapesten nem létezik.

7. Női munkás egész Budapesten csak néhány van és pedig a közörlésnél alkalmazva. — Alkalmazhatók volnának ezen kívül még a fényezéshez és lánczkészítéshez is, de bár a legközelebb mult időben a munkás hiány igen nagy mértékben fenforgott, a női munkások alkalmazása mégis csak egynéhányra szorítkozott.

8. Rövidség okáért a fenti pontokra adott válaszokra utaltatik, melyből a fő kívánalmak és észrevételek kitűnnek.

III.

Nyers és segédanyagok, továbbá ipari készülékek és segéd-szerek.

1. Fő-nyersanyag: arany, ezüst.

Segédanyag: vegyítékképen ezüst és réz, segédanyagul tekinthetők azonban azon alkatrészek és segédműkák (mint pl. emaillezés, ciselirozás, mintázás stb.) is, melyek külföldön félgyártmánykép, illetve külön önálló iparágban készíttetnek és az arany-ezüstművesek által feldolgoztatnak, de a melyek nálunk külön előkészítés hiányában szintén az arany-ezüstművesek által önálló iparágban és így nagyobb költséggel készíttetnek.

Fontosabb gépszerű készülékek: a prés és csapolókészülék (Press und Fallwerke).

Segéd-szerek: a kézi műszerek.

A készülékek és segéd-szerek, mint ezen iparágnál egyszerűek kizárólag belföldön szereztetnek be, s azok ára kevés változást tüntet fel.

2. Arany nálunk vert állapotban kapható nem lévén, az aranypénzeket kell felhasználni, minélfogva fő-nyersanyag beszerzésénél nem csak a pénzverdei díjat és agiót, hanem miután aranypénzeket a banküzletekben kell venni, a váltódíjat is meg kell fizetni, mely három felesleges kiadás a nyersanyag beszerzését drágává teszi.

3. A készülékek és segéd-szerekre nézve itt is áll az, mi a fenti, pontban mondatott.

A nyersanyag ára az agióval változik.

4. Újabb találmányok téren: az aranynek „matt” színélése, valamint a vegyítés által előállított háromféle újabb aranyszín és pedig: „rothgold”, „gelbgold” és „grüngold”. — Ezen találmányok nálunk is alkalmaztatnak és keresettebbek.

5. Kívánatos volna, hogy az arany, úgy mint a távolabbi külföldön, de Bécsben is — az állami beváltó hivataloknál olvasztott és munkához elkészült állapotban az elkészítési díj mellett kapható volna.

IV.

Tőke és hitel.

1. Mind befektetésre, mind forgó tőke gyanánt nagy mennyiségű tőkét igényel.

2. A hitelígények kielégítésére kevés alkalom van. Eltekintve azon jelentéktelen kisiparosoktól, kik nagyobb pénzügyintézeteknél abszolút hitelképesség tekintete miatt hitelre számot nem tarthatnak, kik tehát személyhitelegyletekhez kénytelenek folyamodni, s ily úton kölcsönük gyakran a 20 %-ot is haladja, a jelentékenyebb iparosok hitelüket rendes körülmények között 8–10 %, kedvezőtlenebb viszonyok között 8–15 % kamatlábra kapják. Telepek, mint már fennebb kiemelve lett, nem léteznek.

3. Kivánatos volna, hogy a különben feállíttatni szándékolt bank utján részint közvetlenül, részint közvetve az iparosok hitele kielégítéséről intézkedés tétetnék.

V.

Eladás.

1. A vásárokon való eladás teljesen megszűnt. Fogyasztók általi közvetlen megrendelés a dolgoztató arany-ezüstműveseknél aranylag kevés történik. A készítmények legnagyobb része az arany-ezüst kereskedések számára (Budapesten és az ország vidékeire) részint megrendelés folytán, részint ajánlat képen szállíttatik.

2. A kivitel igen csekély, s legfeljebb pecsétgyűrűkre, lánczokra és gyermekfüggőkre terjed.

Legnagyobb eladási piacz : Budapest ; a vidéken : Arad, Nagyvárad, Debreczen, Szeged és az országnak még néhány nagyobb városa.

Szokott vevők a kereskedők.

3. A honunkban készült ez iparbeli termelvények eladása apadt. Az eladás módjában azon már fennebb érintett változás észlelhető, hogy míg az előtt a fogyasztók általi megrendelések közvetlenül a dolgoztató arany-ezüstműveseknél történtek, és így a megrendelt cikkek lehetőség szerint itt készíttettek, azalatt a dolgoztatók és boltosok közötti elkülönítés folytán a fogyasztók általi megrendelések legnagyobbbrészt a boltokban történnek s a boltosok megrendeléseik nagy részét Bécsből elégítik ki.

Főoka ennek az, hogy iparosaink kézi készítményeikre a versenyt az ausztriai tartományokban gyárszerűleg, elegendő segédmunkás, könnyebb hitel, olcsó és elégséges pénz, előhaladott ipar mellett készült termelvényekkel kiállani nem képesek. Ennek természetes következménye a hátramaradás és hanyatlás.

4. Az ausztriai iparcikkek versenyének visszaható ereje van a mi iparcikkeinkre, mert az ausztriai iparos az előbbi pontban már előadott okból előnyben lévén, iparcikkeinkkel a versenyt megállani képesek nem vagyunk. Ezen verseny tehát iparunk jelen állapota mellett határozottan veszedelmes.

Az Ausztrián kívüli külföld versenye nem veszedelmes azért, mert a behozatal onnét nem oly nagy mérvű, hogy az a mostani vámszázalék mellett magában véve veszedelmessé válhatnék.

5. Az ausztriai ipar e téreni cikkeire nézve, a cikkek különbözősége szerint 10–20 százalékot tesz.

6. Az előbbeni feleletekből önkényt foly, hogy a közös vámterület fentartása mellett a tarifának bármely módosítása által nem lehet a sujtó verseny által okozott bajokat orvosolni, és pedig azért nem, mert közös vámterület mellett az ausztriai cikkek azután is vámmen-tesen fognának behozatni, holott ezen iparban csak az ausztriai ipar versenye nyomasztó és veszedelmes reánk nézve.

7. Az anyagra nézve vám ezen iparágnál nem vethető ki, mivel a behozott anyag ércpénzemből áll.

Kész iparczikkekre azon százalék volna szükséges, a melylyel az ausztriai iparczikkek előnyben állanak, t. i. a cikkek különbözősége szerint (a mint a belérték vagy a munkáért számított járulék nagyobb) az ár 10—20 százaléka.

Félgyártmányokra nézve ugyancsak fenti százalék, de azon arányban, a mint a félgyártmány közelébb vagy távolabb áll a teljes elkészüléshez.

8. Az ezen fejezet alatti kérdések feleleteiben felsoroltak orvos-lásától a honi iparczikkek versenyképessége várható.

A budapesti egyesült lakatos, puska-műves, sarkantyus stb. szövetség válasza.

A) Átalánosságban.

1. A lakatos- és rokonüzletek száma ugyan emelkedett, de virág-zásuk tekintetében, az iparszabadság uralma alatt részben szenvedtek, és pedig úgy, hogy sok munkaadó létele biztosítása végett kénytelen volt üzletével felhagyni és mint munkás különféle műhelyekbe lépni, míg másrészt vagyonos iparosok jónak látták, károsodásuk megelőzése végett, üzletüket megszüntetni.

2. Iparágunk általában műhelyekben üzetik, melyekben építkezési és különféle munkák: mint takaréktűzhelyek, kályhák, tűzmentes pénztárak stb. készíttetnek és javíttatnak.

25 év alatt a műhelyek száma háromszorosra szaporodott, annyira, hogy jelenleg helyben 192 telep létezik, melyben iparágunk folytattatik; de a kezdők többnyire tönkre jutnak, mert a házbért, adót és élet-fentartási szükségleteiket meg nem kereshetik.

3. Elöttünk a Vidacs-, Schlick-, Röck-féle gyár, a fegyver- és vaggongyár, a sugár-úti építkezési társulat gyára és több kisebb gyár ismeretes, melyek egész épületek munkáit átveszik és munkásaik által készíttetik, miáltal a kisebb üzleteknek súlyosan ártanak.

B) Különösen a termelés és forgalom viszonyaira nézve és pedig:

I.

Tanonczok és fiatal munkások.

1. Tanoncz elég van, sőt még sok is, nem is lehet valamennyi ajánlkozót elhelyezni, de találkoznak köztök olyanok is, kik sem olvasni, sem írni nem tudnak.

2. A tanoncok nagyobb része az üzlet megtanulására hajlamot mutat. Sajnálatainkra be kell vallanunk, hogy gyakran a mester urak okai a tanoncok hátramaradásának, mivel az iskolába járást megakadályozták és csak közvetlen anyagi hasznot hozó munkákra szorították.

3. A tanoncok felfogadása törvényes módon történik; általában 4 heti kísérleti idő tüzetik ki; ennek lefolyta után a tanonc az által megkérdezettik, hogy az iparág megtanulására van-e kedve? Ha igen, akkor a havonként tartandó rendes választmányi ülés alkalmával 3 vagy 4 évre beleszen szegődtetve és az illető könyvbe iktatva; ez alkalomnál az ifjúnak oktatás adatik, hogy szorgalmas, hűséges, becsületes és szófogadó legyen, az ismétlő s rajziskolát rendszeren látogassa, mert ezek bizonyítványainak hiányával fel nem szabadittatik. Ha a tanonc tanuló idejét rendszeresen befejezte, a mesteri és iskolai bizonyítványok előmutatása mellett a választmány által felszabadittatik, a könyvbe bevezetettik és tanuló-levelt kap.

II.

Segédek és érettebb munkások, főleg gyári munkások.

1. Jelenleg annyi munkás van, hogy 100-on felül munka nélkül áll.

2. Munkásaink nagyobb része belföldi, vannak ugyan külföldiek is, kik többnyire kedvezmények által vonatnak be, és pedig úgy, hogy uti költséget kapnak.

3. A belföldi munkásoknak jó része műveletlen és tapasztalatlan; a külföldiek náluknál műveltebbek és használhatóbbak. A belföldiekre vonatkozólag megjegyzendő, hogy az említett képtelenség csak a nagyobb számról áll, azonban vannak köztök egyes egyének, kik igen dicséretes tehetségekkel bírnak.

4. A belföldi munkás, ki a külföldön tapasztalás szerzés végett meg nem fordult, gyakran az ivás, kártyázás és egyéb kicsapongásokhoz hajlandó, vásárnapokon pénzét könnyelműen elpazarolja, úgy hogy hétfőn a munka folytatásához képtelen. Ily egyéneknek jobb volna magukat a létező képző intézetekben tökéletesíteni és művelni, mint az időt hasztalanul a korcsmákban tölteni.

5. Munkaadók és munkások közt surlódások előfordulnak, melyek a szövetség elnöksége által nagyobb részt kiegyenlítettnek. De vannak esetek, melyek rendezés végett az iparhatóságnak beterjesztetnek.

6. A munkások anyagi jólétének előmozdítására ugyan ez iparág körében egy betegeket ápoló és temetkezési egyesület alakult, de alapszabályai hiányosak, miután az 50 krnyi beiratási díjon kívül 4 hetenként 60 krnyi járulék egy kissé magasra szabott és a munkásoknak nagy része e miatt vonakodik belépni; csak akkor iratják be magukat, ha betegek lesznek, és így az egyesület kitűzött magasabb célját el nem érheti. Kölcsönös társalgási és művelődési egyesület nem létezik és a munkások az ilyen mű általános egyesületekre vannak utalva. Női munkások iparágunknál ki vannak zárva.

Tapasztalásunk szerint szükséges volna Budapesten a szállókat újonnan berendezni, mert a megérkező fiatal munkásokra nézve igen

alkalmatlan, ha csekély pénzzel ily nagy városba érkezvén, azt sem tudják, hová forduljanak.

A czéhek fennállásakor a rend, a munkaadó ugy a munkás érdekében sokkal szigorúbban és pontosabban fentartatott. A munkás rendes egészséges étel, lakás és egyéb szükséglettel ellátatott, mi által szorgalmas munkálkodásra felbátorított, míg ellenben most a munkás magára van hagyatva és aljas lebujsokban tartózkodik, hol éldelhetlen ételt és italt kap és minden egyéb ápolástól meg van fosztva, e mellett pedig pénzét elpazarolja, ugy hogy munkakedve és ereje hanyatlik, mi által természetesen a munkaadó is kárt szenved. A betegek ápolása is szorgosabb felügyelet alatt állott, mert ez egy mester és két öreg legény által kezeltetett. A munkások béréből 4 hetenként 25 krnyi járulék levonotott és a munkakönyvben bélyeggel nyugtáztatott. A befolyt pénzek hármaz zár alatt voltak.

Óhajtandó volna, hogy az iparhatóságok az iparendedély kiadásánál megvizsgálják, hogy a folyamodó azon ipart megtanulta-e, s bir-e az illő képességgel, hogy annak szakértően megfeleljen; mert tapasztalásunk azt mutatja, hogy az oly egyének, kik ezen iparágat meg nem tanulván, önállók lesznek, rövid idő után tönkre jutnak és így az állam és község egy-egy adófizetőt veszít. Továbbá szükségesnek mutatkozik az iparendedélyeket az illető társulatnak tudomására adni, mert midőn az iparosok iránt bármiféle felvilágosítás vagy értesítés kívántatik, akár hivatalos, akár magánügyben, mindég csak a társulat elnökségéhez fordulnak. A mostani eljárás szerint nincsen tudomásunk, hogy ki van jogosítva üzletet folytatni.

III.

Nyers- és segédanyagok, továbbá ipari készülékek és segédszerek.

1. Az anyagot, melyre szükségünk van, vasárusoktól vagy más hámoroktól vesszük. többnyire belföldön; stiriai vas is feldolgoztatik, de csak részben. Legújabb időben a vashámorok nagy haladást tanusítottak a finomabb nemek készítésében. Finom aczélnek Angolországból legjutányosabban és legkitünőbbben szállítatnak és azért főleg szerszámoknak ezek használtatnak. A szükséges gépek u. m. különféle már használt sajtók, furógépek, eszterga-padok külföldről, legnagyobb részt Bécsből szállítatnak. Ugyanonnan hozatnak sok 100,000 frtra rugó készítmények. Bécsben többnyire gyárilag dolgoznak. Újabb időben ezen modor itt is meg kezd honosodni, hogy a bécsiekkel a versenyt kiállhassuk.

IV.

Tőke és hitel.

1. Minden üzletembernek szüksége van tőkére, üzletének folytatására. Ha valaki egyáltalában nagyobb vállalattal bir, szükséges, hogy hitelt adjon és nyerjen.

2. Van ugyan itt elég hitelintézet, de magas kamattal dolgoznak; 10% kamatláb a rendes és e mellett az iparos fenn nem állhat, mert a legjobb esetben 10% az, mit nyereségül számíthat.

3. Óhajtható volna, ha úgy, mint külföldön, olcsó pénzt lehetne kapni, mert az által a versenyzés is lehetővé lenne.

V.

Eladás.

1. A készítmények legnagyobb része megrendelés folytán készíttetik, de léteznek oly cikkek is, melyek boltokban elárúsíttatnak.

2. A takaréktűzhelyek és kályhák vevőinek legnagyobb része a Dunafejedelemségekből való. Minden másnemű készítmény helyben rendeltetik.

3. Az elkelési viszonyok 25 év lefolyta óta némileg javultak, főleg a szükséglet nagyobbodása folytán.

4. A versenyre nagy befolyást gyakorol, bel- és külföldi termelést tekintve, az olcsó anyag s jobb munkások. E tekintetben Bécs előnyben van, mivel több hasznavehetőbb munkással rendelkezik, s inkább gyárilag dolgoztat.

5. A bécsi gyártmányok egyáltalában 10%-kal olcsóbban állíthatók elő. Jól fizetett munkák azonban helyben ép oly jól készíttetnek, mint Bécsben vagy külföldön.

6. Ha a lakatos munkákra 15%-nyi vámvédelem nyujtatnék, akkor ezen hazai ipar teljesen versenyképes lenne.

Óhajtható lenne Magyarországra nézve egy önálló vámterület felállítására.

Végre az iparágak felvirágzása érdekében üdvös volna, hogy a módosított ipartörvény mielőbb létesülne.

Habár az iparszabadság igen sok előnnyel bír, mégis ezen intézmény némely káros hatást is gyakorol és Magyarország általában még eddig nem ért meg az ily korlátlan szabadságra.

A budapesti bádogos ipartársulat válasza.

Ad 4.

1. Unsere Industrie (das Spenglergewerbe) ist im Niedergang, da die Zahl der Arbeitgeber verhältnissmässig zu gross ist, und insbesondere die Kleingewerbetreibenden durch den kaufmännischen Handel mit Ausländer-Waaren und durch den Hausirhandel ganz unterdrückt werden.

2. Unser Geschäft wird grösstentheils in kleineren Werkstätten betrieben und beschränkt sich grösstentheils auf den schwachen Verkauf und auf kleine Bestellungen.

Fabrikmässige Etablissements sind im Ganzen bisher nur zwei aufgetaucht, und zwar das des Herrn Zellerin für Bauarbeiten und die Schlick'sche Fabrik für Ornamente. Im Grösseren als gewöhnlich wird

das Geschäft von den Herren Georg Kutschera, Heinrich Schlick, Joseph Kroluper, Moritz Weiner, Leopold Deutsch und Ignatz Stärk betrieben; die übrigen Herren in Budapest betreiben ihr Geschäft in ganz kleinem Massstabe, wovon jährlich 5 bis 6 immer zu Grunde gehen, während neue Anfänger höchstens 1, 2 oder 3 erscheinen.

Ad B. I.

Lehrlinge.

1—2. Lehrlinge sind in genügender Anzahl vorhanden und bei den meisten zeigt sich hinlängliche Lernbegierde zur Aneignung des Gewerbszweiges.

3. Lehrlinge werden durch den Lehrherrn mündlich aufgenommen, jedoch bei der Genossenschaft angemeldet und protocollirt, welche die Aufsicht über dieselben übt; doch zu wünschen wäre es, dass jeder selbstständige Gewerbetreibende verpflichtet wäre, sich bei der Genossenschaft einzuverleiben, da hiedurch über alle Lehrlinge eine genaue Aufsicht und Controle geführt werden könnte und kein Lehrling verwaorlost bleiben möchte.

4. Die Lehrmeister sollten angewiesen sein, ihre Lehrlinge zur Zeichenschule anzuhalten, da bei unserem Gewerbe dies der Grundstein zu einer Vollkommenheit ist.

Ad II.

Arbeiter.

1. Die Arbeiterzahl ist hinlänglich; Mangel an Arbeitern ist selten.

2. Es sind mehr In- als Ausländer hier beschäftigt.

3. Der grösste Theil besitzt gewerbliche Berufstüchtigkeit und technische Kenntnisse; der Unterschied zwischen In- und Ausländern ist kein wesentlicher.

4. Moralisches Verhalten befriedigend.

5. Reibungen zwischen Arbeitgebern und Arbeitern kommen selten vor, und wenn ja, so bewerkstelligt den Ausgleich die Genossenschaft auf friedliche Art.

6. Jeder Arbeiter wird angehalten, einem Krankenverein beizutreten, doch steht ihm die Wahl frei.

7. Keine weibliche Arbeit.

8. Das Zunftwesen nach dem alten Schlag ist dem Zeitgeiste nicht mehr angemessen.

Die österreichische Gewerbeordnung vom Jahre 1860 bis 1872 war für die Ordnung am zweckmässigsten.

Ad III.

Roh- und Hilfsstoffe etc.

1. Zu unserem Gewerbe werden in- und ausländische Materialien verwendet und sind in jeder Hinsicht befriedigend.

2. Die Beschaffung der Materialien ist wie früher, nur die Qualität ist um vieles besser und die Bezugsquellen gut.

Ad IV.

Capital und Credit.

1. Wenn in grösserem Masstabe betrieben, erfordert unser Geschäft ein bedeutendes Capital.

2. Die Meisten erhalten nach ihrem Geschäft hinlänglichen Credit.

Ad V.

Verkauf.

1. Durch Ladenverkauf und Bestellungen.

2. Haupt-Verkaufsmarkt hier im Orte.

3. Die Verkaufsverhältnisse haben sich seit 20 Jahren zwar verbessert, doch seit den letzten drei Jahren hat der Absatz neuerdings bedeutend abgenommen.

4. Die Concurrenz ist nur in der Hinsicht gefährlich, da das Vertrauen in Bezug der einheimischen Erzeugnisse noch nicht ganz hergestellt ist und die hiesigen Kaufleute auch bei gleichen Preisen und gleicher oder auch besserer Qualität sich doch ausländische Waare anschaffen.

Watzke Ede

válasza a k é s m ü v e s s é g t á r g y á b a n .

Ad A)

Im Allgemeinen kann ich nach meiner Ueberzeugung sagen, dass dieses Gewerbe sehr im Sinken ist und sich daher demselben nur Wenige widmen. Auch sind hier sehr wenig Meister, die eine grössere Anzahl Arbeiter beschäftigen.

Das Gewerbe wird hier und im ganzen Lande sehr klein betrieben, und der Betrieb bezieht sich nicht auf neue Arbeit, sondern mehr auf Reparaturen oder einzelne kleinere Gegenstände, um nur den nothwendigsten Bedarf zu decken.

Wir beziehen unsere Artikel viel billiger vom Auslande, als wenn wir dieselben in loco verfertigen würden. Die Ursache hievon ist, dass wir hier das Rohmaterial, Stahl oder steirisches Eisen viel theurer beziehen als Diejenigen, die bei der Quelle sind, eben so verhält es sich auch mit dem übrigen Zugehör.

Grössere Etablissements sind hier für unser Gewerbe nicht zu finden.

Ad B)

I.

Lehrlinge.

Was die Lehrlinge und ihre Bildung betrifft, entsprechen dieselben so ziemlich den Anforderungen, nur leider, dass es wenige gibt, die sich zu diesem Gewerbe herbeilassen, und zwar deswegen weil zu

wenig neue Arbeit vorkommt, die Reparaturen und das Schleifen aber viel zu kleinlich erscheinen, um dieses Gewerbe erlernen zu lassen.

Das Aufnehmen und Freisprechen der Lehrlinge geschah bis jetzt immer durch den Obervorsteher der Innung, meines Wissens in mündlichem Wege.

Bisher hat sich unser Gewerbe weder selbst zu einer Genossenschaft constituirt, noch auch meines Wissens zu einer anderen Genossenschaft bekannt.

Ad II.

Gehilfen.

Wenn das Gewerbe im Geringsten eine bessere Wendung nimmt ist der Mangel an Arbeitern gleich fühlbar. Ursache dessen ist, dass viele selbstständige Gewerbetreibende, sowie Gehilfen wegen Stockung des Geschäftes längere Zeit arbeitslos herum irren mussten, und somit gezwungen waren ihr erlerntes Gewerbe zu verlassen und eine andere Erwerbsquelle zu suchen, um nur leben zu können.

Unter den Arbeitern finden wir hier In- und Ausländer; und weil im Ausland mehr neue Arbeiten verfertigt werden, so sind die Ausländer auch geübter und vorzüglicher als die Inländer.

Was Geschicklichkeit und Sparsamkeit betrifft, kann ich mit Freude constatiren, dass sich meine Arbeiter in dieser Beziehung gegen frühere Zeiten um Vieles gebessert haben. Denn der Arbeiter hält auf sich, und kommt es selten vor, dass er ausser seinem Arbeitsgewand nicht für Sonn- und Feiertage auch noch für ein reines Gewand sorgt. Dasselbe kann ich von der Geschicklichkeit sagen, denn der Arbeiter legt jetzt viel mehr Eifer an den Tag als in früheren Jahren.

Das Gewerbe, obwohl klein betrieben, hat dennoch ein schönes Vorwärtsschreiten bewiesen, so dass keine Arbeit existirt, wenn sie auch noch so heiklich wäre, welche man nicht auch hier so rein und gut herstellen könnte, wie wo immer.

Wenn Reibungen oder Streitigkeiten vorkommen, so hat dieselben bis heute die Ortsbehörde ausgeglichen.

Wünschenswerth wäre, wenn das Herbergssystem, neu regulirt, wieder ins Leben treten würde, damit auch für den fremden Zuge-reisten gesorgt wäre und derselbe, wenn er in einem Orte anlangt, sich wohin zu wenden wüsste, wo er sogleich erfahren könnte, ob im Orte Arbeit zu finden ist oder nicht. Dies wäre aus dem Grunde wünschenswerth, weil der Fremde sich als Unbekannter nicht in einer Stadt 8 bis 10 Tage ohne Beschäftigung aufhalten kann.

Ich möchte der löbl. Direction besonders anempfehlen, dass in dieser Angelegenheit eine Commission zur Ausarbeitung eines Elaborats ernannt würde, welches sodann den Genossenschaften mitzuthemen wäre.

Was Bildungsanstalten betrifft, so sind hier ausser den Gesellenvereinen auch Zeichenschulen, welche jedoch Vieles zu wünschen übrig lassen.

Ob unsere Gehilfen einem Krankenvereine angehören, muss ich nach meinem Wissen, seit das alte Innungswesen aufhörte, mit Nein

beantworten, und dies ist leider abermals ein grosses Uebel, besonders für fremde Arbeiter. Es wäre ebenfalls nothwendig, dass sich die Genossenschaften dieser Angelegenheit annehmen würden, so wie früher, jedoch sollten die eingesammelten Gelder gewissenhafter verwaltet werden.

Weibliche Arbeitskräfte werden bei unserem Gewerbe nicht verwendet, weder hier noch im Auslande.

Das Zunftwesen hat ausser seinen vielen Nachtheilen auch viel Gutes an sich gehabt, besonders was die Ordnung betrifft.

Ich hoffe, dass sich das neue System später auch noch viel besser bewähren wird, denn dasselbe ist erst im Entstehen begriffen.

Wünschenswerth wäre, dass der löbl. Industrieverein und diejenigen Organe, welche die nothwendige Gewalt und Kraft besitzen, energisch einschreiten möchten, um die Ordnung in dem Kleingewerbe je schleuniger herzustellen.

Ad III.

Hilfsmittel.

Von ganz Ungarn kommt weder Rohmaterial, noch fertige Waare ins Ausland, wir sind vielmehr genöthigt, das theure Rohmaterial uns von Aussen kommen zu lassen.

Das Ausland ist in diesem Gewerbe zu solcher Entwicklung gelangt, dass es das kleinste Stück oder den kleinsten Bestandtheil durch Maschinerie verfertigt und darum im Stande ist die Waare um einen solchen Preis zu liefern, um welchen wir sie hier nicht selbst erzeugen können.

In Ungarn ist ausser Eperies kein einziger Ort, wo dieses Gewerbe fabrikmässig betrieben wird, und zwar desswegen, weil es an Männern fehlt, die Lust oder Geld dazu haben. Existirt Einer, der es thun könnte, so ist er zu viel Herr, um sich damit zu plagen und verlegt sich lieber auf den Handel mit der fertigen Waare. Es fehlt daher auch an Unternehmungsg Geist; ein Beweis, dass unsere Standesgenossen zu wenig Selbstvertrauen besitzen.

Das Rohmaterial ist Stahl und steirisches Eisen.

Ad IV.

Credit.

Der Credit ist hier unter den Kleingewerbetreibenden in einer undenkbar traurigen Lage.

Die grösseren Geldinstitute sind nur für Solche vorhanden, welche liegende Hypothek besitzen.

Wenn der Wenigbemittelte in die Lage kommt, sich Geld beschaffen zu müssen, so ist er genöthigt, sich an die Wucherer zu wenden, wo er 50, selbst 100 % Zinsen zahlen muss.

Bei diesem theuren Geld ist es unmöglich, bestehen zu können. Das ist auch eine Hauptursache, warum viele Gewerbetreibende genöthigt sind ihr erlerntes Gewerbe bis auf bessere Zeiten aufzugeben.

Ad V.

Verkauf.

Der Verkauf geschieht hier meistens im Gewölb, und es beschäftigt sich hiemit ein jeder Galanteriewaarenhändler, sowie auch andere kleinere Händler auf öffentlichen Plätzen; ja sogar Hausirer, welche die von den grösseren Geschäften bezogenen Waaren feilbieten und selbst gar keine Gewerbescheine besitzen.

Es werden hier grösstentheils nur ausländische Waaren feilgeboten; eigenes Erzeugniss ist das wenigste.

Weil die Waare so leicht in das Land geliefert wird, mag nach meiner einfachen Einsicht dies Ursache sein, dass dieses Gewerbe im Sinken ist.

Und so glaube ich, wenn Ungarn ein selbstständiges Zollgebiet hätte, so wäre es vielleicht auch möglich dasselbe hier in Ungarn grösser zu betreiben.

A budapesti fésűsök válasza.**A) Általánosságban.**

A mesterség nemcsak itt a fővárosban, hanem az egész országban hanyatlásban van, úgy hogy kevés ember van, ki magát erre az iparágra adja. Oka ennek az, hogy a külföld sokkal olcsóbban állítja elő a kézmunkát, mint azt mi hazánkban képesek volnánk előállítani.

A mesterséget az egész országban csak kicsinyben üzik, a kézmunkát részint boltokban, részint a nyílt piacon sátorokban árulják.

Az utolsó időben igen sokan felhagytak a mesterséggel és más foglalkozást kerestek; mert nem voltak képesek annyit keresni, hogy családjukat a legégetőbb szükségletekkel is elláthatnák, a mi ez iparág teljes hanyatlásának legvilágosabb tanujele.

Nagyobb műhelyek vagy gyárak az egész országban nem léteznek.

I.

Tanonczok.

Az inasoknál, kik az elemi osztályokat végezték, többnyire meg volna a kellő ismeret, mi ez egyszerű iparághoz szükségeltetik. De mégis óhajtandó volna, hogy a mester urak, mikor a gyermeket inasul felveszik, azt azonnal az ismétlő vagy esti iskolába küldenék, hogy a tanultakat el ne felejtse. Azonkívül szükséges volna, hogy az iskola-látogatást lelkiismeretesen ellenőrizzék, mert ezzel az iskola sikeres működését és az előmenetelt nagyon előmozdítanák.

Azoknak nézetét, kik azt akarják, hogy ne lehessen nagyon fiatal gyermekeket inasul alkalmazni, hanem járjon minden gyermek a kötelezett évekig iskolába, és csak azután, ha ennek megfelelt, legyen felvehető, mi is csak helyeselhetjük.

Szerény véleményünk az, hogy ha az ily fiatal gyermekek korán valamely álló vagy ülő mesterségben alkalmaztatnak mind nővésükre, mind egészségükre nézve egészen elsatnyulnak.

Továbbá az oly fiatal legények, kik alig léptek be az ifju korba, tapasztalatlan voltuknál fogva, nem képesek a rosznak ellent állani és a korai felszabadulás őket a legnagyobb szerencsétlenségbe dönti, mert abban a véleményben vannak, hogy ezen percztől fogva már nem kell engedelmeskedniök és a jó tanácsot elfogadniok.

A felszabadulás azelőtt a czéh előtt történt, mióta az új törvény életbe lépett még nem fordult elő felszabadítás.

II.

Segédek.

Ha a mesterség csak kissé jobb fordulatot vesz, mindjárt érezhető a hiány a munkaerőben, ennek okát már az általános észrevételekben adtuk elő.

Munkások csak Magyarországból és osztrák államokból valók vannak. Külföldi azért nincs, mert ezek csak gépeken tudnak dolgozni, holott hazánkban csak kézimunka készül.

A kiképzetés és művelődés iránti hajlamra vonatkozólag semmi kifogásunk nincs; és látszik, hogy a munkások sokkal nagyobb érdekeltséggel viseltetnek a haladás iránt, mint ezt az előbbi években tanusították, s ezért az előállított munkák minőségében is haladás mutatkozik.

A takarékoság is látszik hogy jobb és józanabb fordulatot vett, mert már kevés azon legények száma, kiknek egész vagyonuk csak egy vagy két pár fehéreneműből áll, mint ez régebben sokaknál észlelhető volt.

A munkások oly kevés számban vannak itt, hogy surlódási esetek nem igen fordulnak elő, és ha esetleg egy-egy eset előfordult, azt eddig mindig a városi hatóság intézte el.

A mi azon kérdést illeti, vajjon tartoznak-e munkásaink valamely beteg- vagy temetkezési egylethez, erre sajnos, hogy nemmel kell felelnünk, de ha mindjárt oda tartoznának is, még sem felelne meg azon előnyöknek, melyeket a régi szállók intézménye, valamint a régi czéhek nyújtottak, melyek a vándorságon levő munkásoknak minden lépten nyomon segítségére voltak.

Mi azt véljük, hogy ha e rendszer módosítva és a kor követelményeihez alkalmazva életbe lépne, ez ma nem volna megvetendő.

Ezen rendszernek a mai korban is alkalmazható előnyei közül a következőket vagyunk bátran felhozni:

Régebben szállók voltak, hol az idegen vándorlegény mikor valamely városba megérkezett, azonnal betért. Ott az illető vendéglősnek gondoskodnia kellett, hogy mindent bizton és rendben kapjon. és csekély holmija is biztosítva volt a rosz akaratu emberek ellen, mert a vendéglős felelős volt érte. Ott megtalálta a mester urak névsorát és

lakását is, egyszersmind az is ki volt jelölve vajjon melyiknél van munka.

Mindez egy idegen vándorlegényre nézve igen nagy jótétemény volt.

Hogyan áll most e tekintetben a dolog? A szegény ismeretlen idegen vándorlegény eljön a fővárosba vagy akárhová; nem talál semmiféle helyet, hol bizton megnyugodhatnék s hová holmiját bizton letehetné, hogy nyugton mehetne munkát keresni. E szerint utalva van a fiatal és tapasztalatlan segéd, hogy idegenekre bizza mindenét, vagy öregebb társaihoz folyamodjék némi utasítás végett, kik ezt gyakran felhasználják és őt megcsalják vagy fokozatosan kizsákmányolják, sőt végre a könnyelműségre szoktatják.

Ily formán romlanak el fiatal legényeink s így hiúsul meg mind az, a mit benne a szülői ház gyermekkorától fogva, gondos nevelés által megőrizni iparkodott.

A női munka csak gyárakban alkalmazható ez iparágban, mint ezt a külföldön látjuk. Itt hazánkban, mivel az üzletet csak kicsinyben üzik, mindedig még fölösleges volt a női munkaerő.

A czéhrendszernek leszámítva a benne uralkodott sok előítéletet sok jó oldala volt. Azonban egészben véve már nem felelt meg. Kivánatos és remélhető, hogy a mostani újabb társulati intézmény szintén annyira fog idővel fejlődni. miszerint a szükséges rendészeti intézkedéseket szintén megfogja tehetni névszerint az által, ha minden társulat szabályzatokat fog alkotni a rend és az egyesek mihez tartása végett, s azok érvényesítéséhez képessége is leend.

III.

Anyagok segédszerek.

Ami az anyagot illeti, ez itt hazánkban elegendő és egyuttal a legjobb az összes európai államokban t. i. a s z a r u. Ez egyszersmind mint nyers anyag igen nagy kiviteli cikket képez, úgy, hogy a legtöbb szaru külföldre szállítatik, és az által hazánkban levő iparosokra nézve a nyers anyag megdrágíttatik, úgy, hogy Budapest és Bécs közt az ár egyforma.

Ezért szerény véleményünk szerint nem ártana, ha erre a cikkekre nagyobb kiviteli vám vettetnék.

Itt hazánkban gépekkel nem dolgoznak; holott külföldön minden áru gépeken készül. Ez egyik oka annak, hogy a munka sokkal gyorsabban és olcsóbban készül, és azért oly olcsó áron is adható hogy a hazánkban levő mesterek avval nem versenyezhetnek.

Hogy a gépek nálunk meg nem honosulnak, ennek oka abban rejlik, hogy az itt telepedett mesterek nem oly gazdagok, miszerint üzletüket hasonló módon gyárszerűen berendezhetnék; — hitel pedig szintén nem kínálkozik. — De továbbá az ily nagyobb üzlethez az is szükséges, hogy az illető némi kereskedelmi ismeretekkel is bírjon. Erre pedig szüleink még eddig igen kevés gondot fordítottak; mert ha volt is eset, hogy vagyonosabb szülék gyermeküket mesterségre

tanították, ez többnyire azon szomorú előítélet hatása alatt történt, mely még mai napig is divik, hogy ehez nem kell sok iskola és különös képzettség.

A nyers anyag a szarun kívül a kaucsuk; ez utóbbi nagy szerepet játszik, de eddig csak egyes külföldi gyárak foglalkoznak annak feldolgozásával. Ez anyagból készült munka nem oly tartós mint a szaruból készült, de sokkal olcsóbb. Hogy hazánkban vele nem foglalkoznak, oka az, hogy ezt az anyagot egészen másképen kell kezelni, és ehez egész más berendezésre volna szükség, aminő csak gyárakban fizetheti ki magát.

IV.

Hitel.

Ami a kisiparosok hitelviszonyait illeti, a helyzet a lehető legkedvezőtlenebb. A nagyobb pénzintézeteknél, hol jutányosabb kamatláb létezik az ajtó zárva van előttük, mert kevés a biztosítékuk és az ismeretségük; ennél fogva uzsorás pénzekre vannak utalva, melyek ára sok esetben 100%-re is rug, úgy hogy a legjobb gazdaság és takarékoság mellett is teljes lehetetlen megélniök és magokat fentartaniök; mert e haszonból alig képesek a kölcsön kért tőke kamatait fedezni.

Ez egy lényeges oka annak is, hogy sok becsületes értelmes és szorgalmas iparos abban hagyá mesterségét és inkább valami szolgai vagy másféle foglalkozást vállal, hol ezen kellemetlenségnek kitéve nincs.

Óhajtható volna egy oly pénzintézetet felállítani, mely a becsületes iparosnak csekélyebb vagyonra is olcsóbb kamatu hitelt nyújtana.

V.

Eladás.

Az eladás itt a fővárosban valamint kisebb vidéki városokban leginkább darab számra, részint boltokban részint vásárokon a piacon történik.

Külföldre csak a nyers anyag küldetik; de kész munka nem.

Iparágunk, mint már az általános észrevételekben említettük, hanyatlak, és pedig azért, mert a külföld annyira elárasztja olcsó gyártmányaival hazánkat, hogy a belföldi készítmény, mely kézimunka, nem képes az alacsony árral versenyezni.

Ennek következtében az itteni vagyonosabb mester urak csak külföldi munkákkal kereskednek

A fentemlítettokra hivatkozva a külön vámterületet kell óhajtanunk; mert ez által lehetővé tétetnék a külfölddel és a szomszéd Ausztriával szemben némi vámvédelmet nyújtani s versenytársaink nem hozhatnák be gyártmányaikat oly alacsony árak mellett. Ugyancsak a vámok védelme alatt mi is képesekké lennénk ugyanazon munkát készíteni. Ez által mi is idővel más haladottabb országokkal lépést tarthatnánk. Azonkívül, ha a munkának keletje lenne és mellette még valamit meg is lehetne takarítani, bizonyos hogy oly egyének is

találkoznának, kik ezt az iparágat gyárilag is kezdenék üzni, mint külföldön; mert hazánk oly dúsgazdag nyers anyagban, hogy vele egy állam sem mérkőzhetik egész Európában.

Ezen az uton véljük hazánkban nemcsak a mi iparágunk lételét előmozdítani, hanem számos másokét is, melyekben ugyanazon bajok mutatkoznak.

Iparunk csak az 1873. évi bécsi világkiállítás alkalmával mutatta meg életrevalóságát, és ez időtől fogva nyert az elismerést. Ennek nyomán most szent kötelessége volna az államnak az ipart támogatni, s annak előrehaladását előmozdítani.

Ily módon mi is szerencsés helyzetbe jöhetnénk, hogy oly években, midőn a természet velünk mostohán bánik, az országnak ne kellene mindjárt kétségbe esni; hanem legyen egy másik forrásunk is az az ipar és kereskedés, mely a gazdaság hiányait pótolja és az állam föntartását lehetővé tegye, mint ezt a többi európai államoknál évtizedek óta látjuk és tapasztaljuk.

A pesti asztalos ipartársulat válasza.

A) Általánosságban.

1. Az asztalos iparág utóbbi időben jelentékenyen emelkedett izlés és a készítmények minősége tekintetében. Üzleti szempontból ellenben 1873. óta rohamosan hanyatlott; sőt még jelenleg is aggasztó mérvben hanyatlóban van kivált a termelés mennyiségére nézve; mely körülmény az ez üzlettel foglalkozók sorait is tetemesen ritkítja.

2. Az építészeti asztaloság nagyrészt gyárilag, a butorkészítés ellenben kizárólag az ugynevezett kisipar által műveltetik; túlnyomólag elárúsítók számára házon belül dolgozó munkások által.

1867 óta 73-ig mind a gyárak, mind a kisebb üzletek szaporodtak; ez utóbbi időtől azonban mindegyik résznek számos halottja van; s ha a viszonyok hamar kedvezőbbé nem válnak, ez iparággal foglalkozók nagyobb része biztos tönkrejutásnak megy elébe.

3. Nagyobb asztalos gyáraink a fővárosban: Neuschloss és fia, Gregersen Guilbrand, a „Sugár-uti építő vállalat“.

B) Különösen a termelés és forgalom viszonyaira nézve.

I.—II.

Tanonczok és munkások.

1.—2. Tanoncz elég van, a kellő hajlammal, de az előképzettség teljes hiányával.

3. A tanonczok fölfogadása és segéddé avatása legnagyobb részt az ipartársulatok közbenjöttével történik. A szegődés könyvbe nyomtatott formulare kitöltése és kölcsönös aláírása által történik. A szabadulás e szegődési szerződés oly értelmű kerestülirásával, hogy a kikötött tanidő letelte, illetőleg a felek kölcsönös megegyezése folytán

tanviszony véget ért. A mellett a pesti asztalos ipartársulat nyomtatott díszes segédi oklevelet is ad ki.

A felügyeletet szintén az ipartársulatok gyakorolják, azonban nem kellő eredménnyel, miután ebbeli törekvésük a törvényben nem lelő támaszát.

Segéd 1873 óta bőségben van. Túlnyomólag belföldiek. Ipari szakképzettségük meglehetősen; elméleti majdnem teljesen hiányzik. Hazánk fiai az itt levő külföldiekkel tökéletesen kiállják a versenyt.

4. Erkölcsei viselet kielégítő. Az önképzési törekvés nem igen nagy, mit onnan vagyunk hajlandók megmagyarázni, hogy az olcsóbb izléstelen dolgok készítése még mindig háladatosabbnak látszik a valamivel drágább, izléses készítmények előállításánál. Józanság és takarékosság meg van; hogy önként-e, vagy kénytelenségből? azt nehéz volna meghatározni.

5. Surlódások munkaadók és munkások között nem túlgyakoriak. Ezek kiegyenlítése a társulat kebelében alakult békéltető bizottságoknak legnagyobb részben sikerül. A ki nem békélthető is (ugy látszik) a kerületi elöljáróságoknál gyorsabb és kielégítőbb elintézés találnak, mint eddig az alkapitányságoknál.

6. A munkások szellemi és anyagi jólétének előmozdítására a legényegyleteket kivéve, nem igen vannak intőzményeink. Az előrelátóbb rész egy vagy más betegsegélyző-pénztárhoz csatlakozva van, de a nagy többség nincsen.

7. Női munkások ugyszólván éppen nem alkalmaztatnak. Ez csakis butorgyárakban köszörülés és pallérozásnál lászának lehetőségesnek.

A czéhrendszer, osztr. iparrend és a 72-iki ipartörvény időszakai között nem igen észlelhető nagy különbség, mert egyik sem igen elég pontosan hajtattott végre.

III.

Nyers- és segédanyagok és segédszerek.

1. Fa, enyv, borszesz, olaj stb. belföldi fogyasztatik. Műszer, mézga, festanyagok stb. leginkább külföldről hozatnak be. A gépek és műszerek neveinek fölsorolása igen terjedelmes és kivált fáradságos munka volna, s iparágunkat illetőleg azok magyar elnevezéseivel nem is rendelkezünk.

3. Segédeszközök és anyagok jelenleg könnyebben szerezhetők meg, mint annak előtte, mit első sorban fejlettebb közlekedési viszonyainknak tulajdonitunk.

IV.

Tőke és hitel.

1. Iparágunk aránylag igen nagy mennyiségű tőkét igényel, miután a faanyag csak hosszas fekvés által válik tökéletessé. Másrészt a gyártás is hosszadalmas lévén, a tőke a készülő félben levő munkában is soká fekszik.

2. Hitel igényeink kielégítése nem kedvező, mert nagyobb pénzintézeteink, melyek kisebb kamatra kölcsönöznek, nem igen kölcsönöznek egyszersmind kisebb összegekben. A kisebb összegekben kölcsönző intézetek pedig igen nagy, gyakran 12—18 %-ot vesznek; mely kamatdrágaságót a miénknél jobb helyzetben levő ipar sem volna képes tartósan elviselni. E mellett pénzintézeteinknek a gazdasági válság óta fölkelt bizalmatlansága az egészségesebb vállalkozást is nagy mérvben sujtja.

V.

Eladás.

1. E pontra a válasz az A. 2. pontra adott feleletben már be-foglaltatik.

2. Legfőbb piacza iparágunknak a főváros. Kivitelünk nincsen. Ellenben behozatalunk a rossz viszonyokhoz aránylag még mindig igen nagy.

3. A legközelebb múlt 20—25 év alatt a viszonyok javultak is, romlottak is. A 48-iki szabadságharcz utáni némi lendületet 1867-ig folyton súlyosbodó pangás követte. Az 1867-iki párisi kiállítás szellemitleg, ugyanez évi kiegyezésünk az osztrák örökös tartományokkal anyagilag örvendetes forduló pontot képeznek, mint majd minden iparágban ugy a miénkben is. E kedvező viszony majdnem egyenletesen fokozódott 1873. év első negyedéig. Ekkor a gazdasági válsággal együtt beállott iparágunk hanyatlása is; mint ezt az első pontra adott válaszukban érintettük.

Első és legfőbb oka ennek maga a gazdasági válság; reánk nézve súlyosbitva még a velünk egy vámterületen termelő fejlődöttebb osztrák ipar versenye által, mely verseny igen is veszélyes, mondhatni életveszélylyel jár iparunkra nézve.

4. Az osztrák ipar előnyei a miénk fölött a következőkben vannak: Fejlettebb izlés, olcsóbb hitel, bővebb források a szükséges különlegeségekre nézve, gyakorlottabb munkások, tömegesebb termelés stb., mely előnyök össze véve (%-okban kifejezve) a készítmények árának körülbelül 15—20 %-át teszik

6. E nyomasztó verseny által okozott bajokat a közös vámterület fűntartása mellett nem lehet orvosolni, mert a monarchia határán szedett vámok netaláni fölemelése nem a mi iparunknak, hanem osztrák szomszédaink iparának válnék előnyére. Ugyanazon vámok lejobb szállítása pedig a mi iparunknak semmit sem kedvezvén, osztrák szomszédaink iparát is, tönkre tenné.

7. Külön magyar vámterület föllállítása esetén a nyers anyagokra igen csekély vagy semmi, a félgyártmányok és műszerekre szintén igen alacsony, talán 5—10 % vám látszanék ajánlatosnak. Kész cikkekre azonban 15—20 %, sőt fényüzési cikkekre 25—30 %-ot vélnénk czélszerűnek.

Fend János

sopronyi asztalos válasza.

A) Im Allgemeinen.

1. In der Productionsfähigkeit, so auch in der Rentabilität ist dass Tischlergewerbe hier in Oedenburg im Rückgange begriffen. Für Bautischlerei ist schon seit einigen Jahren wenig Bedarf und die wenige Arbeit vertheilt sich auf die vielen kleinen Geschäfte.

Die Möbeltischlerei, obwohl der Bedarf kleiner ist, als in früheren Jahren, ist wohl etwas im Aufnehmen, da mehr Möbel als in früheren Jahren nach Wiener Muster hier gemacht und auch verkauft werden, aber mit sehr geringem Nutzen.

Die Kunsttischlerei ist zwar auch hier vertreten, und wenn auch Aussergewöhnliches geleistet würde, ist es hier doch schwer eine Bestellung zu erhalten, weil man dem Gewerbsmanne in der Provinz das Vertrauen nicht schenkt, und dieser nur aus der zweiten oder dritten Hand Bestellungen erhalten kann, wodurch der Verdienst sehr herabgemindert wird.

2. Eine Fabrik für Tischlerarbeiten besteht nicht, noch ist eine solche in nächster Zeit zu erwarten. Die grössten Werkstätten beschäftigen 5 bis 6 Gesellen und 2 bis 4 Lehrlinge. Im Jahre 1868 hatte ich 15 bis 16 Gesellen, 4 Lehrlinge; 1871 hatte ich 10 bis 12 Gesellen, 3 Lehrlinge; heute habe ich 5 Gesellen, 3 Lehrlinge.

Im Jahre 1859 waren in Oedenburg zusammen 28 Tischlermeister mit 56 Gesellen und 34 Lehrlingen, heute sind noch von den alten Geschäften im Betrieb 15 Meister mit 20 Gesellen und 24 Lehrlingen; ausserdem sind hier Viele, die auf eigene Faust, mit und ohne Concession, das Tischlergeschäft ausüben, und da keine Zusammengehörigkeit besteht, kann ich die Zahl derselben nicht bestimmt angeben; ich glaube, dass es nicht weniger als 20 sind, sammt den Baumeistern und Privaten, welche Tischlergesellen auf eigene Rechnung halten.

3. Mir bekannte Geschäfte sind:

Vier Baumeister mit 6 Tischlergesellen, 1 Zimmermeister mit 2 Tischlergesellen, 6 Tischlergeschäfte mit 20 Gesellen und 20 Lehrlingen, 10 Tischlergeschäfte mit 4 Lehrlingen, die Andern arbeiten allein.

B) I.

Lehrlinge.

1. Lehrlinge sind noch zur Genüge zu bekommen, aber die meisten besitzen die erforderlichen Kenntnisse nicht. Denn da im Durchschnitte genommen nur von der unbemittelten Classe die Kinder zu dem Handwerker in die Lehre gegeben werden, damit die Eltern ihre Kinder aus der Kost bringen, und dann, da im ganzen Lande die Geschäfte der Handwerker so eingerichtet sind (was auch noch lange so bleiben wird), dass der Lehrling in einem gangbaren Geschäfte eben so nothwendig ist, wie der Geselle, so ist der Arbeitgeber

gezwungen, auch solche Kinder in die Lehre aufnehmen zu müssen, weil er keine anderen bekommt.

2. Lernbegierde zeigt sich leider nur bei Ausnahmen. Die Ursache nach meinem Dafürhalten ist, dass das Kind nicht die nöthigen Schulkenntnisse mit in die Lehre bringt und die Eltern ihre Kinder in den meisten Fällen sozusagen aus Noth zu einem Handwerker in die Lehre geben, weil die Eltern nach ihrer Ansicht aus dem Kinde nichts Besseres zu machen in der Lage sind.

3. Was das Aufdingen und Freiwerden, wie es heute ausgeübt wird, anbelangt, so ist dasselbe ebenfalls mehr als unvollkommen.

Auf das neue Gewerbegesetz achtet der Arbeitgeber nicht und die Behörde noch viel weniger; es wird wohl hie und da einer von den Arbeitgebern zur Rechenschaft gezogen, aber aus den Resultaten lässt sich nur vermuthen, dass das Gewerbegesetz von der Gewerbebehörde nur als Last betrachtet wird, und dasselbe nur dann gehandhabt wird, wenn sie die Verhältnisse dazu zwingen.

Die Aufnahme der Lehrlinge geschieht heute wie folgt:

Der Vater oder Anverwandte bringt das Kind zum Arbeitgeber, fragt sich an: ob derselbe das gegenwärtige Kind in die Lehre aufzunehmen gesonnen sei, und ist dann der Arbeitgeber gesonnen, dieses Kind in die Lehre aufzunehmen, so sagt er mündlich dem Vater oder Anverwandten des Lehrlings die Bedingungen, unter welchen er den Lehrling aufnimmt, und die sind in den meisten Fällen, dass der Lehrling durch 4 Jahre die üblichen Lehrlingsdienste unentgeltlich zu verrichten, der Vater oder Anverwandte denselben durch diese 4 Jahre mit Kleidern und Wäsche zu versorgen, oder sonstige Geldauslagen, Schulgeld, Bücher etc. aus Eigene.n zu bestreiten habe. — Dagegen verpflichtet sich der Arbeitgeber, den Lehrling durch diese 4 Jahre mit Kost und Quartier zu versorgen und demselben sein Handwerk, so weit es in seinen Kräften steht, zu lehren, und nach vollendeten 4 Jahren ihn freizusprechen, welches darin besteht, dass man dem Lehrling ein Zeugniß darüber ausstellt, dass derselbe 4 Jahre geiernt und heute freigesprochen worden ist.

Eine behördliche Aufsicht findet weder beim Aufdingen noch beim Freisprechen statt, und so ist auch in beiden Fällen ein Document oder Zeugniß nicht nothwendig.

Ein Jeder thut, was er will! (das ist die rechte Freiheit) und damit ist Alles abgethan.

In Streitfällen während der Lehrzeit kommt es zwar oft vor, dass der Arbeitgeber beim Stadthauptmannamte klagt, doch ist dort nicht viel zu erreichen, weil Alles als zu unbedeutend genommen wird und so kommt es oft vor, dass die Lehrlinge in den letzten Jahren ihrer Lehrzeit durchgehen und dann an einem anderen Orte arbeiten, ohne dass dieselben ein Zeugniß oder Document in Händen haben: ja das Durchgehen der Lehrlinge ist heute schon epidemisch geworden, denn ich weiss, das unter 14 Tagen hier 6 Tischlerlehrlinge durchgegangen sind. In solchen Fällen zeigt man es beim Stadthauptmann-

amte an, und damit ist Alles gethan; von einer Entschädigung, wie es das Gewerbegesetz andeutet, ist keine Rede.

4. Wünsche und Bemerkungen sind so viele, dass ich gar nicht in der Lage bin dieselben alle auszusprechen. Denn da bei der Geschäftsführung der Handwerker Lehrlinge, Gesellen und Meister von einander abhängig sind, so kann man von den Lehrlingen allein keine Wünsche äussern, ohne die andern Stände zu berühren.

Hätte man aus dem alten Zunftwesen die Missbräuche und Uebelstände abgeschafft und den Theil über die Ordnung und Moral im Gewerbegesetz beibehalten, so könnte man weiter verkehren.

Es müsste daher ein ganz anderer Geist in das Gewerbegesetz kommen, wenn es bei uns in Ungarn von Nutzen sein soll.

II.

Gehilfen und erwachsene Arbeiter, besonders Fabriksarbeiter.

1. An Tischlergesellen ist hier kein Mangel. In früheren Jahren war im Sommer hier immer Noth an Tischlergesellen; das ist jetzt wohl nicht der Fall, aber an guten Arbeitern mangelt es jetzt mehr als früher; an guten Arbeitern ist immer Noth.

2. Die hier in Arbeit stehenden Arbeiter sind aus Ungarn und meistens aus der nächsten Umgebung, selten von anderen Kronländern, und Ausländer sind schon gar keine in Arbeit.

Das Arbeitsuchen geschieht auch auf eine erniedrigende Weise. Der Geselle muss von Haus zu Haus gehen und den Arbeitgeber um Arbeit bitten, es ist kein bestimmter Ort, wo eine Vermittlung zwischen Arbeitern und Arbeitgebern stattfinden könnte.

3. Die Berufstüchtigkeit der Arbeiter hat hier keinen grossen Grad erreicht, es gibt zwar Ausnahmen, aber im Durchschnitte ist dieselbe im Rückgang begriffen.

Theoretische Kenntnisse fehlen zumeist, viele können nicht lesen, schreiben, rechnen, von Zeichnen keine Spur, ausser bei einigen Ausnahmen.

4. Da die Bildung eine geringe ist, so ist auch Moral und Disciplin sehr gelockert. Die Gesellen haben einen falschen Begriff von Ehre. Sie glauben, wenn sie mehr Geld anbringen können und sich gegen den Arbeitgeber sehr empfindlich zeigen, werden sie von ihres Gleichen höher geschätzt.

Religion, Kirchengehen kommt selten vor. Bei solchen Eigenschaften kann kein Sinn für eine Fortbildung aufkommen.

Anhänglichkeit, Nüchternheit, Sparsamkeit sind unbekannte Dinge, denn da die Gesellen immer zu wenig Geld haben — und die am meisten verdienen, haben immer noch weniger als die mindern — so betrachten sie den Arbeitgeber immer als denjenigen, der ihnen den Verdienst entzieht.

5. Reibungen kommen auch vor, zwar nicht häufig und zumeist wegen Lüderlichkeit, und werden meistens durch Entlassung erledigt.

Nur in seltenen Fällen wird die Behörde in Anspruch genommen, denn diese Inanspruchnahme bleibt meistens resultatlos.

Ich habe Wanderbücher und Lehrbriefe von Gesellen, die bei mir gearbeitet, in Bänden, die, nachdem sie von mir im Voraus Geld erhalten hatten, durchgegangen sind und irgend wo anders arbeiten, ohne dass sie ein Document in Händen haben. Ich habe es zwar bei dem hiesigen Stadthauptmannamte angezeigt, damit aber war die Sache auch abgethan.

So ergeht es einen andern Arbeitgeber auch, und wird daher in den meisten Fällen gar nicht geklagt.

6. Zur Beförderung des geistigen und materiellen Wohles der Arbeiter sind wohl mehrere Anstalten hier vorhanden, aber sie entsprechen alle ihrem Zwecke nicht. Es sind hier 1. eine Wiederholungsschule für Lehrlinge, 2. eine Fortbildungsschule, dann ein katholischer Gesellenverein und ein Krankenhaus für Handwerksgesellen und Dienstboten.

Diese Namen klingen alle schön und doch entsprechen sie nicht.

Um in dieser Sache meine Ansicht darzulegen, erlaube ich mir jede Anstalt einzeln zu besprechen.

1. Die Wiederholungsschule.

Schon der Name regt mich eigenthümlich an. Was soll der Lehrling wiederholen, der nichts gelernt hat? und dann soll der Lehrling jeden Montag, Mittwoch und Freitag von 7 bis 8 Uhr die Wiederholungsschule besuchen und lernen.

Wenn man den Zweck des Schulbesuchens und zumal von Erwachsenen vor Augen führen will, so muss man des Schülers Fähigkeiten, seine Zeit und Gewohnheiten in Betracht ziehen.

Der Lehrling ist unter der Bedingung in die Lehre aufgenommen worden, dass derselbe durch vier Jahre bei seinem Arbeitgeber die Lehrlingsarbeiten verrichtet. Diese Lehrlingsarbeiten sind bei jedem Handwerk anders. Bei dem Tischler in den meisten Fällen wie folgt: Der Lehrling steht mit den Gesellen um halb 6 Uhr auf und beschäftigt sich bis zum Frühstück, einer von den Lehrlingen holt um halb 7 Uhr das Frühstück, dann wird bis halb 8 Uhr gefrühstückt, von da an bis 12 Uhr wird gearbeitet, von 12 Uhr bis 1 Uhr ist Mittagszeit, dann wird von 1 Uhr bis 7 Uhr wieder gearbeitet.

Während der Tageszeit ist des Lehrlings Pflicht, dass derselbe die fertige Arbeit zu den Kundschaften bringt und alle Gänge, die das Geschäft erfordert, verrichtet. Abends nach Feierabend, das ist nach 7 Uhr, ist es unerlässlich, die Werkstatt zusammen zu räumen, indem sich Hobelspäne und Holzabfälle gesammelt haben und dieselben wegen Feuersgefahr beseitigt werden müssen. Das Zusammenräumen beansprucht eine halbe Stunde, dann wird das Nachtmahl gegessen und so kann der Lehrling bis 8 Uhr Abends fertig sein. Und nun soll so ein Lehrling, der den ganzen Tag von früh Morgens bis Abends 8 Uhr gearbeitet hat, schon eine Stunde früher, als er vom Geschäft abkommen kann, in die Schule gehen und was lernen; es ist das wohl kaum möglich. Es wird wohl Mancher sagen, ja das darf man

einem Lehrling nicht auferlegen, da haben wir ja das Gewerbegesetz. Aber das Gewerbegesetz wird nicht gehalten, ja es kann nicht gehalten werden. Entweder wird es umgangen oder wenn es streng gehandhabt werden sollte, würde man keinen Lehrling halten können, denn nur wegen den vorangeführten Beschäftigungen werden Lehrlinge gehalten, und diese füllen den ganzen Tag vollauf aus.

Ich muss hier fragen, wie kann man einem Arbeitgeber des Kleingewerbes, der wegen der grossen Concurrrenz sich mit vieler Mühe sein Brod verdienen muss, zumuthen, er soll aus blosser Liebe für sein Handwerk ein fremdes Kind in Kost und Quartier aufnehmen, um demselben blos sein Handwerk zu lernen.

Wer die Fähigkeiten der jetzigen Lehrlinge kennt, wird zugeben müssen, dass der Arbeitgeber von Lehrlingsarbeiten keinen Nutzen hat, und dass der Lehrling höchstens in den letzten Jahren seiner Lehrzeit so viel verdient, als er selbst zu seiner Erhaltung braucht.

Aus diesem Grunde wird man keinen Lehrling halten können. Denn betrachte man nur die sogenannten Grossindustriellen und man wird finden, dass nur in Ausnahmefällen Lehrlinge gehalten werden, weil man den Nutzen, der durch solche dem Geschäfte etwa erwachsen könnte, zu berechnen weiss.

2. Ist eine Fortbildungsschule hier vorhanden, die ebenfalls den Fehler hat, dass in selber alle Tage von 7 bis 9 Uhr unterrichtet wird.

Diese Schule können daher nur Volontäre, Meisterssöhne oder andere Bevorzugte besuchen; für das Allgemeine ist sie nicht vorhanden. Auch die Zahl der Vortragsgegenstände ist zu gross und die Schüler können diese nach ihren Tagesverrichtungen nicht bewältigen.

Endlich haben wir einen katholischen Gesellenverein, der zwar gut angelegt, aber weil er hauptsächlich katholische Tendenzen verfolgt, unbeliebt ist.

Das Krankenhaus für Handwerksgesellen befriedigt zwar alle Bedürfnisse der Gesellen vollständig, kann aber nur durch die Humanität der Oedenburger Bürger hauptsächlich erhalten werden; denn es sind nur noch einige alte Zunftmeister, die alle vier Wochen von ihren Gesellen zehn Kreuzer abfordern und diese dem Spital abliefern, von Anderen fliessen keine Beiträge ein. Geselligkeitsverein ausser dem katholischen Gesellenvereine besteht hier keiner und die Gesellen sind angewiesen, ihre Erholungsstunden im Wirthshause zuzubringen.

Weibliche Arbeiter werden in hiesigen Tischlergeschäften nicht beschäftigt.

Die Fragen 7 und 8 sind mit diesem beantwortet.

III.

Roh- und Hilfsstoffe, dann industrielle Apparate und Hilfsmittel.

Die Hilfsmittel und Werkzeuge sind noch die alten wie vor 25 Jahren. Die Wissenschaft hat zwar viele neue Werkzeuge und Holzbearbeitungs-Maschinen erfunden, aber da fehlt es an Capital und

durch den Erwerb der Handarbeit lässt sich kein Capital zurücklegen;— und so wird es noch lange bleiben.

IV.

Capital und Credit.

1. Zur Ausübung eines Geschäftes ist immer ein Capital nothwendig, aber da, wie schon früher gesagt, der Handwerksmeister seine Zöglinge nur von der unbemittelten Classe erhält, der Arbeiter sich auch kein Capital erwerben kann, so kann nur der, der etwa durch eine Heirath oder Erbschaft zufällig in den Besitz eines kleinen Capitales kommt, ein Geschäft betreiben; doch ist das Capital in den meisten Fällen unzureichend. Ist ja einer so glücklich, zu einem grösseren Capitale zu gelangen, als es das Handwerk erfordern würde, der betreibt das Handwerk nicht, denn durch Handel und Speculation lässt sich leichter und mehr verdienen.

Um ein Geschäft anfangen zu können, gehört, wie gesagt, allerdings Geld dazu, das sich aber nach der Zahl der Arbeiter richtet.

Das Tischlergewerbe erfordert z. B. die Anschaffung des gesammten Werkzeuges, ferner ist ein Betriebscapital zur Anschaffung des nöthigen Holzvorrathes erforderlich.

Ein grosser hier zu bemerkender Uebelstand ist die Gepflogenheit, dass viele Arbeiten auf Credit gegeben werden. Solche Arbeiten werden oft erst nach Jahresfrist gezahlt, und doch soll mit dem Zeitgeiste vorgeschritten werden, um sich weiter ausbilden zu können, denn beim Tischlergeschäfte lernt man nie aus. Ich z. B. bin 65 Jahre alt und muss noch lernen. Dazu aber ist ein Theil des Verdienstes nothwendig.

2. Es sind hier in Oedenburg mehrere Geldinstitute noch vorhanden, als: eine Sparcassa, dann ein Spar- und Darlehenverein, und eine Bau- und Bodencredit-Bank. Alle haben sehr schöne Namen und leihen ihr Geld auch Handwerkern, wenn diese creditfähig sind, auf Wechsel mit 10 %, auf Hypothek mit 8 % nebst Nebenspesen, so dass das Geld auf 10 % und 12 % zu stehen kommt. HBei ypothekarcredit sind noch der Advocat und die Intabulirungskosten, die sehr bedeutend sind, zu rechnen. Es sind Fälle vorgekommen, dass bei 150 fl. Darlehen die Spesen 50 fl. ausgemacht haben; dass ist meiner Ansicht nach kein gesundes Gebahren, und zehren solche Gelddarlehen unverhältnissmässig an dem kleinen Verdienste des Handwerkers. Freilich wenn man bedenkt, dass Derjenige, der das Unglück hat in Wucherhände zu fallen, 35 bis 40 % zahlen muss, so erscheinen die Geldinstitute noch als eine Wohlthat.

3. In dieser Beziehung gäbe es sehr viele Wünsche und Bemerkungen zu machen, aber erreicht wird damit nichts; denn da anzunehmen ist, dass in ganz Ungarn alle Handwerker weniger Geld haben, als sie zu ihrem Geschäftsbetrieb brauchen, und da der Handwerker nur Derjenige ist, der die Waare erzeugt und der Erzeuger heute nirgends Capital sammeln kann, und es nicht denkbar ist, dass man

dem Handwerker ein Capital schenken wird, so gibt es kein anderes Mittel, als durch Sparen sich ein Capital zu sammeln, aber das geht langsam, ein Anfang jedoch muss gemacht werden.

Das haben schon vor mehreren Jahren hier einige Bürger aus dem Handwerkerstande anerkannt, und haben zu diesem Zwecke einen Vorschussverein, dann einen Spar- und Darlehenverein gegründet. Da aber im Handwerkerstande zu wenig Capital vorhanden ist, und es wohl auch an Verständniss fehlt, haben Geldmänner durch ihren Einfluss die ursprünglichen Statuten so umzugestalten gewusst, dass deren ursprünglicher Charakter ganz verloren gegangen ist, und nur darauf berechnet sind, grosse Dividenden zu zahlen und die Mitgliederzahl wo möglich zu beschränken, weil nur Einige ein Geldmonopol ausüben wollen. Und so ist aus dem Vorschussverein eine fallite Bank, die sehr viel Unglück angerichtet, geworden.

Der Sparverein besteht zwar noch, aber mit veränderten Statuten, die jeden Beitritt zur Mitgliedschaft ausschliessen, ausser dass man Antheile kauft; und dazu gehört Geld, was die Handwerker nicht haben.

V.

Verwerthung.

Die Verwerthung der erzeugten Waare geschieht meistens durch Bestellung, auch haben hier seit einem Jahre sich acht Tischler vereinigt, die mit vereinten Kräften ein wohllassortirtes Möbellager von ihren Erzeugnissen halten.

Der Hauptabsatzort ist Oedenburg und nächste Umgebung.

Vor 20—25 Jahren war ein viel grösserer Bedarf.

Die Concurrrenz mit guter Waare können wir immer aushalten, aber die leichten Wiener Möbel kann man um diesen Preis hier nicht herstellen. Die Ursache hievon ist, weil in Wien meistens Specialisten sind, die nur allein ein oder zwei Artikel machen und dadurch die Arbeiter in dem Artikel grössere Fertigkeit erlangen.

Der Zoll hat meines Wissens keinen Einfluss auf dieses Geschäft. Wünsche und Bemerkungen wären wieder so viel zu machen, dass ich nicht in der Lage bin, sie alle hier niederschreiben zu können. Ich will aber dennoch versuchen meine Ansicht auszusprechen, obwohl dies nur einseitig ausfallen kann, da ich es nur von meinem Geschäft und von meinem Standpunkte aus zu beurtheilen im Stande bin.

Da man sich um die Handwerker sonst niemals bekümmert hat, als höchstens wenn es sich um ihre Arbeit oder um das Steuerzahlen handelte, so mussten sich in den alten Zunftgebräuchen Uebelstände anhäufen, die so viel und so gross geworden sind, dass diese nicht weiter mehr bestehen konnten, und so wurde das neue Gewerbegesetz geschaffen.

Dabei hat man aber wieder auf alles Andere gedacht, nur auf Diejenigen nicht, für die es eigentlich hätte geschaffen werden sollen.

Der Grundzug im Gewerbegesetz ist, dass Derjenige, der Geld hat, Jeden ausnützen kann, der etwas gelernt hat; daher sucht Jeder auszunutzen und nichts zu lernen.

Ein weiterer Hauptzweck war, die Selbstständigkeit zu erleichtern, ohne Rücksicht ob der selbstständig werden Wollende dazu befähigt ist oder nicht. Man glaubte recht viele Steuerträger dadurch zu schaffen, aber das Gegentheil wurde erreicht. Es wird zwar heute sehr viel von den Handwerkern erpresst, wie lange aber werden es diese aushalten können?

Ueberdies enthält das Gewerbegesetz viele Bestimmungen, die so ganz wider die Natur des Individuums und seine langjährigen Gewohnheiten sind, dass man sich damit nicht so leicht befreunden könnte. Und ein Gesetz, das so aufgezwungen werden soll, bringt keine guten Früchte.

Dem Vernehmen nach geht man in massgebenden Kreisen mit der Idee um, die Industrie in Ungarn zu heben. Nach meinem Dafürhalten dürfte dies so aufgefasst worden sein, dass man glaubt nur Grossindustrielle zu schaffen; das kommt mir aber gerade so vor, als wenn man früher die Thurmspitze aufstecken wollte, bevor man einen Thurm hat. Man schaffe ein Gesetz, wodurch es möglich werde, dass aus dem Kleingewerbetreibenden ein Grossindustrieller werden könne, der wird dann gewiss leichter jedem Sturm trotzen können.

Ich habe hier einige mir bekannte Uebelstände, unter denen das Gewerbewesen leidet, niedergeschrieben, freilich nur von meinem Standpunkt und nach meiner, durch Erfahrung erhärteten Ueberzeugung, und so erlaube ich mir auch meine Ansicht wie ich glaube, dass am leichtesten und frühesten das Gewerbe in Ungarn gehoben werden könne, auszusprechen.

Vor Allem erachte ich die Einführung der allgemeinen Schulpflicht — aber wohlverstanden die Schulpflicht, die für Jedermann bestehe, aber nicht eine solche, die nicht gehalten wird — für nothwendig; dann wird es nicht mehr nöthig sein, den Lehrling an Arbeitstagen in die Schule zu schicken, um das zu lernen, was derselbe schon früher hätte lernen sollen, und es wird hinlänglich sein, die Sonntags-Wiederholungsschulen, wissenschaftliche Vorlesungen und die Zeichenschule zu besuchen.

Jeder Lehrling aber soll verpflichtet sein, über die sich angeeigneten theoretischen Kenntnisse, die zu seinem Gewerbe erforderlich sind, jedes Jahr eine Prüfung abzulegen und das Freiwerden soll von seinen Prüfungszeugnissen abhängig gemacht werden.

Denn wenn nur solche Lehrlinge Gesellen werden, die etwas gelernt haben, so werden dieselben auch Sinn für ihre Fortbildung in sich fühlen, und wenn aus solchen Gesellen Arbeitgeber werden, so ist dann mehr zu erwarten, als was heute die bestehenden Schulanstalten mit sich bringen.

Als zweite Forderung stelle ich die Bildung von Zwangs-Genossenschaften auf.

Wenn es jedes Bürgers Pflicht ist, nach seinem Vermögen zu den Lasten des Staates beizutragen — diese sind: die Erhaltung der Wehrkraft, die Erhaltung des Beamtenstandes etc. — so sehe ich nicht ein, warum nicht auch Derjenige, der durch den Betrieb eines Geschäftes sich sein Brod verdient, zur Erhaltung und Verbesserung dieses Standes einen Beitrag leisten sollte.

Die Art, wie ich mir dieses Institut der Zwangs-Genossenschaften vorstelle, wäre wie folgt:

Alle Jene, die sich durch den Betrieb eines Gewerbes Geld verdienen, sollen verpflichtet sein, sich aus gleichartigen Gewerben zu einer Corporation zu vereinigen, deren Pflicht es wäre, dass Lehrfach der Gewerbe zu überwachen, die Disciplin zu handhaben, dann die humanen Anstalten, sowie die Anstalten zum besseren Fortkommen, als: Sparverein, Rohstoffverein etc. zu gründen und zu erhalten, so dass sich in jedem Orte, wo nur immer möglich, durch Vereinigung der eigenen Gewerbetreibenden oder der Gewerbetreibenden der kleinern umliegenden Orte, Genossenschaften zu bilden hätten. Diese kleinern Vereine sollten einem derartigen Verein, welcher in den Comitats-Hauptorten seinen Sitz hat, unterstehen, und von diesem überwacht werden, und diese Provinzvereine sollten wieder einem zu bildenden Districtsverein oder der Gewerbe- und Handelskammer unterstehen, die dem Ministerium untersteht. Eine solche Organisirung der Genossenschaften, wo alle Meister, Gesellen und Lehrlinge Mitglieder, beziehungsweise Angehörige sind und auch zur Beitragsleistung verpflichtet wären, könnte mit einem kleinern Mitgliederbeitrag sehr Grosses leisten.

Engel Adolf

pécsi faiparos válasza.

Der hier zu behandelnde Industriezweig ist die Holzindustrie, speciell unserer Umgegend.

A) Im Allgemeinen.

1. Zu unserem Bedauern müssen wir gestehen, dass die Holzindustrie unserer Gegend durchaus nicht im Zunehmen begriffen ist, ja wir könnten fast mit Bestimmtheit behaupten, dass, wenn die gegenwärtigen Verhältnisse sich nicht baldigst und gründlich ändern werden, auch dieser lebensfähige Industriezweig dem sicheren Verfall zu entgehen kaum im Stande sein wird.

2. Die Holzindustrie unserer Gegend wird theils in den Waldungen durch Handarbeit, theils in den Sägewerken durch Dampfkraft und schliesslich in den Werkstätten durch Hand- und Maschinenkraft ausgeführt.

In den Waldungen arbeiten:

1. Einheimische Bauern der Umgegend als Holzarbeiter für ordinärere Holzproducte.

2. Zur Erzeugung von französischen Fassdauben werden eigens für diesen Artikel eingeübte Arbeiter aus Krain verwendet.
3. Zur Erzeugung von Binderholz werden Binder verwendet, dann
4. erzeugen Wagner das Wagnerholz, und
5. wird Schnittmateriale (Pfosten, Gesparre etc) durch Schnittkrainer, etwas weniges auch durch Bauern erzeugt.

B) Speciell.

I.

Lehrlinge.

Zu 1. Auch bezüglich des Lehrlingsverhältnisses lässt sich nichts Günstiges berichten; Mangel an Lehrlingen ist wohl keiner, doch ist theils die schlechte Erziehung im Elternhause, theils die mangelhafte Beaufsichtigung während der Lehrzeit dieser Knaben Schuld daran, dass sie verwaorlost heranwachsen und ohne jeden Ernst und ohne Lust ihr Handwerk erlernen und ausüben, stets den Gedanken nachhängend; wenn nur schon wieder Abend wäre; die Sonntagsschulen werden vom allerkleinsten Theile der Lehrlinge besucht, es ist Niemand da, der die Säumigen zum Besuche dieser Schulen verhalten würde.

3. Die Aufnahme der Lehrlinge geschieht in der allermeisten Fällen durch mündliches Uebereinkommen, das Freisprechen auf die möglichst einfache und leichteste Art.

II.

Ueber Gehilfen, dann speciell Fabriksarbeiter.

Als Antwort auf diesen Fragepunkt liessen sich wohl von jedem Industriezweige unseres Vaterlandes ganze Bände schreiben, die einander gewiss gleichen würden wie ein Ei dem anderen; so wäre denn auch in der Holzindustrie bis zum Ermüden viel zu sagen, wir beschränken uns jedoch darauf, dass wir uns der allgemeinen Klage anschliessen.

1. Obwohl in diesem Industriezweige eine genügende Anzahl Arbeiter ausgebildet wird, ist es dennoch fast unmöglich mit diesen Arbeitern allein zu reussiren, und so sind wir oft gezwungen uns Arbeiter von der Fremde zu importiren, um unsere eingegangenen Verbindlichkeiten zu erfüllen; was ist damit gewonnen? Schon in sehr kurzer Zeit müssen wir bemerken, dass auch diese Leute die Unsitte unserer Arbeiter angenommen haben, den guten billigen Wein in grossen Quantitäten consumiren, ganze Nächte, oft auch Tage lang in den Spelunken herumlungern; — leider ist Niemand da, der die Energie besässe diesem Treiben Einhalt zu thun, der die Leute zwingen würde ihre Pflichten zu erfüllen.

2. Die meisten Arbeiter der ordinärerer Holzindustrie, theilweise auch diejenigen für feinere Arbeiten, sind einheimische; ausserdem sind noch in Verwendung die bereits früher erwähnten Fassdauben-Arbeiter und Schnitter aus Krain, ferner in der Möbelindustrie, wenige Oesterreicher und Deutsche.

Die Krainer werden oftmals mit grossen Schwierigkeiten und Risiko für diese Arbeiten aufgenommen; man muss ihnen Vorschuss,

Reisespesen und Werkzeuge im Vorhinein geben, und wie oft kommt es vor, dass der Mann, oft auch die ganze Compagnie, nachdem sie einige Tage da waren, auf und davon gehen.

Der unpraktischere Holzhändler, oder der Anfänger in diesem Geschäfte, geht dann zum Herrn Stuhlrichter und versucht mit dessen Hilfe den Aufenthaltsort der Leute ausfindig zu machen, um sie eventuell zur Einhaltung ihrer eingegangenen Verbindlichkeiten zu zwingen; wie oft täuscht sich aber der gute Mann; trotz seiner Auslagen gelingt es in den allerseltensten Fällen der Flüchtlinge habhaft zu werden, und wenn ja, was ist das Facit? gezwungene Liebe.

Der praktischere Holzhändler lässt sie laufen, und häuft nicht noch unnütze Auslagen zu dem verlorenen Gelde, merkt sich das und ist wieder mit einer „theuren“ Erfahrung reicher geworden.

6 u. 7. Auf die Fragen 6 und 7 haben wir blos in Kürze zu antworten, dass die weibliche Arbeit zu diesem Industriezweige fast gar nicht verwendet wird.

8. Die Beantwortung der Frage 8 ist ein so ausgiebiges Feld, dass auch hierüber ganze Werke geschrieben werden könnten; wir beschränken uns auf das wenige bisher Gesagte, in welchem bereits theilweise die Beantwortung dieser Frage enthalten ist.

III.

Rohmaterialien und Hilfsmaterialien, ferner Hilfswerkzeuge und Maschinen.

1. Uebergehend auf das III. Hauptstück der Fragepunkte, haben wir Nachstehendes zu antworten:

Das Haupt-Rohmaterial der Holzindustrie unserer Gegend ist das Weisseichenholz, aus welchem folgende Artikel erzeugt werden:

1. Fassdauben für Frankreich und England.
2. Binderholz für unsere Gegend und Deutschland.
3. Schnittmaterial als: Waggon- und andere Pfosten, dann für gewöhnliche Bauzwecke.
4. Spaltholz für Wagner und Drechsler.
5. Brennholz.

Weiters wird noch Rohmaterial von nachstehenden Holzsorten verarbeitet, u. z. Rothbuche, Weisbuche, Esche, Ruste, Nuss-, Kirsch-, Birnbaum und Linde; diese Holzsorten werden zu den mannigfachsten Zwecken verwendet.

Die bei der Erzeugung der angeführten Artikel zur Verwendung kommenden Hilfswerkzeuge und Maschinen sind sehr verschiedener Art, und würde die Aufzählung derselben ganze Seiten in Anspruch nehmen; wir beschränken uns daher blos darauf, zu erwähnen, dass in den Sägewerken die gebräuchlichsten Holzbearbeitungs-Maschinen als: Gatter-, Cirkular- und Bandsägen, dann Hobelmaschinen und Fraisen verschiedenster Art verwendet werden; Fournirsäge ist unseres Wissens eine einzige in der Gegend und die ist im Sägewerke des Herrn Adolf Engel in Fünfkirchen, aber gegenwärtig auch nur wenige Tage im

Monate in Gang, oft steht sie auch Monate lang, weil es Viele gibt, die es vorziehen die billigeren, jedoch minder guten gespaltenen Fournire zu importiren.

2. a) Die Frage 2 wird dahin beantwortet, dass die Einkaufsplätze für die bisher angeführten Holzsorten meistens die Umgegend und die angrenzenden Comitate sind; ausserdem wird der für Bauzwecke und auch für Möbeltischlerei nöthige Bedarf von Weichholz aus Oberungarn (via Mohács) und aus Steiermark (per Bahn und per Drau) zugeführt.

b) Die Preise sind sehr verschieden, und würde die Anführung derselben theils durch das Steigen und Sinken des Artikels an Genauigkeit leiden, theils aber durch die grosse Verschiedenheit desselben zu viel Zeit und Raum beanspruchen.

IV.

Capital und Credit.

1. Allerdings erfordert dieser Industriezweig mehr als vielleicht jeder andere grosses Anlagecapital, da in den meisten Fällen der Wald, resp. das Rohmateriale, bevor noch an die Ausfuhr gedacht werden kann, schon gezahlt werden muss.

Weiters muss der Arbeiter, der die Fällung, dann der die Aufarbeitung des Stammes besorgt, bezahlt werden; auch der Fuhrmann will gleich sein Geld haben, da er es braucht, sonst würde er gewiss nicht fahren; und so muss das Holz, bevor noch eine Aussicht auf Verkauf vorhanden, bereits dreimal, u. z. immer mit baarem Gelde bezahlt werden. Uns ist fast kein einziger Fall bekannt, wo sich eine Herrschaft oder überhaupt ein Waldbesitzer herbeigelassen, die Ausfuhr des Holzes zu gestatten, bevor er nicht sein Geld erhalten.

2. Die Creditverhältnisse unserer Gegend sind wie die im ganzen Lande, daher wir eine nähere Aufklärung für überflüssig halten.

V.

Verkauf.

Uebergehend auf den Absatz V. finden wir Nachstehendes zu bemerken:

1. Die Verwerthung der Producte ist durch die Verschiedenartigkeit derselben eine sehr mannigfache, doch lässt sich der Verkauf in zwei Hauptgruppen zusammenfassen, u. z.:

1. Verkauf der ordinäreren Holzwaaren, als: Fassdauben, Binderholz und Juten auf den unbedeckten Lagerplätzen (Depôts). Solche besitzt jeder grössere Holzindustrielle unserer Gegend entweder an den Bahnstationen oder an den Flussufern. In den grösseren Depôts finden wir auch gedeckte Lagerschoppen, wo die kleineren und werthvolleren Hölzer untergebracht sind.

2. Verkauf der feineren Holzwaaren. In diese Gruppe können wir die in unserer Stadt befindlichen Möbellager, Sägewerks-Niederlagen, Tischlereien, Drechslereien und Wagnereien zusammenfassen,

welche theils Lager halten, theils auf Bestellung arbeiten; selbstverständlich ist durch den erhöhten Werth dieser Artikel auch die erhöhte Sorgfalt der Einlagerung bedingt.

3. Die Absatzquellen der Producte unserer Holzindustrie erstrecken sich in die Länder Ungarn, Oesterreich, Deutschland, Frankreich und England.

Ungarn selbst consumirt den allerkleinsten Theil der Erzeugnisse unserer Gegend; Schuld hieran ist theils das leider noch immer herrschende Vorurtheil, dass die Erzeugnisse des Auslandes besser sind als die unsrigen, theils aber der in einigen Artikeln wirklich geringe Bedarf an solchen.

Nach Frankreich werden vornehmlich die französischen Fassdauben ausgeführt, nach Oesterreich und Deutschland das in der hiesigen Gegend erzeugte Binderholz und Waggonbauholz.

Der Verkauf geschieht meistens durch Zwischenhändler, in den allerseltensten Fällen besorgt sich der Consumant vom Producenten seinen Bedarf.

4. Die Beantwortung der Frage 4. ist bereits im Gesagten enthalten, und bleibt nur noch zu bemerken, dass der Import ausländischer Artikel, sowie bei jedem anderen Industriezweige, auch bei der Holzindustrie, von grossem Nachtheil ist; Jedermann, der nur halbwegs in der Lage ist, fährt, sobald er z. B. die Absicht hat sich zu möbliren, direct nach Wien und kauft dort Möbel ein, die fürs Auge gefällig aussehen, jedoch nichts weniger als gut gearbeitet sind. Unzählige Fälle sind uns bekannt, wo Leute um ihr theures Geld schlechte Waare bekamen und dennoch gelingt es unseren strebsamen Industriellen nicht, das Publikum von diesem Irrwege abzubringen; Jeder glaubt, er wird gewiss gut bedient werden, ihn wird Keiner anschnieren etc.

Wie leicht wäre es, all dies, was speciell in der Holzindustrie in Wien erzeugt und in unsere Gegend verwendet wird, auch hier ebenso billig und gut zu erzeugen; nur eine kleine Nachhilfe von Seite der Publikums und Alles wäre besser; aber nein, trotzdem man sieht, wie sehr man oben übervortheilt wird, geht dennoch Jeder dahin und lässt sich übervortheilen.

6. Wir glauben, dass die Zollverhältnisse allein auch keinen Einfluss auf den Import dieser Artikel der Holzindustrie auszuüben im Stande sein werden, und dass lediglich das Vorurtheil des consumirenden Publikums Schuld daran ist, dass die feinere Holzindustrie unserer Gegend nicht jene Blüthe erreicht hat, die sie erreichen könnte.

Auf die Hebung der Holzindustrie unserer Gegend im Allgemeinen ist auch noch als Hemmschuh zu betrachten, dass die weniger werthvollen Erzeugnisse die, im Verhältniss gegen das Ausland, so immens hohe Eisenbahnfracht nicht zu ertragen im Stande sind.

Wie viele Geschäfte müssen unterbleiben, weil die horrende Fracht den ganzen Nutzen verschlingt; wie gross ist die Entwerthung der Producte durch den eben erwähnten Umstand; all dies ist eine allzubekanntes Thatsache, als dass es noch nöthig wäre nähere Details

hierüber zu bringen; die Thatsache steht jedoch auch fest, dass nicht allein der Industrielle hierunter zu leiden hat, sondern dass auch die Bahnen bedeutend weniger verfrachten, als sie zu verfrachten hätten, wenn billigere Tarife beständen. Diese Zustände können als Haupt-Krebschaden unserer Industrie betrachtet werden, und ist es unsere innerste Ueberzeugung, dass wenn wir nicht billigere Tarife bekommen, es gar nicht lange dauern wird, dass auch der geringe Export gänzlich wird aufhören müssen, da fortwährend neue Eisenbahnlinien in den walddreichen Gegenden Russlands ausgebaut werden.

Resumiren wir nun in Kürze all' das Gesagte, so finden wir, dass an dem Darniederliegen unserer Holzindustrie Schuld sind:

1. unsere mangelhaften Polizeizustände;
2. der Mangel an Gewerbeschulen;
3. die mangelhafte Beaufsichtigung unserer Arbeiterklasse;
4. die theuren Bahn- und Schifffrachten;
5. unser Gewerbegesetz.

Nur durch die Behebung dieser Uebelstände könnten wir ein Aufblühen unserer gewiss lebensfähigen Holzindustrie hoffen.

Wir können daher nur vom ganzen Herzen wünschen, dass dieser Tropfen im Meere der allgemeinen Klage nicht verloren gehen möge, und dass es ihm gelinge, jene Wirkung hervorzubringen, welche zum Aufblühen unserer darnieder liegenden und hinwelkenden Holzindustrie nöthig ist.

Budapesti esztergályos ipartársulat válasza.

A) Im Allgemeinen.

1. Es ist schwer zu bestimmen, wie hoch der jetzige Stand der selbstständigen Drechsler sich beziffert. Bis zum Inslebentreten des österr. Gewerbegesetzes war die Zahl stets bis 25; nachher stieg dieselbe bis auf 60, nach dem 1872-er Gesetz wissen wir nicht wer befugt oder unbefugt arbeitet und wie hoch der Stand der Arbeitsgeber ist, weil sich die wenigsten Herren der bestehenden Genossenschaft anschliessen wollen, und zufolge dieser Willkür, ferner des Arbeitsmangels und der grossen Concurrenz, schliesslich des theueren Materials und der billigen Preise der fertigen Arbeit ist das Drechslergewerbe sehr im Niedergang.

Obigem gegenüber ist zu bemerken, dass früher selten ein Meister nur zwei Gesellen hatte, meistens beschäftigte derselbe fünf bis zehn Gesellen, wo hingegen heute kaum einer ist, der bis fünf Arbeiter beschäftigt.

2. Durchgehends in Werkstätten mit zwei bis drei Drehbänken, nur in einigen bis zehn. Die Arbeiten werden theils auf Bestellung, die sogenannten Frimarbeiten aber grösstentheils vorräthig gemacht und in Niederlagen zum Kaufe angeboten, was für den Erzeuger eine kümmerliche Existenz bietet. Arbeiten ausser Hause kommen nicht nennenswerth vor.

3. Eine grössere Werkstätte mit circa 20 Drehbänken wurde Anfangs der Sechziger Jahre in Pest wegen Steigerung der Löhne aufgelassen; in derselben wurde nur für Export gearbeitet.

B) Speciell.

I.

Lehrlinge.

1. Lehrlinge sind in zu geringer Anzahl und mit sehr geringen Vorkenntnissen.

2. In Folge schlechter Vorbildung ist auch die Lernbegierde weit zurück, und kann hievon einerseits die zu grosse Jugend, anderseits aber die gemeinschaftlichen Zusammenkünfte nach den Abendschulstunden die Schuld sein. Besonders ist es auffällig seit den abendlichen Zusammenkünften, die geradezu demoralisirend für die Lehrlinge sind und an denselben mehr verderben als sie gut machen.

3. Aufnahme wie früher mündlich. Das Freisprechen ist an keine Formalität gebunden, jedoch unterlässt es der Vorstand nicht gute Lehren zu geben, wenn es die Eltern der Lehrlinge überhaupt wünschen.

Behördliche Aufsicht, ob die Bestimmungen des Gesetzes aufrecht erhalten werden, ist sehr gering. Hierüber lässt sich urtheilen einerseits aus der Laubheit der Behörden, anderseits aus der allgemeinen Unbeliebtheit des Gewerbegesetzes im Allgemeinen.

4. Es ist wünschenswerth, dass die Lehrlinge nicht unter 14 Jahren angenommen werden dürften.

II.

Gehilfen.

1. An Arbeitern ist Mangel, weil sie zufolge des Gewerbegesetzes weder eine Herberge haben, noch von Seite der Gehilfen eine Unterstützung erhalten, somit sehr wenig Fremde zugereist kommen, was auch für die Zukunft sehr nachtheilige Folgen auf unser Drechslergewerbe ausüben wird. Demzufolge sollten Anstalten getroffen werden, dass sich Arbeitgeber und Arbeitnehmer zu treffen wissen. Heute ist in dieser Beziehung bei den Drechslern gar keine Gelegenheit.

2. Die Arbeiter sind Inländer und nur höchst selten Ausländer. Es kommen die Arbeiter heute aus der Provinz meistens ganz unerfahren nach Pest zugereist. Gelingt es ihnen eine Arbeit zu bekommen und haben dieselben durch Aufopferung und Mühe des Arbeitsgebers (welcher nebenbei bezahlen muss) etwas gelernt, so werden sie gewöhnlich brutal, verlangen nicht zu erschwingenden Lohn und reisen schliesslich ins Ausland. Ausländer hingegen kommen zufolge unserer derangirten Gewerbeordnung fast gar keine zugereist, weil in Pest, respective in Ungarn weder für Unterkunft, noch für Vermittlung zwischen Arbeitgebern und Arbeitnehmern laut dem bestehenden Gewerbegesetz gesorgt ist. Und somit ist die Ursache des Untergangs des Drechslergewerbes in erster Linie in dem Mangel an

Arbeit, in zweiter Linie aber in dem für Ungarn unpassenden Gewerbe-gesetze zu suchen.

3. Die Berufstüchtigkeit geht mit jedem Jahre rückwärts; früher musste Jeder eine gewisse Zahl Gesellen- und Fremdjahre haben, in Folge dessen ein Jeder gezwungen war sich fachlich zu bilden; heute entfällt dies ganz und die Folgen sind fühlbar.

4. Disciplin bei unseren gegenwärtigen Arbeitern ist gar nicht vorhanden und kann in Folge des Arbeitermangels auch nicht geübt werden. In Bezug der Moralität geht es eben so rückwärts und Sparsamkeit ist in höchst seltenen Fällen bemerkbar.

5. Bei den Drechslern sind Reibungen zwischen Arbeitgebern und Arbeitern nicht so häufig, und wenn welche vorkommen, so klagt der Arbeitgeber selten, um nicht bei den Arbeitern in schlechten Ruf zu kommen, da er sonst gar keine Gehilfen bekommen könnte.

6. Seit dem Inslebentreten des 1872-er Gesetzes gehören unsere Arbeiter gar keiner Krankencassa an. Während dem Bestand des österr. Gesetzes wurde das Krankengeld zwar unpünktlich gezahlt, aber doch gezahlt, wo hingegen bei dem alten Zunütsystem eine jede Krankenschuld mit Schande gleich hielt. Vorkommende Ueberschüsse wurden an Durchreisende gegeben.

6. Bildungsanstalten sind die Jedem zugänglichen, werden jedoch wenig genug benützt.

7. Weibliche Arbeiter werden gar nicht verwendet und sind auch nicht verwendbar.

8. Es ist wünschenswerth, dass Bildungsanstalten überhaupt vom Staate gegründet würden.

III.

Rohstoffe und Hilfsmittel.

1. Verarbeitet wird Holz, Horn und Bein. Inländisches Holz zum überwiegend grössten Theil und nur ein kleiner Theil fremdes Holz, welches meistens von Wien bezogen wird.

2. Drehbänke werden nur aus Wien bezogen und stellt sich deren Preis von 30 bis 60 fl.

3. Die Lage des Industriezweiges bezüglich der Rohstoffe und Hilfsmittel bleibt stationär.

IV.

Capital und Credit.

1. Zum Betrieb im Allgemeinen ist wenig Capital erforderlich, daher wird auch öffentlicher Credit wenig in Anspruch genommen.

V.

Verkauf.

1. und 2. Gearbeitet wird gegen Bestellung und zwar für den hiesigen Markt, von Export ist nichts bekannt.

3. Die Verkaufsverhältnisse oder die besseren Preise haben sich durch unberechnete Concurrenten verschlechtert. Dies ist auch ein Hauptfactor des Rückganges des Gewerbes, ebenso wie die übergrossen Miethpreise und die unerschwinglichen Steuern und Abgaben.

Walsér Jakab

válasza a kádár ipar tárgyában.

A) Általánosságban.

1. Ezen iparág nagyobbszerű fejlődését előmozdította az 1854. és 1855. években kezdeményezett borkivitel Olasz- és Franciaországokba, a hol az ottani szőlőkben uralkodó Oidium miatt rossz termések valának és pedig oly mértékben, hogy az akkori francia kormány czél-szerűnek látta a magyar borokat egy időre minden beviteli vám alól felmenteni.

Ebből eredt reánk nézve azon kedvező viszony, hogy boraink a francia borok szűke miatt csakhamar Angolhonban és Németország északi tartományaiban ismertekké és kedveltekké váltak. De később ezen könnyen kivivott hirnév borainkra nézve elenyészett. Ennek oka főleg kiviteli czégeink eljárásában rejlett, kik nem igen voltak kényesek az illető borok megválasztásában; de másrészt okozhatjuk bortermelőink akkori primitív szüretelési és borkezelési módját is, mely boraink messzebb vitelét nem tette lehetségessé. Ezek folytán boraink hitelüket vesztvén, a forgalom szűkebb körre szorítkozott, mi természetesen a kádár ipar csökkenését vonta maga után. Azonban tekintve, hogy bortermelőink legnagyobb része újabb időben igen helyesen felismerte, miszerint csakis józan és természetesen eljárás a szüretelésnél, későbbi szorgalmatos kezelés és figyelmes ápolás teheti borainkat versenyképesé a francia borok ellenében, — remélhető, hogy a kádár ipar ismét kedvezőbb jövőt érhet.

Felemlitendőnek vélem még, hogy a 60-as években a disznózsír és a gözmalmi liszt hordókbani kivitele Németországba és Svajczba oly arányban indult meg, miszerint erre támaszkodva fővárosunkban egy 200,000 frtnyi alaptőkével bíró részvénytársulat alakult gözerővel dolgozó hordógyár (Mechanische Fassfabrik) üzésére. Az Angolhonból behozott hordókészítő gépek több mint 70,000 frtba kerültek. De mint az akkori időben nagy számmal felmerült hasonló részvénytársulatoknál úgy itt is első sorban az igen költséges üzletvezetési szerkezet, később azon drágán fizetett tapasztalat, hogy a nagy költséggel beszerzett gépek által készített hordók feladatuknak, főleg mint boros hordók, meg nem felelnek; továbbá az amerikai disznózsír megjelenése az európai piacokon, fogyasztó telepeinknek ezáltal elfoglalása, mindezen balesetek a géphordógyár további fennállását lehetlenné tették, minek folytán az a részvényesek által feloszlott, és nagy veszteséggel eladott, csak azon sajnós emléket hagyván maga után, hogy általa iparos

társaink közül többen, kik oly vállalattal, mely oly sok ezret veszthetett, versenyezni képesek nem valának, tönkre tétettek.

B) Különösen.

I.

Tanonczok.

Az új ipartörvény életbeléptével, annak értelmében a régi czéh megszüntetett, de daczára annak, hogy társulati alapszabályok készítettek és helybenhagyattak, fővárosunkban máiglan kádártársulat nem létezik. E tekintetben legelső sorban csak tulajdon részvétlenségünket okozhatom, de másodsorban az új törvény 79. szakaszát, mely minden iparosra és annak tetszésére bizva a társulatba belépését. Többszöri sikertelen felhívás után, a czéhnek utolsó elnöke, egynéhány iparos társ egyetértésével kötelességének tartá az összes czéh vagyont, mely csakis régiségi szempontból bir értékkel, 1875. évi június 2-án az országos magyar iparegyesület igazgatóságának, az alapítandó iparmuzeum részére átadni.

Tanonczok kielégítő számmal jelentkeznek és többnyire szóbeli alku mellett fogadtatnak fel 3 évre; 4 évre csak akkor, ha a mester a tanonczot ruhával is ellátja, a tanidőért díj nem fizetetik; előképzettség nem fordul elő, csak ritka esetben némi míveltség; kívánatos tehát, hogy ipariskoláink e nagy bajon segítsenek.

II.

Segédek.

A segédek majdnem átalában belföldiek; hiány csak akkor mutatkozik, ha bő szüret van kilátásban és a segédek a fővárosból nagyobb számban vidékre elhivatnak, a hol rendszeren többet keresnek, hanem csak rövid ideig. Ügyes és szakértő segédeink száma napról-napra ritkul, mert nagyrészben fűszer- és borkereskedésekben, eczet-, szesz- vagy olajgyárakban találnak alkalmazást, hol inkább kényük kedvük szerint dolgozhatnak és így magukat s mesterségükben való további kiképeztetésüket elhanyagolják. Az újra alakulandó társulatnak legelsőbben azzal kellene foglalkozni, hogy a fővárosba érkezendő munkások biztos helyen találhassák azon munkaadók névjegyzékét és lakását, kiknek munkásra van szükségük.

A segédek számára egy betegségélyző és temetkezési egylet áll fenn, melyben minden segéd a rendes díj lefizetése mellett részt vehet. E pontra nézve segédeink erkölcsi és mívelődési érdekei szempontjából czélszerűnek vélném, ha ezen egylet helyiségében a segédek számára olvasó kör létesítenék, a hol számukra eleinte közérdekű és szakba vágó lapok, későbbben pedig járulékaik vagy adakozás útján összegyűjtendő eszközökből hasznos könyvek szereztenének be, mint ily intézetek Németországban léteznek. Meg vagyok győződve, hogy a segédek egy része, később talán nagyobb része vasárnapi délutánjait inkább ott töltené, mintsem hogy pénzét korcsmákban ivás vagy kártyázás

mellett elvesztegesse, Ugyanitt találhatna írószereket is, ha talán szü-
löinek levelet írni, vagy pedig magát írásban tökéletesíteni kívánná.

III.

Nyersanyagok.

Nyersanyagaink közül a fa és vas említendő. A fanemek közt a tölgyfanemek és a fenyőfa nemei használatnak; az első csakis boros hordók és edények készítésére, a második pedig dézsák, kannák, kádak stb.-re. Ez többnyire Magyarország felső vidékeiről, de részben Felső-Ausztria, Tirol és Stajerországokból szerzettetik meg. A boros hordókra szükségendő dongafa csakis hazánk tágas és dús erdeiből kerül ki; legkiválóbb forrásaink Szlavonia és annak volt határörvidéke, kitűnőleg a volt Brood és Pétervárad ezredek, ezeken kívül Somogy, Temes, Arad, Szatmár, Bereg és Marmaros megyék és Mátra vidéke. Évenként millió akók számára készül itt a donga-fa és annyi köbláb fűrészelt gyártmány; de merem állítani, hogy minden esetre $\frac{3}{4}$ része nyersanyag formában külföldre vándorol: Szlavoniából Triesten át Francia- és Angolországba, a felső vidékről pedig a kassa-oderbergi vonalon Németországba jelentékeny árúczikket képezvén, melylyel sok fakereskedő foglalkozik.

Csakis ezen nagymérvű kivitel folytán emelkedtek nálunk a fa-
árak. Míg 1848. és 1850-ben itt helyben a donga-fa ára általában akón-
ként 20 ezüst krajczárba került (35 osztr. ért.), jelenleg akója 1 frton,
nagyobb hordóknak való pedig 1 frt 50 krral fizettetik, mely árért
mult évben egyes vidékeken majdnem 1 akó bort lehetett kapni. Mint-
hogy a külföld fakészleteinkre rászorul, mert erdők nagyrészt kifogytak,
ezen cikk mérsékelt kiviteli vám alá vétele nem igen akadályozná
nagyobb mérvben a kivitelt és az ország pénztárába talán nem meg-
vetendő jövedelmet hozhatna.

Második fő nyersanyagunk a vas, melyet régebben csak kovácsolt
minőségben szerezhettünk, azonban mintegy 25 év óta a hengerelt vas
jobb minősége és egyformasága miatt igen helyesen kizárta azt a hasz-
nálatból. De megjegyzendő, hogy a hazánkban gyártott vas minőségre
nézve nem versenyezhet a Stajerországgal, ámbár nem tagadható,
hogy hazai vasgyárainknál is némi előmenetel észrevehető.

IV.—V.

Hitel és eladás.

Hitelviszonyainkat semmikép nem mondhatom kielégíthetőnek,
miután nagy tökével kell dolgoznunk és pedig azért, mert üzletünkben
tetemes fakészletet szükséges tartani, hogy csak száraz fa dolgoztassék
fel, továbbá azért, mert nagyrészt készletre vagyunk kénytelenek
dolgoztatni, mivel — mint az 1875. év bebizonyította — a bortermeleők
elemi csapásoktól tartva, rendeléseiket rendszeren az utolsó perczig
elhalasztják, s így nem csoda, ha jobb szüret alkalmával kevés a hordó,
végül azért, mert a mi készleteink köztudomás szerint nagy helyisé-
geket, illetőleg pinczéket igénylenek és ezekért magas bért kell fizetni.

Kézzelfogható, mily fontossággal birna és mily hasznot eredményezne ezen iparágban egy oly egylet, melynek feladata nyersanyagot nagyban beszerezni, a készletekre pénzt előlegezni. Reméljük is, hogy új társulatunk alakulása talán ezen kívánalmat is beteljesítendő.

Végül legyen megengedve ezen alázatossággal előterjesztett jelentésemet röviden azon óhajommal befejezni, hogy minélelőbb sikerülne az ipartörvény módosítása felett megállapodott javaslatainkat a törvényhozás által törvényerőre emelni, mert hiába hozunk törvényeket az adó felemelése és annak behajtásáról, ha nem gondoskodunk azok helyzetéről és erejük fejlesztéséről. kik hivatva vannak az adókat fizetni — de mindenekeelőtt meg is keresni.

Winkle Adolf

válasza a kádáripár tárgyában.

A) Általánosságban.

A bodnáripárnak általam üzött edény-kádár ágára nézve általánosságban kénytelen vagyok kijelenteni, hogy ezen iparág hazánkban és a fővárosban a bécsi világkiállítást követő időszakban fokról fokra hanyatlík, még pedig mind a készítmények mennyiségét és az üzletforgalmat illetőleg.

E hanyatlásnak okait a tanoncok és segédek hiányában, az edényszükséglet terén a bádigosok versenyében és főleg a nyersanyag roppant árában kell keresni, mely egy kézben lévén monopolizálva, mai napon ölenként már 28 frtért árultatik, holott a bécsi pénzválságot megelőzőt időszakban 16 frtért ajánltatott ölenként.

Az iparág műhelyekben és házon kívül dolgozó munkások által üzetik; többnyire vásárlók és csekély megrendelők képezik a fogyasztókat.

A legutolsó 25 év alatt lényeges átalakulás csak a szerszámok tökélesbülésében észlelhető; a műhelyek utó-nemzedék nem létében és a nehéz pénzviszonyok folytán napról napra fogynak, daczára hogy az újabb ipartörvények alatt hirtelen szaporodtak (és épen ezért kölcsönös romlást és vagyoni apadást idéztek elő). A műhelyekben jelenleg legfeljebb 2—3 segéd dolgozik és nagyobb mérvű üzleti telepről tudomással nem bírok.

B) I.

Tanoncok.

Tanoncz és segéd — többnyire belföldi — igen csekély számmal van; az iparág megtanulására való hajlam a legcsekélyebb, alig akad egy két tisztességesebb tanoncz és segéd az edény munkára, mindnyája csak a hordóiparra vágyik; hogy a tanoncokban hajlam nincs a tanulásra, ennek oka előképzettségük hiánya.

A tanoncok tanulási hajlama megitélhető azon tényből, hogy a jelenlegi tanoncok száma a régibb viszonyokhoz mérten alig üti meg a 10 %-ot, míg az iparágban foglalkozó segédek alig 5 %-a akar edény munkára vállalkozni. A helybeli kereslet nagy részét helyben a vidéki városokbeli kádárok állítják elő.

A szóbelileg felfogadott tanoncokra nézve az ipartörvény határozmányai kellő pontossággal alkalmaztatnak.

II.

Segédek.

A segédek között külföldi alig van; a továbbképzési hajlam nem igen észlelhető; az állandóság sem kiváló erényük; erkölcsösség, józan-ság és takarékoság szempontjából azonban nem igen esnek súlyos kifogás alá.

Szellemi jóllétük emelésére üdvös befolyással van a legényegylet, anyagi helyzetük előmozdítására nézve pedig nagy befolyással vannak a temetkezési és betegsegélyző egyesületek.

Női munkásokat az iparág nem foglalkoztat.

Ha most már a jelenlegi helyzetet a közelmulttal összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy a czéhrendszer mellett dolgozó 60-as előtti időkben midőn a mai 150 műhelyhez arányitva mintegy 45—46 volt, az iparág üzleti szempontból igen hálás és sokkal eredménydúsabb volt; az 1860. és 1872. évi osztrák iparrend alatti időszak sem eshetett kifogás alá, ámde az új ipartörvény életbelépte után sok oly körülmény merült fel, mely az iparágra káros hatással volt.

Minden új intézmény életbeléptetését csak lassan és a régi faktorok számbavételével kell megindítani; a mi ipartörvényünk létrehozásánál erre nem fordított figyelem és a keserü gyümölcsök nem is maradtak ki; a munkaösztön csökkent, a könnyen elérhetővé vált gyümölcs értéke nagyot esett, a munkaadó és emberei közti fegyelem és erkölcsi rend annyira lazult, hogy a mostani segéd, de sőt tanonc is bármely perczen kész gazdájától és műhelyétől megválni.

III.

Nyersanyagok és segédszerek

A nyers anyagok terhes beszerzése folytán az iparág pang, míg a szerszámok tökélesbülése folytán a kiállítás csinosbul; ez azonban emelkedést nem szül, mert a helyi piac a bécsivel az árak tekintetében annyira nem versenyezhet, hogy sok tárgyam van, melynek helybeli kiállítása magamnak 5 frtomba kerülne és Bécsből 2 frt 50 krért meghozathatom; mind e bajnak a külön vámterület elejét vehetné és elhanyagolt iparágainkat emelhetné.

Egészben véve mondhatni, hogy iparágunk új műszerei cél-szerűség és jóság tekintetében a régieket 100 %-el mulják felül és hogy az előállított faedény mennyisége a hordó gyártástól messze elmarad.

IV.

Tőke és hitel.

Az iparág befektetési tőkét nagyot igényel, forgalmat azonban már kevésbé.

Hitelviszonyainkat jellemzi az általános nyomor. A kisiparosnak egyáltalán nincs hitele, mert az országnak nincs pénze, nincs olcsó pénze, nincs bankja.

Ha pedig a kisiparos vagy munkaadó mégis az iparbank hitelére szorul és sok jótálló mellett kölcsönt vesz, megérzi az idő nyomását, mert a régi 6—7 % helyett 15 %-ba is bele fog kerülni a kölcsön vett pénz; már pedig hogy 15 %-os pénzzel minő munka kerül ki az iparos kezéből, azt ugy is tudhatja minden szakértő.

V.

Eladás.

A készítmények boltokban és piacon árultatnak; minden külföldi vagy vidéki áru kivitele nélkül; az eladási viszonyok az utóbbi években igen hanyatlottak, oka ennek a bádog edények hirtelen felkapása. Az ausztriai iparcikkek versenye igen káros és ezek előnye körülbelül 30 %-ban fejezhető ki, mint azt fentebb is említém.

Mind e nyomasztó bajokhoz járul a hibás adókulcs, mely a lakás nagyságára szabott és főleg iparágunkat sújtja, a mennyiben a hordókat készítő legszegényebb bodnárnak is aránylag nagy műhelyre, a faedénynyel dolgozónak pedig utczai boltra van szüksége, s ezek után magas házbért és ebből kifolyólag igazságtalanul és aránytalanul magas adót fizet.

Iparágunkra ily sújtó mérvben nehezedeő viszonyokon nézetem szerint a közös vámtariffa és terület, vagy pedig a jelenlegi tariffák módosítása egyáltalán segíteni nem képes; de igenis kedvező fordulat várható a külön magyar vámterülettől, mely esetben 5—8 %-nyi vám lenne kivetendő; de még ezen intézkedés is gyökeres javulást csakis olcsó pénz mellett, a pénzszükség megszűntével, vagyis magyar nemzeti bank felállításával volna képes létrehozni.

Prochaszka Ferencz

válasza az agyagipar tárgyában.

A) Általánosságban.

Az agyagipar fővárosunkban leginkább kályhák előállításával foglalkozik; e mellett időszakonként előfordul csekély mértékben ugynevezett Terra cotta díszítmények előállítása épületek számára. Vidéken egyes helyen az edény készítése kisebb nagyobb mértékben üzetik.

Műszaki és műizlési tekintetben igen előre haladtunk; kiterjedésre nézve is néhány telep igen szép előmenetelt tett.

A készítmény mennyiségére nézve, csak legújabb időben hanyarlott, az ezelőtti néhány évvel szemben.

Iparunk helyben és egyes vidékeken nagyobb telepeken, más vidékeken nagyszámu kisebb mesterek által üzetik.

Házon kívüli munkások, csakis a kályhák felállítására alkalmazhatók.

Az üzletek számát illetőleg, újabb időben változások nem történtek.

Helyben létező üzletek :

Prohaszka F. és fia . . .	VII. dob-utca 19. sz.
Schmid János	VI. n.-mező-u. 45. "
Stöckl Antal	VII. kertész-u. 9. "
Lang Ferencz	IX. nyul-utca 13. "
Hernady István	VII. kerepesi ut
Brxa János,	
Klier József	VIII. kender-u. 9. "
Kocsis és Heszler	II. zöldfa-utca.

B) Különösen.

I. és II.

Tanonczok és segédek.

Tanonczok, egyes eseteket kivéve, a fővárosban nem tartatnak. Segédeinket a vidéken felszabadult fiatal legényekből képezzük ki.

Ezek, egyes kivételekkel, a szükséges előképzettséggel nem bírnak; nálunk azonban gyakorlati uton, könnyen betanítatnak.

A segédek többnyire belföldiek; és a külföldiek csak szabad önkéntes letelepedés utján vonulnak be. — Ezen iparág itt és külföldön egészen különböző módon üzetvén, a külföldi legügyesebb munkásnak is egészen újból kell az itteni eljárási módot betanulni, és megfordítva szintén.

Fegyelmi és erkölcsi tekintetben igen sok kívánni való lenne ugyan, de ez általánosan minden iparágban így lévén, már kimerítően tárgyalatott.

Nagyobb üzletekben mindenütt egy bizonyos — többnyire nő — munkástörzs létezik a többi munkás időről időre változik.

Surlódások az elmúlt években, gyakran fordultak elő, jó munkások hiánya miatt, kiknek bérét a versenyző munkaadók ugyszólván árverezve felcsigázták.

A munkások legnagyobb részt, különösen a nősek, vagy biztosítva vannak, vagy valamely betegsegélyző-egyletnek tagjai.

Női munkás nálunk nem alkalmazható.

A czéhrendszer idejében, minden munkás igen csekély negyedévi díj befizetése által megbetegedés esetére biztosítva volt; ez azonban most megszűnt, ami — különösen fiatal idegen emberekre nézve — nagy hiány.

III.

Nyersanyagok és segédzerek.

Nyersanyagunk az agyag, legnagyobb részt alsó Ausztriából szállítatik ide a Dunán. — Helyben csak is alulírott használja a híres losonczi (f.-zsaluzsányi) legjobb tűzálló agyagot, az előbbenivel bizonyos arányban keverve. Az osztrák föld a dunapartig taligánként (Schiebruhe) 55—60 krba kerül; a losonczi két annyiba. — Azonkívül különféle agyag használtatik, a budai, csákvári hegyekből stb. — Az égetésre szükséges puha fenyőfa $4\frac{1}{2}$ —9 frtba kerül ölenként.

IV.

Tőke, hitel.

Ezen iparág nagyobb mérvű üzelve, tetemes befektetési tőkét igényel.

Hitel tekintetében itt hogyan állunk nem szükséges hosszasan fejtegetni, mert ezen, mindnyájunk által egyaránt érzett baj, már annyiszor és oly kimerítően volt előadva, hogy újat már alig lehet felhozni.

IV.

Eladás.

A készítmények előállítása, egyrészt — különösen épületek berendezése, — megrendelésre, másrészt készletre, eladásra történik. Az árú legnagyobb része helyben kel el, de vidékre is sok szállítatik. — Külföldre kevés megy, és csak lefelé.

Az által, hogy az agyagárúk egészen vámmentesek, és ennél fogva a forgalom fejlődésével nagy mennyiségben hozatnak be, az elárusítási viszonyok tetemesen rosszabbultak. Ha ez árúkra aránylagos vám vettenék, ez csak fejlesztőleg hathatna iparunkra.

Stöckl Antal

válasza az agyagkályha-árúk gyártása tárgyában.

Unaufgefordert bin ich dennoch so frei, zu den vom löbl. Industrie-Verein bereits gesammelten Berichten über den Stand der Gewerbe auch einen Bericht in Bezug der Thonöfen-Fabrikation einzubringen. Ich will in meinem Bericht jene Uebelstände, die zwischen Arbeitspersonal und Arbeitgeber existiren, ganz übergehn, da dieselben von meinen geehrten Vorgängern anderer Gewerbe zur Genüge besprochen worden sind und die unsrigen mit den bereits besprochenen

sehr Vieles gemein haben, so werde ich mich hier bloß speciell mit der Erzeugung der Thonöfen und deren Absatz befassen.

Was die Ofenfabrikation in Budapest und Ungarn betrifft, so ist die Erzeugung in quantitativer Beziehung im Rückgange begriffen und in decorativer Beziehung sehr wenig vorwärts geschritten.

Die Schuld an der Verminderung der Production liegt in dem grossen Import sowohl vom Auslande, wie auch aus Böhmen und aus anderen Ländern der Monarchie; die Ersteren erzeugen allerdings ein schöneres Fabrikat, die Letzteren hingegen bedeutend billiger, somit ist uns eine doppelte Concurrenz geboten. Dass wir, besonders in Budapest, nicht billiger erzeugen können, wird aus folgenden Gründen klar hervorgehn: Die Thonerde, das sogenannte Rohmaterial, beziehen wir sammt allen an der Donau liegenden Ortschaften von Krems in Oesterreich angefangen bis nach Esseg in Slavonien aus Oesterreich ober Wien. Wir besitzen in Ungarn allerdings feuerfesten Thon genügend, aber bei den theueren Bahn-Frachttarifen und bei den schlechten Strassen, wenn man nicht in unmittelbarer Nähe wohnt, ist gar nicht daran zu denken von inländischer Thonerde zu produciren. Was die Arbeitslöhne anbelangt, so sind dieselben ebenfalls gegen die auswärtigen bedeutend höher. Dieser Umstand liesse sich, wenn ein vereinigt Vorgehen zu Stande zu bringen wäre, den jetzigen Zeitverhältnissen angemessen regeln; dies ist aber in unserem Fache nicht zu erzielen. Das Holz zum Brennen ist hier ebenfalls ein theurerer Artikel. — Die zur Betriebsanlage erforderlichen Localitäten sind in Budapest ebenfalls sehr theuer, und da ein derartiges Geschäft auch bei möglichst kleinem Betriebe, in Folge seiner Umstände, viel Räumlichkeiten erfordert, so legt sich ein beträchtliches Capital in eine solche Betriebsanlage, welches sich, bei der heutigen Concurrenz sehr gering verzinst; ausserdem ziehen diese vielen Localitäten auch noch hohe Steuern auf sich.

Nach dem Gesagten ist es deutlich ersichtlich, dass eine billige Production hier nicht möglich ist, und wenn nicht andere Umstände eintreten, so muss unser Gewerbe früher oder später der Concurrenz erliegen.

Zu dem kommt noch, dass Thonöfen, ob glasirt oder unglasirt, von Deutschland herein gar keinen Eingangszoll zahlen, während Eisen- und viele andere Industriezweige mit Schutzzöllen gesichert sind. Dies ist aber ein Umstand, der massgebenden Ortes einer besonderen Beachtung unterzogen zu werden verdient, und zwar aus folgendem Grunde: Während auf der einen Seite Metalle und deren Oxide einen Eingangszoll zahlen, kommt hier Blei- und Zinnoxid in Form von fertiger Glasur, also noch mit aller der zur Verfertigung nöthigen und daranhängenden Arbeit, in Masse herein und bezahlt keinen Eingangszoll. Seinerzeit, als der Zollvertrag mit Deutschland abgeschlossen wurde, war die Einfuhr von glasirten Thonöfen eine sehr geringe, so dass dieser Artikel der Beachtung kaum werth war; heute hat jedoch die Einfuhr Riesendimensionen angenommen, und ist bereits kein bedeutendes Zins- oder Herrschaftsgebäude, welches nicht mit

ausländischen Oefen eingerichtet wird. — Auf diese Art wandert jährlich ein beträchtliches Capital auch für diesen Artikel nach Deutschland, von dem höchstens der Gewinn des Händlers und etwas Arbeitslohn für den Ofensetzer im Lande bleibt. Hierauf könnte man mir, und nicht ganz mit Unrecht erwidern, dass die ausländischen Oefen ein gefälligeres und hübscheres Aussehn, sowohl in Bezug ihrer Setzart, als auch in decorativer Beziehung haben. Um mich hierüber näher zu erklären, übergehe ich auf das Gebiet der Decoration, von welchem ich Eingangs behauptet habe, dass wir in dieser Beziehung sehr wenig vorwärts geschritten sind. — Der geringe Fortschritt ist eine Thatsache; denn hierin genügen einzelne Fälle, in denen etwas Bedeutendes geleistet wurde, nicht, weil diese einzelnen Stücke ungemein kostspielig sind; sie sind Originale und müssen bei einer jedesmaligen Wiederholung mit demselben Aufwand von Arbeit hergestellt werden; ein Umstand, den das consumirende Publikum sehr wenig in Betracht ziehn kann. Es wandelt unsere ganze Productionsweise sowohl in Ungarn als in Oesterreich auf unrichtigem Wege: Wir erzeugen jeden einzelnen Ofentheil aus vorgeschnittenen und halbtrockneten Thonblättern, die dann wieder in kleinere Theile zugeschnitten und zusammengefügt werden, wie der Tischler einen Kasten zusammenfügt. Hiebei ist die decorative Ausstattung einem Arbeiter überlassen, der weder Zeichnen noch Modelliren kann, und auch von Gesimsprofilen keine Kenntniss hat, und in Folge dieses geringen Schaffungsgeistes immer dieselben Muster ohne merkliche Veränderung anwendet und nebenbei immer mit der Berechnung umgeht, die Arbeit wo möglich zu verringern und zu vereinfachen, weil es meist Stückarbeiten sind.

Alle diese Nachtheile einsehend, haben sich sowohl die Deutschen als die Franzosen, Engländer und Schweizer von dieser Productionsweise abgewendet und dieselbe derart eingerichtet, dass sämtliche Ofentheile, selbst die elegantesten und arbeitsreichsten Oefen, aus Gipsmodellen geformt werden können. Zum Formen dieser Oefen können also ganz einfache Arbeiter verwendet werden, die sehr wenig Kenntniss, bloß etwas Routine benöthigen. — Mit der Erzeugung der Modelle und Formen hingegen beschäftigen sich geschickte Bildhauer, die hinlängliche Kenntniss besitzen, um jeden zu erzeugenden Ofen architektonisch richtig herzustellen; und da sie jedes so erzeugte Modell mittelst Formen vervielfältigen können, so sind sie auch in der Lage diese Formen zu sehr billigen Preisen abzusetzen. Aus dem Gesagten ist es ersichtlich, dass es nothwendig wäre unsere Productionsweise zu verändern. Dies ist aber mit einem Schlage nicht durchführbar, weil schon die Veränderung einer derartigen Betriebsanlage mit bedeutenden Kosten verbunden ist; dann muss man bedenken, mit welcher Hartnäckigkeit sowohl Unternehmer als Erzeuger an althergebrachten Weisen und Gebräuchen haften, ferner müssten die Arbeiter dazu herangebildet werden, was ein sehr schwieriger Umstand ist. Ausserdem stellen sich bei derartigen Veränderungen solche technische Schwierigkeiten in den Weg, dass zu deren Ueber-

windung ein beträchtliches Capital nothwendig ist, denn sie müssen alle selbst durchgemacht und erfahren werden, weil Erfahrungen, die andere Fabriken bereits gemacht und hinter sich haben, nicht käuflich sind und geheim gehalten werden; und da die Ausländer in ihrer Productionsweise schon ziemlich vorgeschritten sind, so ist die Schwierigkeit, sie in ihrem vorgeschrittenen Stadium zu erreichen, desto grösser; ein Umstand, an dem mehr unsere Vorfahren als wir Schuld tragen, weil sie mit den Ausländern nicht gleichen Schritt gehalten haben. Wollen wir unseren Bestand dauernd sichern und uns von der ausländischen Concurrnz nicht ganz unterdrücken lassen, so ist es unsere ernsteste Pflicht, uns von der gegenwärtigen Productionsweise nach und nach ab- und der bereits besprochenen zuzuwenden. Es ist dies, wie gesagt, eine schwierige Aufgabe, und ich bin überzeugt, dass viele meiner Collegen, wenn sie nicht schon beträchtliches Capital in ihren Betriebsanlagen festgerannt hätten und durch dasselbe daran gebunden wären, schon heute gerne zurücktreten möchten. Jedoch bin ich auch überzeugt, dass die erwähnten Schwierigkeiten mit Thatkraft und Ausdauer dennoch überwunden werden können. Und so hoffen wir also, dass bei geregelteren Gewerbeverhältnissen und bei Einföhrung von Schutzzöllen, wenn wir solche erlangen könnten, es gelingen wird uns dauernd am Platze zu erhalten.

Fischer Ignác

válasza a köedény- és porcellán-gyáripár tárgyában.

A) Általánosságban.

Hazánk köedény- és porcelániparra mindeddig egyforma szomorú helyzetben tengődik, mert virágzásnak ezen állapot nem nevezhető; csupán a mi a gyártás minőségét illeti, tapasztalhatjuk, hogy az utolsó 20 év alatt ez rendkívüli előhaladásnak örvendett. A létező állapot fő okát az óriási versenyben kereshetjük; melyvel a külföld gyártmányai Magyarországot előzönlük és melyben nemcsak Csehország, hanem még Francia-, Német- és Angolország is nagy mértékben részt vesznek. Mindezen országok előnye, hogy kitünő nyersanyagokkal, olcsó fűtőszerekkel, de mi a legfőbb, olcsó és jól kitanult munkásokkal dicsekedhetnek, míg ellenben mi ezen fűtőanyagok egyikével sem birunk és ennek hiányát minden lépten nyomon észrevehetjük.

Az idevágó cikkek előállítására gyárakban történik, melyek száma azonban az utolsó években hárommal kevesbedett, a nélkül azonban, hogy ez a gyártás mennyiségére nézve káros befolyással bírt volna, mert egyidejűleg a meglévő gyárak nagyobbitása következett be, úgy hogy némely gyár minden tekintetben kétszeresen, sőt háromszorosan is nagyobbodott.

B) Különösen.

I.—II.

Tanonczok és munkások.

A legtöbb gyár most nagyobbrészt csak belföldi ugyanott kitanult munkásokat foglalkoztat, kik annyira ragaszkodnak azon gyárhoz, hol kitanultak, hogy késő vénségökig is ott maradnak, a mi mind a munkásnak, mind a gyárosnak nagy előnyére szolgál, ki ez által hű és derék munkások birtokában van.

Tanonczok mindig elegendő számmal vannak, kik különösen oly gyárakban, melyek nagyobb városok vagy helységekben fekszenek, az utóbbi időkben mindig némi előismerettel vétetnek fel, mi azelőtt ritka eset volt. A tanonczok ismeretöket részint vasárnapi vagy szakiskolákban, hol czek léteznek, veszik, de leginkább az egyes munkavezetőktől nyernek a rajzolásban, festészetben, alaktanban stb. oktatást.

A gyárüzem kezdetével gyárosaink kizárólag külföldi munkásokra voltak utalva, kik vándorlás vagy felfogadás útján jöttek be Magyarországra, hol mint korongmunkások (dreher), festők, égetők stb. leltek alkalmazást.

Hogy ezen munkások hazájokban nem igen kiváló erkölcsi magaviseletet tanusítottak, az képzelhető. Rendesen ugyanis csak az oly egyéniségek vetődtek hozzánk, kik hazájukban erkölcstelen magukviselete miatt már egy rendes gyárban sem vétettek fel, s kiknek így nem maradt más hátra, mint honunkban menedéket keresni, hol nemcsak hogy munkát találtak, de sőt gyárosainktól tárt karokkal fogadtattak, mivel jobb munkások hiányában ezekkel kellett megelégedniök.

Ily viszonyok közt természetes, hogy a tanonczokra, kik először csak ezektől nyerhették ismeretöket, ez igen rossz befolyással bírt: rossz tulajdonságaikból igen sok ragadt rájuk és ennek az volt a következménye, hogy az iszákosság elterjedt, az ugynevezett „blau Montage“, valamint a megszökések adósságok hátrahagyásával mindennapivá váltak.

Husz év óta azonban ezen állapot tetemesen javult és ritka eset, ha egyik vagy másik gyárban egyes munkások ama rossz szenvedélyeknek hódolnak. Ezen új viszony azonban csupán a népoktatás áldásos befolyásának köszönhető, mely különösen ezen iparágban észlelhető.

Strikolások és ellenszegülések a munkaadó irányában épen nem vagy csak igen ritkán fordulnak elő; nincs is ok rá; a munkásoknak jó keresetök van, és miután ezeknek nagyobb része letelepedett családos ember, a kicsapongásra nem is igen van alkalom. Kivételt képeznek azonban az oly gyárak, hol a munkások rossz bánásmódban részesülnek, igen csekély díjnak örvendenek, sőt még e kevésből is folytonos levonásokat tűrni kényszerülnek; ennek bizony természetes következménye a munkás elidegenedése és a gyáros iránti ellenszegülése.

Betegsegélyző és temetkezési egyletek ezen iparágban nem léteznek, minek oka először az, hogy a gyárak az ország különféle részeiben szétszórva vannak; másodsor pedig hogy az egyes gyárak személyzete nem elegendő ily egyletek alakítására.

Nők és gyermekek, ha alkalmaztatnak, rendszeren csakis az alacsonyabb munkálatokat végzik, néhány gyár kivételével, hol a nők és gyermekek az arany csiszolására, könnyebb festészetre és más ily könnyebb dolgokra igen előnyösen használtatnak.

Az átmenetel a cézrendszerrel az iparszabadságra ezen iparágat egészen érintetlenül hagyta és azért ezeknek sem jó sem rossz hatását itt nem észlelhetjük, mert a porcellán és kőedény gyártás eddig mindég mint szabad ipar, illetőleg művészet tekintetett.

III.

Nyersanyagok.

A porcellángyártásra szükséges nyersanyagok Magyarországon nem igen fordulnak elő; találhatik ugyanis valami kevés kaolinföld Dubrenicson, Ungvár és Prinzdorfban Körmöczbánya mellett, de ez is oly tisztátlan és annyira vastartalmu, hogy külföldi kaolinföld vegyítése nélkül nem is használható, ez által pedig az előállítás annyira megdrágul, hogy a gyárosra nézve sokkal előnyösebb, ha Csehországból jól elkészített, tiszta és kitünő porcellánföldet hozat; ez okból Magyarországon nem létezik egy gyár sem, mely a porcellánt belföldi anyagokból készitené, hanem mindnyájan külföldről hozatják az elkészített földet.

Kőedénygyártásra Magyarország egyes részei igen szép és jó földet szolgáltatnak, azonban itt ismét hiányzik a kovag (Quarz) és földpát (Feldspath) mely által az edény fehérítettetik. Ennek pótlása végett a kőedényföld nagy mennyiségű mész hozzáadásával dolgoztatik fel, hogy az edény némileg fehér színt nyerjen; e műtét által azonban a kőedény tartóssága és keménysége különösen a külföldihez arányitva, tetemesen csökken. Más nyersanyagok, mint cassettaföld (Kapselthon), mészpát (Kalkspath) és gyps elegendő és jó mennyiségben találhatnak.

Lényeges azonban ez iparágban a jó és olcsó kőszén hiánya, mert a gyárak a nagy szállítási díjak miatt kőszént nem is használhatnak; a fa is az utóbbi időkben annyira megdrágult, hogy a gyáros csakis a legolcsóbbat, tehát a legrosszabbat használhatja, ha csak a külfölddel versenyképes akar maradni, mely megtakarítás azonban ismét az edény külszínére káros hatással bír.

Nem lehet kételkedni, hogy ásványokban olyan gazdagon megáldott honunkban ez iparágra vonatkozó jobb nyersanyagok is találhatóak, de minden ebbeli kutatás gazdag földbirtokosaink hozzáférhetetlenség és előzékenység hiánya miatt megghusítottatik; mert ezek ezen iparágnak legkisebb fontosságot sem tulajdonítanak; és a hol mégis valami jó anyag találhatik, ott a tulajdonos a gyáros elé annyi nehézséget gördít, vagy oly drága árat szab, hogy a gyáros elkedvetlenítve inkább külföldről hozatja a kész földet.

A többi anyagok, mint: festőszerek, vegyitmények stb. külföldről hozattatnak; de ez itt nem lényeges, mert oly kevés szükségeltetik ezekből, hogy a honunkban való gyártás, ha csak külföldi piac nem nyílnék számunkra, még nem fizetné ki magát.

A gépek és más segédeszközök rendszeren vizerő által hajtának, mert majdnem mindenütt, hol köedénygyárak léteznek, elegendő és olcsó vizerő is találtak.

Az elmondott okokból sokkal okszerűbb még ma a nyersanyagokat készen, azaz jól és tisztán előkészítve külföldről hozatni, mint p. o. Cseh- vagy Poroszországból, hol gyárak léteznek, melyek mással nem foglalkoznak mint a nyersanyagok tisztításával és előkészítésével. Azonkívül, miután ezen anyagok még vámmentesek is, a külföldről hozatás nagy előnyére válik a gyárosoknak.

IV.

Tőke és hitel.

A mi a tőkét és hitelt illeti, mindenki ismerni fogja a mi ebbeli viszonyainkat, s ezért csak azt említem meg, hogy a hitelhiányt különösen ez iparág gyárosai érezhetik, kik épen semmi hitelben nem részesülnek.

A gyáros helyzete ez iparágban a legkedvezötlenebbnek mondható; először ugyanis az alaptőke a porcellán és köedénygyárakban, az évi termeléshez viszonyítva, igen nagy és kamatnélküli, mert csakis e cikk termeléséhez szolgálható épületek és gépekből áll, melyekre azonkívül minden évben kijavításokért és fentartási költségek fejében igen nagy összegeket kell fordítani; másodszor pedig a már kész és megfizetett munka csak hetek mulva adható el, mert még ki nem szárad, 2—3-szor meg nem égettetik, el nem adható és ezen idő alatt a rajta fekvő sok munkadíj, tüzelési és más egyéb költségek gyümölcstelenül hevernek; ennek ellenében azonban a gyáros sem munkát, sem tüzelési vagy más egyéb nyersanyagokat hitelbe nem kap, sőt ezeket néha még előre is kell fizetnie; el nem felejtve még azt, hogy a nyersanyagoknak évnegyedekig kell raktárban feküdniök, kiszáritás és készletben tartás végett.

V.

Eladás.

Az edény, elkészültével, rendszeren kisebb vidéki edénykereskedőknek időre adatik el. Habár ezek váltókat adnak, a gyáros azokat még sem használhatja fel kellően, mivel hazánkban egy bank vagy takarékpénztár sem létezik, mely ezeket elfogadná vagy mint külföldön szokás e váltókra a gyárosoknak csekély jutalék mellett a munkások kifizetésére kívántató összegeket előlegezné. A gyáros tehát kénytelen, ha pénzsűkében szenved, vagy rossz évek miatt a forgalom csekély, a forgalmi tőkét nagy kamatok mellett kikölcsönözni vagy pedig árúit sokkal olcsóbb áron a piacra bocsátani, csak hogy munkásait kielégíttesse és kötelességeinek eleget tehessen.

Ezek szerint belátható, hogy Magyarországon csakis nagy tőkék felett rendelkező egyéniségek lehetnek gyárosok. Ezek azonban inkább kiadják tőkéiket nagy kamatokra, mintsem hogy iparvállalatokba bocsátkoznának. És ez az oka, hogy Magyarország ipara fel nem virágozhatik, nem pedig a munkáshiány miatti panaszok; és még e pontban segítve nem lesz és nem keletkeznek társulatok, melyek a gyárosoknak olcsó tőkét bocsátanának rendelkezésére, addig Magyarország ipara tengődő állapotából soha sem fog felvergődhetni.

Az eladás nemcsak hazánkra szorítkozik, hanem még Szerbia, Oláh- és Törökországra is kiterjed, sőt az utolsó időkben Bécsben is piac nyílt a magyar köedényre. Itt is az eladás kisebb-nagyobb kereskedők által üzetik. Megemlítendő még, hogy ezenkívül még belföldön nagy házaló és csereüzlet szép sikerrel folytatattik, ugyanis a házalók edényért a szegényebb paraszt földművelőktől pénz helyett gabonát vesznek cserébe. Hogy mily nagy ezen üzlet, azt csak jó terméseknél vehetjük észre, midőn a házalók annyi árút vesznek igénybe, hogy a gyárak alig győzik; a főpiacz köedény és porcellánra nézve azonban Budapest, hol majdnem minden gyárnak raktára van, melyek rendszeren közvetítők a kisebb kereskedők és gyárosok között.

Az utolsó években a köedény eladása kissé nehezzé vált, mert a cseh porcellángyárak áraikkal annyira alászálltak, miszerint csodálatra méltó, hogy köedénygyáraink még fennállanak. Ezt részint annak köszönhetik, hogy parasztjaink még mindig ragaszkodnak azon szokáshoz, hogy konyháik falait festett köedénnyel teleaggassák; másrészt az, hogy a porcellán sokkal nehezebb lévén mint a köedény, a vasutakkal még nem nagyon bőven megáldott hazánkban ennek szállítása igen sokba kerül; az árak különbsége tehát a súlykülönbség által ellensúlyoztatik.

Magyarországban ezen iparág — mint már egyszer mondtam — addig nem fog virágzásnak indulni, míg hitelviszonyaink szabályozva nem lesznek, míg gazdag egyéniségek ezen iparágat tőkékkel pártolni nem fogják, míg a nemesség és a nagy közönség el nem tér azon elöíteltől, hogy a hazai gyártelepekből kikerült munka a külföldinél rosszabb, minélfogva csak a külföld termékeinek ad előnyt és ez által gyárosainkat arra kényszeríti, hogy jobb termékeiket külföldi gyártmány gyanánt árusítsák el, nehogy ha jobb tehetségök lenne is, elveszítsék kedvöket a szép és jó előállítására; míg ez előítélet meg nem szűnik, addig hiába várjuk ezen iparág erősödését.

Válasz

az üvegyipar tárgyában.

(Több forrás nyomán.)

A) Általánosságban.

Az üvegyipar egyike azon iparágaknak, melyekre hazánk kiváló hivatottsággal bír. Mindazonáltal az üvegyipar a újabb időben, főleg 1873 óta, a termelés mennyiségét illetőleg, tetemesen hanyatlott. A termelvény minőségére nézve fokozatos haladás észlelhető ugyan, de a haladás még sem felel meg azon gyors előmenetelnek, melyet nyugoti szomszéd államokban, nevezetesen Ausztriában és Németországban észlelünk; minélfogva aránylag mégis mindinkább elmaradunk és a verseny által túlszárnyaltatunk.

Ennek oka — azon általános okokon kívül, melyek iparunk haladását általában lenyűgözik — specialisan főleg abban rejlik, hogy az üvegyipar újabb időben a Siemens-féle és más fontos találmányok és javítások folytán tökéletes átalakuláson ment keresztül, annyira, hogy ez ipar a régibb helyhezköttöttségtől egyaránt felmentetett, és ennek folytán majdnem egészen az értelem és a tőke nagyobb vagy kisebb fokától lett függővé. Ugyanis régente az üvegyipar leginkább mint a faértékesítésnek egy neme volt tekinthető; és csupán ott volt üzhető, ahol a nyersanyagok közelsége összeesett nagy fagazdag-sággal. A kőszén tüzelés és az újabbkori vegyészeti vívmányok folytán ez nagyrészt megszűnt. Ennélfogva megváltozott az üvegyipar egész alapja. Míg az új alapon külföldön óriás előmenetelt tett az üvegyipar nálunk egészen a régi gyártási mód maradt meg; s ez annál nehezebben állja ki a versenyt, mivel újabban a faértékesítésnek számos más utja nyílt, s a faarak általában emelkedtek, ami más szóval annyit jelent, hogy üvegyiparunk egészben véve más iparágakkal szemben is versenyre kényszerítettet.

Üvegyiparunk jövője most attól függ, hogy gyárosaink meghonosítsák az új eljárásokat, s ily módon ugyanazon előnyöket igyekezzenek elérni, melyek a külföldi gyáraknak tulajdonai.

B) I—II.

Tanulók és a munkások.

A munkásokra nézve nem lehet panasz. Tekintélyesebb gyárosok pl. a zlatnói, ma is jeles, régi munkás-törzsszel bír, mely a maga szakában a korról egyenlőpézt tart. A mennyiben nálunk ez ipar leginkább edények poharak és palaczkok előállításával foglalkozik, tehát oly irányban működik, melyben a szépészeti mozzanat nagy szerepet játszik: a munkások tekintetében a főkiváncsolom az volna, hogy ezeknek műipari oktatásáról kellő gondoskodás történnék. — Legkitünőbb készítményeinkben is feltűnik bizonyos nehézkesség és a művészeti lendület hiánya, melyen csak a munkásoknak műipari kiképezése segíthet.

III.

Nyersanyagok, segédszerek.

Nyersanyagok kitűnő minőségben találhatók hazánk igen sok vidékén; sajnos azonban, hogy azok kiaknázása sok nehézséggel jár, főleg annál fogva, hogy a földbirtokosok sok esetben túlságos igényekkel lépnek fel azokkal szemben, kik kiaknázásra vállalkozni hajlandók volnának. A mi a gyári berendezéseket illeti, ezek a huták legnagyobb részénél nem állanak a kor színvonalán. — A táblaüveg-gyártásnak új készülékei még sehol sincsenek meghonosítva, hasonlóképpen a közönséges palaczkok gyártásában is elmaradtunk, úgy, hogy Németországból mind nagyobbá lesz a behozatal, főleg boros palaczkokban. A köszörült és kristályüveg-készítés az egyetlen ág, melyben néhány gyár egyenlípést igyekszik tartani Ausztriával; de a cseh gyárak tömeges gyártásával szemben kérdés, hogy a verseny soká fenn lesz-e tartható, különösen akkor, ha azon erőlködéssel szemben, melyet ott a munkások művészeti irányu kiképzése tekintetében tesznek — nálunk ez irányban semmi sem történik.

IV.

Tőke és hitel.

Hogy gyáraink a felszerelés tekintetében nem tartanak egyenlípést a külföldi, különösen a németországi gyárakkal, ennek oka többnyire abban rejlik, hogy nem rendelkeznek kellő tőkével, és a létező hitelviszonyok nem engedik az oly befektetéseket, melyek bár biztos, de korántsem igen magas jövedelmezőségűek. Más felül az általános pénz- és hitelviszonyok nem olyanok, melyek ösztönül szolgálnának a tőketulajdonosoknak, hogy ipari vállalatokba és különösen az üvegiparba fektessék tőkéiket.

V.

Eladás.

Az eladási viszonyok a nagy verseny folytán nem igen kedvezők, mindazonáltal a még meg levő huták gyártmányuk számára eléggé biztosított piacczal bírnak, főleg belföldön, de némely részben a keleti országokban is, hová elég jelentékeny kivitelünk van. — Csakhogy a piac nagyon korlátolt a készítmények nemére nézve, és sajnos, hogy mindig több-több lesz az olyan cikkek száma, melyek tekintetében a külföldi ipar lesz uralkodóvá piacainkon és a keleti piacokon is.

Vas László

válasza a szobafestő-ipar tárgyában.

A) Általánosságban.

Tíz év óta ezen műipar, minden tekintetben ugyszólván, tisztelesen előre haladt; és ezen korszak alatt tulajdonképen három különféle

mellékágra oszlott, és pedig nagybani vállalkozókra, kisebb mesterekre és az ugynevezett zsidófestőkre (kontárok); kik mind a hárman más más uton járnak.

A nagybani vállalkozók csak az utolsó haladási években kerekedtek fel, s ezen műipart igen magas fokra emelték. — Szükség szerint egy vállalkozó 50—200 munkást foglalkoztat. Ezeknek a fele mindig külföldi volt és a tehetség különféle fokával bírtak. Legnagyobb képességet a magyarok tanusítanak. A külföldieknek nagyobb része német, és csekély kivétellel csak középszerű munkások, magukviselete pedig nem igen kitünő, a mi a jó fizetésnek eredménye (2—4 frt naponta). Ez volna műiparunknak fényoldala, -- de árnyoldalát is meg kell tekintenünk.

Ha a nagyobb vállalkozók előállítmányait sorba szemléljük, azt találjuk, hogy majdnem mindnyájan egy mintára dolgoznak és gyárias jellemet mutatnak. Nálunk nem úgy van mint Bécsben, Német- és Olaszországban, a hol egy művész csak annyi rendeletet kap, a mennyit szellemileg vezetni és lelki nyugalommal teljesíteni képes; ennél fogva mindenütt és mindenkor csak azon művek becsültetnek nagyra, melyeknél a készítő szellemi egyénisége visszatükröződik. Hogy ez oly nagy üzletnél, a díszítő szobafestészethez kötött művészi igények kielégítésénél teljesen lehetetlen, azt tovább fejtegetni szükségtelen.

A mi a második mellékághoz tartozó kisebb mestereket illeti, azok közt jelenleg vannak és mindenkor is voltak, igen érdemes és kitünő képességgel bíró mesterek. — A legörvendetesebb az, hogy nagyobb részök magyar, kik azonban az általuk megérdemelt méltánylást igen bajosan nyerik meg, mert azon előítélet forog fenn, hogy csak a külföldiek lehetnek jó festők. Számra nézve folytonosan szaporodnak; a művészeti teljesítések, egyes esetekben, magasabban állanak, mint a nagyvállalkozóknál. — Általában 1—15 munkást foglalkoztatnak.

A mi végül az ugynevezett zsidófestőket illeti, (bocsánatot kérek e kifejezésért, mely onnan ered, hogy az izraeliták ezen szakban mindenkor külön testületet képeztek, nem kényszer, hanem eljárásuk folytán) ezeket a nagy vállalkozók ellentéteül lehet tekinteni és kisvállalkozóknak nevezni. Ha amazok a fizikai lehetőség hiánya miatt az általuk vállalt munkálatokat át nem nézhetik, ezeknél inkább a szakmaképesség hiányzik, tökéletes művek létrehozására. Legtöbb esetben ezek a szobafestészetet csak mint mellékfoglalkozást folytatják, és ily körülmények közt ezt nem is annyira festészetnek, hanem csak inkább szobatisztításnak lehet tekinteni. Mindazonáltal számuk igen nagy, mert gyakran kerestetnek.

B) Különösen.

I.

Tanulók.

Tanulók ezen műiparnál már alig találhatók. Az ok alkalmasint abban rejlik, hogy a mesterek műhelyeket nem tartanak, ennél fogva

tehát rájuk nézve a rendszeres tanulás alkalmá hiányzik. A felvétel azaz beszegődtetés többnyire szóbelileg történik. A felszabadítás is ugyan így, legegyszerűbb módon történik. Ellenőrzés ezen tekintetben nem létezik; egyáltalában iparunknál a tanulók viszonyai igen zavarosak.

II.

Segédek.

Mint minden évszaki üzletnél, ezen műiparnál is úgy áll a dolog, hogy midőn legtöbb munka volna, a munkások száma legkevesebb; általában azonban mindig elegendő munkaerő van. A munkásoknak mintegy fele külföldi, kik többnyire tavaszkor vonulnak be és télire ismét visszautaznak hazájukba, honnan őket csak a jó fizetés vonja be. Képességre nézve a külföldiek a középfokot képezik. A belföldieknek egy része a legkitünőbb tehetséggel bír; más részét azonban a gyöngébb munkások közé lehet osztani, és inkább alább rendelt munkálatokra használni. Előbbeni években, s részben még most is, a kisebb mesterek és segédjeik közt bizonyos társas összetartozóság volt tapasztalható, melynek több esetben igen jó következményei voltak, de sajnálatunkra mondva, a nagyipar kiterjedésével, ez mindinkább eltűnik, és ennek következtében fordulnak elő esetek, melyek nagyon hasonlítanak tőke és munka közötti küzdelemhez.

Képző eszközök, a gyakorlati munkán kívül honunkban nem léteznek. Haladási törekvés, takarékosság és józanság nagyobb mérvben volna kívánatos, mint jelenleg mutatkozik. Hallomás szerint fordulnak elő munkaadó és munkások közti surlódások is, különben nálam ily eset még nem mutatkozott; oly esetet nem ismerek, midőn a hatóságoknak közben járni kellett volna.

Szellemi kiképezési egyletek nem léteznek, anyagi jólétük előmozdítására van mind a keresztény, mind az izraelita segédeknek egy-egy betegápoló és temetkezési egylete. Női munkások iparunknál nem használtatnak.

A munkások iránti kívánalmakra vonatkozólag meg kell említenem, hogy legnagyobb zür-zavar uralkodik hosszú idők óta. Nem létezik semmi rendszer vagy formáság; minden munkás tetszése szerint be- és kilép s épen ily módon fogadtatik vagy elbocsáttatik. Ezen tekintetben igen kívánatos lenne, ha valami rendszabály létesülne, hogy a rendtelenségeknek vége vettetnék, nem különben a munkaórák rendes megtartását is szigorúan ellenőrizni kellene, mert anélkül is csak 10 óra hosszáig tart naponkint a munkaidő.

Az ugynevezett zsidófestőknél ezen ügy hallomás szerint jobban áll, mert náluk legalább társulat létezik, de abba a festőmesterek — kevés kivétellel — vonakodnak belépni, azonban korántsem vallási indokoknál fogva — mert e tekintetben a festők igen szabadelvűek — hanem más okoknál fogva, melyeket azonban tovább fejtegetni nem érzem magamat hivatva.

III.

Anyagok, segédszerek.

E tekintetben a kérdéses műiparról sokat nem mondhatok. A változások nem mondhatók igen feltűnőknek; a finomabb anyagok majdnem mind külföldről vagy Bécsből hozatnak; ennek következtében drágábbak is, mint más helyen.

Mint újítást, a kárpit- (Tapeten) díszítés emelkedését lehet megnevezni; de ez a festményt csak egyes esetekben pótolhatja, különösen a mennyezet díszítésében, azonban e díszítési mód egészen gépies, minden élet s minden alkalmazási izlés nélkül marad, és mindamellett nálunk többe kerül mint a festés. — Másképp áll a dolog például Franciaországban, hol csak olajban avagy friss módon (al' fresco) festenek. Ezzel szemben természetesen a kárpit-díszítés olcsóbb; mint ez nem áll a nálunk honos enyvfestéki festéssel szemben. Felette kívánatos volna, hogy nálunk is, mint a gazdag nemzeteknél mindenütt, a két említett műértékű mód jöjjön használatba, mert csak ezeknek lehet maradandó becsük.

IV.

Tőke, hitel.

Csak forgalmi vagyona van szükség, ez pedig aránylag nem kevés, mert a kereset 40%—70%-a munkadíj, melyet köztudomás szerint minden héten ki kell fizetni.

Itt is mutatkozik nagy különbség a nagy és kisebb vállalkozók közt, mert vannak egyesek, kik egy héten többet fizetnek ki heti-bérül, mint a mennyit mások két év alatt befejezett munkákért behajtanak.

Hogy miképen szerzik meg egyesek az általuk szükségelt hitelt. arról tudomásom nincsen; ugy hiszem személyhitel-egyletekből nyerik.

V.

Eladás.

Erről semmit sem lehet mondani, mert minden munka közvetlen megrendelés folytán készítettik; oly esetek, midőn Bécsből vagy külföldről festők hivatnának be, igen ritkán fordulnak elő.

Végül csak azon megjegyzést bátorkodom tenni, hogy ezen műipar folytonos emelkedésben van, és a körülményeknek megfelelő fokot elérte. — Az tény, hogy nálunk szorgalmasabban dolgoznak, mint Németországban, de nem oly szorgalmasan és ügyesen, mint Francia- és Olaszországban, — azonban gyakorlatiabban, mint mindenütt. — Ez utóbbi állítás igazolására csak azon egy példára utalok, hogy az osztrák-magyar monarchián kívül sehol sem dolgoznak lajtorján úgy, hogy azzal járnának, a mi egyrészt némi ügyességnek tekinthető, de másrészt gyors és gyakorlatos munkálkodást tanusít.

Ifj. Kölber Fülöp

válasza a kocsigyártás tárgyában.

A) Általánosságban.

A kocsigyártási iparág 1873 óta sajnosan hanyatlak a készítmény mennyiségében (minőségében haladás észlelhető, minek legjobb bizonyítékát a számos külföldi megrendelés képezi) és a fényüzési adó még nagyobb pangásba hozta, mint ezt a tapasztalás elégségesen mutatja. Nem is érhetne volna ezen iparágat nagyobb csapás mint éppen a fényüzési adó.

Hazánkban ezen iparágból sok mesterember él, mert tudtommal gyárilag berendezve az egész országban csak 3 telep van, és ezen telepek is jelenleg igen csekély erővel dolgozhatnak, így például „Kölber testvérek“-nél 200 munkás dolgozván 1873-ban, ma csak 50 dolgozik, és a kelethez képest még ez is sok. — Hanem nem csak a gyáripár, de az egyes mesteremberek, a bogárnár, kovács, lakatos, fényező, nyerges, lemezelő is szenved az új fényüzési adó által, nemkülönben a fa és vaskereskedő, a szövetség és bőrgyárak, lószőrforró, vászon-, festékkereskedők és gyárak stb., ugymint a forgalmi eszközök hajó és vasut is károsítva vannak, a mi természet szerint az adóképesseget is tetemesen csökkenti.

A fényüzési adó tervezői ezen iparágra nézve egyszerűen elfogadták a francia adót egész terjedelmében; így például Franciaországban egy 4 kerekű ruganyos kocsi fizet 60 frkót, nálunk pedig 30 forintot.

Egészen elkerülte a tervezők figyelmét azon arány vagy inkább aránytalanság, mely hazánk és Franciaország között létezik. Lehet-e csak összehasonlítani a francia fényüzést azzal, mit nálunk fényüzésnek nevezünk?! Míg Franciaországban maga a kocsi adó 1873-ban az államnak 6,926,000 frankot jövedelmezett, nálunk a minister ő excellentiája a fényüzési adó alá vetett összes cikkek jövedelmét a fegyver adóval együtt csak 600,000 forintra teszi, és kérdés, hogy csak ennyit is fog-e jövedelmezni!?

Azért, hogy valaki 3—4 kocsit készített, és az által annyi külön mesterségnek munkát, kenyeret ad, és annyi mesterembert adófizetésre képesít, méltó-e őt még külön terhelni? nem adóztatja e meg, ha fényüzést folytat, maga magát?

A fényüzési adó elnyomja éppen azon iparágat, mely még a „Bach-rendszer“ alatt virulni kezdett. Még ezen rendszer alatt is midőn Haller generális az akkori kormányzó, a nála tisztelgő kereskedelmi és iparkamara küldöttségétől kérdezte, vajjon melyik iparág halad különösen előre az országban s a küldöttség rögtön felelni nem tudott, a kormányzó maga említé, hogy a hivatalos adatok szerint a kocsigyártás feltűnően emelkedett, annyira, hogy már akkor is a bécsi kocsikkal kiállotta a versenyt; s hogy azóta nem csak a bécsivel, de a külföldiekkel is versenyzik, bebizonnyult a 1873-iki bécsi világkiállításon, hol egyedül Kölber testvérek czége 6 kiállított kocsi

után 77 külön rendelést kapott a külföldre. Ez idő óta a külföldi rendelések örvendetesen szaporodnak, úgy hogy nevezett czég az utolsó 18 hónap alatt 30,000 forintért küldött ki kocscikat.

B) Különösen.

I. és II.

Tanonczok és segédek.

Tanoncz van elég. Kivánatos volna a munkások számára is szakiskolákat nyitni. Iparágunknál a rajz egyik főtényező, és sajnálatlaltal kell tapasztalnunk, hogy vajmi kevés munkás van, ki csak egy kereket is rajzolni képes lenne.

Mi a munkások számát illeti, van jelenleg elég, s pedig jobbára beltöldiek, vagy legfeljebb lajthántúliak; külföldiek csak ritkán és kivételesen vetődnek ide.

Sajnos, hogy a csekély és kevés munka miatt kénytelenek voltunk sok munkást elbocsájtani, s közöttük sok olyant, kik hosszú időn keresztül dolgozván gyárunkban, begyakorlott és ügyesek voltak, mi által épen lehetségessé vált gyártmányunkat azon polczra emelni, melyen jelenleg áll. A jó munkások elszéledtek, s kedvezőbb idők beálltával újakat kell tanítani, mi évekbe, vagy legalább is hónapokba kerül, s mi által a gyártmány minősége csak szenved.

A munkások magaviselete kielégítő, de az állandóság csekély s takarékoság vajmi ritka kivétel. — Surlódások munkás és munkaadó között jelenleg nincsenek, sőt még a 70-es évek elején 1871 és 1872-ben is, midőn a munkások követeléseai annyira fokozódtak, minden nagyobb surlódás nélkül, békés uton intéztetett el minden.

A betegsegélyzést és temetkezést illetőleg általános intézkedések nem léteznek, és így minden gyárnak vagy egyes mesternek magán ügye e tekintetben gondoskodni. Kivánatos volna azonban, hogy a kereskedelmi kórház mintájára az iparosok részére is hasonló intézet létesíttetnék.

Női munka ez iparágnál eddig tudtommal nem volt alkalmazva, s czélszerűen nem is igen alkalmazható. Iparunk mint gyáripár, czéhekhez soha sem tartozott, az egyes mesterségek azonban birtak külön külön czéhekkel. Az iparszabadság azonban mint az iparra egyáltalában, úgy kocsi-iparunkra is jól hatott.

III.

Anyagok és segédszerek.

Iparágunk fő nyers és segédanyagai: a fa, vas, aczél, bőr, gyapju- és pamut-szövetek, nemkülönben selyem és üveg is. A fának fő beszerzési piacza hazánk és alsó Ausztria egy része. A vas nagyrészt Stíriából hozatik be, és pedig főleg azért, mert mindig egy és ugyanazon vasat csak is így szerezhetünk, míg a magyar vas mind keménység, mind forraszthatás és hajlíthatás tekintetében nagyon egyenlőtlen, annyira, hogy néha ugyanazon szál vasnak, különböző része egymástól teljesen eltérő vasat szolgáltat.

A bőr nagyrészt, és annak jobb nemei kizárólag külföldi termelvény. A kent bőrök leginkább dél és közép Németországból, a fényezett bőrök azonban Belgiumból és Angliából hozatnak. A beszerzés könnyüése az agio alacsony fokától függ.

IV.

Tőke, hitel.

A kocsiipar egyike azoknak, melyek gyárilag vezetve igen nagy tőkét igényelnek, mi egyrészt komplikált természeténél fogva, miután mint feljebb említém több egymástól teljesen különböző mesterséget zár magába, minden további magyarázat nélkül is könnyen érthető; másrészt pedig kitűnik ha meggondoljuk 1-ször, hogy a gyártelep magában véve már nagy tőkét kíván, miután az egyes mesterségek külön külön műhelyeket igényelnek, s pedig világos, tágas műhelyeket, melyeket a kovács műhelyek kivételével fűteni is szükséges; 2-szor a kocsihoz felhasználandó fának legalább 3—4 éven át száradnia kell, mi nem csak hogy tőkét kíván, de annak 3—4 évi kamatait is felémészi, s a hely melyet elfoglal, különösen nagy városban, szinte tetemes költséget okoz; 3-szor a legjobb üzletmenet mellett is alig sikerül a befektetett tőkét csak egyszer is megforgatni; 4-szer hogy a gyártás rendszeren s akadály nélkül legyen folytatható, az egyes szükséges anyagokból, mint a vas, aczél, bőr, vászon, gyapju-, selyem- s egyéb szövetek, marha- és lószőr, tengelyek, lámpák, (mely két utóbbi mint említém külön gyártmányi cikket képez) festékek, s a különböző fénymázak stb. stb. nagyobb készletet tartani elkerülhetetlen szükség, mi szinte nagyobb tőkét igényel.

A hiteligények kielégítésére van ugyan elég alkalom, de a fizetendő 8—9% kamat túlságos magas s különösen iparczélokra. A kisebb iparosok azonban még magasabb kamatot kénytelenek fizetni mi egyenesen vesztőkre van; kívánatos volna tehát olcsóbb pénz, annyi-val is inkább, mert viszonyaink között az iparos vajmi gyakran kénytelen hosszabb időre hitelezni s pedig minden kamat nélkül. Gyorsabb igazságszolgáltatás lényegesen javítaná hitelviszonyainkat, mert a külföldi hitelezők bizalma épen a túlságos lassu igazságszolgáltatás miatt napról napra csökken, mi a kecsi-iparra, miután sok cikket kénytelen az ország határain kívül vásárolni, nagy fontossággal bír.

V.

Eladás.

A készítmények értékesítése vagy boltbeli eladás, vagy és leginkább megrendelésekép történik, mert csak így lehet a különböző és sokféle igényeknek és ízléseknek minden tekintetben megfelelni.

A készítmények fő eladási piacza Magyarország és mellékartományai, nem különben a birodalom lajthántúli országai. Az 1873-iki kiállítás óta Németországból és különösen ennek éjszaki részéből mind inkább szaporodnak a megrendelések; itt azonban nagy akadályt képez a roppant beviteli vám, mely különbség nélkül minden kocsi után

150 márka; ugyan ez okból majd nem lehetetlen az üzlet Oroszországgal, hol minden ruganyos kocsi 100 rubel vámot fizet. Ha a magyar kormánynak sikerülne kocsi-iparunkra kedvezőbb vámfeltételeket kieszközölni, nevezett két országgal, terjedelmes és jó üzlet bizonyos volna, mert kocsünk ismertek és kedveltek. Ugyan ez okból volna kívánatos a vasuti szállítási költségek lejobb szorítása, mi versenyképességünket a külfölddel lényegesen elősegítené.

A külföldi és az osztrák verseny csak is jó hatással van iparágunkra, mert ez által minden egyes iparos serkentve van mind a soliditás, mind pedig az izléses összeállításra folyton a legnagyobb gondot és figyelmet fordítani. — Iparágunknak sem külön vámterületre, sem védvámra szüksége nincs, s ha az ország egyéb viszonyai engednék, iparágunknak a teljes vámszabadság volna legnagyobb előnyére. Kívánatos volna továbbá, ha, mint más országokban s különösen Németországban is divik, az egész országban egy és ugyanazon keréknyom, utmérték volna szokásban. Jelenleg majdnem minden megyében, sőt az egyes megyék különböző járásaiban más más keréknyom van, i. p.: Somogy megyében 3' 3" — 3' 4", Bánátban 3' 8" — 3' 10", Bihar és Arad 3' 7" — 3' 9", míg a felső megyék legtöbbszörre 3' 6" utmértéket használnak, mi nem csak az iparra de a kocsitulajdonosokra is nagy hátrány. Somogy megye megtette e tekintetben az első lépést, midőn 1873-ban november 3-án 171-iki szám alatt 5—50 forintig terjedő büntetés terhe alatt elrendelte, hogy a megyében valamennyi új kocsi 3' 6" utmértékkel készítendő.

Ez azonban csak úgy volna keresztül vihető az egész országban, ha az intézkedés az országgyűlés vagy pedig a kormány által törvénné.

Farkas István

válasza a gépgyártás tárgyában.

A) Általánosságban.

1. Általánvéve ezen iparág technikai tekintetben emelkedett, de kereskedelmi szempontból, a közösen érzett üzletihiány és már huzamos idő óta az összes ipar és kereskedelemre rendkívül nyomasztólag beható körülményeknél fogva, ezen iparág is igen érezhető hanyatlásnak indult, mi ez iparral foglalkozó több gyártelep végleges megszűntetését vonta maga után; míg másfelől azon telepek, a melyek még eddig nagy erőmegfeszítés mellett fennállanak, a folytonosan tartó munkahiány miatt, a mindennap várható bukás szélére jutottak.

2. Ezen iparág általánvéve gyárilag üzetik és pedig részint a fogyasztó által egyenesen tett megrendelésre, részint kereskedők számára ismét eladás végetti szállításra.

Az utóbbi 25 év alatt bezárólag 1870-ig, a gyárak számának folytonos szaporodása volt észlelhető; míg azóta ezen gyárak, a fenteb b

constatált körülmények befolyásánál fogva, mindig fogynak, és főleg a nagyobb vállalatú telepek munkájakat beszüntetni kényszerültek.

3. A fővárosban alulírott tudomása szerint a következő gépgyár-telepek vannak:

Bablitskó és társa, Budán. — Dunagőzhajózási társulat, Budán. — Ganz és társa, Budán. — Eigel-féle vasöntöde. — Első magyar fegyvergyár. — Vaggon-gyár. — (Volt) első magyar belgagyár. — Farkas István gazdasági gépgyára. — Gubitz László. — Láng J. — Magyar államvasutak gépműhelye. — Müller és Broglie. — Neuman-féle vasöntöde. — Osztrák államvasut gépműhelye. — Ötl Antal vasöntödéje. — Schlick-féle részvénytársaság. — Röck István gépgyára. — Strobl és Baris gépgyára. — Sütő Ferencz gépgyára. — Tóth István gépgyára. — Vidats István gépgyára.

B) Különösen.

I.

Tanonczok.

1. Tanonczok és fiatal munkások elegendő számban ugyan, de gen hiányos előképzéssel vannak.

2. A tanonczok, daczára a kellő előképzettség hiányának, mégis elég hajlamot mutatnak ezen iparág megtanulására.

3. A tanonczok rendesen egyszerűen szóbeli egyesség alapján fogadtatnak fel és csak ritka esetben szerződésileg. Ép úgy a felszabadítás sincs semmiféle formasággal összekötve, hanem az csak az illető gyártulajdonos által kiállított bizonyítvány útján ismertetik el és igazoltatik. Az ipartörvény szabályai így teljesíttetnek, s ez irányban a gyártársulatoknál a technikai felügyelőség gyakorolja a felügyeletet, kisebb magángyárosoknál pedig magok a tulajdonosok.

4. Míután a felveendő tanonczoknak legalább 12 éveseknek kell lenni, igen óhajtandó volna, ha azok ezen korban már az írás, olvasás, számolás és szabadkézi rajzolásban jártasok volnának, nehogy a vasárnapi és esti oskolákban kényteleníttessenek a legkezdetlegesebb elemi ismereteket maguknak megszerezni, mert ha már ezeknek birtokában volnának amúgy is szükre mért szabad idejüket a nagyobb haladásra képesítő ismeretek és műveltségi tényezők megszerzésére fordíthatnák, mint azt a külföldi ipartanodáknál látjuk, melyek a tanonczok és fiatal munkások magasb kiképzésére vannak szánva.

II.

Segédek és érettebb munkások, főleg gyármunkások.

1. Segédek és gyármunkások elegendő számban vannak és többnyire belföldiek; az aránylag csekély számú külföldiek jobbadán önkéntes bevándorlás útján telepedtek le.

A hatvanas években tettek ugyan kísérleteket a külföldi munkások behozatala végett, uti költség és némi pénzsegély előlegezése mellett, de ezek nem vezettek eredményre, mert ezen módot csak oly munkások fogadták el, kik hazájokban sem voltak használhatók, úgy, hogy ezután

nálunk csak a rossz és korhely munkások száma szaporodott. Ennélfogva a további ilyenemű kísérletek abbahagyattak.

2. A belföldi munkások, bár elég ipari szakképzettséggel bírnak, azonban elméleti ismereteik nem elégségesek, és csakis akkor lehetnének kielégítőek, ha az I. 4-ik pont alatt említett befolyások, már a tanoncra nézve is lehetővé tennék a magasabb elméleti kiképzést.

3. Az erkölcsi magaviselet, főleg nők munkásoknál, kielégítőnek mondható; bár a műveltséghez szükséges ismeretekben való haladás említést sem érdemel, a mi bátran mondhatnók — az alkalmhiány szüleménye. Hogy egy belföldi munkás egy és ugyanazon gyárban huzamosabb ideig dolgozzék, az csak ritka esetekben fordul elő, s ennek folytán a józanság és takarékoság is majdnem kizárólagosan csak a nők s illetőleg a családos munkásoknál észlelhető, kik erre szintén erkölcsileg kényszerítve érzik magukat.

4. A munkások és munkaadók közt igen ritkán fordulnak elő surlódások, s az ily esetek is többnyire békés uton egyenlítettnek ki, — még ritkábbak az oly esetek, hogy a munkaadó kártérítést követeljen a munkástól, mert bármily jogos legyen is igénye, azt kárának fedezésére szükséges vagyon hiányánál fogva a munkás ellen nem érvényesítheti.

5. A betegsegélyzési és temetkezési pénztáron kívül, mely minden nagyobb gyárban van, munkásaink semmiféle más humanistikus, sem pedig más olynemű egylethez nem tartoznak, melynél alkalmuk nyílnék az elméleti ismeretekben vagy a művelődés terén előre haladni. Az általános munkásegylet pedig nem számítható a jótékony befolyású egyletek közé, mert az első sorban a munkások között a nemzetiségi viszályokat szítja, azonkívül pedig communistikus és socialistikus irányzatokat követ.

6. Női munkások csakis egyes gyártelepekben alkalmaztatnak. Nevezetesen újabb időben a pesti fegyvergyárban tétetett ezek alkalmazásával kísérlet, és úgy látszik, hogy a női munka, főleg oly szerzőgépeknél, melyeknél aránylag kevesebb erő igényeltetik, igen alkalmas; miért is ajánlatos volna, főleg nagyobb gyártelepekben könnyebb munkáknál, nagyobb számú női munkásokat alkalmazni.

7. A munkásokra vonatkozó egyéb észrevételeimet és kívánalmait — bár e tárgyban felette sokat lehetne mondani, de hogy hosszadalmas ne legyenek — a következő rövid szavakban foglalom össze.

Kívánatos, hogy mindazon eszközök, melyek a munkások testi és szellemi jólétét előmozdítani hivatva vannak, létesíttessenek és fentartassanak. Jelesem: családi lakások munkások számára; fogyasztási egyletek; tápláló intézetek és végre — munkás tanintézeteken kívül — oly egyletek felállítása, melyek a munkás szellemi fejlődésének serkentésére hivatják.

A mi azon különbséget illeti, mely a czéhrendszer megszüntetése előtti időben és a jelen ipartörvény érvénye alatt a munkások közt van, különösen tekintettel a mi iparunkra, csak azon észrevételünk van, hogy a czéhrendszer korában minden munkás kényszerítve lévén bizonyos éveken át vándorolni és ez által magának minél több tapasztalatokat szerezni, az idő szerint sokkal gyakorlottabb embereink voltak;

de most a czéhrendszerben gyökerezett kényszer megszűnván, mindenki saját akarata szerint tesz és így sem a régi fegyelem, sem ama gyakorlottság nem érhető el többé.

III.

Nyers- és segédanyagok, továbbá ipari készülékek és segédszerek.

1. Legjelentékenyebb nyersanyagok: vas és fa, segédanyagoknak pedig a szén és pirszén tekintendők.

Fő-segédszerek a gőzgépek, esztergapadok, fűrészs- és gyaluló gépek és lyukverők, fa- és vasgyaluk, körfűrészek és fenő eszközök stb.

2. A nyersanyagok fő beszerzési piacza a belföld, a segédszerek azonban, valamint a szerszámgépek is, nagyrészt a külföldi gyáraikból szereztetnek be.

A nyersanyagok árai az utóbbi években csökkentek és pedig a nyersvas körülbelül 2 frt 30 kr. és 2 frt 50 krral vámmázsánként, úgy hogy jelenleg 7 frt 50 kr. — 8 frtért kaphatni mázsáját; szállítási díj külön 50 kr., bádóg 10 — 12 frt, ezenkívül 70 kr. szállításdíj, fűtő szén 40 kr. mázsánként, kovács-szén 75 kr. stb.

Puhafa-deszka, mit helyben bárminő mennyiségben kaphatni, 80 kr. darabja, tölgy és körösfá deszka 90 — 100 — 120 kr. darabja.

3. A nyersanyagok beszerzésére jelenleg kedvezőbb viszonyok vannak, mint egy pár év előtt volt, miután nagyobb a kínálat mint a kereslet; következképp az árak is csökkentek.

4. Újabb segéd- és nyersanyagok az utóbbi időkben nem fordultak elő, s a régebben behozott újítások azonnal megis honosodtak.

5. A mi pedig a szállítási díjakat illeti, igen kívánatos volna, ha a vasutak szállítási díjaikat alább szállítanák, mert a jelenlegi díjak mellett a vas, szén s egyéb anyagok szállítása, még a belföldi termelési helyekről is többre rug, mint emez anyagok eredeti árai, mi az iparnak tetemes kárára válik.

IV.

A tőke és hitel.

1. Ezen iparág úgy befektetésre, mint forgalomra tetemes összeget kíván, s kivált a mostani nyomasztó viszonyok között a gyárosnak minden anyagi és szellemi tehetségét roppantul igénybe veszi.

2. A hitelígyények kielégítésére bár számos eszközök (bankok) mutatkoznak, de ezeket az iparos az általuk szedett magas kamatláb miatt kevésbé veheti igénybe, mely kivált üzletpangás idejében az iparnak megöklőjévé válik.

A kamatláb 8—12 % közt váltakozik; de ez is kizárólag, a legjobb czégeknek; kevésbé jó czégek 15—20 %-ot is kénytelenek fizetni. Hol állunk e téren a külfölddel szemben, hol az iparos 4—5 %-os tőkét használhat! Még azon hiány is gyakran előfordul, hogy a legjobb czégek sem kapnak elegendő forgalmi tőkét.

3. A tőke és hitelügyben tehát rendkívül sok kívánni való van az adott viszonyok közt, mert a kisebb pénzüzetek, az esetleges

jóakarattal sem képesek az ipart segíteni, a nagyobbaktól pedig elidegenedünk, miután azok csak rövid idejű váltóleszámitolás vagy birtoklekötések alapján helyezik el drága pénzeiket.

V.

Eladás.

1. A készítmények részint egyenes megrendelések, részint pedig bizományosok útján értékesíttetnek.

2. Gyártmányainknak legfőbb fogyasztói a vidéki mezőgazdák és földművelők; azonban némi kivételben is részesülnek gyártmányaink és pedig a távolabb eső országokba is, de ez kisebb mértékben történik.

3. Az eladási viszonyok 1870-ig jelentékenyen javultak, azóta azonban napról napra rosszabbulnak; még pedig főleg a külföldi gyárosok részéről mutatkozó és belföldi gyárosaink által le nem győzhető verseny következtében, mely versenyre őket a külföldön uralgó hasonlíthatatlanul kedvezőbb viszonyok és a csekély vám természetesen képezzé is teszik, míg másrészt honi közigazgatási viszonyaink az ipar és kereskedelem virágzását lehetetlenítik.

4. A külföldi, úgy mint az osztrák iparczikkék versenye — mint fentebb már említve lön — hazai iparunkra jelentékeny és kártékony befolyással van, s ez onnan származik, hogy az osztrák ipar hasonlíthatatlanul kedvezőbb pénz- és forgalmi viszonyok közt mozog.

5. A külföldi, nevezetesen pedig a német és angol ipar előnye a hazai ipar viszonyaihoz arányosítva, a nyersanyagoknál 40%, a befektetett és forgótöke kamatosításánál pedig 100—150% különbségre tehető.

6. Ezen sújtó verseny által okozott bajok elsősorban a fennálló vámtarifák változtatása s illetőleg szabályozása által volnának orvosolhatók és pedig oly módon, hogy a félgyártmány 3 frt, az egészen elkészült gyártmány 6 frt, a vegyes azaz fa és vasból álló gyártmány pedig 7 frt vámmal volna terhelendő mázsánként.

7. Ausztria ellen, külön magyar vámterület felállítására esetén, az ausztriai készítményekre a fentebbi vámmilletékek fele elegendő lenne.

8. Ohajtandó volna, hogy a közlekedési vállalatok utasíttatnának, hogy a gép- és iparkészítmények és főleg az ipari nyersanyagok szállításánál a külföldi hasonló vállalatoknál divatozó kedvezőbb szállítási díjakkal arányban, a díjakat szintén leszállítsanak.

Schunda W. J.

válasza a zeneszergyártási ipar tárgyában.

Dieser Industriezweig, im Allgemeinen genommen, befindet sich zwar in stationärer Lage, was aber die Quantität der Erzeugung anbelangt, so ist diese im Niedergange, denn es werden in diesem Zweige nicht mehr so viel Arbeiter beschäftigt wie vor 3—5 Jahren,

und die Erzeugung wird blos in kleinern Werkstätten theils auf Bestellung, theils für den Verkauf betrieben.

Während der letzten 25 Jahre hat sich dieser Industriezweig hier zwar vermehrt, jedoch seit 5–8 Jahren ist dieser, wie gesagt, wieder im Niedergange, und es bestehen jetzt mehr Niederlagen ausländischer Erzeugnisse als hierortiger Verfertiger. Letztere produciren bis auf 1–2 in kleinerem Massstabe, und nehmen im Aufschwunge nicht zu.

An Lehrlingen ist zwar keine Noth, jedoch fehlen ihnen durchgehends die erforderlichen Vorkenntnisse und besonders die für diesen Zweig speciel erforderliche musikalische Bildung. Durch diesen Mangel ist ihnen das Erlernen der Profession — bei aller Lernbegierde — sehr erschwert.

Die Lehrlinge werden gegen mündlichen wie auch schriftlichen Vertrag aufgenommen, und nach beendeter Lehrzeit freigesprochen, dies geschieht seit der Gewerbefreiheit blos von Seite der Lehrmeister.

Die erforderliche Vorkenntniss eines Lehrlings für diesen Industriezweig ist, wie schon erwähnt, die musikalische Vorbildung; nachdem es aber bei uns in Ungarn an zu solcher Ausbildung nöthigen Instituten etc. mangelt, würde der ergebnste Berichterstatter folgenden Antrag zur Abhilfe obigen Uebels stellen und zwar:

Die Stadt Budapest besitzt ein Waisenhaus, worin eine grosse Anzahl Knaben Unterricht geniessen; in dieser Anstalt sollte u. A. auch Musik-Unterricht ertheilt werden, und zwar aus folgenden Gründen: erstens hätte man für diesen Industriezweig eine genügende Anzahl mit den erforderlichen Vorkenntnissen ausgestatteter Lehrlinge, und zweitens könnte so mancher Waisenknabe durch die Musik auch sein ferneres Fortkommen und seinen Erwerb gesichert haben.

An Arbeitern ist gegenwärtig keine Noth, obzwar dies vor 5–8 Jahren der Fall war.

Dieselben sind meist Ausländer, und werden solche gegen Vergütung der Reisespesen verschrieben.

Der Unterschied zwischen den in- und ausländischen Arbeitern ist der, dass Letztere die nöthige musikalische Bildung besitzen, was bei diesem Geschäfte, wie schon erwähnt, von grossem Werth ist.

Wenn Reibungen zwischen Arbeitern und Arbeitgebern vorkommen, werden diese meist auf friedlichem Wege erledigt; es kommen aber solche selten vor.

Zur Beförderung des geistigen und materiellen Wohles des Arbeiters sind hier eben keine Anstalten getroffen, und Jeder ist sich selbst überlassen.

In diesem Industriezweig werden verbraucht:

a) Messing, Pakfong, (Blech und Draht), Kupfer und leonischer Draht, Stahlsaiten, Blei und Zinn, welche insgesamt aus den österreichischen und steiermärkischen Fabriken bezogen werden.

b) Buchs-, Eben-, Crenetiel-, Rosen-, Palisander- und noch andere ausländische Holzgattungen, die zumeist vom Wiener Platze, theilweise auch von Hamburg bezogen werden.

c) Ahornholz, welches aus Siebenbürgen, Galizien und Tirol, Fichtenholz, das aber meist aus Baiern bezogen wird.

d) Schafdärme, die hier in Lande im grosser Quantität und guter Qualität zu haben sind, und sehr stark nach dem Auslande exportirt werden.

Die unter b) benannten Holzsorten, so auch das unter c) benannte Ahornholz, werden nach dem Gewicht gekauft, und kostet ersteres 30 bis 50 fl., letzteres 16—30 fl. per 100 Kilogramm.

Schafdärme für Saiten kosten 1000 Stück 6—10 fl. ö. W.

Zur Anfertigung der in dieses Fach schlagenden Artikel werden Dreh-, Hobel- und Zugbänke, Schraubstöcke, Spinn-Maschinen, eigens angefertigte Ambosse, Hämmer und Blasbälge angewendet. Die Verwerthung der Erzeugnisse erfolgt, wie schon erwähnt, theils durch Bestellung, theils durch Ladenverkauf.

Käufer sind die Theater-, Militär-, Kirchen-, Musikvereins- und Privat-Orchester; es findet auch ein Export nach den Donau-Fürstenthümern und nach Dalmatien statt.

Die Verkaufsverhältnisse haben sich während der letzten 25 Jahre wohl gebessert, seit 3—5 Jahren aber wieder verschlechtert, und zwar aus dem Grunde, weil erstens im Jahre 1868 über 100 und im Jahre 1872 15 Militär-Musikbanden von Seite der Regierung aufgelöst wurden, von welchen eine grosse Zahl ihren Instrumentenbedarf hier im Lande anfertigen, resp. ankaufen liessen, und zweitens die Krisis seit 1873 macht sich auch in diesem Industriezweig geltend.

Einen bedeutenden Einfluss übt die Concurrenz der ausländischen, besonders österreichischen Erzeugnisse auch auf diesen Industriezweig; denn es sind im Auslande (Böhmen und Sachsen) grosse Fabriken etablirt, und ganze Städte und Dörfer beschäftigen sich mit der Erzeugung von in dieses Fach schlagenden Artikeln; und eben durch die ihnen zu Gebote stehende billige Arbeitskraft und allerlei Vorrichtungen sind sie im Stande, ihre Erzeugnisse wenn auch nicht in derselben Qualität, so doch zu weit billigerem Preise herzustellen als wir.

Dieser Industriezweig könnte nur bei Errichtung eines abgesonderten ungarischen Zollgebiets, mit einem entsprechenden Zollsatz wieder aufblühen; dann würde man im Stande sein, mit den ausländischen Artikeln auch im Preise zu concurriren, in Folge dessen dann sowohl die Händler als auch die Käufer selbst sich veranlasst fühlen würden, ihren Bedarf im Inlande zu bestellen, resp. anfertigen zu lassen. Heute stehen wir so, dass wir z. B. die Schafdärme nach dem Auslande versenden und dann die aus denselben dort erzeugten Saiten wieder herein beziehen.

Calderoni és társa

válasza a physikai és vegytani eszközök és tanszerek készítése tárgyában.

4) Általánosságban.

1. A physikai és vegytani eszközöknek és általában a tanszereknek készítése Magyarországon évről-évre szaporodik, nem annyira az illető iparüzök számában (bár ez is némileg szaporodott) mint a készítmények mennyiségében és minőségében.

2. Ezen iparág kisebb műhelyekben üzetik, nevezetesen a következő, a házon kívül dolgozó iparosok által: műszerészek, esztergályosok, asztalosok, bádgosok, könyvkötők, lánczművesek, üvegkőszőrűsök, üvegfúvók és kitömők által és pedig többnyire elárúsítók számára. Ezen iparág csak az alkotmányos kormány életbelépte óta keletkezett, a kisebb műhelyek nem fogynak, sőt lassankint szaporodnak, hogy nagy telepekké alakulnának át, arra semmi kilátás nincs és nem is volna kívánatos, mert az, a ki mindent előállítani akar, semmiben sem éri el a tökély fokát.

3. Nagyobb telepek nem léteznek sem Magyarországon sem más országokban.

Segédek.

Elég segéd nincsen, mert a műszerészek nem képesek annyit szállítani a mennyit a Calderoni és társa-féle cég megrendel.

Eladás.

1. A készítmények értékesítése történik boltbeli eladás útján, az elárúsítók által, kik a szükséges eszközöket az iparosoknál megrendelik.

2. Az eladási piac csak a főváros, kivételképen a vidék is (könyv-árusok útján).

3. A szokott vevők a tanodák, kisebb mértékben magán családok is. Kivitel külföldre ritkán, de még is előfordul. Mérnöki eszközökre nézve a kivitel kiterjed Német-, Osztrák-, Orosz-, Törökországra, Kis-Ázsiát is beleértve, de ezen iparág 1873. év óta teljes hanyatlásban van. azon oknál fogva, mivel kevés vasutat építenek.

4. A külföldi és ausztriai iparcikknek versenye, legalább a tanszerekre nézve, semmiféle rosz befolyást nem gyakorol, mert a honi iparosok nem képesek annyit előállítani, a mennyi szükséges és abban a mit szállítanak, kiállhatják a versenyt a külföldiekkel.

5. Kívánatos volna, hogy tanszerekre nézve, minden vámadó törültessék el, miután csak az elárúsítóknak árthat.

A pécsi mézeskalácsos és viaszgyertyaöntő-társulat

válasza az összes kézműipar és főleg a mézeskalácsos és viaszgyertyaöntő-ipar tárgyában.

(Kivonat.)

A) Általánosságban.

Iparunk nem hogy emelkednék, vagy megállapodnék, de a jelen bel- és külügyi káros viszonyok folytán, teljesen hanyatlásnak indul, melyet ma már nem pangásnak, hanem egyenesen megsemmisülésnek nevezhetünk.

E hanyatlás főoka sem az iparüzők számában, sem a készítmény mennyiségében nem rejlik tulajdonképen, hanem rejlik leginkább a munkaviszonyok rendezetlenségében.

Mindaddig míg a régi czéhek mesterei segédjeik és tanonczaik felett teljhatalmu atyai és büntető hatalmat gyakoroltak, s e viszony teljesen patriarchalis volt, az erkölcs nem lazult, s míg egyrészt a polgári becsület, engedelmesség meg volt, addig az iparczikkek minősége és mennyisége, az iparosok növekvő számaránya mellett, mind jobb volt, de soha sem rosszabb — Mindez azonban megváltozott akkor, midőn újabb törvényeink a szabad, vagy inkább helyesen mondva szabados ipart behozva, a volt czéheket csekély árnyoldaluk miatt megfosztották létalapjuktól, a társulati jogtól, s megsemmisítették abbeli hatáskörüket, melynél fogva a haza javára mindig eléggé művelt, becsületes s tekintélyel bíró polgárokat neveltek.

Hisz mai törvényeink szerint az iparos nem csak hogy semmi tekintetben nem áll segédei és tanonczaik felett — hanem épen ellenkezőleg — a viszony nem más, mint ideiglenes munkaadó és munkás között lehet, hol engedelmesség, hűség, szorgalom és jóra való igyekezetről szó sincs; pedig hol ez hiányzik, ott jó árúczikk készítéséről szó sem lehet, s mi több, mennél rosszabb a készítmény, annál drágábban kénytelen a körülmények nyomasztó hatalma alatt álló munkaadó azt megfizetni.

S ez természetes is, mert mihelyt valaki kitölté tanonczéveit, legelső gondja, hogy saját kezére mint szabad iparos munkálkodhassék, azt pedig, hogy egy ily tapasztalatlan, tudatlan és járatlan egyéntől bármi tekintetben is az ipar vagy haza jót várhatna, kereken tagadjuk.

Ami különösen a mézeskalácsos és viaszgyertyaöntő-ipar hanyatlását illeti, ennek főoka a hit szerfeletti meglazulása; de továbbá az is, hogy a külföldről sok család követtetik el „czukrászat“ cím alatt mézeskalácsos süteményeknek gyári módon való előállításával, a nélkül, hogy e lehető legrosszabb cikkek behozatalát vámszerződésünk megakadályozná, vagy inkább betiltaná, annál inkább miután e cikkek, míg egy részről sem a czukrászati, sem a mézeskalácsos iparczikkekhez nem is hasonlítanak, addig más részről oly méregtartalmuak, hogy azok megvizsgálása a magas kormánynak komoly figyelmét megérdemelné.

Magyarországban általában véve iparunk csakis mesteremberek által műhelyben üzetik, részint megrendelők (habár ma ez is teljesen megszűnt) részint pedig vásári elárúsítók számára.

B) Különösen.

I.

Tanonczok és fiatal munkások. (1—4.)

Iparos tanonczaink száma már oly csekély, hogy ugy látszik — erőszakkal kellene ilyeneket szereznünk; a mi pedig képzettségüket illeti, bármennyit is vesződjék szegény mestere — csak igen kevés sikert mutathat fel legjobb esetben, miután már e fiatal csemeték is teljesen át levén hatva a régi czéhek megszűntével lábra kapott fegyelmetlenségtől, hiányzik náluk az igyekezet, tanulási ösztön és engedelmesség; s ha némelyik kitűnően tudna is megfelelni kötelmeinek, azt — mert uton-utfélen hallja, hogy törvény szerint ő is nem alárendelt személy már, hanem csak munkás — vagy megtagadja, vagy oly hanyagul teljesíti, miszerint munkája után csak kár és veszteség következik.

Iparunkban chemiai és botanikai ismeretek is szükségeltetvén, kívánatos volna, hogy a tanoncz legalább 3—5 évig a legszigorúbb felügyelet alatt szorgalmas tanulással töltse idejét.

A tanonczok felfogadása rendszeren szóbelileg — de még is a társulatnál való bejelentési kötelezettség mellett — szokott történni, s így reá nemcsak gazdája, de maga a társulat is mindenkor, minden tekintetben felügyel (hogy t. i. tanonczai éveit rendszer és folytonos munkában tölti-e el, s iskoláit végzi-e rendszeren?), ugyanez magyarázza meg azt, hogy minden tanoncz felszabadulása alkalmával, annak gazdája köteles bizonyos felügyelet és gondozási díjat fizetni a társulat pénztárába.

II.

Segédek.

Mi a segédekkel illeti, ezek szintén csekély és gyakran még csekélyebb számmal vannak; ezek néha külföldről is nagyobb vagy kisebb számmal jönnek, de mindig saját embereink kárára, mert míg egy részről jobb segédeinket elcsábitják, addig más részről a folytonos koldulást mozdítják elő.

Haladás, ösztön és szorgalmas magaviselet teljesen hiányzik ma már, miután a segéd sem mesterétől sem pedig a társulattól nem függ, úgy mint azelőtt, és semmivel sem törődik mással, mint bérének folytonos felemelése és kivételével, a nélkül, hogy magát igazában kiképezné; holott szükséges volna, hogy mint segéd legalább 6—8 évet folytonos munkában töltsön, és 6 évet okvetlenül vándorlásban, de mégis folytonos munkálkodás között.

Ez oka annak is, hogy a mesterek és segédek közötti surlódás folytonos, miután a segéd érezve hatalmát, soha szót nem fogad, sőt sértő viseletet tanusít; s ha békés uton történik a kiegyenlítés, ez csak a szegény mesterek kárára történik, minthogy mesterségének üzésére

segédre van szüksége, — ha pedig hatóság útján történik, ismét a mester veszt s tán még többet, mert legtöbb esetben igaza levén — segédjét bezárással fenytik, s így munkaerejétől meg van fosztva. Másrészt pedig ily segédnek már sem becsülete, sem jóakarata nincs, mert hisz a törvény eléggé megbélyegezte. Egészen másként volt ez a czéhek idejében. Ha valamely segéd bármily csekély csint tett, saját segédársai pénzben megbüntették, s ha ez nem használt, ugy maga a társulat újlag és erősebben büntette, de mindig pénzbírsággal; s mi lett a következmény? mindig a legkitünőbb siker. Volt bizalom, hűség, rendszertet, szorgalom és igyekezet, melyeknek ma már hire-hamva sincs

A segédek anyagi és szellemi jólétéről is volt gondoskodva, részint egyes jobbmodu mesternéli összejövetel által, — részint a később létrejött, de sok tekintetben túlságos határu egyletek által, részint pedig segélyezési pénztárak felállítása által, melyek azonban csekélységüknél fogva nem voltak szabatos díjhoz kötve; ugyanis minden munkában levő segéd köteles volt minden évben 1 frtot a társuládba fizetni, s ha beteg volt, teljes ápolásban részesült, vagy pedig ha más szerencsétlenség érte bárhová ment, saját iparának czéhe részéről mindig a legszebb segélynek örvendhetett. — Ma mind ez nincs többé meg.

Mult és jelen.

Ami a rendszerek összehasonlítását illeti, csak és egyedül az 1860. év előtti tartjuk jónak; természetes, hogy a czéhbe lépés által feltételezett remekelésnél mutatkozott visszaéléseket ide nem értve. Az osztrák ipartörvény tanította meg először a segédeket és tanoncokat arra, hogy ők a nagyobb urak, mert a mesterek reájok vannak szorulva, ugyan ez áll még nagyobb mértékben új ipartörvényünkről is, mely a volt czéheket teljesen megfosztotta abbéli jogaitól, hogy rendet és fegyelmet tartsanak.

A rend visszaállítása a legegyszerűbb módon, minden jogsértés nélkül megtörténhetik, csak adassanak vissza az egyes ipartársulatnak belügyi korlátlan jogai, azon régi szokás mellett, hogy minden intézkedés a rendőri közegek közbenjötte, illetőleg tudta és jelenlétében vitessék keresztül.

De legeltévészettebb intézkedései új rendszerünknek a következők, és pedig:

1. nincs kimondva, hogy iparos csak az lehet, ki bizonyos mennyiségű időt, mint tanoncz, ugy később mint segéd folytonos munkában eltöltött legyen;

2. a törvény elég hibásan nem követeli azt, hogy minden ily iparos legelső kötelessége saját vagy más iparos társulatba beállani, s hogy ellenkezőleg üzletet nem nyithat.

3. A törvény megengedi, hogy minden nagykoru „kereskedő” iparüzletet nyithat, s ily munkákat elvállalhat és elárusíthat a nélkül hogy maga iparos legyen.

Legforróbb óhajunk tehát, hogy a fenti három pontban mondtak törvényileg is megállapíttván, teljes szigorral vitetnének

keresztül; ezt kívánja saját jobblétünk, ugy hazai kézműiparunk fel-
 éledése és felvirágzása.

III.

Nyers- és segédanyagok és azok beszerzése. (1—5-ig.)

Iparágunk fő anyagai a rozs- és buzaliszt, továbbá méz, melyeket
 mind a belipar szolgáltat. 1860-ik év előtt magával a mézzel oly nagy
 concurrentiát fejtettünk ki, hogy csaknem ez volt legbiztosabb és leg-
 jövedelmezőbb pénzforrásunk.

IV.

Tőke és hitel. (1—3-ig.)

Mind a befektetési, mind pedig a forgó tőkére nézve iparunkban
 nem csekély összeg szükségeltetnék, azonban jelen pénzvizonyaink
 miatt befektetési tőkét kapni teljesen lehetetlen, sőt az önfentartási
 szükségletekre is alig van a legszükségesebb.

Ennek oka főleg az uzsora-tilalom megszüntetése volt, mert
 azon idő óta minden iparos meg lett fosztva minden segélyforrástól,
 s ha valaki mégis pénzre szorul, ugy mindenesetre még 12% mellett
 annak koldusa fog lenni. Azért forró kívánsága minden iparosnak
 hogy az uzsora betiltatván, oly intézkedések tétessenek, melyek által
 azelőtt szokásos 6% mellett lehessen pénz kapni

V.

Eladás. (1—8-ig.)

Az eladás és elárusítás leginkább vásárokon történik, ugy hely-
 ben, mint a vidéken.

Vevőnk ma már, mint fentebb is megjegyeztük, csakis a szegény
 néposztály.

Hogy az ipar állapota már husz év óta mindig és mindig ros-
 szabbult, ennek oka a már említettek kivűl a vásárok gomba módoni
 elszaporodásában is rejlik, melyre nézve őszintén és bátran kijelentjük,
 hogy a magas kormány épen nem mozditja elő az állampolgárok
 jólétét, midőn minden ok nélkül jóformán minden községnek országos
 vásárt engedélyez. Ha csak saját megyénket vesszük, tény az, hogy
 az év majd minden napjára országos vagy bucsú vásár esik.

Itt először is azon fontos kérdés merül fel, hogy vajjon e con-
 currentiát és kínálatot maga a hely és vásár szaporodása, vagy pedig
 az összejött sok a d a l o m képezi; mi, és ugy hisszük, minden józan
 gondolkodásu hazafi az utóbbiról van meggyőződve. Ha tehát sok a
 vásár, a sokadalom, a concurrentia nem lehet oly nagy, miután az ily
 alkalom mindenkinek 3—4 napját igénybe vevén, s mindenki a ros-
 vásártól félvén, tartózkodik megjelenni; holott ellenben minél kevesebb
 száma van a vásároknak, annál több idő esik a vásári czikkek előállí-
 tására is, s nagyon természetes, hogy ez esetben az ország kevesebb
 munkaerő-veszteséggel, nagyobb üzletet és jólétet készít lakosainak.

Forró kívánságunk tehát az is, hogy a 15 év alatt megszorított
 vásárok kellő számra redukáltassanak.

A mi a külföldi iparcikkeket illeti, ezek saját iparunkat véve, jóságra nézve soha nem versenyezhetnek a mienkkel, s hogy mégis képesek a mienket kiszorítani, mint fentebb előadtuk, annak csak a rossz ellenőrzés és szabadosság az oka, mely lehetővé teszi a legrosszabb, sőt egészségellenes készítmények eladását.

A mi a százalék kiszámítását illeti, bel- és külföldi ipartermelvény ára felett, ez vajmi nehéz, mert nem vagyunk képesek elképzelni, hogy mely nyersanyaggal képesek külföldön a gyárok az olcsóbb mézesbábot (czukorsütemény név alatt) 1—2 kron elárusítani, melyet mi 4—6 kron adunk, holott egyenlő esetben a nyersanyag (mindig a legjobb minőségűt véve) nálunk sokkal olcsóbb. Kivánatos tehát, hogy az ily kártékony czikkekre a vám legkevesebb 20 vagy 100 %-al fel-emeltessék, már a fentebb mondott veszélyes oknál fogva is. Mindezt azonban csak az önálló, független vámrendszerrel lehet elérni, ugyezen, mint más iparban is; miért is az önálló és független vámrendszernek mielőbbi behozatalát ezen okból is kívánatosnak kell tartanunk.

C)

Jegyzőkönyvi kivonat *)

az iparügyi emlékiratra vonatkozólag beérkezett
válaszok szakosztályi tárgyalásáról.

I.

A gyáripari szakosztály tárgyalásaiból.

Az 1876. évi február 14-én tartott ülésből.

Tárgyalás alá vétetnek a beérkezett válaszok, és pedig a vasipar és szénbányászat tárgyában egy Volny József elnöklete alatt mult évi június 29-én tartott értekezlet jegyzőkönyve, mely is egészben véve tudomásul vétetik.

A vasipar és szénbányászatra nézve Volny József pótlóul megjegyzi, hogy különösen a szepességi vastelepeknél azon anomalia fordul elő, hogy a kassa-oderbergi-vasut megnyitása után a szabad területeket leginkább porosz vállalkozók nagyrészt lefoglalták, és a vasérczet főleg Sziléziába kiviszik, s ott feldolgozzák; holott a dolog természete szerint — miután egy mázsa nyers vas termeléséhez mintegy harmadfél mázsa vasércz, ellenben csak mintegy 130 font koaks szükséges, — inkább megfordítva a koaksot kellene a vasércztelepekhez szállítani. Ezen anomaliát a hiányos vasuti tarifpolitika okozza, miért is kívánatos, hogy a kormány figyelme erre felhivassék.

---

*) Itt a szakosztályok jegyzőkönyveinek csupán az ügy érdemére vonatkozó határozatai vétettek fel.

E megjegyzés helyeseltetvén, pótlólag felvételni javasoltatik,

Olvasztatik Oetl Antalnak a vasöntésre vonatkozó válasza. E jelentésben a munkásviszonyokról hosszabban lévén szó, ezzel kapcsolatban kiváncsiaképp jegyzékbe vétetik, hogy a munkásoknak, különösen műipari irányu képzéséről gondoskodás történjék, és e végett oly magasabb ipartanodák állittassanak és fejlesztessenek, melyekben művezetőket lehessen kiképezni.

Olvasztatik továbbá Farkas István válasza a gépgyártásra vonatkozólag. — E válaszra nézve észrevételek nem tétetvén, az tudomásul vétetik.

Az 1876. évi május hó 8-án tartott ülésből.

...Következett az iparügyi emlékirat tárgyában beérkezett válaszok folytatólagos tárgyalása; — tárgyalattak nevezetesen következő vélemények:

Mosch Károlyé az illatszerek és toilette-szappan gyártásáról.

Topits Józsefé a tésztaárúk gyártásáról.

Kölber Fülöpé a kocsigyártásról.

Jordán Károlyé a hörgyártásról.

Az általános kivánalmakon kívül főleg a kocsigyártás és bőrgyártás tárgyában előadott specialis kivánalmak jegyzékbe vétetnek, mint olyanok, melyek az emlékirat szerkesztésénél figyelembe vételre érdemesek.

II.

A kézműipari szakosztály tárgyalásaiból.

Az 1877. márczius 7-én tartott ülésből.

Ezek után az összes kézműipari referádákban nyilvánított kivánalmak egyenként tárgyalás alá vétettek:

1. A könyvkötők azon kivánalmat fejezték ki, hogy az iskolai törvény kényszerítse a fiukat, hogy egész 14 éves korukig látogassák az iskolákat, s csak azután vétethessenek fel tanoncoknak.

E kivánalmat Lázár György, Ohm C. O. és Winkle Adolf melegen támogatták, kiemelvén, hogy ez intézkedés által lehetővé tétetnék, miszerint az iparosok oly tanoncokat nyernének, kik már jó előképzettséggel bírnának, s kik a tanonczidő letelte után felszabadul-

ván, érettebb gondolkozással bírnának, s hivatásuknak megfelhetnének. Lehető volna ily intézkedés mellett az is, hogy a tanoncoknak ne kellene esti iskolákat látogatni, melyek állítólag az erkölcsre károsan hatnak, hanem elégséges lenne a vasárnapi ismétlő iskola.

Mindezen érvekkel szemben Dr. Szabóky Adolf a célzott intézkedés általános keresztülvitelének lehetetlenségét hangsúlyozta, a mennyiben az ország legnagyobb részében nincsenek is oly elemi vagy polgári iskolák, melyekben a gyermekek 14 éves korukig tanulhatnának.

Mudrony Soma azon nézetét fejezte ki, hogy a javasolt intézkedés kívánatos ugyan, de általánosan még most keresztülvihető nem lévén, oda lehetne törekedni, hogy azon iparágak számára, melyek nagyobb előképzettséget igényelnek, s ott, a hol alkalmas tanodák vannak, az illető iparágakra nézve az egyesület által kidolgozott ipartörvény módosítási javaslat értelmében szervezendő ipartársulatok útján jöjjön létre ez intézkedés, a mire a tervezett iparszervezet módot is fog nyújtani.

A szakosztály ezek folytán azon véleményt nyilvánította, hogy kívánatos, — különösen egyes iparágakban — miszerint csupán valamivel érettebb korú ifjak vétethessenek fel tanulónak; de ennek elérésére nem az iskolai, vagy az ipartörvény útján, hanem az alkotandó iparszervezet által kell törekedni.

A könyvkötők azon második kívánalmának, hogy szakférfiakból álló iparhatóság állíttassék fel, az egyesület által kidolgozott ipartörvény módosítási javaslatban már elég van tőve, s ennél fogva ez további vita tárgyát nem képezi.

A harmadik kívánalom, hogy általános felekezeti nélküli munkásképző egyletek állíttassanak, helyeseltetik, s kimondatik, hogy erre társadalmi úton kell törekedni.

A b ő r ö n d ö s i p a r r é s z é r ő l k é t k í v á n a l o m f e j z e t t e t i k k i :

az első az, hogy az esti iskolák beszüntetendők, mivel az esti távollét a tanulókra erkölcsileg káros. E pont felett hosszabb eszmecsere indult meg. Az indítványt főleg Ohm C. O. támogatta, azt óhajtván, hogy törekedni kell a mester és tanuló közt a régiebb patriarchalis viszonyt helyreállítani, melyben a tanuló a mester családjához tartozónak ismertetett.

Ezzel szemben azonban a szakosztály kimondotta, hogy az esti iskolákat fentartandónak véli, s ha (a mi bebizonyítva nincs) az esti iskolajárásnak káros hatásai volnának, azokat szigorúbb felügyelet és fegyelem által kell ellensúlyozni.

Másik kívánalom, hogy az illetékes hatóságok a munkás viszonyokra szigorú felügyeletet gyakoroljanak.

E kívánalomnak már elég van téve az iparegyesület ipartörvény módosítási javaslatában.

Ugyanez mondható az aranyművesek részéről nyilvánított azon kívánalmakról, hogy a társulás kötelezővé tétessék, hogy a tanoncok feletti felügyelet gyakorlására a társulatoknak mód nyujtassék, s hogy a tanoncok az iskolalátogatásra szigoruan köteleztessenek.

Azon további kívánalmak, hogy az iparosoktatásnál a rajzra nagyobb gond fordittassék és a tanárok jobb díjazásban részesíttessenek, helyesléssel fogadtatnak, mint oly czélok, melyek az iparosoktatás fejlődésével természetszerűleg be kell hogy következzenek.

Az aranyművesek még egy specialis kívánalmat is nyilvánítottak, t. i. hogy az állami beváltó hivataloknál a nemes érczeket olvasztott és munkához elkészített állapotban lehessen kapni, mely is helyesléssel fogadtatott.

A bádogosok részéről ugyanazon kívánságok tételnek, mint az aranyművesek részéről.

A lakatosipar részéről kívántatik, hogy Budapesten a szállók újra berendeztessenek.

E kívánságot a szakosztály egyhangulag helyeselte, magától értetvén, hogy a szállók nem a régi alakban, hanem a jelenkori viszonyokhoz alkalmazott mddorban létesíttessenek.

Az 1876. évi április 4-én tartott ülésből.

... Ezek után tárgyalás alá vétetett a lakatosipar részéről kifejtett második kívánalom, hogy az iparhatóságok valamely egyén részére kiállítandó iparengedély alkalmával megvizsgálják, vajjon a folyamodó ez iparágat megtanulta-e és bír-e kellő szakismerettel.

Mudrony Soma ezzel szemben nem osztja a lakatosok ipartársulatának véleményét, mert egyfelől ez az ipartörvényben felállított iparszabadság elvével ellenkezik, másfelől pedig az iparhatóságot nem tartja kompetensnek arra, hogy az iparengedélyért folyamodókat szakszerű vizsgálat alá vegye, mert mi talán egyes iparágaknál kivihető volna, az az egyes iparczikkek gyári előállításánál merően kivihetetlen.

A mennyiben azonban valamely ipari szakvizgálatról szó lehetne, az csak a tanonczoknál felszabadulásukkor jöhetne alkalmazásba.

Ily értelemben szólottak még Csepreghy János és mások is.

Korompay Ágost a lakatos ipartársulat kívánalmára nézve megjegyzi, hogy az ipartársulat e kívánalmával csak azt czélozta, hogy az iparendélyért folyamodó folyamodványa mellé csatolva igazolni tartozzék hiteles bizonyítvány által, hogy azon iparágat, melynek üzésére iparendélyt kér, megtanulta, és ily értelemben kívánta az iparhatóságot a vizsgálat megejtésével felruházni.

A szakosztály kimondja, hogy miután a lakatos ipartársulat által elvetett kérdés igen nagy fontosságú elvi következményekkel bírna, s azért a felett ez alkalommal enunciatiót tenni nem kíván.

Azon kérdés vetttétvén fel, kívánja-e a szakosztály, hogy e kérdés alkalmas módon tanácskozás tárgyává tétessék, a szakosztály többsége tekintettel arra, hogy e kérdés az ipartörvény módosítása iránti tanácskozás alkalmával érdemlegesen meg volt vitatva, azt újabban tanácskozás tárgyává tenni nem kívánja.

DE BALLACI GÉZA

